

Д-р Томе Саздов

**УСНА
НАРОДНА
КНИЖЕВНОСТ**

дейска радост
СКОПЈЕ

МАКЕДОНИЈА

РЕДАКЦИЈА:

акад. Милан Ѓурчинов
ѝроф. д-р Томе Саздов
ѝроф. д-р Георгѝ Сѝалев, претседател
ѝроф. д-р Вера Сѝојчевска-Анѝиќ
ѝроф. д-р Гане Тодоровски

Рецензенти:

ѝроф. д-р Александар Сѝерјовски
д-р Таѝјјана Каличанин, научен соработник

Корица
и ликовно-графичко
Обликување
Димче Исаиловски

Народна поезија

1. ПОЈАВА И РАЗВОЈ. - За постоењето на македонската народна поезија уште од дамнина постојат ретки но недвосмислени сведоштва. Иако и познатите податоци на византискиот летописец **Теофилакт Симокат** од 592 година за кажувањето на тројцата заробени Словени пред императорот Маврикиј дека тие не се вооружени со оружје, туку со музички инструменти (китари, гусли) и на познатиот средно-вековен писател **Презвитер Козма** во неговата „Беседа против богомилите“ (X в.) дека христијаните не треба да пеат бесовски песни - мислење кое подразбира постоење на жива поетска и музичка традиција во тој период на јужнословенските територии - можат да се однесуваат и на македонските Словени, сепак прво, најрано сведоштво за постоење на народни песни кај нив дава византискиот летописец **Никифор Грегорас**, кој во текот на 1325-26 година - патувајќи низ македонските терени - имал прилика во Струмица да посматра и да слуша како граѓаните на Струмица играат и пеат велигденски ора и песни. Тој, исто така, соопштува дека од придружбата, составена од локални луѓе околу Струмица, слушал исполненија на песни за јунаци кои не му биле познати, што во науката се зема за исклучително значајно сведоштво за постоењето на епска јуначка поетска традиција уште во периодот пред доаѓањето на Турците на Балканскиот Полуостров.

На постоење, пак, на македонска народна лирика упатува најраниот нивни запис во Костурско од страна на австрискиот протосингел **Силвестер**. Имено, на маргините на листовите од неговиот ракописен речник со македонски зборови тој запишал и три народни кратки лирски (љубовни) песни, од кои цитираме една како убава и уверлива илустрација:

Тако ти Бога, девојко,
как те зовет на име?
О душко ле, жив ти очи,
ходи овамо дарви ме.
Твојто ти целвање, ти се молам,
дарви ме.

Што си лепа,
што си бела,
што те љубам, девојко.

Ела моја паригорие,
да те целвам в устата,
как овоштје ме мирисет
штото роди крушата

Што си лепа....

Откако **Вук Караџиќ** *џрв* напечати македонски народни песни во Виена во 1815 и 1822 година (вкупно 28 на број), босанскиот Хрват **Стефан И. Верковиќ** во текот на 1860 година публикуваше и цела книга со македонски народни умотворби (во Белград - Збирка лирски народни песни, 335 на број од Серес и околината, под наслов „Народне песме македонски’ бугара). Само една година подоцна во Загреб излезе од печат и капиталниот *Зборник* на браќата **Димитрија и Константин Миладиновци** со крајно нереален наслов „Б’лгарски народни песни“ (Македонските народни умотворби спрема бугарските се во однос 8:1). Натаму, се множат повеќе значајни, различни по обемот и местата на публикувањето, нови писмени презентирања на македонските народни умотворби, во рамките на кои сепак доминираат изданијата со народни песни. Од позначајните публикации на македонската народна литература, излезени од печат до крајот на минатиот век, посебно треба да бидат споменати записите и збирките на охрид’анецот **Кузман Шапкарев** („Сборник от б’лгарски народни умотворения“, Софија, 1891 - 94), кои донесоа и поголем број народни приказни, преданија, легенди

и други видови прозни народни умотворби, покрај најголем број народни песни, двапати повеќе отколку *Зборникоѝ* на Браќата Миладиновци (вкупно 1318), на **Васил Икономов** („Сборник от старонародни песни и обичаи в Дебърско и Кичевско - Западна Македонија“, София, 1903 и „Сборник от старонародни умотворения из Дебърско, Кичевско и Охридско“, Солун, 1895), записите во голем број на прилепчанецот **Марко К. Цепенков**, публикувани во софискиот *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* (во првите петнаесетина негови обемни томови), на **Антон Поп Стоилов** (два зборника со идентичен наслов „Сборник от български народни умотворения“, I - битови песни, София, 1894; II песни од политичкиот живот, София, 1895) и др. И во овој период продолжуваат собирачките потфати на странците - слависти, лингвисти, историчари, етнографи, етнологзи, фолклористи и сл. кои се зафатиле со запишување и публикување на македонските народни умотворби од свои стручно-научни побуди (како тие на Владимир Качановскиј од 1882 година во С. Петербург, Иван С. Јастребов, С. Петербург, 1889, Наум Тахов, Софија, 1895, Петар Драганов, С. Петербург, 1894), но и од националистичко-фалсификаторски интенции, како на пример *Зборникоѝ* на **Милое С. Милоевиќ**, под наслов „Песме и обичаи укупног народа српског“, печатен во Белград во повеќе томови, почнувајќи од 1869 година.

Во секој случај, публикуваните македонски народни песни овозможува да се утврди карактерот и застапеноста на стихуваните видови и родови на народната литература кај Македонците. Евидентно е дека во најраните периоди од појавата на народната поезија меѓу македонските Словени, претежно е присутна *лирикаѝа*, покрај далеку понезастапената *ејска* народна песна. Од доменот на лириката најевидентно е постоењето на календарско-обредните, митолошко-религиозните и трудовите стихувани видови. Подоцна доаѓа до позабележливо консолидирање на љубовната и семејната лирика, како и на баладата.

Сепак, може да се зборува и за постоење на народна епика на македонскиот терен. Податокот за споменатиот византиски летописец Никифор Грегорас сведочи дека во Македонија уште во првите децении на 14 век, најмалку половина век пред доаѓањето на Турците на Балканот, се пееле песни за јунаци, чии имиња нему, како на туѓинец, воопшто не му биле познати. Се работело, очигледно, за домашни, локални епски ликови на јунаци, за кои струмичани пееле песни, играјќи на велигденските ора во односната 1326 година. Кон ова значајно сведоштво на М. Грегорас треба да се додаде како своевиден аргумент во истата смисла, и фактот дека во првата половина на 14-от век Македонците пееле песни за Момчил војвода, еден од најмаркантните епски јуначки ликови кај Јужните Словени, покрај половина век подоцна конструираниот најпопуларен и најлегендарен епски лик на Марко Крале.

Се разбира, со потпаѓањето на Јужните Словени и другите народи на Балканскиот Полуостров под долгорочно турско владеење дошло до далеку позабележливо создавање на видовите на народната епика - најнапред на јуначката, подоцна на ајдутската народна песна, како и на другите помалку воочливи видови на историската народна поезија од епски карактер.

Посебен развиток имаат народните балади кои го носат белегот на несомнен историцизам, кој е карактеристичен за овој вид народна поезија кај Македонците. Тоа воопшто не е случајно, со оглед на политичките и социјално-економските услови во кои живееја тие и со бројни борбени обиди настојуваа да се ослободат од макотрпното повеќевековно ропство. Инаку, покрај мошне честите борбено-историски мотиви, во македонските народни балади се среќаваат и бројни љубовно-семејни мотиви.

Во поглед на хронолошкиот развиток на македонската народна книжевност, на повеќето нејзини родови и видови треба да се истакне дека стихуваните народни умотворби преобладаваат во однос на

прозните и афористичните, пред се, по бројот и обемот, а во извесна мерка и во поглед на естетско-уметничките достоинства. Преминот од родовскиот период во почетните фази на феудализмот, како и паралелното заменување на паганската митологија со обреди од христијанската религија, при низа остатоци од првите и нивната контаминација со вторите, всушност, се прво основата врз која се создаваат најстарите видови на македонската народна поезија - обредните, митолошките, религиозно-легендарните и трудовите песни. Подоцна во доменот на оваа најрана, најстара обредно-трудова и митолошко-религиозна народна лирика се напластиле понови поетско-фолклорни творби од сроден жанровски карактер но со тематски поизменета структура, како на пример појавата на трудово-битова, религиозно-обичајна и семејно-обредна (празнична) поезија. И покрај делумно задржаните тракиски, грчки и римски пагански сфаќања и верувања во овие народни стихови на македонскиот терен, се повеќе се практикуваат христијанските религиски норми, особено пројавени во народните обреди и обичаи околу раѓањето на човекот, неговото стапување во брак и неговата смрт.

Долговековното ропско живеење на македонскиот народ под власта на непросветениот поробувач оневозможило секаков културно-просветен просперитет, па народното усно творештво било едно од главните можности за духовно изразен живот. Таа можност поетски надарените македонски луѓе богато ја користеле, создавајќи бројни народни умотворби. Вистински распут доживувале усното пеење и раскажување. Во овој период од неколку векови дошло и до версификативна консолидација на народната песна. Се развил и јуначкиот епос, претежно оформен во десетеречки стих. Се збогатила народната поетика со најширок регистар на изразните, поетичките средства. Во идејно-тематската содржина и поетичко-версификативната форма на јуначкиот епос, дошла до најпрефинет израз моќта на народниот творец со контаминирање на историската основа и најчудната

фантастика да постигне креативен чин. Ефектот од тие поетски народни заложби е низата маркантни уметнички ликови на јунаци - поетски конструкции кои претставуваат најубави метафори на народниот стремеж кон слободен живот. Подвизите на Болен Дојчин, Јанкула Војвода, децата јунаци - Секула Детенце, Груица, Татуличе, Дукадинче и Голомеше, а над сите нив подвизите на легендарниот јунак над јунаците - Марко Крале се јавуваат како поетски паметници на непресушниот животно-борбен стоицизам што со векови бил пројавуван од поробениот македонски народ. Оттаму и појавата на прилично изјаснет историски фон да дојде чист митолошки амбиент, во каков мошне често се развива епското дејство на јуначката песна: појавата на најчудесни примери на физичка јунаштина помогнати од бестелесни самовилски суштества или попречени од непријателски митолошки сили на змејови, аждери, ламји и други митолошки созданија.

Покрај типичниот јуначки епос, како нареден вид на историската народна епика, свој долгорочен процут доживеала и ајдутската народна песна, која била создавана во најдолг временски период (од XV до почетокот на XIX век).

Но и лириката го проширува својот обем. Во трудовите и обредните песни се редуцираат митолошките и религиозните елементи, отстапувајќи им место на семејно-битовите и трудово-битовите мотиви. Посебен развој бележи и љубовната народна поезија, во чии подоцнежни примери навлегуваат и елементи од градскиот живот на македонскиот терен, така што веќе можело да се зборува и за создавање на граѓанска народна лирика кај Македонците. Видлив развој остварува и народната балада, во која се уште преобладаат митолошко-семејните мотиви, но се повидливо се застапувале и љубовно-семејните мотивски елементи.

Во преродбенскиот период на македонската народна книжевност се јавуваат и нови квалитети на народната лирика и епика. Имено, покрај новите примери на трудовите видови на народната поезија (аргатските

и овчарско-сточарските песни), како нов квалитет на народната лирика се јавуваат и печалбарските народни стихови кои мошне емотивно го одразуваат макотрпното напуштање на татковината во потрага за подобра живеачка во туѓите земји. Граѓанската лирика, особено љубовно-семејните песни се развиваат до своевидна кулминација, како одраз на поразвиените форми на градскиот живот кај нас. Се почесто во народната песна од овој период се опејувале македонските градови (Битола, Охрид, Струга, Кукуш, Скопје, Прилеп и други) и во тие стихови се сликале занаетчискиот и трговскиот живот.

Нов квалитет во доменот на македонската народна епика претставува појавата на комитско-револуционерните народни песни, кои се виден показ на општествената функција на народната песна. Имено, одразувајќи го историски мошне веродостојно и поетски впечатливо национал-револуционерното движење на Македонците (1893-1914), народната песна и овојпат се пројави како верна придружничка и толкувачка на борбата за слобода, посебно на епопејата на Крушовската Република и првиот македонски Илинден. Имено, појавата на комитско-револуционерните песни се виден показ на значајната општествено-политичка и национално-социјална функција на македонската народна поезија. Бројните комитско-револуционерни чети и нивните подвизи се трансформирале во крупни елементи на творечката инспирација на народните поети. Главните предводници и протагонисти на комитско-револуционерната борба - Гоце Делчев, Даме Груев, Јане Сандански, Питу Гули, Ордан Пиперката, Никола Карев и други станале главни ликови-прототипови на песните за Илинденското востание и Крушовската Република.

Малку подоцна поетски се регистрирани и одделни секвенци од настаните околу Балканските и Првата светска војна. Песните за нив ја изразуваат националната резигнација што ја доживеале Македонците по нивното распарчено потпаѓање под политичка и социјална зависност од некои балкански држави (Србија, Грција и Бугарија). Воедно, овие

народни песни од историски карактер се јавиле и како последни епски форми во овој период.

Во наредните години односно децении, кои го опфатиле интервалот помеѓу двете светски војни, виден развиток доживеала трудовата народна лирика, во која свој силен пробив постигнале социјалните мотиви, особено во крајно поетичните нови **печалбарски** народни стихови. Воопшто, за овој период е карактеристичен подем на лирските видови во поезијата, наспроти стагнацијата, па дури и исчезнувањето на епските народни песни како поетски жанр.

Со почнувањето на Народната револуција и Народноослободителната борба на македонскиот и на поширокиот југословенски терен за премавнувањето на фашистичката окупација беа се создале услови за појавата и развитокот на најновиот вид на борбената народна песна кај нас. Користејќи ги достоинствата на традиционалната народна поетика, уметничките дарби на македонскиот народен творец реализираа впечатливи нови примери на борбената поезија – **партизанските револуционерни песни**.

Македонците, водејќи заедничка борба со другите југословенски народи против фашистичките окупатори, создадоа цел циклус песни на мотиви од Народната револуција. Партизанската песна се пројави како меродавен хроничар и толкувач на идејните елементи од општествено-политичката стварност врз која никна, а со своите естетско-уметнички вредности претставува достоин наследник на претходните жанрови на борбената македонска народна поезија. Имајќи основна тематско-идејна намена поетски да ги илустрира борбите на партизанските единици против фашистичките окупатори и нивните домашни слуги, овие песни станаа вистински стихотворби - паметници на херојските ликови и дела на поистакнати борци и водачи, како Христијан Тодоровски-Карпош, Страшо Пинџур, Мирче Ацев, Елпида Караманди и многу други. Посебно опеан и во партизанските стихови на македонски јазик е ликот

на Тито, како главен организатор и предводник на Револуцијата на југословенските народи. Овие песни настануваат рефлексно брзо по самите настани, така што некои од нив не претставуваат поетски остварувања на потребното ниво (поради непостоењето на неопходната временска дистанца за нивното творечко усовршување). Во однос на поетиката и композицијата, песните од Народноослободителната борба најчесто се создавани во духот на традицијата на поранешната борбена поезија: ајдутските, комитско-револуционерните песни. Иако парцијално создавање на комитско-револуционерните и партизанско-револуционерни стихови било практика и во наредниот временски период, односно по завршувањето на НОБ и Втората светска војна (во помал број дури и до денешни дни), конечната констатација е дека хронолошкиот развој на македонската народна поезија се движел на начин каков што беше предочен.

2. СТИХОТ, ПОЕТИКАТА И КЛАСИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПОЕЗИЈА. - Стихот на македонската народна песна може да се дефинира и именува како **тонско-силабичен**. Тонската природа на македонскиот народен стих е условена од неговите ритмувани слогови, кои резултираат во определен ритам на стихот. Затоа особено придонесува фактот што неретко стихот во македонската народна песна се формира според мелодијата. Сосем се ретки примерите на песни во ризницата на македонската народна поезија кои не се пеат, односно се интерпретираат речитативно. Силабичноста, пак, на македонскиот народен стих е условена од неговата поделба на слогови („силабос“, грчки збор кој означува „слог“).

Постојан елемент на македонскиот народен стих е и неговата **цезура (пауза)**, која го дели стихот на определени зборовно-ритмични интервали. Имено, цезурата овозможува не еднолична употреба на метрот во стихот. Затоа може да се генерализира дека тонско-силабичниот стих со цезура најсоодветно го изразува составот од текст

и мелодија во македонскиот народен стих. Македонската народна песна се одликува и со метричка разновидност на својот стих. Така, познати се стиховите со должина од четири до шеснаесет слогови. Најчести се осмерецот кај лириката и десетерецот кај епиката. Најкратката метричка стапка од четири слогови, обично, се користи кај песните за деца; шестсложниот стих е карактеристичен за хумористичните народни песни, а седмерецот е особено застапен во обредните, посебно во лазарските песни.

Осмерецот содржи најширок круг изразни можности, бидејќи цезурата (паузата) може да дојде на три различни места во овој стих. На средината, по четвртиот слог (4+4):

Виде разбој // почуди се
што е ова // шкрипни, рипни,
шкрипни, рипни, // среде чукни.
(ММФ, II, 428)

Потоа, по петтиот слог (5+3):

Јас не си жалам // жената,
туку си жалам // сурега:
на среди кука // бунеште,
а на бунеште // печурки.
(Исто, 435)

И, на крајот, по третиот слог (3+5):

Елено, // бајрак девојко!
Не качи // перо високо,
не држи // сенка голема!
(Милад., 430)

Кај лириката најчестите версификативни стапки се **хорејот (трохејот)** и **дактилот**:

Млāдā сākā, млāдā зēдē
млāдā зē спрēmā сēбē.

односно:

Мāрушē, Мāрушē!
јāснā мēsēчйнō!
Кōњō за крāдēњē,
мōмē зā грāбēњē.
(Верковиќ, 69)

Во доменот на народната епика стихот се сообразува со функцијата да раскажува, и во таа смисла тој варира по својата должина во однос на бројот на слоговите во него, но сепак најчест е десетерецот.

Дванаесетсложниот стих најмногу се забележува кај народните балади, како и кај ороводните песни. Другите повеќесложни стихови се употребуваат поретко. Во метричките особености на македонската народна поезија спаѓа и појавата кога некои песни имаат стихови со нееднаков број слогови, при што постои наизменично редување на подолги и пократки стихови, најчесто осмерец со шестерец.

Значаен белег на македонскиот народен стих е и **рефренот**, кој придонесува за ритмичноста, односно за проширувањето на стихот. Кај подолгите епски народни песни рефренот му овозможува своевиден одмор на интерпретаторот. Неретко рефренот се користи и за изменување на стихотворната стапка, но во некои случаи има и смисловно значење:

Качи се, Ленче, на кула,
подај ми тешка тамбура.
Оф леле, леле, Ленче ле,
умрев, загинав, за тебе;
Оф леле, леле, либе ле,
срцево ми го, Лено, попари!

Јас да си, Ленче, посвирам,

ти да ми, Лено, поиграш.

Оф леле, леле... итн.

(Македонски музички фолклор,
Институт за фолклор, Скопје, т. II, 1959, стр.326)

Во версификативните карактеристики на македонската народна песна спаѓаат и сосем ретката **рима** и уште пореткото подредување на стиховите во строфи (иако во поново создадените, во народен дух новокомпонираните песни, се забележува таков стремеж).

Несомнени дарби пројавил македонскиот народен поет при уметничкото вообликување на народната песна. Од обичниот секојдневен збор анонимниот стихотворец создал раскошен поетски израз, што ја издига народната песна до уметничка висина. Стилско версификативните потфати на народниот поет со текот на вековите прераснале во вистински творечки процес, чиј резултат е неизмерно богатата и впечатлива народна поетика. За виталноста и уметничката убавина на македонската народна песна особено придонеле нејзините стилско-изразни одлики.

Сликовитоста и емоционалноста спаѓаат меѓу основните елементи на несомнената уметност на македонската народна поезија. За да постигне поетска сликовитост и длабока емоционалност на стихот, народниот пејач творечки ги користи традиционалните стилски изразни средства на песната. Со вистинска креативна инспирација, но и по определен вообичаен систем, народниот пејач успешно ги подредува стилско-изразните фигури на поетскиот јазик на песната. При уметничко-формалното вообликување на песната народниот поет најчесто го користи **епитетот**. Епитетите во македонската народна песна се мошне разновидни. Во улога на епитет најчесто се јавува придавката (*зелен венец, рамни дворје, брза коња*), но и именката (*фидан девојче,*

мермер камен, веѓи *ијавици*), заменката, прилогот, па дури и некои карактеристични броеви можат да вршат епитетска функција во народните стихови. Познати се и случаите кога епитетот се сретнува во улога на **апозиција**: земја *мајчичка*.

Еӣӣӣе̄ӣӣӣе̄ во македонската народна песна можат да бидат **постојани** (оние кои се, речиси, сраснати со одреден збор и со него формираат одреден состав, како: „*ѓумче бакарно*“, „*лудо младо*“, „*кӣӣени сватови*“, „*шник глава*“, „*сиви галаби*“ „*ӣе̄ӣшка боздогана*“, „*џола дервишина*“) и **двојни**: „*ран бел босилок*“, „*с̄ӣар бел дедо*“, „*бела ӣченица црнокластица*“, „*шаренаџо коња дебелаџо*“, „*дружина верна з̄говорна*“.

При уметничкото обликување на народните стихови мошне често се користат и **споредбите**. Народниот пејач ја конструира поетската слика со помош на споредбите во најтесна врска со неговиот начин на живеење и во согласност со околниот амбиент во кој речиси секојдневно и самиот се наоѓал:

Месила баба зелникот,
витките како гредите,
корите како портите...
(МНХСП, IV, 61)

Мошне впечатливи се **споредбите - симболи**, со кои се искажува односот кон вообличениот персонаж. Така, на пример, со стихот „*Црна се чума зададе...*“ народниот пејач укажува на опасноста од доаѓањето на непријателот, кој овде е спореден со синтагмата „*црна чума*“, во друг стих со изразот „*темен облак*“ и сл.

Метафората, всушност, е своевидна споредба. Оваа стилско-изразна фигура реализира вонредно широка употреба, особено во доменот на лириката, иако не е ретка и во епските народни песни. Безбројни се примерите на метафори во народните стихови, како на пример овие за невестата - *ӣанка ела, с̄ӣудена водица, ӣрендафил в џрадина*; за момчето - *јасно сонце, злаӣен џајӣан* или за двајцата - *џулаб и џулабица*,

сокол и еребица, две сонца и сл.

Многу честа е употребата и на **хиперболата**, особено во епските стихови, каде што придонесува за идеализацијата на главниот лик. Со помош на хиперболата монументално се претставени особините на јунаковиот лик и неговиот подвиг. Хиперболата се употребува и при оцртувањето на ликот на непријателот на народниот јунак, што ја покажува врвната творечка објективност на народниот пејач. Така, кога ја прикажува огромната физичка снага на црната Арапина, противникот на Марка Кралета, народниот поет обилно се служи со хиперболата:

Халетина, црна Арапина.
Долна уста на гради му бие,
горна уста в чело го удира.
Глава има колку два тапана,
очи има колку две паници,
уста има колку мала врата,
заби има четири дикели,
нозе има солунски диречи.

Кога клапа таа пуста уста,
дур' од уста огин исфрлува,
дур' на гора листови облива.

(Миладиновци, 173)

Персонификацијата придонесува за зголемување на емоционалноста и пластичноста на стиховите и наоѓа еднакво широка застапеност и во лирската и во епската народна поезија. Еве како народниот поет ја оживува зимската шума напролет, околу Ѓурѓовден, со помош на персонификацијата:

Ни прела гора, ни ткала,
са зима болна лежала.
Кога ми дојде Ѓурѓовден,
сама се гора облекла,
сè во зелена долама,
сè во зелено кадифе.

(Шапк., 729)

Некои стилско-композициски потфати, со кои се служи народниот творец, исто така, наоѓаат широка употреба и примена во македонската народна песна. Едно од таквите стилско-изразни и стилско-композициски средства и постапки е **повторувањето**, кое се пројавува во повеќе видови, како во лириката, така и во епиката. Кај лириката повторувањето на одделни зборови придонесува за потсилување на емоционалноста и мелодичноста на стихот, како и за определено акцетирање на мислата, со што се зголемува изразноста на текстот. **Анафората** (повторување на еден ист збор во почетокот на неколку стихови еднопосруго) е еден од видовите на повторувањето:

*Твојѝе браќа коња седлат,
ѝвојѝе снахи вино точат,
ѝвојѝе сестри венци вијат.*
(Миладиновци, 573)

Специфичен вид повторување е етимолошката фигура на состави од ист корен, како на пример: „*Шегба шеѝа* Марко...“, кое понекогаш преминува и во тавтологија: „Ој, море, *ѝаша, ѝашичко!*“ (Костиќ, стр. 229). Составите од **синоними** исто така придонесуваат за потсилување на изразноста:

Това сос *људба* не биват,
тоа сос *срдба* не биват!
(Миладиновци, 212)

Особено често е повторувањето на последниот збор од претходниот стих во почетокот на следниот:

... Мајчините девет браќа,
девет браќа, осум снаи...
(Исто, 304)

како и редовната употреба на **обраќање** во повеќе последователни стихови:

Ќе идам, мајко, ќе идам,
ќе бидам, мајко, ќе бидам,
ќе бидам, мајко, комита,
комита, мајко, војвода.
(Шапкарев, 393)

Од преостанатите поважни стилско-изразни средства, со кои народниот поет ја украсува богатата облека на песната, треба да се споменат уште и **контрастот** (*Бела книга, црно напишана*“), **алегоријата** и **словенската антитеза**:

Дали те старост налегна,
али ти пате омрзна,
или ти пушка дотегна,
или ти љубне омиле?
- Од ништо не ми дотегна,
нити ме старост налегна,
нити ми пате омрзна,
нити ми пушка дотегна,
ниту ми љубне омиле;
здаде се клета потеря...
(Костиќ, стр. 229)

Од јазичните елементи во улога на стилско-изразни средства најнапред треба да се споменат *архаизмиите*, кои веќе речиси не се употребуваат во секојдневниот говор, но кои во стиховите остануваат заради нивната ритмичност, метриката и изразниот колорит. Во улога на архаизми најчесто се јавуваат **инфинитивните** форми, испуштањето на **членот** или **предлогот**, **инверзијата**, **дијалектизмите** и други морфолошки елементи и форми.

Композиторјата на македонската народна песна се одликува со живост, динамичност и непосредност на поетското дејство. За тоа

посебно придонесуваат бројните **дијалози** и поретките **монолози**. Додека монолотот се среќава речиси исклучиво во лириката, дотогаш дијалозите се карактеристични за лирската и за епската народна песна. Дobar број македонски народни песни се оформени како лирска монолошка исповед на момчето или момата:

Да знае моме, да знае,
да знае да се не жени.
Дури сум била при мама,
дури ме мама чешлаше,
руса ми коса растеше,
дури ме тате ранеше,
тенка ми става растеше;
дури ме бате гледаше,
бело ми лице ц'втеше;
откако сум се мажела,
бело ми лице повехна,
руса ми коса окапа,
тенка ми става строшија.

(ММФ, II, стр. 267)

Композицијата на лирската песна е еластична, разновидна и слободна, а на епската се одликува со определена константност, дури е и шематизирана. Така, епската песна има *ијийизиран* почеток, со кој народниот поет настојува да го заинтересира аудиториумот за поетското дејство. Потоа стиховите укажуваат на предметот и местото на дејството. Сепак, изложувањето на содржината, описот на судирот помеѓу народниот јунак и неговиот противник е централниот дел на епското дејство, односно на текстот на песната. На крајот доаѓа опишувањето на борбениот подвиг на главниот јунак и неговото прославување. Композицијата на епската песна содржи и чести повторувања на поодделни елементи и мотиви, наречени **ретардации**, со кои епското дејство се продолжува, или со нив се истакнуваат поодделни негови моменти. Специфична форма на повторувањето претставува и *рефренои* (*иријевои*), кој многу почесто се среќава во

композицијата на лирската народна песна.

Поетиката на македонската народна песна се претставува како совршено единство на уметничките ликови, јазикот и композицијата. Пребогатиот репертоар од силни и впечатливи стилско-изразни средства на народниот пејач е уверлив показ на несомнениот поетски осет на македонскиот творец. „Народот е секогаш и велик певец“ (К. Миладинов, Предговор кон Зборникот, стр. VII).

* * *

Поделбаӣа (класификацијата) претставува еден од јазелните проблеми на науката за поетскиот фолклор. Иако на ова прашање му се посветувало големо внимание од страна на фолклористиката, до особено значајни постигања не е дојдено: упорните настојувања да се определат сигурни норми за класифицирање на народните песни не ги дадоа очекуваните резултати. Големата разновидност на народната поезија во поглед на идејно-тематските елементи, стилско-формалните белези и версификативно-метричките признаци многу ја отежнуваат можноста да се изврши најцелесообразна поделба на народните песни во групи. Различните идејно- содржински и уметничко-формални особености на народните песни наведуваат на најразлични критериуми при обидите за нивно групирање. На тој начин дојде до диференцирање на определени принципи, односно критериуми, според кои се врши класификацијата на народната поезија. Поважните неколку принципи (критериуми) за поделбата на народните песни по групи биле **поводот за интерпретација** на песните, **хронологијата** на нивното потекло, **метриката** на стихот и **содржината (мотивите)** во песните. Со текот на времето како најприфатлив принцип (критериум) за класификаторски постапки и решенија околу поделбата на народната поезија во науката се афирмирал начинот на групирање на песните според нивната тематика, мотивите, односно нивната содржина. Раководејќи се од овој факт и земајќи ги предвид соодветните конкретни класификаторски

(повеќе практични одошто теоретски) постапки и начини во рамките на македонската народна поезија на Константин Миладинов, Стефан Верковиќ, Кузман Шапкарев, Ристо Проданов, д-р Кирил Пенушлиски и други собирачи и проучувачи на македонската народна поезија, таа може да се подели (класифицира) на следните основни групи:

Кај лирикајѝа

1. Обредни песни
2. Митолошки песни
3. Религиозно-легендарни песни
4. Трудови песни
5. Љубовни песни
6. Семејни песни
7. Детски песни
8. Хумористични песни.

Лирско-ејски ѝесни

1. Балади
2. Романси.

Кај ејикајѝа

1. Неисториски песни
2. Историски песни
3. Јуначки песни
4. Ајдутски песни
5. Комитско-револуционерни песни
6. Партизанско-револуционерни песни.

При ваквата класификација на македонските песни во групи и подгрупи - покрај основниот критериум на поделбата на поезијата според содржината (мотивите, тематиката) во песните - делумно се

земени предвид и застапени се и другите критериуми за класификација, како на пример поводот за интерпретација на песната и хронологијата на потеклото. Како и секоја друга класификаторска шема, и оваа е барем релативно условена, зашто најпрецизно разграничување на народните песни според нивниот вид во строго определени, затворени групи, речиси, е невозможно. Интенција на современата класификација на народните умотворби не смее да биде оформувањето на шематизирани, скаменети групи, туку подредувањето на начин кој овозможува согледување на нивниот развоен процес низ историските етапи.

ЛИРСКИ ПЕСНИ

1. *ОБРЕДНИ ПЕСНИ.* - Македонските обредни народни песни во рамките на својата општа група и дополнително можат да се поделат на повеќе подгрупи. Пред се, разликуваме група на т.н. **календарско-празнични** обредни стихови кои се поврзани со најзначајните народни празници од христијанскиот календар (од типот на **божиќно-коледарските, велигденските, лазарските, гурѓовденските,** и сл.), а потоа - како втора групација - доаѓаат обредните песни кои се поврзани со најзначајните моменти од човековиот живот: раѓањето, стапувањето во брак и смртта (песни за новороденчето, **свадбарските** песни и **тажачките** песни). Освен овие две основни и повеќебројни подгрупи обредни песни од обреден карактер, како обредни стихувани народни умотворби се јавуваат и **песните за дожд** (додолските стихови).

Обредните народни песни и кај Македонците спаѓаат меѓу најстарите нивни народни стихови, како што е тоа случај и кај многу други народи. Иако една од најтешките работи во науката за народните умотворби е да се определи нивната старост, односно развојните процеси на одреден вид народни умотворби, сепак според некои елементи на развојните фази на потеклото на обредната народна поезија (синкретични, пагански, христијански и др.), можат да се определат некои од корените на обредните стихови. Имено, во светски рамки, појавата на обредните народни песни временски се детерминира со периодот на варварството, а што се однесува до овој вид народни стихови кај Словените науката смета дека појавата на ваквите народни стихови е поврзана со периодот на прасловенското паганство, односно со миогледот на старите Словени уште од времето на нивното заедничко живеење во старата татковина. Се разбира, со текот на времето и обредните песни, како и многу други народни умотворби, развиле и низа конкретни специфики кај одделни словенски народи.

Во обредните народни песни дошле до израз разните човекови верувања во постоењето на натприродните сили, а особено верувањето во магиските дејства и, посебно, верувањето во магиското дејство во зборот. Култот кон магиското дејство на зборот - потсилен од анимистичките претстави на поранешниот човек - неретко доаѓал до израз при прославувањето на бројните празници содржани во народниот календар. Обредните народни стихови се речиси неразделни поетски состави од обредниот чин. Текстот на овие песни бил пригоден за односниот обред, на кој стиховите му биле наменети, посветени. Природно, со текот на толку долгорочниот временски период обредните народни песни од стихови речиси сраснати со обредот и со минимална естетско- уметничка вредност, претрпеле видливи процеси на творечката трансформација и во содржината, а уште повеќе во уметничката форма. Затоа може да се рече дека подоцна во обредните песни се опејувале трудови, љубовни, семејни, митолошки и други мотивски елементи, а постепено се зголемувала и поетската вредност на стиховите за сметка на односниот конкретен обреден чин. Сепак, и денес може да се заклучи дека обредните стихови се најилустративен пример на соодветна практична функција на поезијата, со оглед на основниот повод на интерпретацијата на овие песни, и покрај естетско-украсната функција на текстот во обредната поезија, што од ден на ден се повеќе доминира при исполнувањето на овие народни стихови.

Коледарските народни песни се неразделно поврзани со коледарските обреди. Тие се исполнувале на 6 јануари во рани зори од група момчиња, наречени коледари, кои оделе од куќа в куќа и со своите стапови (коледашки), обоени со разни шари, тропале на дрвените порти, извикувајќи коледарски стихови. Откако ќе биле примени во домот од љубезните домаќини, пееле пригодни стихови и рецитирале добри желби на адреса на речиси на секој член од семејството. Така, на постарите им пожелувале почит од децата и внуците, на девојката да се

омажи во текот на годината за саканото момче, на дечињата „калпак круши, два ореви“, на целото семејство и куќата добра имотна, берикетна година. За убавите пожелби и пригодни песни коледарите добивале, биле дарувани, со ситни пари, костени, ореви, колачи - специјално месени за празникот, што требало да ја илустрира не само гостољубивоста на домаќините, туку и нивната имотност. Коледарските песни се карактеризираат со мошне едноставна содржина и композиција:

Збирајте се дечиња,
сред село на грејачка,
огон да си палиме,
за да се изгреиме,
оти после ќе одиме
Коледе да викаме,
костени да збираме,
за Бадник да јадиме,
Божик да го чекаме,
и прасе да јадиме.
(СБНУ, том I)

Многу од коледарските стихови се импровизираат на самото место на интерпретацијата во зависност од потребите и околноста. Некои коледарски песни се и ороводни, а други се оформени со хумористична содржина, како на пример оваа кратка песна од *Зборникот* на Васил Икономов:

Добро утро, стара бабо!
Дај ми колач и погача!
Напи се вино и ракија,
појди в племна - запали ја,
сркни каша - попари се,
косни риба - убоцај се!
(Икономов, 72)

Божикните песни се мошне слични на коледарските и се изведуваат со обредите и обичаите на Божиќ, наредниот ден по Коледе (на 7 јануари). И во божиќните песни ги има речиси истите одлики што ги

среќаваме во коледарските стихови, како радост поради повторното раѓање на сонцето (односно почнувањето на новата календарска година), желба за плодородност, и воопшто во нив е присутна веселост, свеченост поради големиот празник - раѓањето на Исуса. Во прашање се претежно религиозни стихови со обредна функција, стихови исполнети со оптимистичка расположба и убави желби и очекувања:

Што е бело на планина,
на планина на рудина,
ал е грутка снегоита,
ал е пиле лебедово?
Ни е грутка снегоита,
ни е пиле лебедово,
тук му била Ристовата,
Ристовата мила мајка,
го извела Риста бога,
Риста бога малечкаго,
го извела на планина,
на планина на рудина.
Се собрале се овчари,
се овчари, се козари,
искршиле кавалите,
запалиле силен оган,
огреале Риста бога,
Риста бога малечкаго.

(Целакоски, 58)

Лазарските песни му припаѓаат на кругот на пролетните народни стихови, заедно со велигденските, гурѓовденските и некои други. Лазарските песни се пеат на Лазарева сабота, календарски празник пред Велигден. Нив ги интерпретираат групи девојки или жени, одејќи по домовите, слично како коледарите. Во дојденото семејство му пеат стихови речиси на секој негов член, при што се посакуваат многу добрини, здравје, среќен живот на поединецот, напредок на семејството, а посебни убави пожелби се упатуваат на најмладите членови на семејството на децата:

Малечкоо, убоо, о Лазаре!
На диван ми седеше,
со јаболко играше.
Мајка ле му викаше:
- Малечкоо, убоо,
доста седе на диван,
доста играш со јаболко,
да н'те царот догледат,
да н'ти царство поклонит! –
Уште речта не рече,
ми го царот догледа,
и му царство поклони.
(Миладиновци, 440)

И во лазарските песни неретко на преден план избива љубовното чувство, изразено меѓу младите девојки и момчиња. Со доаѓањето на пролетта како да се потсилува и љубовното чувство, па тоа доаѓа до израз и во овие инаку типично одредени народни стихови. Покрај љубовните, и семејните мотиви се често застапени во овие песни. Притоа на ергенот му се пее за женидба за убава девојка, за грабање мома и сл. при што се претставува и неговиот имотен дом:

Овде куќа богата, Лазаре-е-е,
овдека дворје метени,
овде момче за женење...
(Периодическо списание, Средец, 1895, 984)

На девојката за мажење и се пее за нејзината работливост, за подготвените подароци, за свекорот и за свекрвата, за девер, золви и јатрви, при што се истакнува потребата девојката што поскоро да се омажи:

Овде мома немажена, јо Лазаре!
Можите ја, можите, јо Лазаре!
Дошла коа и прошла, јо Лазаре!
(Икономов, 85)

Лазарските песни во однос на коледарските и божиќните стихови се поетски поиздржани, напоени со нежни чувства и лиризам.

Велигденските народни песни се пеат по повод најголемиот христијански празник Велигден - денот на Христовото воскреснување. Може да се рече дека велигденските народни стихови, всушност, се надоврзуваат на претходните лазарски песни, како припадници на истиот круг пролетни стихувани народни умотворби. Сепак, за разлика од лазарските, велигденските песни содржат помалку типични религиозно - христијански елементи, што донекаде се чини парадоксално. За сметка на христијанските мотиви и ликови се јавуваат претежно љубовни и митолошки елементи.

Припаѓајќи му на циклусот на пролетните обредни песни, велигденските стихови пеат за разбудената, разлистената вегетација и природата, за повторното враќање на животот, на флората, за многуте љубовни копнежи, семејни односи и митолошки суштества. Во некои од овие стихови се среќава очигледна контаминација на паганските и христијанските сфаќања, ликови и други тематски елементи. Во некои од овие стихови е опеана и причесната како значаен обред - обичај што се изведува на Велигден:

Извишило ми високо борје,
високо борје стреле манастир,
ај на борјето ветки поројни,
ај на ветките лисје широки,
ај на лисјето капки кржави,
тие не биле капки кржави,
туку ми биле чесна причесна.

(Целакоски, 161)

Многу од велигденските народни песни се и ороводни. Песните и ората придонесуваат за весело расположение кај луѓето кои ги празнуваат овие три празнични дни, кои како да не им се доста на празнувачите:

Велигден, море Велигден,
в година пак да ни дојдиш,
со китки ќе те чекаме,

во десна рака со китки,
во лева рака со јајца.
(Целаќоски, 170)

Обредот „Скрсти“ (на кој и Константин Миладинов му посвети песна под истиот наслов) во разни краишта на Македонија се изведува на разни празници, но во најголем број случаи на Велигден, поради што повеќемина собирачи на народни умотворби овие песни ги сместуваат во рамките на велигденските народни стихови. Иако овој ритуален народен обред-обичај ја има основната цел да измоли дожд од небото, па песните за него секако спаѓаат во групата на додолските песни, тие неретко се застапени и во рамките на велигденските народни стихови. На пример во текстот на песната „Крст ти носам, Бога молам“ се моли дожд од Господа, но кон стиховите на песната се додавале и велигденските изрази и стихови, како своевиден рефрен:

„Христос воскресил из мртвих“ и сл.

Од поважните, потипичните обредни народни песни поврзани со христијанскиот календар треба уште да се направи осврт на **ѓурѓовденските** стихови. Овие народни песни се интерпретираат на 6 мај и како празник Ѓурѓовден претставува најзначаен датум кога се прославува разбудената вегетација, природата и животот воопшто. Речиси ниту еден народен празник не се изведува со толку разновидни обичаи и обреди како Ѓурѓовден. Сето множество обредни постапки ја има намената да осигури плодородност на природата и плодност на стоката, како и да обезбеди заштита од разни зла за луѓето и домашните животни. Со празникот Ѓурѓовден започнува летната половина на годината. На тој ден се главувале момоци, падари, овчари, козари, говедари, полјаци, протуѓери и сл. Човекот се радувал на оживувањето на природата, на развивањето на овошките и разлистувањето на шумата, на обновувањето на вегетацијата, во која смисла посебно место во оваа група празнично-обредни песни заземаат т. н. **билјарски (билјаречки)**

стихови кои се пееле при берењето на билките. Берењето на штотуку изникнатите или разлистени растенија е поврзано со крмењето стока, односно со верувањето во магичната моќ на билките. На берење билки во блиските планини, главно, оделе групи девојки, млади невести, односно исклучиво жени:

Кинисале ми, кинисале ми, двесте девојки,
двесте девојки, двесте девојки, триста невести,
да им одит, да ми одит на билје брање.
Двесте девојки, двесте девојки билје копаје,
триста невести, триста невести, цвеќе береје,
цвеќе береје, цвеќе береје, венци вијее,
венци вијее, венци вијее, на мошки деца.

(Икономов, 94)

Додека берат кукурек и други билки билјарките пеат песни, во кои се опева разбудувањето на природата, магичната моќ на билките. Многу од таквите стихови претставуваат покана за слична дејност на околните луѓе:

Ајде на билје, бела Билјано,
билје да бериш, стадо да крмиш,
стадо да крмиш, стадо братово,
стадо братово од брат Јанкула...

(Китевски, 68)

Како и при празнувањето и обредното одбележување на велигденските празници, така и при интерпретирањето на Ѓурѓовденските обреди и обичаи се бојадисуваат јајца. Утредента на Ѓурѓовден, на децата при будењето со црвено јајце им се поминува по лицето и им се вели: „Црвено, бело, дебело“. Симболичен е и обичајот со нишањето (лулањето), што се изведува речиси во сите краишта на Македонија. Ѓурѓовденските лулки (направени од врзано јаже за некоја гранка од поголемо дрво и со поставено перниче на јажето каде што седнувале девојките, лулани од момчињата) имале симболично значење, бидејќи имитирале пријатен, весел младешки живот. Неретко при таквите лулања, нишања на Ѓурѓовденските лулки, низ стиховите се изразувале

и не- скриени љубовни симпатии кон младите:

Викум викаше, фидан Јован, Ѓурѓе ле,
- Кротко фрлајте, ај Ѓурѓе ле,
моето моме!
да не ми падни, ај Ѓурѓе ле,
да се отепа;
јаже јажливо, ај Ѓурѓе ле,
дрво црвливо;
дрво шупливо, ај Ѓурѓе ле,
место камливо.
- Чекај ја, чекај, фидан Јован,
у десна рака,
у десна рака, ај Ѓурѓе ле,
у лева пола.

(СБНУ, т. V стр. 125)

Стиховите што се пеат во ваквите прилики се изразито наменски, бидејќи едни песни се пеат ако на нишалката е девојка, други ако е момче, посебни стихови се пеат за свршениците, за невестите чии мажи се на гурбет итн.

Во верувањата поврзани со празнувањето на Ѓурѓовден соодветно место заземаат стиховите посветени на легендата за свети Ѓорѓи и ламјата што тој ја убил. Притоа ликот на светецот Ѓорѓија е вообличен со особини карактеристични за обичните луѓе, а тоа што во овие песни се јавува и ликот на ламјата зборува за делумната застапеност и на митолошките суштества.

Се разбира, постојат и други обредно-обичајни народни песни поврзани со христијанскиот календар, како тие за Василица, Водици, Петровден, Илинден, Спасовден, Тодоровден, Митровдеен и др. Со песните поврзани со овие празници се изведуваат обреди и обичаи како за коледарско-божиќните, велигденско-ѓурѓовденските и лазарските народни стихови, при што е евидентна народната верба во чудотворната моќ на светците чиј празничен ден се одбележува, па оттаму се забележуваат доста магиски елементи во тие народни стихови. На пример, вечерта спроти празникот Еремија (кој се празнува на 14 мај) се

изведуваат обреди и обичаи кои имаат цел од куќата да се изгонат сите лошотии, особено змиите, гуштерите, глвците и др. Трипати околу куќата се вртат домаќините со удирање на машата во каџијата или во ламарина, при што силно се извикува:

Бегајте змии, гуштери,
иде Ирмија,
сус ќелаво ножишче,
сус ’рѓаво сабјиште,
ќе ве коле, ќе ве бесе,
сус машата и каџијата,
ќе ве изгоре.

(Гласник на Етнолошкиот музеј, 1167)

Единствените обредни песни што не спаѓаат ниту во календарско-празничните, ниту во стиховите поврзани со најзначајните моменти од човековиот живот (раѓањето, стапувањето во брак и смртта) се додолските стихови, песните за дожд. Тие содржат вистинска обредност, бидејќи се интерпретираат со верувањето во провокативната магија, со единствената цел да измолат дожд од небото. Исполнувањето на овие песни, главно се извршува од група девојки во сушните летни месеци. Речиси во сите краишта на Македонија е позната „*Пејеругајџа*“ како симболическо-магиски обред: девојките - додолки ќе наќителе со цвеќе некое дете - сираче и со него гиобиколувале куќите, пеејќи песни упатени до Господа да пушти дожд. Притоа, домаќините истурале вода врз пеперугата (детето - сираче), бидејќи верувале оти истурената вода ќе предизвика провокативно-магиски да падне дожд од небото. Еве една илустрација на една додолска песна:

Дај ми, Боже, темен облак,
да зароси ситна роса,
да запраши црна земја,
да се роди жито, просо,
да се ранат сиромаси,
сиромаси, сирачиња.

(НП, стр. 28)

Свадбарските песни, бездруго, спаѓаат меѓу најбројните и најатрактивните обредни народни стихови. Може, исто така, да се констатира дека овие песни - за разлика од многу други народни умотворби во стих или проза, кои брзо и неизбежно исчезнуваат во современите општествени услови - се покажуваат мошне витални и живо се исполнуваат при свадбените церемонијали и денес. Всушност, од комплексот елементи на свадбарските песни и обичаи во денешните околности се губат само оние обредните. И овој процес на редуцирање на свадбените обредни елементи во свадбарските песни и обичаи е познат уште многу одамна - во текот на минатиот век, за што сведочат и записите на браќата Димитрија и Константин Миладиновци, кои, публикувајќи ги своите записи на свадбените обичаи од Струга и Кукуш на страниците на својот капитален *Зборник*, во белешка под линија имаат предочено, одбележано дека уште во нивно време низа од свадбените обредно-обичајни постапки „денеска претстанаха да се чинат“ (стр. 467).

Од друга страна, пак, самите песни или барем фрагментарни стихови од нив и ден-денес опстојуваат пред налетите на новото време, односно пред новите форми на стапувањето во брак на младоженците, зашто се покажуваат како неопходно функционални, апликативни. Со своите ведри звуци, тонови и зборови, свадбарските песни се незаменливи како придружен и потребен музичко-поетски церемонијал. Со свадбарските стихови се постигнува свеченост, веселба и се стекнува саканата симболика во бракот на двајцата млади што се љубат и стапуваат во заеднички живот тој да им биде лесен, ведар и радосен.

Во овие стихови се одразени и остатоци од анимистички сфаќања, но и интересни елементи од магиски митско-религиозни и општествено-битови погледи, сфаќања и појави, кои сведочат за мошне длабоката старост на свадбарските обредно-обичајни постапки и ритуалните звучни стихови, мелодии и игри. Со право се смета дека свадбарските песни постоеле од најстаро време, всушност, уште во преткласното

општество. Подоцна, во поблиските периоди во нашава современост, овие песни и стихови го изразуваат миогледот на патријархалното семејно живеење, формирано, главно, врз многугодишна трудова дејност.

Поттикнат од сите овие сфаќања, побуди и желби народниот пејач - уверен во судбинско-магиската моќ на зборот и обичајот - создал песни и мелодии кои го красат повеќедневниот свршеничко-свадбен ритуал и церемонијал. Почнувајќи од свршувачката, па преку повеќекратните посети и договарања помеѓу семејствата на младоженците, се до денот на свадбата и разделбата на невестата од родителскиот дом и нејзиното заминување во неизвесно живеење на непознатото семејство кај нејзиниот сопруг, како и доаѓањето на сватовите по невестата, веселбата и обичаите - овие народни умотворби одразиле и вообличиле богат, разновиден и впечатлив тек на изведбата на народната свадба.

Опишувајќи и опејувајќи го, пред се, стожерниот лик на невестата во овие песни, народниот творец ги изразил и застапил и своите, односно народните, критериуми и сфаќања за душевната и физичката убавина на невестата и на нејзиното момче (и претходно предочени во љубовните народни стихови), зашто - според народната етика и морал - вистинската љубовна врска речиси секогаш завршува со стапување на заљубените во брак. Како ретко кого народната поетика го украсила со најраскошни споредби и метафори невестинскиот лик, како и ликовите на момчето, деверите и другите најблиски учесници во свадбениот церемонијал. Така, невестата има „црни очи самовилски“, „тенка става еленова“, подвижна е како еребица, и секогаш е скромна, попустлива и работлива. И во описите на ликот на момчето, народниот поет ги користел епитетите и споредбите, опишувајќи го како змеј, јунак, „златен прстен“, „сив сокол“ „китка босилкова“ и сл. Деверите се „два зелени бора“, а и кумот и сватовите се допадливо опеани од народната поетика.

Посебно често и емотивно се опеани моментите на разделба на невестата со домашните и напуштањето на родителскиот дом, односно

заминувањето во куќата на сопругот. Народниот поет со импресивни стилско-изразни средства ги вообличува тие судбински и трогателни моменти:

Што се борја от корења корнет?
Не се борја от корења корнет,
тук' се делит девојка от мајка.
Не се борја от корења корнет,
тук' се делит девојка от татка.
Што се борја от корења корнет?
Не се борја от корења корнет,
тук' се делит девојка од браќа.
„Опроштавај се от мајкини пазуј,
от таткој скутеј, от братој дворој“.
Девојка се на бор навалила;
„Леле боре, леле зелен боре!
Как' ќе викнам чужда мајка мајко!
Как' ќе викна чужди татко татка!
Как' ќе викнам чужда сестра сестро!“
(Милад., 525)

Словенската антитеза се јавува како посебно погодна за конструирање на свадбените поетски слики:

Што је трева во гора зелена?
Аљ је паша, ељ је млад субаша?
Ељ је вода, ељ је млад војвода?
Ни је паша, ни је млад субаша;
ни је вода, ни је млад војвода;
туку ми се две рала сватои,
што ми носат китена невеста,
коњ до коња, јунак до јунака;
пушки ми се, како честа гора,
а калпаци, како темен облак,
себји ми се како силен оган.
(Исто, 542)

Како едни од најбројните лирски народни стихови, свадбарските песни претставуваат мошне соодветен поетски документарен материјал за уметничка репродукција на народни вековни сфаќања и норми за колективната естетика, етика и морал; како претставници на македонската народна лирика од најдамнешни времиња, овие народни

обредни песни одразиле низа различни форми на брачните постапки и решенија: опеани се брак со откуп, брак со грабнување на невестата, брак со бегање на невестата од родителскиот дом, брак од сметка и др.

Покрај најзастапените радосни чувства поради земањето на двајцата млади што се сакаат или заради нивното натамошно заедничко живеење, во овие народни стихови опеана е и возбудата на момчето дали ќе му ја дадат саканата нејзините родители и блиски, кога тоа со своите сватови оди во моминиот дом да ја бара за сопруга саканата девојка:

Заиграло јунакоо срце,
како вино во стребрена чаша
как' ракија во златна викија,
дур' да појдит в девојкини дворје,
дур' да видит девојкини татко,
дур' да видит девојкина мајка,
како одит, како рубо носит

(Исто, 514)

Тажачките песни, секако, претставуваат вид најстари народни стихови, кои биле составен дел на култот за мртвите. Тажењето како обредна појава се задржало се до најново време на македонскиот терен, како и во други јужнословенски простори (Црна Гора, Херцеговина, на Косово, во Далматинско Загорје, во Источна Србија и во Бугарија). При исполнувањето на тажачките песни до особен израз доаѓа импровизацијата од страна на интерпретаторот, бидејќи тој треба да тажи без претходна подготовка. Оттаму за овие народни стихови може да се зборува како резултат на индивидуално творештво. Но, притоа, не треба да се заборава дека при тажењето на покојникот кај нас неретко тажат и по двајца тажачи (или жени), па и повеќемина - и мажи и жени, случаи кои се значајни и за реконструкцијата на создавањето на народните умотворби како творечки процес, во смисла на познатиот теоретски постулат дека секоја народна умотворба првично е создадена од еден индивидуален творец (или двајца, тројца), по што доаѓа до чинот на фолклоризацијата.

Најголем придонес кон ризницата на македонските народни тажачки

песни дал најталентираниот и најплоден собирач на народни умотворби - Марко К. Цепенков, кој само од својата мајка Софија и од сестра му Зоица (како и од други неколку жени) запишал (по меморија) вкупно 34 тажачки песни, кои спаѓаат меѓу највпечатливите народни умотворби од тој вид кај нас.

Основна карактеристика, па и специфика на македонските народни тажачки песни, е нивниот уметнички реализам. Со крајно едноставна композиција и со избрани епитети (прости и двојни), народните тажачки песни изразуваат длабока емотивност и емотивна напрегнатост, доведена и до вистински драматизам. Тажачката песна има специфичен воведен модел, па во таа смисла може да се зборува и за своевиден шематизам. Воведните модели кај тажачките песни се карактеризираат со дијалошко-вокативно обраќање кон умрениот од страна на тажачот:

Еј гиди добро мајкино, о, о!
Еј гиди црвен трендафиљ, о, о!
Зошто ја мајка изгоре?, о, о, о!

(Шапкарев, бр, 213)

Неретко, во овие народни стихови не се оплакува и не се жали само покојникот, туку и оние негови семејни членови кои остануваат сами, необезбедени за нормална натамошна животна егзистенција, особено кога умрениот ја остава само својата сопруга:

Леле, јас сирота!
Што останав запустена,
и без татко и без вујко,
и без баба и без дедо.
Црни ризик сум имала...

(Цепенков, I, 98)

Поетскиот јазик на македонските тажачки песни се одликува со голема изразна сила; тажењето се извршува со наизменична употреба на речитативи, кои се кажуваат без рими, без строфи, со чести извични и прашални зборови. Почетните и завршните стихови се екскламативни („Леле, леле, јас сирота“), кои се повторуваат и придонесуваат за засилување на емотивноста и напнатоста на тажачките изрази. Од

таквите повторувања најзастапена е анафората:

Дали твоја личотија,
дали твоја умнотија,
дали твоја кроткотија,
дали твоја поризливост?

(Исто, 89)

Стихот во македонската тажачка песна е варијабилен, но најчесто се сретнува осмерецот со цезура:

Домаќине, мучениче,
на ошто ти завидоа
што те тебе погубија
и мене ме поцрнија
вдојца ме оставија,
за да гледам три сираци,
три сираци малечкаи.

(Исто, 96)

При создавањето на овој вид типично обредна поезија со специфично текстуално и музичко значење посебно дошла до израз големата емотивност и креативност на жената од македонското поднебје.

2. МИТОЛОШКИ ПЕСНИ. - Во митолошките народни песни се одразени дамнешните човекови сфаќања и неговиот однос кон светот кој го опкружувал, како и некои негови толкувања на природните појави. Со оглед на фактот што поранешниот примитивен човек не можел да им даде вистинско научно толкување на овие проблеми, тој верувал во постоењето на разни натприродни сили што управуваат со природата, па со својата фантазија создавал разни митолошки суштества (самовили, змејови, ламји, русалки, наречници и сл.). Во тој поглед митолошките народни стихови се впечатливи поетски творби во кои народниот поет ги изразил и одразил своите и народните сфаќања за митолошкото објаснување и толкување на светот и животот. Иако една од основните карактеристики на митолошките народни песни е мешањето на измисленото и реалистичното изразено преку митолошките сфаќања и ликови, од една страна, и ликот на човекот и реалистично-битовиот фон

во кој се извршува поетското дејство, од друга страна, сепак може да се констатира дека и во овие најфантастични македонски народни стихови дошла до евидентен показ смислата за уметнички реализам кај народниот поет. Во овие песни застапени се како ликови олицетворенијата на некои природни појави и космични тела, како молњата, ветрот, Сонцето, Месечината, ѕвездите и др.

Во митолошките песни најпопуларни и најзастапени се ликовите на самовилите, кои се замислени прекрасни млади жени со убаво и допадливо лице и снага, со црна или златеста расплетена коса. Тие според народните верувања, живеат во планинските врвови, под облаците, по пештерите, во групи, како и крај планинските езера и реки, капејќи се често во нивната бистра вода. Носеле просирна облека која ја истакнувала нивната телесна убавина. Неретко контактирале со овчарите, стапувајќи и во брак со нив. Преширок е регистарот на самовилските лоши дела, казнувања на луѓето, по разни поводи и различни причини. Така, тие им го одземале видот на луѓето (особено ако овие работеле во неработен ден), ги одземале и децата од родителите и ги одвлекувале во непознати далечини, па дури им се противставувале и на најголемите епски јунаци, меѓу нив и на Марка Кралета. Сепак, мошне често самовилите се претставени и како помошници на човекот: им ја бистрат заматената вода, им ги белат и перат облеките на невестите и на жените, лекуваат болни луѓе, им даваат совети на луѓето во неволја, известуваат за заробувањето или загинавањето на некој човек, итн., па дури и оживуваат умрени луѓе.

Раздвижените, разлетаните самовили над планинските врвови не се доволно грижливи сопруги и мајки во случаите кога ќе се најдат во семејниот круг; го напуштаат домот и го оставаат силно заљубениот овчар-сопруг љубоморно да копнее по сопругата-самовила. За самовилата, сопруга и мајка, поважна е нејзината слобода на живеење во далечните планински врвови, одошто мајчинската грижа за штотуку роденото дете:

Самовила оро вила,
оро вила на планина.
Свекрва е викум викат:
- Самовило, снао мила,
пушчи оро, дојди дома,
от' ти плачит м'шко дете!
- А свекрво, мајко мила,
ќе ти пушча овца с млеко,
да нацицат м'шко дете;
ќе ти пушча тивка роса,
да иск'пит м'шко дете;
ќе ти пушча тивки ветер,
да залелеат м'шко дете.

(Шапкарев, 1)

Поголем број митолошки народни песни се поврзани со верувањето во постоењето на змејот. Според народното верување змејот е машко дете што го родила обична жена, што го носела подолго од вообичаеното време (15, 18 или 20 месеци). Детето змеј под мишките имало мали крилца, кои можеле да ги забележат само праведните и чесни луѓе. Кога ќе се родело детето-змеј, мајка му не требало да кажува никому за својата необична рожба, зашто во спротивно тоа ќе летнело од дома по 40 дни. Освен со раѓањето змејот можел да настане и од смок, крап, овен или од некои други животни под одредени околности. И змејот е опеан како сопруг на обична селска девојка, која ја грабнува од сред село и ја носи во својот дом за сопруга. Змејот е опеан како помошник и заштитник на луѓето, па во народното верување се регистрирало мислењето дека секое село, место или поширок регион има свој змеј-заштитник. Тој, на пример, ја гони ламјата да не им ги јаде и да не им ги уништува на луѓето посевите, берикетот. Ламјата е трет лик по застапеност и популарност во народните митолошки стихови.

Во македонските народни песни змејот е опеан како голем љубовник, кој има моќ за метаморфоза во разни форми (облак, ѓердан, китка и сл.) и на тој начин се доближува до девојката. Змејовите ги носат девојките во планините, пештерите или дупките каде со нив водат љубов, им се

раѓаат деца и тие среќно живеат. Најчесто девојките доброволно стапуваат во љубовни односи со змејовите:

Стојна ми змеја љубила,
љубила што го љубила,
за дванаесет години.
Никој ја Стојна не узна,
дури се сама казала.

(Миладиновци, 13)

Ламјата како митолошки лик речиси секогаш е непријателски расположена спрема луѓето. Во народната фантазија ламјата е замислена како огромна змија со повеќе опашки и со три или девет глави. Кога ќе и се отсеке една глава, на истото место и израснува друга глава; живее во тајни места, дупки и пештери во планините, односно во длабочините на езерата и морињата. Се верува дека ламјите земаат деца и ги носат во своите живеалишта и таму ги јадат, зашто ламјата како лик е симбол на ненаситност, изесливост. Се верува дека лете кога зрее житото ламјата носи градоносни облаци кои ги уништуваат посевите. Според некои верувања ламјите, исто како и змејовите, имаат способност да се претвораат во луѓе или животни и нив можат да ги видат само луѓето - шестаци (оние кои на секоја рака и нога имаат по шест прсти).

Од другите ликови во митолошките народни песни кај Македонците, покрај самовилите, змејовите и ламјите (аждерите), треба уште да се споменат и змијата, која народното верување ја третира и како добронамерен, заштитнички лик на куќата во која семејството живее во долг континуитет, бидејќи се верува дека змиите се всушност олицетворение на душите на предците - покојниците на тоа семејство. Оттаму и народното верување дека змијата што ќе се открие под прагот на куќата не треба да се отепува. Ова верување секако стои во врска со фактот што во минатото кај Словените семејните предци-покојници биле погребувани под прагот на куќата како заштитници на потомците што живееле во тој дом. Сепак, и во овие песни змијата претежно е опеана како опасен, односно злонамерен лик спрема човекот.

Втората групација ликови во митолошките народни песни се олицетворенијата на небесните тела - Сонцето, Месечината, ѕвездите и природните појави - молњата, ветрот, и сл., кои се јавуваат како антропоморфни или одухотворени суштества и стапуваат во меѓусебни контакти со луѓето, со кои се женат (мажат), имаат деца, итн. Особено застапен е ликот на Сонцето, па во песните е претставено со особини сродни на човекот (Сонцето има мајка, сестра, контактира со луѓето, им помага, женејќи се за обична селска девојка). Допадлива е поетската слика од почетните стихови на песната Јана и Сонцето, во која кумата и нарачува на убавата девојка Јана:

Де гиди мори убава Јано,
јас ти се молам и ти нар'чвам,
да не излеговиш дење без убрус,
дење без убрус, ноќе без свешта,
да н'те догледат с'нцеа мајка,
да н'те посвршит за јасно с'нце...

(Миладиновци, 16)

Од ѕвездите најзастапени во митолошките народни стихови се ѕвездата Деница и ѕвездата Вечерница, а Месечината често се обложува со Сонцето заедно да изгреат и заедно да зајдат, но обично Сонцето е побрзо, односно Месечината редовно задоцнува во тие натпревари. Најчесто народниот поет едновременно пее за Сонцето, Месечината и ѕвездите:

Јасно сл'нце млада кума,
јасен месец старосватка,
ситни ѕвезди се девери...

(Миладиновци, 135)

Како ликови во македонските митолошки народни песни се јавуваат и олицетворенијата на опасните епидемски болести како чумата, сипаницата, треската и други, најчесто претставени како стари баби, со долги расплетени коси, кои сеат смрт меѓу луѓето, држејќи во рацете тефтер или список. Според народните верувања, чумата е родена од лош

татко и мртва мајка, поради што им се одмаздува на луѓето. И чумата, како змејот и ламјата, може да ја менува својата форма и да се престори во куче, мачка, јаре, биволица или во некои предмети (партал и сл.). Особено се популарни песните за уништувањето на Скопје од чумата што има и реална историска подлога, со оглед на честите катаклизми што во минатото го снаоѓале Скопје (епидемиски болести - чума, колера, грип, поплави, пожари, земјотреси и др.), во која смисла најилустративни се стиховите:

Ќе те питам, бабо, да ми кажеш,
што е, бабо, Скопје умирено?
Петли пеат, бабо, пци 'рвајчат,
немат луѓе, бабо, да вреворот;
дали огон Скопје го изгоре,
дали Вардар Скопје го однесе?
Ко ме питаш, дете, ќе ти кажам,
што е Скопје, дете, умирено;
нити огон, Скопје, го изгоре,
нити Вардар Скопје го однесе;
ја сум, дете, Скопје умирила, з
а три дена, дете, за три ноќи.
Ја не сум си, дете, стара баба,
туку сум си, дете, црна чума.

(Иљоски, 19)

Токму поради епидемијата од колера, австрискиот генерал Пиколомини и го опожарил Скопје во текот на XVIII век.

Наречниците се посебно популарни ликови во народните митолошки песни. Според народното верување наречниците претставени како три жени на различна возраст, кои доаѓале на третата вечер по раѓањето на новороденчето и му ја прорекнувале животната врвица - судбината. Најважна била прогнозата на третата наречница, бидејќи е конечна и може да ги измени прорекнувањата на претходните две наречници, како своевидна градација. Додека прогнозите на првите две наречници можат да бидат и во прилог на новороденчето, дотогаш прорекнувањето на последната наречница речиси редовно е штетно,

опасно за него: на пример лута змија да го касне меѓу очите токму на денот на неговата свадба; на денот на свадбата ветрот да го одвее младоженецот на небеси, и сл. Несомнено, верувањето во наречниците кај Словените се однесува на верувањето во неизменувањето на животната судбина, во фатализмот. Во тој однос наречниците се слични на грчките моири, односно римските парки. Мојра е божицата на судбината, која на луѓето им дели добро или зло, давајќи им на едни преголема слава, а други ги остава да умрат непознати и неопеани од поетите. Дури ни Зевс не можел да ја измени одлуката на Мојрата. Парка е римска божица, заштитница на породувањето; позната е и под името Морта (морс - смрт), бидејќи и мајката и детето можат да умрат при породувањето.

Се разбира, понекогаш лошата прогноза на детето не е и толку трагична, како што е тоа случајот со наречничката прогноза при раѓањето на Марко Кралета, според која Марко на татка му Волкашин „коски ќе му скрши!“. До тоа навистина ќе дојде, иако Волкашин ќе се потруди да се спаси од тој непријатен ќотек, пуштајќи го новороденчето Марко во кошница намачкана со смола во реката да го однесе што подалеку.

3. РЕЛИГИОЗНО-ЛЕГЕНДАРНИ ПЕСНИ. - Своевидна сукцесија, мошне блиски до митолошките народни стихови се **религиозно-легендарните** песни, кај кои најзастапена е поучната тематика и функцијата. Во овие народни песни мошне често се среќаваат мотиви и ликови од библиските приказни, како и од разни хагеографски и богомилски текстови. Така, овие стихови пеат за Богородица, Исус Христос, за најпопуларните светци и ангели, како св. Никола, св. Илија, св. Димитрија, св. Архангел Михаил и други. Обработувајќи ги мотивите за постоењето на рајот и пеколот, овие народни стихови го опејуваат св. Петар како беспристрасен чувар на рајот, во кој не ја пропушта дури ни сопствената мајка. Во овие песни забележливо е и

мешањето на митолошките со христијанско-религиозните мотивски елементи и ликови, па така во нив ќе се сретнат Богородица и самовилите, св. Ѓорѓи и ламјата, св. Илија и деветте ламји итн. Паралелно со тоа, целиот овој богат натприроден свет е поврзан со реалистичниот, речиси секојдневниот живот на човекот и на луѓето, особено со застапување социјални и етичко-морални проблеми и толкувања. Дури и ликовите на светците се вообличени со многу особини на обичниот човек. Така, светецот Никола гради цркви, Богородица го зида манастирот Трескавец кај Прилеп. На таа релација, всушност, и се забележува основната разлика помеѓу идеолошките и религиозно-легендарните песни: за разлика од пофантастичното оформување на мотивите и ликовите во митолошките стихови, кај религиозно-легендарните песни постои прилично пореалистичен третман на сижетиката и персонажот.

Во религиозно-легендарните песни посебно место заземаат оние што го опејуваат ликот на Исус Христос, неговото раѓање, крштевање и воскреснување. Интересно е на пример, дека ниту св. Петар, ниту св. Илија, нема да се согласат да го крстат новороденчето „мила Бога некрстена“, велејќи и на Божјата мајка:

Тако ти Бога, Божја мајко,
ја не смеја ни умејам,
ни умеја кум да бидам,
да ти крста мила Бога...

туку тоа ќе го прифати св. Јован:

Так ми Бога, Божја мајко,
ја си смеја и умеја,
и умеја кум да бида,
да си крста мила Бога,
мила Бога некрстена.

(Икономов, II, 15)

Интересен мотив за поетско обликување било и воскреснувањето на

Исус Христос; кога два облака ќе го кренат Ристоса од рацете на Богородица кон небото, свети Никола ќе ја теши дека ќе го дадат на занает да прави мостови по кои ќе минуваат грешните души. Богородица, инаку, во многу од овие народни стихови е опеана како сестра на светците, особено на свети Никола и свети Илија:

Најгоре свети Никола,
по него свети Илија,
меѓу нив сестра Марија.
(Миладиновци, 33)

Во овие народни стихови посебно популарни се мотивите и ликовите за грешните души. Меѓу грешните души се наоѓаат и по истакнатите религиозни личности, како на пример мајка му на свети Петар, за кој во песните се кажува дека кога била крчмарка виното го мешала со вода, кога била „чесна кума“ децата ги крштевала ништо не ги дарувала, брашното што го земала назаем го враќала со пепел, солта со песок, а црвениот пипер со толчени ќерамиди и сл. Затоа нејзе син и свети Петар не ја пушта да влезе на причесна во рајот:

Ти не можеш да ми идеш,
во рај - Боже на причесна,
рајски порти затворени,
пеколските отворени.
(Миладиновци, 44)

Се разбира, со ваквите свои стихови, побожниот народен пејач силно влијаел врз своите сонародници во поучно-морализаторска насока, поттикнувајќи ги кон чесно и праведно живеење. Примерите со казнувањето дури и на најблиските семејни членови на безгрешните светци и ангели во религиозно-легендарните народни песни ги протежирале нормите на христијанската црква, а со поедноставеното, понепосредното и популарното народско претставување на библиските ликови им ја приближувале на не образованите широки работни народни

слоеви христијанската религија. Особено биле привлечни за обработка социјалните мотиви, ликови и односи.

Генерализирано, митолошките и религиозно-легендарните народни песни, со своето прекрасно поетско преплетување и проникнување на измисленото, необичното и неверојатното, од една страна, и реалистичното и секојдневното од друга страна, како и со својот мошне богат и впечатлив персонаж (множеството ликови) остануваат како омилен материјал и сведоштво за демонолошките претстави и сфаќања на македонските Словени во минатото живеење.

4. ТРУДОВИ ПЕСНИ. - Народната песна кај Македонецот опеала и разновидни трудови процеси од најразлични аспекти, како и човековото сфаќање на трудот. Имено, опеани се главните работни занимања кај нашиот народ - земјоделството и сточарството, но исто така и разните занаети, печалбарството и др.

Народните стихови речиси редовно го придружувале работниот процес, но и го олеснувале. Овие песни своето потекло го имаат во длабокото минато, кога нашиот предок ги совладувал првите работни умења и процеси. Иако при извршувањето на трудовите постапки и дејности се пееле и народни стихови од други видови (како љубовни, семејни, обредни, хумористични, па дури и борбени) за типични, вистински трудови народни песни треба да ги сметаме оние во кои трудот се јавува како основен мотив и проблематика. Во таа смисла македонските народни трудови песни најчесто и претежно ги фиксирале ликовите и мотивите од најдолгорочните и основните две работни професии на македонскиот човек - земјоделството и сточарството. Подоцна, во мотивскиот дијапазон и регистер навлегле и мотивите, како и ликовите на занаетчиите, печалбарите и сл.

Во некои од македонските народни стихови се огледува само придружната функција на работниот процес, како:

Млади јунак нива орат,
нива орат, песна пеит.
(Стоилов, II, 179)

Но, во други случаи во песната е одразена комплетна трудова постапка, па дури и цела низа такви постапки, кога веќе може да се зборува за одразувањата поетска слика на трудовиот процес во мотивска смисла. Таков пример имаме во капиталниот *Зборник* на браќата Миладиновци:

Заплакала ми голема нива,
голема нива на врв планина:
- Оф леле Боже, оф мили Боже!
Как' не се најде најдобар јунак,
да ме изорат, да ме посеит,
Бела пченица, црнокласица!
Да му наполни девет амбари,
да си ожени девет синои,
да си омажите девет девојки,
да си покрстит девет мничиња.

(Миладиновци, 638)

Во циклусот трудови песни посебно место заземаат **жетварските** стихови. Се чини дека постојат повеќе причини за бројноста и популарноста на овие песни. Жетвата е работа што не се одлага, зрелото жито мора да се собере со забрзано темпо, зашто природните непогоди, пред се, летните поројни дождови можат за кратко време да го уништат сето она што е резултат на повеќемесечен труд. Несносливите летни горештини исто така ја отежнуваат работата на жетварите.

Во жетварските стихови опеани се и натпреварите во жнеењето помеѓу момчето и девојката. Тие натпревари имале цел да ја разбијат монотонијата на макотрпната жетварска работа и да внесат целесообразна динамика во напорниот жетварски процес:

Ако те тебе наджнијам,

да ми даиш коан гердан;
ако мене ме наджниеш,
ќе ти даам брза коња!

Девојката, меѓутоа, нуди поинаков облог:

Ако те тебе наджнијам,
не ти сакам брза коња,
туку тебе добар јунак,
добар јунак да те земам.

Народниот поет, обично, го доделува облогот на девојката:

Жнала, жнала бела Мара,
жнала јунака наджнала
и јунака си го зела.

(Миладиновци, 654)

Колку жетвата е тежок, макотрпен трудов процес, покажуваат народните стихови во кои се кажува дека мајката ќе си го заборава роденото дете на нивата, односно помрзливите девојки го молат бога да се разболат за време на жетвата:

... Па застапа спроти сонце,
спроти слонце од спротива
и на Бога се помоли:
„Варај Боже, мили Боже,
дај Боже љута треска
од Ѓурѓовден до Петровден,
дур' сожнијат пчениците,
да доберат јачменето!“

(Исто, 309)

Аргатските народни песни се најблиски до жетварските, бидејќи нивните мотиви меѓусебно се преплетуваат, не само затоа што аргатите работат по групи, како и жетварите, туку и затоа што аргатите најчесто

биле и жетвари. Но, аргатите работеле и други полски работи, како орање, копање, собирање памук, афион или тутун, сечење или лупење пченка, сеење и сл.

Во повеќе песни за аргатите се споменува и сонцето, често колнато од нив поради несносливите летни температури:

С'лнце си мајка зборува:
„Зарана, с'лнце, заходај,
да не те к'лнет аргати,
аргати, сину, на поле,
дрвари, сину, на гора“.
(Верковиќ, 216)

Во некои аргатски стихови се пее за собирањето аргати од страна на Турците:

Бог да го бие солунското Турче,
шчо ми насобра белите јаргати,
белине јаргати триста јунаци,
триста јунаци двесте девојки.
(Шапкарев, 146)

Во другите песни за аграрните работни дејности застапени се ликови на гроздоберци, тутунари, шумари (падари), сејачи, косачи и други. Карактеристично е дека стиховите за косење се наречени машки песни, со оглед на тоа дека со таква трудова дејност се занимавале само мажи.

Овчарските песни се одликуваат со својата бројност и разновидност. Во овие стихови животот и дејноста на овчарите се претставени двестрано - идилично и макотрпно. Од една страна, овчарот е претставен како мошне душевен, емотивен млад човек кој го сака своето стадо и се грижи за него (овци, кози или говеда), уживајќи во звуците на својот меден кавал по рамните полиња и пољани, како и планински врвови; но, од друга страна, сентиментално, таговоно е опеан, осамениот живот на овчарот, сред суровата природа, оддалечен од селото, од своите домашни

и другари; дури е изложен и на опасности од природните стихии, разни опасности од дивите сверови и неретко изложен на напади и ограбувања од силници и крадци. Разновидно, дури и контрастно е насликан животот на овчарот како ерген и како оженет човек. Додека бил ерген овчарот максимално се грижел за своето стадо, а по женидбата го запоставува и понекогаш го остава, го напушта, за да слезе во селото, кај своите најблиски од семејството. Мошне чести се овчарските стихови на тие мотиви:

Заблеала ми руда овчица:
„Оф, леле, Боже, дури до Бога,
дури ми беше овчар неженет,
ја си пасев горе в планина,
вода си пиев по изворите
и си пладнував под ладни сенки.
Откако ми се овчар ожени,
сега си паса по сеништата,
по селиштата, по буништата,
вода си пија по бариштата,
јас си пласнува под стреиштата.“
(Црнушанов, 13)

Се разбира, и во овчарските песни (како и во жетварските) застапени се и љубовни стихови:

Израсла је перулика,
стреде трло овчарово,
цепит кавел да е градит.
Перулика проговори:
- Та јас не сум перулика,
туку сум си малко моме,
тебе мека постелица,
а сфекрве нозе измиени;
а на сфекра, брада исчешљана;
а на золва - ал шамија;
и јатрве - туљбен убрус.
(Шапкарев, 421)

И во овчарските песни се застапени ликови на жени - овчарки:

Млада овчарка Стара Планина
си го изгуби рудото јагне.
Ем си го жаља ем си го плачи,
ем си го бара по пустелиите:
„Де ми си јагне, излези ми,
ако те, јагне, овчар продаде,
парите пусти да му остане.
Ако те јагне, в’ко изеде,
забите, јагне, да му се изроне.
Ако ми јагне во трифил’ пасиш,
побргу дома да ми си дојдиш.
Де ми си, јагне, рудо ми јагне,
де ми си, јагне, излези ми“.
(Паскалевски, 62)

Во овчарските народни песни доловени се речиси сите особини на таа професија, сите убавини и сите ризици и опасности на кои овчарите биле изложени.

Во групата на трудовите народни стихови посебно место заземаат песните за разни занаети и ликовите на занаетчиите. Во овие песни најчесто се опеани златарите, кујунџиите, сидарите, терзиите, ковачите, калајџиите, килимарите, кожарите и други. Хиперболизирањето на мајсторското умеење на ликот на занаетчијата е неретка појава во овие стихови:

Те кажуваат, кувенци Ѓорѓи,
да си мајстор било.
Ја ќе ти дадам, кувенци Ѓорѓи,
една златна пара.
Ти да ми направиш, кувенци Ѓорѓи,
еден златен разбој.
Што ќе ти остане, кувенци
Ѓорѓи, еден златен прстен.
(Хаџиманов, МНП, Скопје, 1-4,
1953-56, п.10)

Посебно опеани се ликовите на терзиите, кои дури можат од сенка фустан да кројат, па дури и да го сошијат без алат. Чести се и љубовните мотиви во овие народни мотиви во кои младите занаетчии ги изразуваат своите љубовни чувства и копнежи кон убавите девојки, ќерки на имотни чорбации.

Меѓу најпоетичните македонски народни песни воопшто спаѓаат **печалбарските** песни. Печалбарската народна поезија во прилично голема мера може да се смета за своевидна специфика во однос на поетско-фолклорното создавање кај другите околни јужнословенски и соседни балкански народи, кај кои се среќаваат сродни печалбарски стихови, но не во толкав број и со толку високи естетско-уметнички достоинства.

Стиховите за печалбарите на македонски јазик се јавиле како верен придружник на печалбарството во Македонија, за чија појава причините се претежно социјално-економски. Иако може да се прифати мислењето дека зародишот на печалбарската дејност во Македонија е во појавата кога селаните „ги напуштале своите села и по неколку недели се задржувале по чифлиците како сезонски работници, главно за време на жетвата и вршидбата“ (Лазо Каровски, Печалбарството во македонската литература, „Мисла“, Скопје, 1974, стр. 9), како масовна појава печалбарењето на македонскиот терен се јавило во последните децении на минатиот век и првите децении на овој век, а особено по Балканските и Првата светска војна, кога Македонија била разделена меѓу сојузниците во тие војни.

Најчести мотиви во овој најнов пласт во ризницата на македонската народна лирика се разделбата на печалбарот од најблиските, безработицата, гладувањето, тешкиот живот во туѓина и умирањата на печалбарските ликови далеку од родниот крај. Народниот пејач посебно место му посветил на чинот на разделбата кој е крајно тажен, елегичен:

Жалај, моме, да жалиме

како ќе се поделиме,
како ќе се поделиме –
јас од тебе, ти од мене.
Јас ќе одам на далеку,
на далеку преку Вардар,
преку Вардар, на туѓина,
да спечалам жолти лири.
Ќе ти пратам бела книга,
бела книга, црно писмо,
Бела книга, црно писмо –
ем да читаш, ем да плачеш!

(ММФ1,86)

На печалба оделе најмладите луѓе во цветот на својата младост, тие ја напуштале родната грутка и тргнувале по патиштата на неизвесноста. Уште потрагично е сознанието за неизвесноста на нивната судбина. Црните чувства најчесто се остварувале и многумина од печалбарите никогаш не се враќале дома. Тоа се најчестите поетски слики во овие потресни и впечатливи народни стихови.

Во рамките на генезата на создавањето на печалбарските народни песни доаѓа и пресоздавањето на печалбарските народни песни од другите видови лирски стихови, најмногу од љубовните кои биле адаптирани со поврзувањето и застапувањето на печалбарските мотиви во неа, а во помала мерка и од редот на револуционерните, борбените народни песни. Со оглед на фактот што народни стихови кај нас со печалбарски мотиви се создаваат и денес, во светлината на современото заминување на работа во странство на македонските луѓе, може да се заклучи дека тие новосоздадени и фолклоризирани песни од печалбарски вид имаат посебно значење за фолклористиката.

5. ЛУБОВНИ ПЕСНИ. - Најобемната, најбројната група песни во пребогатата ризница на македонската народна поезија е групата на љубовни стихови. Опејувајќи го вечното чувство на љубовта во човекот овие народни песни со своите мотиви и ликови се допираат, завлегуваат

и наоѓаат своја застапеност и во другите групи и подгрупи песни не само во доменот на лириката, туку и во рамките на лирско-епската песна (баладите и романсите), па дури и во епската народна поезија. Љубовното чувство меѓу двајцата млади што се сакаат се среќава и во обредните песни и стихови (велигденските, гурѓовденските, лазарските, свадбарските и тажалските стихови), во митолошките песни (љубов меѓу овчар и самовила, змеј и девојка), во трудовите песни (во овчарските, занаетчиските, а особено во печалбарските стихови) во семејните песни (љубовта меѓу младите сопрузи, родоскрвна љубов меѓу вујко и внука, татко и ќерка, тетка и внук, меѓу зет и свеска, свекор и снаа) и во хумористичните стихови (љубов на старец кон млада девојка); многу народни балади и романи се изразити љубовни стихувани состави; и во многу епски песни се опеани љубовни, љубоморни и недозволени прељубнички односи. Накусо, љубовните копнежи, скриени или отворени, љубовните намери, настојувања и обиди се присутни речиси насекаде, дури и онаму каде што тие најмалку се очекуваат кога се јавуваат како неочекувани, необични и невообичаени.

Во групата на типичните љубовни народни песни меѓутоа, опеано е љубовното чувство во сите негови нијанси пројавено помеѓу девојката и момчето, помеѓу заљубените. Покрај искреното меѓусебно љубовно чувство на двајцата млади што се сакаат, во овие стихови нашле место и чувство на љубомората, на отфрлената, невратена љубов, љубовта од сметка и мотивите на сомневањето во искреноста на љубовта кај едниот партнер во однос на другиот. Сепак, во овие народни стихови - чија естетско-уметничка убавина е ненадмината и тешко можат да ја достигнат другите видови народни стихови - најзастапено и најопеано е искреното љубовно меѓусебно чувство помеѓу двајцата заљубени. Во овие стихови доминантни се изразите на преданост и верност меѓу саканите, опеани се изливите на силните љубовни копнежи и страсти, возбуди и преживувања пројавени меѓу девојката и момчето; опеана е и

љубовната заклетва на верност и вечност, вообличен е мотивот на првата љубов, односно ликот на првото либе. Исто така, често застапен е и мотивот на решеноста и увереноста помеѓу саканите да ја крунисаат својата љубовна врска со стапување во сложна и среќна брачна заедница. Вообличени се и љубовните ветувања и проколнувања доколку еден од двајцата заљубени ја запостави, не ја одржи љубовната клетва:

Кој ќе се напред ожени,
тој тешко болен да лежи;
девет години да лежи,
девет постели да смени:
на сламка да се потпира,
и таа тешка да му е,
на грош погача да јаде,
и тоа многу да му е.
Низ прстен да се провира,
па и тој широк да му е!
(Наневски, стр. 239)

Најчеста причина за нереализираната љубовна врска помеѓу двајцата заљубени во овие песни се завидливите роднини, пријатели, непопустливите родители, тешката неизлечива болест, односно смртта, печалбарскиот живот и, понекогаш, преголемите социјални разлики на семејствата на заљубените. Но, неретко, искрената љубов кон момчето и девојката е опеана како непрекинлива, непопречена дури ни од смртта. Љубовта меѓу нив е симболично претставена како посилна и од смртта, зашто љубовниците и ја претпочитаат умирачката (мотивот на Ромео и Јулија) одошто разделбата. Во овие стихови врската на умрените љубовници симболично продолжува и по нивното погребување:

Еј гиди, момче Стојнино,
не ми је таја гробишча,
тук ми је Стојна в одаја!

Па влезе момче в одаја,
со сите бели сфатови,
бело је лице открило,
лице је с'нце огреа!
На момче жалба паднало,
само се себе убоде!
Сфатои ги закопаа,
во рамни дворје Стојнини:
момче израсте јаболко,
мома израсте лозница,
врфои се загрнаа.

(Шапкарев, 386)

Понекогаш причина за неостварената, или барем одложена искрена љубов во брачна заедница претставувала и макотрпната општествено-политичка ропска стварност на македонскиот терен:

Девојче тенко високо,
што толку кротко одиш на вода,
дали ти тежат стомните,
или ти тежи герданот?
Ниту ми тежат стомните,
ниту ми тежи герданот,
туку ми тежи меракот.
Меракот ми е далеку,
у таа пуста Битола,
у тија темни зандани;
на нозе носе тубруци,
на раце носе катанци.

(МНП, Битола-Штип, 225)

Сепак, опеани се и случаите кога едниот од љубовниците не ја додржува љубовната клетва и на тој мотив има доста љубовни песни. Тогаш настапува лошо чувство кај измамениот и доаѓа до клетва упатена до измамникот:

Саноќ ми билбил препеа,
на Катиниот трендафил:
- Стани ми, стани Катинке,
Стани ми, стани девојче,
либето ти се посврши,
од тебе сака проштење.
- Од мене просто да му е,
од Бога проклет да биде,
срцето ми го изгоре!
(Наневски, стр. 237)

односно:

Стани, стани девојченце,
што си заспало!
Китка ружа ти повена,
што си набрало!
Момче ти се оженило,
што си љубило!
- Ак' се жени, нек' се жени
просто нек' му је!
Прва пушка је пукнала,
него удрила!
Сино небо се сипнало,
гром го удрило!
(ММ, 226)

Измаменото момче реагира исто така со клетва, која е сепак поинаква: ложата желба не е упатена на неговата сакана неверница, туку на нејзиниот нов избраник; во улога на кум тој посакува:

Венчај куме, често не ми дишај!
- Ја не дишам само срце дишат.
- Благосавај, кажи аерлија!
- Тај година да е венчаница,
до година млада удовица,
до треќата мене реченица!
(Михајлов, 86)

Љубовните копнежи на заљубените еден кон друг се опеани мошне сугестивно. Таа љубов, речиси, со ништо слично не може да се спореди, иако народниот поет обилно, со многу стихови и стилско-изразни средства се обидува да ја изрази и вообличи:

... Пуста младост, мамо, не се трпи!
Не је огин, мамо, да прегори,
не је вода, мамо, да пресуши.
(Горѓевиќ, 80)

Силниот љубовен копнеж не се сопира дури ни пред така непремостливата пречка каква што е роднинството:

Стамено, пиле шарено,
иди ја питај мајка ти,
дал' ќе те дај за мене!
- Стојане море душмане,
дељми сме пушта роднина:
татко ти и татко два браќа,
мајка ти и мама јатрви,
јас и ти први братучеди!
- Стамено, пиле шарено,
убаво моме род нема,
длабоко море дно нема,
ситнана песок број нема,
јагне сугаре грев нема,
вдоица жена срам нема,
високо дрво сен нема!
(ММ, 60)

И покрај многубројните споредби со кои народниот пејач низ устата на заљубеното момче ја слика неспоредливата убавина на саканата девојка, сосем се ретки, речиси ги нема, еротски вообличените поетски слики во љубовната македонска народна песна. Тоа е една од посуштинските карактеристики и специфики на македонските љубовни народни стихови и за неа секако придонел строгиот патријархален

морал на македонскиот човек, дури и кога е во можност да се користи со дозволената поетска слобода.

Твоје лице кајмаклија, дукат чело амајлија,
дукат чело амајлија, руса коса срмалија,
руса коса срмалија, тенки веѓи гајтанлии,
тенки веѓи гајтанлии, црни очи бадемлии,
црни очи бадемлии, твоја уста шеќерлија,
твоја уста шеќерлија, бело грло шербетлија...
(СБНУ, XII, стр. 110)

Понекогаш потфатот на народниот пејач да се изрази послободно за телесната љубов е решена и со сосем благ и хумористичен опис, низ алегорија:

Шчо седиш, лудо море, шчо се мислиш,
шчо седиш, лудо море, шчо се думаш?
- Лели ме питаш, моме, ќе ти кажа,
сакам да одам, моме, н' Арабистан,
сакам да прашам, моме, за љубовта,
от кај се завака, моме ле, меракот.
- Де гиди, лудо море, бре будало,
ела си, лудо море, ти кај мене,
јас да ти кажам, лудо море, за љубовта,
од кај се завака, лудо ле, меракот:
тој се завака, лудо, од очките,
ај, од очките, лудо, во устето,
ај од устето, лудо, во срцето,
ај во срцето, лудо, корен вака!
(ММФ, 1147)

Се чини дека во овие песни, сепак, најмногу стихови се однесуваат на прекрасниот лик, душевен и физички на саканата девојка:

Бог џанана, моме, тој шчо те роди,
Бог да прости, моме, тој шчо те рани,
к'ј се најде, моме, толку лепина?
- Хај море, лудо, кутро младо,

шчо си видело, лудо, и не видело,
ти да ми дојдиш, лудо, во наш виљает,
во наш виљает, лудо, во наша куќа,
да ми ја видиш, лудо, мојата сестра,
кога да ходит, лудо, ветер ми вејит,
кога да сedit, лудо, с'нце ми греит,
ког' просто стоит, лудо, роса ми росит,
кога да плачит, лудо, бисер ми ронит,
кога се смеит, лудо, злато ми веит,
кога да зборвит, лудо, ми те изгорвит
тоа да ми речеш, лудо, ја хубаина!

(Шапкарев, 521)

Дури и во случаите кога заљубената девојка го оцртува ликот на посакуваното момче со убави одлики, народниот поет се искажува повторно за убавината на моминскиот лик:

Папа, папа, шчо сум лепа,
ушче да сум црноока,
би го зела царевото,
царевото хазнатарче!
Дења - ношја хазна броит,
на утрина хесап чинит,
на пладнина на лоф ходит,
хртој пушчат по лисици,
јастреб пушчат,
п' еребици,
сам се пушчат по девојки!
От лисица мека кожа,
еребица крехко месо,
од девојка блага душа!

(Исто, 180)

И на крајот, сознанието дека времето на љубовта, времето на младоста се најубавите години во животот на човекот, е, исто така, едноставно но уверливо поетски вообличено токму во љубовните народни стихови:

Деј гиди, луди млади години,
летнавте како сиви галаби.
Летнавте како сиви галаби,
паднавте во момини дворови.
Паднавте во момини дворови,
легнавте на момини скутови.
Легнавте на момини скутови,
преспавте во момини пазуви...
(ММФ, II, 246)

односно:

Не ја младост, лудо - младо, до века,
младост течит, лудо - младо, как' река.
(СБНУ, V, 96)

Македонските љубовни народни песни најчесто се оформени во осмерец, кој ја овозможува потребата стихот да се скратува и продолжува, за народниот поет да го постигне саканиот ритам. Застапени се и десетерците и дванаестерците, но поретко. Композицијата на овие прекрасни песни е мошне едноставна, зашто тие не оформуваат фабула, туку разоткриваат душевни состојби и изразуваат силни чувства. Несомнено, во пребогатиот фонд во македонската народна поезија, љубовните стихови се најпоетичните и најдопадливите: овие песни се уверлив пример кога квантитетот консеквентно создава висок квалитет.

6. СЕМЕЈНИ ПЕСНИ. - Семејните песни претставуваат тематска сукцесија на љубовните стихови, бидејќи според народната етика љубовната врска со тек на време преминува во брачна заедница. Со стапувањето во брак започнуваат деликатните односи во широката семејна заедница, а не само помеѓу двајцата млади сопругници. Така, централниот женски лик и во семејните песни - невестата (како снаа, јатрва, сопруга и мајка) е поставена во мошне одговорни односи со сите

членови на бројната македонска патријархална семејна заедница. Таа треба да биде трудољубива, љубезна, послушна (дури и сервилна), да ги почитува не само свекорот и свекрвата, туку и помладите девери и золви, да ги врши речиси сите домашни работи и должности, а покрај тоа да го реализира основното очекување од неа во новото семејство - да има пород. Тажна е судбината на невестата, сопруга која (макар и не по своја вина) не е во состојба да роди челада, и тоа во што поголем број. Зашто, во темните ропски времиња на социјално и економска и државно-политичка целосна обесправеност, македонското патријархално семејство можело да се одржи само ако било многубројно, пред се, со што повеќе деца, како сигурна семејна перспектива.

Затоа бездетната сопруга е презрена, и покрај тоа што сите други макотрпни должности во новото семејство ги извршува беспрекорно: неретко македонските семејни стихови вообликуваат ликови на такви кутри бездетни сопруги:

Деверо, најмал, најумен,
деверо, киска смиљова,
мајка и татко зборвае
за мене да ме истере.
Деверо најмал најумен,
што ми е мана најдое
што сака да ме истере?
- Невесто, млада, невесто,
маната ти е најдена:
девет години невеста,
каму ти лулка на глава,
и машко дете во раци?

(Паскалевски, 29)

Можеби најчесто, од друга страна, во семејните народни песни ликот на жената - мајка е застапен како лик преку кого се одвивале односите во семејството. На мајката и се доверувале сите желби, тешкотии,

јадови, радости и жалости, на кои таа речиси секогаш наоѓала успокојувачки и други прифатливи решенија. Мајката им била најблиското суштество и на ќерките и на синовите, и многупати единствен посредник во односите меѓу децата и таткото, дедото, бабата и другите членови на семејната заедница. Мошне опеан е мотивот на готовноста на мајката да се жртвува за своите деца, во која смисла можеби највпечатлива илустрација е песната, позната во повеќе варијанти, за распукнатата Шар Планина, која потфатила во својата бездна тројца овчари:

Попаднала Шар Планина,
леле, попаднала Шар Планина,
потиснала три офчари.
Први офчар је се молит:
- Ој Планино, Шар Планино!
Ај пушчи ме, да си одам;
имам мајка, шчо ме жалит!
Мајка жалит дур' је жива.
Фтори офчар је се молит:
- Ој Планино, Шар Планино!
Ај пушчи ме да си одам!
Имам сестра, шчо ме жалит;
сестра жалит до година!
Сетен офчар је се молит:
- Ој Планино, Шар Планино!
Ај пушчи ме да си одам!
Имам жена шчо ме жалит;
жена жалит дур' сум дома.
(Шапкарев, 431)

Во семејните песни застапени се и односите помеѓу мајката и ќерката, при што дошла до израз постојаната мајчина грижа за судбината, за животниот пат на нејзината ќерка. Многу често, животно-семејната врвица на ќерката зависела од нејзината мажачка, па оттаму понекогаш и стиховите проследени со клетва од ќерката до мајката, во случаите кога положбата на штотуку омажената ќерка била нерадосна и

макотрпна во новиот дом, во семејството на нејзиниот сопруг:

Да ти пукне најмилото,
што ме даде надалеко,
на далеку в пусти Подлес,
ф пусти Подлес, у Мешковци,
у Мешковци, триесет души,
два дни месам, три дни печам.
(Линин, 93)

На сличен начин се опеани и мајчинските чувства кон синот. Сите родителски надежи и соништа за убаво детство, за среќен брак и за успешен живот на синот нашле место во овие песни. Мајката секогаш сака да му помогне на својот син, да го посоветува и кога ќе одат да одбираат невеста за својот син; мајката ќе го советува синот што треба да цени при изборот - не богатството и облеката, туку нејзиното однесување и скромност:

... Да не гледаш к'шта дали е голема,
но ти гледај, синко, дал' је пометена;
и не гледај дрехи, ако мома има,
обеци и венци, шити р'каве;
тоа все не струва сал неколку гроша,
но ти гледај памет ако она имат.
Зашт' това је, синко, големо имање,
големо имање без довршување.
(Миладиновци, 328)

Во македонските народни семејни песни со посебна топлина и чувства се опеани односите меѓу братот и сестрата или помеѓу повеќето сестри и братот единец:

Чува мајка девет мили ќерки,
девет ќерки - девет ластовици,
десетијо - Димо кајметлија.
Од севда му љулка уковале,

уковале злато позлатиле,
од севда го сите на ред љуљат,
ем го љуљат, ем му песни пејат:
- Нани, нани, Димо кајметлија,
нани, нани, гулем да пораснеш,
да пораснеш ерген за женење.

(Шапкарев, 507)

Затоа не треба ни да зачудува што во некои семејни песни е вообличен мотивот за приматот на братот пред сопругот во очите на сестрата.

... Братец е прстен позлатен,
м'жот е пресно јаболко.
Јаболко ќе си огниет,
од ковчег ќе го исфрла,
ќа си прескоча в градина,
друго јаболко ќа скина.
Прст'нт ќе се окршит,
сè куенции ќа обида,
не можа да го полеа,
без него ќа си остана.

(Икономов, 250)

Меѓу песните што ја опеваат приврзаноста на сестрата кон братот вредат да се споменат и оние песни во кои сестрата е подготвена да жртвува едно од своите деца за да откупи еден грев на братот. Кога братот ќе и каже на сестрата дека направил грев и убил едно дете за кое бараат крвнина, сестрата ќе му понуди едно од нејзините девет деца:

Дегиди, море, ти милно брате,
та јас си имам до девет деца.
Јас ќе ти дадам најмало дете,
најмало дете то дукадинче,
ти да го даваш глава за глава.

(Никодиновски, 49)

Сепак, во некои песни се пее и за спротивниот третман - кога сестрата повеќе држи до сопругот, отколку до братот (В. Икономов, 249), а сосем ретко се среќава и опеана едно- страна или меѓусебна омраза, меѓу сестрата и братот, или меѓу братот и сестрата, која, обично, доведува до трагичен крај на едниот од нив:

... И си ватила две лути змии,
'и преврзала со зелен гајтан,
'и преврлила на зелен јавор,
јавор ми цутел, јадот ми капел;
и начекала во зелен вилџан,
брату подала да се напиет:
„Напи се, брате, напи се љута ракија!“
„Напи се, сестро, ти си постара!“
„Напи се, брате, Господ е постар!“
Колку се напи, од коња падна,
од коња падна, на ножот удре,
на ножот удре и часот умре.

(Миладиновци, 262)

И овој фрагмент можеме да го сметаме за пример на опеаноста на мотивот давање примат на сопругот пред братот, зашто овој морбиден чин на сестроубиство е мотивиран од причината што братот не ја давал сестрата за нејзиното сакано момче.

Сличен е потфатот и со опејувањето на мотивот за односот на сестрите во рамките на семејството. Имено, односите меѓу бројните сестри во семејната заедница се вообличени како солидарни, тие се меѓусебно поврзани, си помагаат, се почитуваат, како што и сите заедно го сакаат и почитуваат својот брат - единец, или повеќемина браќа. Но, нашата народна семејна песна фиксирала и опејување на лош, завидлив и злочест однос помеѓу две сестри, најчесто поради заслепена љубов на свеската кон зетот, (мажот на сестрата), поради што неретко доаѓа и до убиство на сестрата, за сестрата да дојде во брак со саканиот зет. Овој мотив го зафаќа и мотивот на опеаноста на сирачето (односно

сирачињата) останати без мајка, поради сестробиството:

Море само грме дожд' не врне,
Недо ми Недо!
Од Недини неправдини;
отровила својта сестра,
заљубила своја зета!
Останале две дечиња!
Две дечиња сирачиња.
Па си двете зборувале:
Како тетка ќе викаме?
Дали: „тетко“, или: „мајко“?
Ајде тетко да а викаме!
(Шапкарев, 68)

Најчесто, ваквите семејни песни, кои завршуваат со трагичен крај, преминуваат во баладни примери на македонските семејни стихови.

Како што може да се заклучи, во македонските семејни народни песни се опеани најразлични односи меѓу многубројните членови на семејната патријархална заедница кај нас во минатото. Иако постојат исклучоци, сепак може да се генерализира дека овие песни ги афирмираат позитивните, примерните особини на припадниците на семејството, нивното меѓусебно разбирање, помагање, почитување и љубов, при што до највисок израз дошле етичко-моралните сфаќања на македонската патријархална семејна заедница.

7. ПЕСНИ ЗА ДЕЦА. - Народниот творец создал соодветни стихувани творби и за најмладите возрасти. Меѓу најпопуларните такви народни умотворби спаѓаат таканаречените *ѕворни иѓри* кои ги опфаќаат: **залагалките, брзозборките, бројаниците и приспивните** стихови.

Залагалките се пократки или подол ги стихувани стихови кои ги создаваат и интерпретираат повозрасните за деца. Некои од овие умотворби се наменети за најмалите, а други за повозрасните деца. Кај

овие народни умотворби текстот и мелодијата се сообразени за детската возраст, за нивните интересирања и разбирања. Кога се кажуваат овие поетски состави се изведуваат некои движења со рацете и се изведуваат некои мимики кои имаат за цел да го привлечат вниманието на детето. Кога, на пример, детето се милува по образите, - се изговараат овие стихови:

Каљамацо,
кај си била?
- Воденчица.
- Што си јаала?
- Топеница.
- Камо мене?
- Изеле врапците.
- Кај се врапците?
- На дапците.
- Кај се дапците?
- Исече секирата.
- Каде е секирата?
- На коча.
- Каде е кочот?
- В дупка.

(од ракописната збирка на М. Китевски)

Притоа, зборовите се развлечени и сообразени со движењето на рацете по образите, а на крајот се испушта еден извик како продолжено „у-у-у-у“, што остава посебен впечаток кај детето и му предизвикува смеа.

При кажувањето на некои од овие состави оној што кажува наизменично го поткрева и го спушта детето и тоа има цел да го замолчи, за да не плаче:

Тахир, тахир, Богдане,
откако ми те Бог даде,
мајка фурка не фати,
татко рало не впрегна,
на орање не ојде;
сестра парта не фати.
(Шапкарев, 431)

Во некои залагалки се вметнува името на детето и тоа исто така создава ведро атмосфера:

Чукале деца јаболка,
со шарени стапчиња,
со везени капчиња,
се викале....

(од ракописната збирка на М. Китевски)

И тука се додава името на детето (на децата) и во деминутив.

Залагалките го добиле името според својата функција да го залажат детето да не плаче или да не биде немирно. Но, тие се и првите песнички што децата ги учат наизуст, па според тоа значајна е и образовната функција на залагалките.

Брзозборките се зборовни конструкции тешки за изговор. Во случаите кога се и подолги, или кога треба да се повторуваат повеќепати и тоа доста брзо, неминовно се прават грешки во изговорот, што предизвикува смеа кај присутните деца, а збрканост и засраменост на детето што ги кажува. Функцијата на брзозборките е двојна: забавна и педагошка. Од една страна, тие служат за забава на децата и создавање ведро атмосфера, а, од друга страна, го поттикнуваат детето кон сигурен и почист изговор, а му помагаат и во развојот на помнењето.

Брзозборките се изговараат брзо. Некои од нив се повторуваат до трипати, други и повеќепати. Еве неколку покарактеристични примери

за брзозборки: „Пе̄џре ѝле̄џӣџӣ ѝле̄џӣ, ѝре̄џ Пе̄џре̄а ѝле̄џна“ (Шапкарев, 442); „Кан̄џар кан̄џран ѝе̄џлӣџӣ“ (СБНУ, I, 148); *Пи вода нај ѝукна̄џ камен, ѝи вода ѝо̄џӣ ѝукна̄џ камен*“ (Исто, IV, 258); „Пукна̄џ камен ѝо̄џӣ ѝукна̄џ камен с̄џо̄е“ (Исто, V, 207).

Подолгите брзозборки можат да послужат за натпревар на повозрасните деца, зашто тешко е во еден здив да се каже подолг состав, како на пример: „Ек за̄џе, ѝек за̄џе, ѝас ѝомина, ѝас ѝи реко, ѝа си ѝомина, ѝа ѝи реко: За̄џе ли си, или не си? - За̄џе сум си, како не сум. - Колку си за̄џе, камо ѝи о̄џавче, ѝод о̄џашче брабонче?“ (Исто).

Бројаниците своето име го добиле по тоа што или започнуваат со број, или во нив има набројување на некои работи, значи дека компонентата на броењето или набројувањето кај нив е нагласено. (Твртко Чубелиќ, Усмена народна реторика и театрологија, Загреб, 1970, 54).

Но, иако во некои бројаници има броеви, никаде во нив не се работи за математички односи и операции како што тоа беше случај во некои од гатанките.

Понекогаш бројаниците содржат и хумористични елементи и се блиски до хумористичните песни, но не можат да се вбројат во нив, бидејќи целта не им е смеата, туку говорната игра (Војислав Ѓуриќ, Лирика у светској књижевности, Београд, 1982, 526):

Дедо седи на грутка,
и си плетит јакуцка.
- Зошто ти е јакуцка?
- Ќе си берам желад.
- Зошто ти е желад?
- Ќе си ранам прасенце.
- Зошто ти е прасенце?
- Ќе ми пуштит сало.
- Зошто ти е салце?
- Ќе си мазнам момите.
- Зошто ти се момите?
- Ќе ми метат дворои.

- Зошто ти се дворои?
- Ќе ми редет столои.
- Зошто ти се столои?
- Ќе ми седат сватои.
- Зошто ти се сватои?
- Ќе донесат невеста.
- Зошто ти је невеста?
- Ќе ми родит дете.
- Зошто ти је дете?
- Да ме викат татабате.

(Миладиновци, 464)

Поради тоа што кај бројаниците најважен е ритамот, тие често се без содржина, па дури содржат и некои нејасни зборови: „*Ономоно, ономоно; ӣриафиле, карафиле; с̄ио̄ио-ӣӣӣо моно̄ӣӣо; љај̄ӣӣн, ѓ̄уј̄ӣӣн; суезе, сукезе; делимар, кохиар; зби, каџии; ӣшенеке, најр̄с̄ӣок*“ (Исто, 465)

Децата ги користат бројаниците за одредување кој прв ќе ја започне играта, но нивната функција освен забавна е и педагошка. Децата со нив го вежбаат брзото и течно говорење и смислата за ред во излагањето.

Говорните игри, како и некои други народни умотворби, се кажуваат при некои домашни и полски работи што се изведуваат колективно или на свадби или други прилики кога се собира повеќе народ на едно место. Овие народни умотворби на децата се одликуваат со најкраток стих, обично од пет-шест слогови, иако поретко се среќаваат и седмерецот и осмерецот. Не останале незабележани од најпознатите собирачи на македонски народни умотворби. Нив ги запишувале и публикувале браќата Димитрија и Константин Миладиновци, Кузман Шапкарев, Марко Цепенков, Стефан Верковиќ, Васил Икономов, Петар Чачаров, Христо Матов и други.

Приспивните народни песни можат да се сметаат и да се класификуваат и во групата на семејните народни песни, но можат да најдат свое место и во кратките народни умотворби за деца, бидејќи тие речиси секогаш се кратки по должина со едноставна композиција и

уметничка форма, а се наменети за припадниците за најмладата возраст. Тие, пред се, се карактеризираат со определени лексички изрази, имиња, извици, обраќања и сл. кои се исполнуваат и со едноставна, еднолична дури и монотона мелодија, но и со употреба на низа речитативи. Исклучивиот амбиент во кои тие стихови се создаваат и интерпретираат е семејниот круг, односно нивните творци или исполнители се родителите и другите најблиски членови на семејството, како постарите сестри и браќа.

Значајна за овие стихувани состави е и нивната дидактичка, воспитна функција, бидејќи низ соодветните изрази детето уште од најмала возраст се запознава со поважните поими и претстави за животинскиот и растителниот свет. Сепак, основната намена на овие стихови и соодветната мелодија е да помогнат при успивањето на детето. И овие народни умотворби се карактеризираат со мошне краток стих. Природно е што тие стихови најчесто се оформени во монолог:

Дојди ми, ти сонце,
од Солуна града,
да успиеш сонце,
ова мало дете.
Да ми спие оно,
оно да ми расте,
и да ми порасне,
голем за одмена.

(ПРИМ., стр. 24)

8. ХУМОРИСТИЧНИ ПЕСНИ. - Овие народни стихови познати и по термините *смешни*, *шеѓојни* и *сајширични*, спаѓаат меѓу помладите лирски видови песни со доста епски елементи. Во почетокот на нивниот хронолошки развој острицата на смеата, иронијата и сатирата била насочена против некои недостатоци и слабости кај индивидуата, а подоцна и против класните нееднакости и спротивности. Иако и меѓу

хумористично-сатиричните стихови постојат и такви што се вистински бисери на народниот дух и досетливост, сепак - општо земено - овие песни во однос на естетско-уметничките вредности заостануваат зад повеќето други лирски видови песни. Најразлични се поводите за настанувањето на овие песни. Разни случки од животот на македонскиот човек анонимниот народен пејач ги преточувал во хумористични или сатирични стихови.

Од поважните мотиви во овие песни, пред сè, треба да се предочи големата застапеност на непримерниот однос кон трудот (мрзеливоста). На остра критика се подложени во овие стихови мрзеливците, особено жените:

Имам жена работна,
често куќа метеше,
на трети ден,
на петти ден,
наоколу метеше,
сред куќи го береше,
него ми го вадеше,
да ми растет печурки
да ми месит печурници.

(Миладиновци, 332)

Се разбира, неработењето донесува сиромаштија, која во хумористичните стихови на различен начин е исмеана, но најчеста е поетската слика кога заљубеното момче и се фали на саканата девојка со „богатството“ на својата фамилија:

... И ниј сме луѓе, Недо,
луѓе чорбации,
и ниј имаме, Недо,
големо богатство,
од глумче меше, полно сос вино,
стално пиеме, Недо, на пазар носиме,
па се надеваме, Недо,
свадба да правиме, кучке,

тебе да земаме.

(ММФ, II, стр. 447)

Испеани се и склоноста кон алкохолот и кај мажите и кај жените, како и желбата на старците за подмладување. Со вистинска сатира е вообличен мотивот на несоодветни бракови во однос на возраста на брачните партнери, поради изразити социјални разлики:

Ја појда на вода, он појде по мене:
Мале, мило мале, вода ми се пије!
Вода ми се пије, леба ми се јадет!“
„Ја не сум ти мајка, малик те отепал,
туку сум ти жена, желка те фркнула.“

(М. Васиљевиќ, Југословенски музички
фолклор, II Београд, 1953, 270)

Од ликовите на поодделни општествени кругови и професии исмејувањето посебно се однесува до поповите и нивните сопруги, нивната неморалност, егоистичност, вообразеност и несолидарност. Нетрпеливоста на народот кон ликовите на егоистичните попови во овие песни најчесто се предава преку популарниот мотив на надитрување помеѓу попот (или попадијата) и момчето - измеќар, при што победник во тие надитрувања редовно излегува простото, селско досетливо момче-измеќар. Така, во повеќе варијанти е оцртан момокот што му ги пасел на попот стоте гуски, та и сто миски и стојпедесет пајчиња. Момокот - измеќар дозволил сите нив да му ги изедат мечките, по што му ги донесол на попот само клуновите од гуските, мисирките и пајчињата:

На ми ти, попе, бројници,
да си ги броиш селата,
селата та и куќите,
да си крштаваш децата.

(Конески, Блажена гора зелена,
Скопје, 1986, 267)

Во македонските народни сатирични песни застапени се и ликовите на животните, кои со својата алегорија одразуваат низа лоши особини кај луѓето:

Ми се налути старото петлиште,
не ми ја сака старата кокошка,
туку ми сакат младоно пуљче.
(Шапкарев, 401)

Исмејувањето на колективните стихови достигнало и до неодамнешното минато, кога на хумористичен начин било исмејувано фашистичкото настојување да се освои светот во рамките на Втората светска војна. За воено-борбените и политичките настани поврзани со Народната револуција и Народноослободителната борба биле создадени поголеми хумористично-сатирични состави таканаречени „врапчиња“, со кои се одржувал ведриот дух на народните борци за слобода преку исмејување на воениот непријател:

Дуче, глава голема,
дуна ветер - ја снема,
Хитлер, глава будала,
нови планој кројува,
како да нè робува.
Хитлерови грабачи,
остана без гашти.
Тиквеш тикви продава,
на Ганчовци по глава.

(Од ракописната збирка на М.
Китевски)

Освен во типично хумористичните народни песни такви шеговити исмејувачки и сатирични мотиви и ликови се среќаваат и во некои други видови на македонската народна поезија. Со хумористични мотиви и ликови се карактеризираат и трудовите, љубовните, семејните и детските народни стихови, како и романсите. Тоа покажува дека

смеата, како мотив и стилско изразен потфат, е прилично распространета во видовите на македонската лирска и лирско-епска народна песна.

ЛИРСКО-ЕПСКИ ПЕСНИ

9. **БАЛАДИ.** - Народните **балади** и **романси** претставуваат типично лирско-епски примери на усната, народната поезија. Иако во меѓусебно преплетување на епските и лирските елементи доаѓа и во тажачките и другите обредни стихови (кај лириката), како и во ајдутските, комитско-револуционерните, партизанско-револуционерните песни (кај епиката), сепак до најизразито единство, до своевидна слеаност на елементите на лириката и епиката (мотиви, ликови и сижети) дошло во баладите и романсите.

Проучувањето на жанровската природа на баладите и романсите се протега со децении и векови и тоа се уште не е завршен процес. Терминот *балада* потекнува од латинскиот збор „*ballare*“ односно од францускиот збор „*ballade*“, кои означуваат игра, песна што се игра. Во секој случај, народната балада се третира како спонтано, анонимно и колективно творештво во стихови, кое му припаѓа на епскиот, лирско-епскиот и лирскиот поетски род. Баладата содржи и наративни, па и драмски признаци. Исто така, за народните баладни стихови карактеристична е претежно кратката уметничка форма, динамиката на поетското дејство, емотивноста, романтичноста и склоноста кон зафаќање и изразување на чудесното и волшебното.

Првите записи на македонски народни балади се среќаваат во познатиот „Ерлангенски ракопис“ (датиран во науката со годината 1720, а првпат публикуван во 1925 година во Сремски Карловци од страна на познатиот германски славист Герхард Геземан). Малубројноста на македонските народни песни во овој богат и драгоцен паметник (со над 200 песни од повеќе јужнословенски народи) оневозможува излекување на поконкретни заклучоци за карактерот и староста на македонските најрани баладни стихови. Сепак, во науката се претполага дека и на

македонскиот терен постоеле народни балади прилично време пред нивното најрано запишување и публикување. На таков заклучок упатуваат бројните записи на народни балади на македонскиот јазик во најзначајните зборници со македонски умотворби од периодот на II половина на XIX век, (особено оние на Миладиновци, 1861, Шапкарев, 1891, Верковиќ, 1860, Икономов, 1893, 1895 и др.).

За најстари народни балади кај Македонците се сметаат оние кои содржат митолошки, легендарни и обредно-пагански елементи, мотиви и ликови, иако вакви мотиви во контаминација со посовремени теми и проблеми, се среќаваат и во подоцнежните записи и публикации со народни умотворби. Сепак, најбројни се народните балади со љубовна и семејна мотивика и проблематика. За македонските народни балади не е особено карактеристична ниту јуначката тематика, што, инаку, обилно е застапена во народната епика, како што е тоа случај со англиско-шкотските балади за Робин Худ, скандинавските за Сигурт (односно Зигфрид кај Германците), шпанските (за војните со Маврите) и кај некои други народи.

Баладата како зацврстен и независен поетско-уметнички облик од фолклорен вид, спаѓа меѓу најтрадиционалните народни умотворби во стихови. Во тој поглед, можеби, првиот и најјуверлив пример се баладите со мотивот на жртва при градба на некаков објект, кое е познат кај сите балкански народи, па и кај некои прибалкански земји. Македонските варијанти на овој мотив се, исто така, бројни како и тие кај Романците, Србите и Бугарите; всушност, мошне тешко е да се даде примат на архаичност на овој мотив кај определен балкански или прибалкански народ, иако науката утврдила дека најпотполната варијанта ја имаат Романците. Значи, како и за многу други народни умотворби во стихуван или прозен раскажувачки вид, и за баладите важи заклучокот дека една од најмачните истражувачки работи е откривањето на хронологијата, староста на мотивот, сижетот или ликот.

Баладната продукција на македонскиот терен е изразито богата и

разновидна, па го прави мошне сложен обидот за нејзината класификација по тематски групи. Лирскиот тон на баладните стихови и епскиот начин на кажување во нив предизвикуваат колебливост, па дури и своевидна диспропорција при определувањето на карактеристичните елементи за да се дојде до поиздржлив класификаторски критериум. Сепак, како и во доменот на сета друга народна поезија кај нас и ширум светот, мотивот се зема како појдовна точка, како еден од суштинските белези на баладите. Вака се постапува при класификацијата на народните балади, макар што основниот мотив не е од непроменлив карактер, што мошне добро може да се забележи во најновите, современите записи на македонскиот терен, во кои промените со текот на времето во содржинска смисла се толкави што постојат примери на балади во кои тој (основниот мотив) може само да се насети. Во таа смисла, македонските народни балади може да се класифицираат во четири основни групи:

1. Балади со митолошки содржини;
2. Балади со легендарни содржини;
3. Балади со историски содржини;
4. Балади со лични и семејни односи.

Најголемиот број од македонските народни балади можат да се сместат во рамките на последната (четвртата) класификаторска група.

Архитектониката и концепцијата на македонската народна балада подразбира и специфична поетска постапка. Како посебен литературно-фолклорен жанр, кој се оформил со свои специфични закономерности, баладата изразува несомнена тенденција кон драмска визура. Драмската напрегнатост во македонските народни балади се потсилува и со многу честиот специфичен однос меѓу фабулата и сижето - начинот на кој тој редослед е прикажан. И покрај недвосмислено изразената тенденција кон драмско прикажување, неретко во македонските народни балади се јавува и елементот на наративноста, која ја доближува до епската

концепција. Но нарацијата се јавува особено во случаите на внатрешните борби кај ликовите на главните јунаци, макар што за ваквите психолошки превирања е потребен поголем простор за нив- но прецизно изразување и тој е допирната линија со која баладата навлегува во кругот на епското кажување.

Монолозите и дијалозите во македонските народни балади условено ги нарекуваме пасивни етапи во развојот на дејството, зашто со нив, како со своевидни паузи, јунакот не дејствува, на своевиден начин „зема здив“ за она што следува и како дејство и како негова судбина, за разлика од активното време на дејството во кое јунаците непосредно дејствуваат.

Основниот услов за развојот на дејството во баладата секојпат е некоја конфликтна состојба, која се наоѓа на почетокот, кога преку него аудиториумот се воведува во дејството, или пак тој конфликт се одвива постапно. При ова треба да се одбележи уште една појава: постојат балади во кои не се регистрира никаков конфликт меѓу јунаците, но сепак тие завршуваат трагично, исто како што и конфликтната состојба не секогаш обврзува на трагичен расплет.

Вториот тип на специфична концепција на сизетот е кога конфликтот или конфликтната состојна се јавува уште во експозицијата на баладата, каков што е случајот со мотивот на мртвиот брат, за немањето рожба итн. Тоа е видливо во следниов пример:

Роди мајка девет шчерки,
девет шчерки една сина,
една сина - гален Димчо.
Расна Димчо, та порасна,
падна јунак на женење,
за женење, за главење,
на мајка му проговара:
- Ој ле, мале, мила мале,
дружина се изженија,
а јазе си ошче ода!

Ја мајка му одговара:
- Ој ле, сину, гален Димчо,
и това ле да те уча,
да те уча, да те науча:
вјајни, сину, врана коња,
та си јоди од град на град,
дека мома ќе аресаш,
ареса ја, армаса ја,
па се брже назад врни
да чиниме тешка свадба.
Вјајнал Димчо врана коња,
па си оди од град на град,
нигде мома не ареса,
па си ојде на Белграда,
аресал је бела Неда,
бела Неда Катреневка,
Катреневка се девет братја;
аресал је, армасал је
и се брже назад врнал.
Зафанали тешка свадба,
тешка свадба тринеделна.
Кума канил господина,
старојко крал Стефанина,
тамам било ф неделата,
собрали се сфатовето,
флезна Димчо ф одајата,
премени се, нареди се,
обул си е десна скорна,
таман била за левата
пуста била лута змија,
шчо си флезна у скорната,
к'цнала е гален Димчо,
а го к'цна и си умре!

(Пенушлиски, 45)

Во третиот тип на специфична поетска постапка во македонските народни балади, во која до конфликтот се доаѓа постапно, односно тој произлегува наеднаш, речиси, неочекувано во однос на се она што му претходи, најчести мотиви се за свекрвата - клеветница, за женидба со

мртовец, за фаталната убавина, итн. Посебно чест е мотивот за фаталната убавина на жената, при што не настрадава само убавицата, туку и нејзините најблиски - сопругот и детето. Мошне илустративен пример за тоа е прекрасната народна балада „Убава Јана и девет етрви“ публикувана во познатата збирка на **Панчо Михајлов** (Софија, 1924) една од малубројните публикации со македонски народни умотворби од Источна Македонија, главно од Штип и неговата околина. Од оваа балада го цитираме само финалниот дел:

Тугај је Јана веднаг станала,
тугај седнала да си вечера.
Првното залче дава на момче,
второто залче дава на дете,
треќето залче сама апнала.
Момчето умре на вечерата,
детето умре по вечерата,
Јана умрела на полуноќ.
(Михајлов, 261)

Во кругот на народните балади со историска подлога - за разлика од типичната народна епика каде што конфликтот меѓу епските јунаци се разрешува со јуначки мегдан, а конфликтот во семејството со казнување на виновникот - овде, во баладата, конфликтот претставува некакво лично или меѓусебно недоразбирање што доведува до практично менување, влошување на меѓусебните односи. Субјективниот карактер на конфликтот во народната балада понекогаш добива такви димензии, што дури дејствува неприродно, необјасниво. Такви се случаите со клетвите на мајката упатени до своето чедо, во кои се посакува смрт на синот или ќерката, случаите на родоскрвна љубов, кога таткото ја посакува својата ќерка, и цела низа други примери. Убав пример во однос на баладите со вакви конфликтни мотиви претставува баладата „Марко коси трева детелина“, првпат публикувана во скопското списание „Современост“ (1979, год. XXIX, бр. 7), која ја илустрираме со целиот нејзин текст:

Бог да бие Кралевиќа Марка,
што ми станал рано у недела,
па ми појде доле у ливади.
Марко коси трева детелина,
а Марето бело платно бели.
Ми провикна старата и мајка:
- Ој ти Маре, Маре мила ќерко,
ај елај си, Маре, ти до дома,
на Маркота ручек да однесеш.
- Ој ти, мајко моја стара мајко,
јас на Марка ручек не му носам;
кога одев ручек да му носам,
јас му реков: „Добро утро, брате“,
тој ми рече „Дал бог добро, либе“.
- Ој ти Маре, Маре мила ќерко,
ако това Марко ти го рекол,
да испадне змија од сеното,
да испие Марковите очи!
Уште мајка зборот не дорече,
ми испадна змија од сеното,
ми испила Марковите очи.
Кога мајка това ми го виде,
на Маркоте вели ем говори:
- Ој ти Марко, Марко мили сине,
лоша клетва мајка ми ти даде,
таа тебе Марко ми те стигна.

Елементот на волшебното и чудесното присутен е и во македонските народни балади без оглед на кој тематски круг тие припаѓаат, но не во смисла на суштински, определувачки признак за препознатливост на жанрот. Изразен е во вид на магичен збор - клетва, урок, благослов, потоа во вид на поим за натприродна сила, болести - како чума, колера, сипаница и сл., а се изразува и преку ликовите на митолошките суштества - самовили, змејови, ламји, наречници, личности од христијанската религија (светци, апостоли, ангели, архангели и сл.), невообичаени метеоролошки феномени - дожд од жешки камења, крвава роса, гром од ведро небо, и др. Во непосредна зависност од развојната

линија на сижетот, овој елемент се вметнува на соодветно место - пред или по појавата на основниот конфликт - за да потсили определена психолошка состојба кај главните личности, но неретко и како завршна слика која му дава импресивна завршница на епилогот. Појавата на натприродните феномени може да претставува и реална закана за нарушениот ред на нештата, а негрижливиот однос на јунаците кон ваквите појави неминовно води кон трагедија.

Јасно изразениот конфликт во народната балада, во својата основа секогаш подразбира емоција која може да добие димензии на страст без оглед дали во прашање е љубов, љубомора, омраза, итн. Во разрешувањето на ваквите состојби се откриваат и ликовите на самите јунаци. За разлика од епската поезија, во која главниот јунак - за да го разреши конфликтот - стапува во фронтална борба од која излегува како победник, а придружните елементи се во функција на глорификација на неговата победа, во баладата тоа не е случај. Силните емоции во баладата се разрешуваат со друг вид борба, тие се проследени со соодветно психолошко осветлување: со моралниот и етичкиот став на јунакот, поточно - со лицето и опачината на секој човек, што како карактеристика ја доближува баладата до родот на драмата.

Како несомнено важен елемент при креирањето на баладниот лик се јавува и неговото место во семејството, односно внатрешната хиерархија во семејната заедница, која се определува според прифатени норми од колективот и неговите морални кодекси за чии нарушувања следуваат најстроги казни. Но, постојат и такви случаи кога определувачки елемент за јунаците е начинот на нивното однесување, односно постапките и реакциите во определена општествена ситуација.

Од лицата што дејствуваат во народната балада централно место зазема ликот на мајката, која има апсолутна самостојност и власт во семејството, сфатено како најмала општествена клетка. Со мал број исклучоци (баладите за инцестни врски меѓу таткото и ќерката), таткото не се појавува самостојно; тој е „второстепен херој“ и секојпат се наоѓа

во сенката на мајката. Синот - братот, е вториот важен член на семејството, кој секогаш се јавува како главен бранител на семејната чест. Крката, сестрата, сопругата, исто така, имаат значајно место како ликови во баладите. За ниту еден од овие ликови не може да се генерализира дека реагира на строго определен начин, така што неможна е поделбата на „позитивен извод“, „негативен извод“ и „неутрални ликови“. Имено, реакциите на секој член на семејството варираат во зависност од сижетот. Но, во таквите случаи таквите ликови никогаш не се пасивни жртви, туку личности кои својата индивидуалност ја потенцираат преку внатрешните превирања. Во таквите моменти јунаците си го земаат правото самите да си ја изберат натамошната своја судбина.

Во креирањето на баладните ликови анонимниот народен пејач најчесто се служи со црно-бела техника, која во прв ред излегува до антиподноста на карактерите: моралната чистота е противставена на моралната деформираност, деструктивниот лик на трпеливиот карактер, итн. Се до моментот на сопственото експонирање ликот како единка во општиот колектив е незабележителен, тој е бесконфликтна личност. Таквиот лик се реализира во моментите на сопственото противставување спрема општоприфатената традиција и нормите што таа традиција ги поставува.

Во заклучок треба да се потенцира дека народните балади во Македонија - како специфичен жанров пристап - и во денешните општествени услови наоѓа своја примена и покрај својата содржина која му припаѓа на минатото. Имено, творечката апликација на народната балада во македонската современа уметничка поезија е видлива. Вниманието што современите македонски поети им го посветуваат на баладите е уверливо сведоштво за живата врска меѓу народната и уметничката литература кај нас.

10. РОМАНСИ. - Како лирско-епски песни, романсите се одликуваат, за разлика од таговниот и трагичен збор и тон кај баладите, со наративна ведрина и со соодветен поетски израз. Речиси редовно народните романси се интерпретираат со вокално-инструментална придружба. Романсите се пократки и со поедноставна композиција од баладите. Најчесто се испеани на љубовни, односно љубовно-семејни мотиви.

Како народно поетски умотворби романсите имале свој определен развој и подем. Во почетокот тие опејувале јуначки подвизи, кога претставувале претежно епски творби. Меѓутоа, со текот на времето, во нив творечки се инфилтрирале лирски мотиви, така што денес во македонската народна поезија доминираат лирски обликувани романси. Всушност, според мотивите и експресијата романсите, како и баладите, се превосходно лирски, а според строежот и композицијата претежно епски стихувани творби; во таа смисла романсата е поблиска до лирската песна отколку баладата.

Од романсите со љубовно-семеен карактер посебно мотивско јадро сочинуваат оние романси во кои до раката на девојката се доаѓа по пат на облог:

...Кој ќе префрле зелен бор
соз девет ока железо,
он ќе си ја земе Јанинка...
(Шапкарев, 780)

Мошне често, облогот по натпреварот во кој учествуваат момче, вдовец и старец, речиси редовно го добива дедото, со што се создава занимлива, неочекувана, алармна ситуација, како омилен дел на заплетот во романсата:

...Викна Калина, леле, да плачет:
- Оф, леле Боже, леле до Бога!
Што ми било грдо, леле, писано,
јас да си водам леле, старчиште,

старчиште, со бело брадиште!
- Продума старец белобрадец:
Ќути, Калино, не плачи,
јас не те земам за мене,
јаска си имам, леле, три сина,
за еден од ним тебе те земам.

(МНП, Битола - Штип, 43)

Пресвртов во романсиве и самиот крај, кој ја менува критичната состојба и воведува природен ред на нештата (старецот ја предава девојката на синот, или во други варијанти на внукот).

Поголема засебна целина на романси претставуваат и песните во кои преодминира и мотивот за ненадејно невреме и изгубена девојка:

...Темна м'гла ја нападна,
тихка роса ја зароси,
згреши Јана патиш'чата,
патиш'чата, друмиштата,
и отишла при челник Пејо...

(Шапкарев, 508)

Интересен мотив во романсите е оној за ликот на непослушната девојка. Во тој однос илустративен пример претставува варијантата за девојката Селима, која без дозвола на родителите оди во „гора зелена“ по „зрели јагоди и презрели малинки“ (Јанушев, стр. 80). Придавките **зрели и презрели** како и претчувството на братот на девојката Селима, искажано во форма на предупредување („ќе идеш, не ќе да дојдеш“), го навестува грабнувањето на невестата и отпочнувањето на друг живот за неа.

Како лирски романси се јавуваат и оние кратки стихувани состојби во кои е видлива загриженоста на сестрата или друг член на семејството, поради убедувањето дека нејзиниот брат неправедно го мамат. Овие романси претставуваат и дијалогски форми, во кои доминира лирското:

- Ти моме, ти момче, ти лудо ли си,

што љубиш, што мамиш,
моето братче, моето братче, братче Иванче?
(Алушевски, 29)

Но, следуваат неочекувани одговори:

„Оно се само мами, хеј, хеј,
по мојата ми рамна става.
По мојата, руса коса, хеј, хеј,
по мојто бело лице.
По мојте црни очи, хеј, хеј,
по моите темни веѓи.
(Алушевски, 50)

Очигледно е дека лирското како универзална тема е главно мотивско јадро во романсата. Младешките загледувања и разговори, кои најчесто се случувале на посебни места - како, на пример, одењето по вода на ладните извори, кладенци, на чешмите или кај реките, се чести поетски слики во романсите, во кои љубовта просторно се поврзува со овој прастар елемент (водата). Во тој однос, илустративна е песната во **Зборникот** на Миладиновци (под бр. 564) за девојката Кана која отишла да донесе вода од Дунав. Попусто било чекањето од мајката, ќерката не дошла ниту до пладнина, ниту до вечерта. Лирската структура на песната ги отфрла сите оптоварувања и вака го најавува доаѓањето:

Кога утре изутрина,
дробни звезди расказаха,
Месечина рог зададе,
ете Кана каде идет.

Како своевидно оправдување за нејзиниот несреден изглед, девојката ќе се обиде низ одговор да ја стави во колебање мајка си, но последните два стиха ја откриваат тајната:

Та излезе мрена риба,
мрена риба покрај море,

со крилото ме попрска,
со окото ми подмигна.

Во македонската народна поезија се сретнуваат и кратки лирски романси прекриени со тенок, просирен слој на митолошкото. Со внесувањето на митолошки елементи или мотиви се постигнува поголема ефикасност од содржински аспект во структурата на романсата. Во илустративна функција на оваа констатација ќе го наведеме мошне стариот митолошки мотив - сопнување на коњ. Така, во **Зборникот** на Шапкарев е вообличен ликот кој, здогледувајќи моме во ливада како ги сопиња коњите со црни - бели мониста и со копринени пајвани, ќе посака внимание и за себе преку сопнување на неговите коњи, надевајќи се на „скриена“ поврзаност. Меѓутоа, момето е доволно реално со тоа што го упатува лудото долу во селото:

...Преброј на татко илјада,
преброј на мајка стотина,
и твојте којна да сопна.
(Шапкарев, 75)

Убавината на девојката како универзална тема во литературата, па и во народната поезија, соодветно на нејзиниот третман во животот, нашла свој одраз и во народните романси. Во таа смисла мошне илустративна е романсата „Снаа и золва и Еврејче“ запишана во Штип, а публикувана во Зборникот на К. Шапкарев (бр. 503) и која има повеќе веријанти во поновите записи на народни умотворби. Кога решиле да дојдат до сознанието која од нив е поубава, снаата и золвата одејќи накај судот го патот сретнале едно младо Еврејче, кое запрашано од нив двете за тоа метафорично им пресудило:

...Невестата ми је есенска слана,
што ќе ослане, се ќе изгоре.
Девојче ми је пролетцка роса,

што ќе наресе, се ќе порасне.

Засебна група романи претставуваат песните во кои како главен мотив се јавува испитувањето на преданоста меѓу најблиските членови на семејната заедница: мајката, таткото, сестрата, братот, сопругот и другите. Тоа се оние романи од типот „*одајѝе, викнајѝе мама нека дојде, /мама нека дојде змија да изваде...*“ (МНП, Битола - Штип, 248). Во романсата, по правило, не се кажува како дошло до сето тоа (змијата да и влезе в пазува на младата сопруга, туку се задржува на главниот мотив, т.е. на последиците од случката кои сами за себе претставуваат настан. Меѓутоа, ниту мајката, ниту таткото, ни сестрата, ни братот, нема да се огласат на повиците на девојката (предадени во форма на ретардација, која го пролонгира дејството во романсата), не сакаат да ја пружат раката и да ја извадат змијата. На крај тоа ќе го стори свршеникот, кој ја охрабрува саканата девојка, велејќи и: „**Без рака ќе бидам, без тебе не ќе бидам**“. На овој мотив постојат, како што се кажа, повеќе варијанти, но карактеристично е тоа што во некои од нив алармантната ситуација е вештачки создадена, т.е. лажна, за да се провери степенот на преданоста и љубовта меѓу одделните членови во семејството. На овие видови романи се надоврзуваат и оние во кои се кажува за најразлични незгоди во кои попаѓаат главните ликови во романсата - момчето или девојката, како, на пример, одвлекување од надојдена вода, попаѓање во заробеништво на машките ликови и сл.

Како што се предочи, романсата е народна умотворба во која се изнесуваат убавите, пријатните, ведрите страни на секојдневниот живот. Во неа се пее за љубовта, за копнежите по саканиот лик, се конструираат замислени, пожелни поетски слики од страна на заљубените и, најчесто, заемната љубов помеѓу двајцата млади што се сакаат, макар и по низа перипетии, завршува среќно. За разлика од баладите, во кои се пее за силни душевно-љубовни доживувања и страдања, за најразлични пречки кои ја попречуваат љубовната врска на вљубените, во народните

романси е опеана послободна љубов, која се остварува без макотрпности, завист и злоба, па дури не се толку ретки и љубовно-еротски поетски слики. Романсите ги доведуваат во прашање дури и моралните норми и етичките критериуми исмејувајќи ги како застарени и лажни, па и нереални на духовните и душевните потреби на младиот човек. Притоа, народниот поет успева дури и да ги релативизира поимите и категориите на моралното во општествениот кодекс.

Во овој поглед мошне функционален пример претставува Верковиќевиот запис од познатата пејачка Дафина од Просеник, публикувана во неговата прва збирка со македонски народни умотворби (1860, п.бр.88), која претставува лирска исповед преку дијалоска форма, со што се наметнува лирско-епскиот стил во неа. Имено, младата невеста на војводата не може да се помири со фактот дека нејзиниот маж треба да замине, а таа да го чека три години. Низ нејзиното обраќање: **„Как’ кајдиса да ме оставиш, / млада зелена ненаходена, / што не ме перлега за удовица / ...не те чекам нито три дни“** доаѓа до израз несекојдневен тип на жена за која не постојат никакви предрасуди.

Посебно чест вид се оние народни романси кои вообличиле мотив на неостварена или одбиена љубов. Нејзиниот третман не е сосем безболен, но не е ни оддалеку доживеан како во народните балади. Невозвратената љубов е опеана ведро од аспект на умереноста и релативноста во животот, со цел да се избегнат непотребните страдања. Таков пример претставува песната:

Дунаве, бели Дунаве,
јас ќе те тебе заколнам
и за брата ти Вардара,
и за сестра ти Марица,
откако певци пејале,
колку ѓемии минале,
и в која ѓемија ми беше
моето лудо млад Стојан.
(Алушевски, 169)

Момето нема многу да се вознемири и онерасположи кога дознава дека нејзиниот Стојан минал во последната ѓемија и, свирејќи со меден кавал, и испратил порака да се мажи додека е млада и убава. Речиси во сите романи од овој тип доаѓа до израз логичното резонирање и дури рамнодушнота кај девојката:

„Ак’ се врши, врши, нек’ се жени,
дуруг ќе си заљубам.“

(Алушевски, 69)

Од преостанатите мотиви во македонските народни романи треба да се споменат и оние во кои момчето ја наамува саканата девојка на различни начини со низа потфати, кои најчесто му ги сугерира како поука неговата мајка (Миладиновци, 118; 187; Цепенков, 144), препознавањето меѓу одделни членови на семејството, претходно разделени поради војни, печалба и други причини (Верковиќ, 262; Шапкарев, 461), мажот на свадбата и својата жена (Верковиќ, 301; Миладиновци, 66) и сл.

Генерализирано - народната романса кај Македонците има сопствено гледање на вистината во животот и е израз на богати сознајни искуства. Претежно лирска и лирско-епска творба, македонската народна романса е исполнета со уметнички реализам и претставува одраз на интимниот живот во рамките на семејната заедница. Во приличен број од овие народни умотворби на определен начин е одразено турското владеење на македонската територија.

Како стихувани лирско-епски народни умотворби, македонските романи содржат забележлива и богата стилска изразност со присуството на многубројните разновидни стилско-изразни средства од кои епитетите, споредбите, алегоријата, хиперболата и словенската антитеза се најзастапени. Стихот е различен и разновиден: романсите се јавуваат најчесто во осмерецот но евидентен е и десетерецот, како и деветсложниот стих. Јазикот на народните романи кај Македонците се одликува со големо присуство на дијалоски форми.

ЕПСКИ ПЕСНИ

11. НЕИСТОРИСКИ ПЕСНИ. - Терминот „неисториски“ за епските песни кои по својата хронологија се најстари стихови во рамките на народната епика кај нас е сосем условен - во недостиг на посоодветен начин на нивното именување. Овие песни ги носат белезите на епската разновидност на македонската народна поезија, што е резултат на спецификите на сижетиката, идејната содржина и развојните процеси на нивното потекло.

Во неисториските песни се опфатени мотиви уште од паганската вера на Словените, па преку песните со христијанско-религиозната сижетика застапени се и мотиви за семејни и општествени појави, што сето заедно довело до богата разновидност на варијантите и до силен полет на народната творечка фантастика, поетски вообличена низ најчудесни форми. Имено, во овие песни се застапени ликовите на митолошките суштества и христијанските светци, како и имињата на личности непознати во историјата. Оттаму, може да се прави и споредба помеѓу митолошките и религиозно-легендарните лирски песни, од една страна, и неисториските епски песни, од друга, при што треба да се констатира дека основната разлика меѓу нив е во епската експресија на неисториските стихови. И во неисториските песни се среќаваат односи и врски меѓу човекот и митолошките, религиозно-легендарните ликови, односно човекот страда од олицетворенијата на пустошните епидемиски болести (чумата, колерата, сипаницата и сл.).

Неретко народниот пејач ги противставувал религиозните ликови против пакосните митолошки суштества, за на тој начин да ги неутрализира штетите од незаситните змејови и ламји и да ги претстави христијанските свети ликови како негови заштитници:

... Нели фати малка девојка
солзе да роне,
нели падна една жешка солза
на личен свети Георги,
се разбуди и на нозе се најде,
на идит се качи,
та зеде маздрак десна р'ка,
се пушти по ламија,
та ја веле и говоре:
„До сега ти, ламио, таин моми јаде,
сега таин тебе м'здрав ќе ти бидит“.
Нели зина таја сура ламиа,
да го поголтне;
га ободу во клето грло,
та викна на таја малка девојка:
„Ела ми отврзи зунга от тозлукот,
та врзи клета ламиа;
заводи ја ти, јазе ќе ја терам,
ќе ја носиме во Троема
жива на царските конаци.
(Миладиновци, 31)

Народниот поет, евидентно е, ги претставувал светите христијански ликови во човеколика форма, кои вршат најобични дејности како и човекот. Мошне често во овие стихови преку ликовите на христијанските светци, ангели, апостоли и други свети ликови настојувал да подејствува врз слушателите поучно, во духот на христијанската религија. Карактеристично е што притоа ги осовременувал и конкретизирал тие свети ликови и нивните односи со човекот преку низа вообличувања на изразити социјални односи и мотиви:

Седна Марија да плачит,
свети Никола ја тешит:
„М'лчи ми, сестро Марио!
Мије ти го зеиме;
пак тебе не го дааме,

ке го дајме на занат,
да прави страшни мостеи,
да врвет грешните души.
Првата душа што мина,
таја је грешна прегрешна;
чужо ми дете дојала,
алал не е му го даала.
Втората душа што мина,
таа је грешна прегрешна,
назаем брашно земала,
кога го назот враштала,
со пепел ми го мешала.
Треќата душа што мина,
таја је грешна прегрешна;
назаем сољца земала,
кога је назот враштала,
со песок ми га мешала.
(Исто, 33)

Во овие песни застапен е и мотивот за родоскрвната љубов, а од семејните мотиви мошне омилен се оние за чудните судбини на поодделните судбини на одредени семејства, како средбите помеѓу брат и сестра, одвлечени од мали деца на разни страни кои подоцна се среќаваат но не се познаваат, при што доаѓа до невообичаени односи (до опасност од родоскрвна љубов, која во последен момент на чуден начин е попречена и сопрена) или средби на двајца браќа што не се познаваат па започнуваат трагичен борбен дуел при што едниот загнува, па таквите песни прозвучуваат и баладично.

За разлика од лирските митолошки и религиозно-легендарни, не историските песни претставуваат подолги стихувани состави, чии стихови се исполнети со скоковит развој на епското дејство, а нивна карактеристика се и бројните анахронизми од историска и географска природа. Стиховите најчесто се оформени во класичниот *ејски десетерец*, но застапени се и *осмерецот* и *дванаесетерецот*. Се одликуваат со мошне занимлива разновидна композиција.

12. ИСТОРИСКИ ПЕСНИ. - Освен не историските, сите подоцнежни преостанати видови на епската народна поезија имаат историска природа, бидејќи се создадени врз подлогата на историската вистина опејувајќи личности и настани што и се познати на историјата. Тоа не значи дека во историските епски народни стихови уметничката и историската вистина секогаш се поклопуваат; спротивно: најчесто поетската, поетско-уметничката интерпретација и толкување на историските елементи е, главно, не документарна, во голема мерка несовпадлива со историскиот материјал (податоци за настани и личности). Создавањето на историските епски песни кај Македонците било, главно, во периодот на XIV и XV век, односно пред доаѓањето на Турците во Македонија и при нивното доаѓање и освојување на македонскиот и поширокиот балкански терен. Меѓутоа, забележани се и публикувани историски епски песни на македонскиот јазик и во претходните временски интервали, во таа смисла мошне компетентен и впечатлив пример е песната за војникот Огнен, за која во науката се искажани мислења дека е создадена во XII век.

Имено, мотивот за војувањето на македонските луѓе во редовите на туѓите војски и за туѓите интереси е еден од позастапените од историските епски народни стихови. Натаму, застапени се мотивите на безмилосни ограбувања, пљачкосувања и одвлекувања на деца во најдалечни простори од куќниот праг. Исто така, одразени се и принудувачките понуди од иноверците до македонските луѓе, особено до младите и убави девојки и невести за менување на верата, односно за стапување во принудни брачни врски со нив, покрај, се разбира, не ретките безобзирни силувања на македонските жени. Во тој однос дури може да се зборува за типизирани ликови на насилници во македонските епски историски народни стихови: Арапи, Чифути, Турци, Татари и Арнаути, кои често се пробивале во македонските краишта, пљачкосувајќи го и мачејќи го македонското рисјанско население. Овие стихови се и сведоштво за неомеѓениот стоицизам на македонскиот

народ, кој им одолевал на тие незгоди и макотрпности, макар што често нашиот човек се определувал и за смртта како за подостојна алтернатива пред губењето на честа:

Бегај, бегај, старо Југро
старо Југро удовице,
сос две деца сирачиња!
Каде иде турска војска,
Турци земја ќе попленат.
Уште речта не изрече,
испунија клети Турци,
клети Турци Арнаути:
што е старо - погубиле,
што е младо - поробиле,
заплениле тенка Јанка,
тенка Јанка и Јанкула.
Јанко ми го однесоа
дека с'нце што изгрева,
па Јанка ја однесоа
дека с'нце што заоѓа.

(Шапкарев, 238)

Насилничките постапки од ограбувачите се мошне чести поетски слики во овие народни стихови:

Иди, Јано, дек' те мама дава,
тизека си од голема рода,
тизе имаш деветина браќа;
често ќе ти на госје дооѓат,
недељата двујца до трујца
и месецо петина-шестина;
годината, сите деветина. —
Та па Јанка каилъ си паднала,
токмиле ја многу на далеку.
Па си дошле китени сфатове,
па земале младата невеста.
Поминале низ гора зелена —
на патот им Мурат Кесеџија,
на сфатове веле и говоре:

- Еј, века, китени сфатове!
Сите века си поминете,
на менека младата невеста.
(Шапкарев, 300)

Иако понудите за менување на верата претежно биле одбивани од македонските девојки, некогаш тој чин бил неизбежен особено за младите Македонки:

Попленил ми Скендерј беј
Овче Поле Битољско,
таарнана, Скендер беј
тиирнини, Скендер беј:
Ох, сите моми попленил,
отс'м едно остави,
од дванадесет години...
(Шапкарев, 262)

Историските епски песни опфатиле долги временски интервали од животот на македонскиот народ и претставуваат темен уметнички документ на тешките народни страдања низ вековите. Овие стихови покажуваат зебележливо поетско пресоздавање на многубројни историски податоци и факти. По својата поетска форма тие се разновидни: ги има и подолги стихувани состави, но почесто се кратки по својата уметничка форма. Овие песни се разновидни и во поглед на версификацијата: евидентен е и нееднаквиот, односно најизменичниот стих; инаку, преовладува *десет̄ерецо̄ӣ*.

13. ЈУНАЧКИ ПЕСНИ. - Јуначките народни песни претставуваат еден од најстарите жанрови во нашата народна поезија. Јуначкиот епос се развивал во долг временски период и се оформил со јасно изразени жанрови карактеристики. Со идејно содржинските и уметничките особености, како и со социјално-битовите функции, јуначкиот епос

сочинува изграден поетски систем. Во јуначкиот епос се опеани значајни појави, односи, настани и личности од општествено-историскиот живот на македонскиот народ; епосот е спомен на народот за своето минато изразен во форма на народната поетска традиција.

Богата и разновидна е содржината на јуначките народни песни. Во нив се чувале и закрепнувале духовните вредности (идеите, сфаќањата и оценките) за односот кон етничкиот, односно народниот колектив и својата земја: однос кон противниците, непријателите, сфаќања за возвишено и недостојното однесување. Епосот го содржи вековното искуство за егзистенционалните проблеми на народното опстојување и човековото битисување.

Ликовите на епските јунаци во јуначките народни песни се широки воопштувања, овоплотувања на народните сфаќања за херојското, примерна борба и подвиг во името на етничките, народни идеали. Со величењето на одделни јунаци и со идеализирањето на нивните подвизи во јуначкиот епос се осмислувале општествените конфликти и се изнесуваа основните пораки. На основните функции на жанрот му се подредени и начинот на оформување на сижетите и композициските форми. Поетскиот јазик, поетските тропи и синтаксичките изразни средства и особеностите на стихот ја сочинуваат спецификата на поетскиот систем на јуначките народни песни.

Зачетоците на епосот се поврзани со фолклорната свест и фолклорната традиција што имале митски однос кон природата и општествените односи. Митологијата како почва и арсенал на јуначкиот епос уште долго време била присутна во него, но се повеќе се јавувале разлики што го оддалечувале епосот од митот. Разликите оделе по линија на сакралното и несакралното-социјално. Процесот на демитологизација се изразува, меѓу другото, во губење на основниот патос на борба со природата и превладување на односите кон етничкиот колектив, државата и народот.

Епските јунаци кои не ги загубиле особеностите на надјунаци (со чудесното раѓање, врските со митолошките суштества, патување во царството на смртта и др.) истапуваат како заштитници на времето или како заштитници на племето или прапретци кои му овозможиле безбеден живот. Тие се олицетворение на физичка сила, достоинство, а во остварувањето на епската мисија пројавуваат лукавство и прилагодување.

Длабоката архаичност на епосот се огледа не само во одделни теми, сижети и ситуации, туку и во начинот на епското мислење и формирање на епските структури, во изведувањето на ликовите на епските јунаци со елементите на хероизмот, во целокупноста на поетскиот арсенал.

Покрај во општословенскиот супстрат што се задржал како наследство во културата на јужнословенските народи, во новосоздадените услови на живеење, во разновидните односи со словенските и несловенските етнички групи и народи, со сложените услови и јужнословенската и балканската општост се развивала духовната култура на македонските Словени. Во таа целокупност на материјалната и духовната култура се движела и фолклорната традиција (а како нејзин составен дел и епската традиција), која во себе содржела множество општословенски црти, но едновременно добивала и нови текови. Сличноста на општествено-историските услови, а често и на политичките судбини на етничките групи и народи, особено ако се има во вид сродноста на јазиците - условило сличности и совпаѓања во развојот и на фолклорната традиција.

Развојот на феудализмот и на феудалните држави, а потоа и примањето на христијанството како државна религија ги означуваат крупните прогресивни движења што имале влијание и врз духовниот живот на македонските Словени.

Колку и да била традиционална и конзервативна епската фолклорна традиција, особено некои константи формирани уште во архаичниот епос, битовата и општествената практика наметнувала свои теми и

ситуации. Според закономерноста на епската традиција во јуначкиот епос, поранешните (архаичните) противници и непријатели добивале осмислување на историските противници и непријатели, епските јунаци се поврзувале со имињата на историските личности, се создавале нови географски претстави и епски центри, а епското време се приближувало кон релативно поблиското минато.

Во јуначкиот епос до најново време се зачувани црти карактеристични за него уште во времето на феудализмот: конфликтни ситуации, пресметки помеѓу феудалци, хиерархиска зависност и др. Епскиот јунак добил особеност на феудалното воинство во облеката, оружјето и постапките. Ликовите на архаичниот јуначки епос постепено се потиснувале или преосмислувале, а се повеќе јакнеле ликовите со општествената содржина. Во оваа смисла, и нашиот епос на развиениот феудализам се здобил со општествено-историска и патриотска содржина, која одговарала на степенот на развиеноста на фолклорната свест (Владимир Проп, *Фолклор и действителност*, „Русская литература“, Ленинград, 1963, III, стр. 75).

Логичката реконструкција на движењето на основната развојна линија на јуначкиот епос продолжува со периодот на завојување на јужнословенските земји и вековите на владеење во нив во Отоманската империја. Забележаните до нас дојдени јуначки народни песни се од времето на турското владеење. Тие се сведоштво на една се уште жива и богата фолклорна традиција. Типолошки тоа е најнова етапа во развојот на јужнословенскиот и македонскиот јуначки епос. Но, иако за овој период од постоењето и развојот на јуначкиот епос се располага со најмногу аргументи, а пред се со изворен фолклорен материјал, во научното објаснување на проблемите поврзани со јуначкиот епос се искажани различни, контраверзни мислења.

За разбирање на фолклорната традиција не се достатни одделни факти, уште помалку нејзиното поврзување со одделни историски личности. Историскиот материјал има историско значење за сфаќање на

историските околности, особено ако се има во вид комплексната историска ситуација, која овозможувала оформување на сфаќања и оценки за тоталниот конфликт меѓу турскиот поробувач и поробениот народ. Со таа историска условеност може да се објаснат историската и посебно фолклорната свест на народот врз која никнале историските преданија и легенди, подземени од епската традиција и опеани во духот и со средствата на јуначката народна песна. Основната противставеност меѓу Турците-освојувачи и поробената раја нашла поетска конкретизација во познатите епски сижети и изградениот лик на епскиот јунак во овие песни. Тоа што епскиот јунак номинално се поврзува со познати историски личности, протагонисти во историските збиднувања, пред се, со личноста на Марко Крале, а наполно закономерно. Објаснувањето на таа закономерност бара да се има во вид особеноста на епската фолклорна традиција и нејзините карактеристики, бидејќи станува збор за една фолклорна појава.

Така, се оцртува основната линија на развојот на јуначкиот епос, неговата историска условеност и идејна насоченост, што ја чини единственоста на јуначкиот епос во ова време. Јуначкиот епос од нашето фолклорно подрачје има многу заедничко со јуначкиот епос кај соседните словенски и несловенски народи. Тоа особено се однесува на централното подрачје на Балканскиот Полуостров, каде што се одиграле значајни настани во историјата на јужнословенските народи. Сличните општествено-историски околности, вековната противставеност на истите непријатели, заедничките основни интереси придонеле во јуначкиот епос на ова подрачје, а подоцна и пошироко, да се создаваат исти или слични епски сижети, мотиви и ликови. Токму затоа изучувањето на јуначките народни песни кај еден народ е невозможно без да се изучува или познава јуначкиот епос кај другите народи (В. М. Жирмунскиј, Эпическое творчество славянских народов и проблемы сравнительного изучения эпоса, Москва, 1958, стр. 117).

Сфаќајќи го јуначкиот епос како жива и постојано менлива

категиоја, закономерно е тој да претрпува натамошни промени во наредните векови од владеењето на Турците на Балканот, во периодот на јакнењето на граѓанството и новите духовни движења. Преродбенското движење и национално-ослободителни идеи го развиле интересот кон историското минато и несомнено имале влијание врз епската традиција. Но, епската традиција на јуначкиот епос како традиционален поетски жанр и систем не била во состојба да ги следи духовните движења и националните борби во XVIII и XIX век. Затоа се појавиле нови видови на борбени епски народни песни (ајдутските и комитските народни стихови) кои се покажале погодни да го одразат животот и борбата на народот во тие временски пократки или подолги интервали.

Затоа може да се заклучи дека јуначкиот епос од турско владеење на балканските простори, всушност, претставува последна етапа во развојот на овој поетски жанр и систем со определени идејно-метрички карактеристики. Со губењето на основните општествено-историски претпоставки, во кои се одржувал и развивал јуначкиот епос, дошло до постепено негово опаѓање и губење на атрибутите на традиционалниот жанр, со што започнал и процесот на неговото изумирање во фолклорната традиција (Блаже Петровски, Трансформирањето, распаѓањето и современата состојба на македонскиот јуначки епос, ИФ „М. Цепенков“, Скопје, 1992)

* * *

Јуначкиот епос има богата содржина. Борбата на јунакот против непријателите - туѓинци од секаков вид едновремено претставува осмислување на животот, на општествените односи, оценка на постапките во секојдневниот живот. Преку традиционалното бинарно претставување дадени се два света антагонистички противставени:

едниот е свет на човештина, чесност, благородност, достоинство, храброст и јунаштина, а вториот - свет на туѓинци, насилници, нечесност, неморал, туѓоверство и сл. Покажани се сфаќањата на колективот за убавото, трагичното, возвишеното и комичното. Тој сублимат на духовни вредности со трајно значење го чини јуначкиот епос ризница на духовниот живот на колективот.

Во многуте ситуации каде што се одмеруваат силите, епскиот јунак излегува појунак од својот противник. Почнувајќи од различните натпревари, па се до директните двобои епскиот јунак излегува победник, при што особено се истакнува како општествен и естетски идеал физичката сила, храброста и јунаштината, силата на волјата, упорноста.

Идејата за борба и уништување на непријателот (турскиот или друг освојувач) и непомирливоста со ропството е идеја, која како основна нишка е присутна во повеќе македонски јуначки народни песни. Нејзината конкретизација разоткрива извонредни човечки вредности. Додека во едни песни се глорифицира подвигот на јунакот во борбата, во други се осудува колебливоста и плашливоста, па немилосрдна е осудата на оние кои се помириле или дури сродиле со поробувачот. Преминувањето на страната на непријателот, значи прекинување на секакви роднински и морални нишки; предавникот е полош од непријателот и заслужува жестока казна.

Покрај споменот за некогашното царство, јуначкиот епос го зачувал и споменот за царската рода - царското семејство. Членовите на царската рода се идеализирани: надворешниот изглед, достоинственото однесување, претставите за херојското царско семејство кое никогаш не се покорило ја изразуваат идеја за супериорноста на своето пред туѓинското, дури и по турското завладување. Освен членовите на потесното семејство на Марко Крале (татко, мајка, браќа и сестри) јуначката песна го осмислува и поширокиот „епски род“ на епскиот јунак (внуци, побратими и др.). Низ роднинските врски присутна е

идејата за херојската традиција која се пренесува од колено на колено. Паралелно со идејата за непомирливоста на ропството, присутна е и идејата за враќање на својата татковина, своето царство. Убава илустрација во тој поглед е песната од *Зборниците* на браќата Миладиновци (п. бр. 125) „**Марко и Мурат бег**“, особено нејзиниот завршен дел:

... И му рече црна Арапина:
„Јас го барам Марко Кралевике,
али него живо да го фатам,
аљ негоа глаа да му земам.“
Тога велит Марко Кралевике:
„Бог те убил, црна Арапино!
С Марка зборвиш, Марка не познааш!“
Тргна сабја му пресече глаа
и му зеде негоата коња,
ми отиде у цара Мурат-бега
и му рече Марко Кралевике:
„Ај егиди цара Мурат бега!
Чија глаа ти ми ја бараше,
аљ Маркоа, аљ от Арапина?“
Тога рече цара Мурат бега:
„Ајти тебе Марко Кралевике!
Как си чинил, Марко, пак да чиниш,
никој тебе да не те запира.“
И му даде голема пештежа:
Скопје, града покрај тиок Вардар,
а Едрене широки сокаци.

Покрај сета разновидност на поетиката со која се дадени ликовите на јунаците во јуначкиот епос, во таа широка лепеза на тие нијансирања преовладува традиционалниот принцип на епска типизација во духот и со средствата на архаичниот епос. Во оваа смисла, може да се укаже како на илустрација на епската мисија на јунакот. Во својата суштина таа мисија останала неизменета, иако епскиот јунак со текот на долгите временски периоди претрпувал извесни измени, а во најновиот период од развојот на епсот тој јунак загубил и некои од атрибутите на епскиот

карактер. Имено, без традиционалната епска мисија не може да се замисли и самиот епски јунак. (В. Пропп, Фолклор и действителност, „Русская литература“, Ленинград, 1963, бр. 3, стр. 72-75).

Фантастичните ликови, чудесните предмети, митските и зооморфните суштества, чудесното добивање или губење на сила и сл. претставуваат поетски арсенал со кои посилно поетски се осмислува дејството во јуначките народни песни. Фантастични се не само одделни суштества и предмети, туку и постапките и односите помеѓу ликовите; фантастиката е битен, суштински елемент во поетиката на јуначките народни песни. Со развојот на јуначкиот епос, фантастиката со нејзината уметничка функција се намалува, а се повеќе е присутна хиперболата. Хиперболизацијата е еден од најраширените начини на поетско искажување во јуначкиот епос. Хиперболата е честа како уметнички израз и во другите видови на македонската народна поезија, а нејзината уметничка функција на јуначкиот епос е во согласност со епскиот тон (епската атмосфера) и претставува елемент на епското пеење. Специфична функција во јуначкиот епос имаат и монолозите и дијалозите. Со повторувањето, пак, се постигнува епска ширина и развиеност на раскажувањето. За размерите на употребата на повторувањето во јуначките песни зборуваат и најразновидните форми и различните ефекти што се постигнуваат со нив: создавање интерес, драмска напнатост, нијансирање на поетските ликови и друго.

Карактеристична е употребата и на епитетите во јуначките народни песни, особено т. н. постојани епитети. Многу од нив се традиционални, создадени уште во архаичниот епос. И останатите поетски изразни средства (споредбите, контрастите, персонификацијата и др.) на свој начин придонесуваат за епското интонирање на јуначките народни песни.

Составен дел на поетиката на јуначкиот епос е времето на дејството. Епското дејство е приказ на минатото, раскажување за она што станало.

Уште со почетокот на епското пеење авторот не пренесува во едно минато време. Сепак, добар дел од дејството како да се случува во сегашноста. Се добива впечаток дека се одигрува непосредно пред слушателите. Таа илузија на непосредно доживување, која е елемент на театрологијата на епското пеење, се постигнува со замената на минатото време со сегашно. На таков начин, сегашното како да е сместено во минатото, или тоа минато се оживува со поетски слики што се случуваат во сегашноста.

За разбирањето на уметничкиот метод во јуначките народни песни битно е неговата содржина да не се изедначува со емпириската реалност. Јуначкиот епос со свои јуначки средства и со метод на уметничко кажување слика еден свој свет во кој постојат посебни норми на живеење и однесување.

Во поранешните периоди од развојот на јуначкиот епос јунакот имал изразито номинален карактер, без елементи на индивидуализација. Извесни црти на индивидуализацијата епскиот јунак добил во периодот на класичниот епос. Но, и во овој период преовладуваат традиционалните црти на епскиот јунак над индивидуализираните. Таков е случајот и со ликовите на епските јунаци *Марко Крале*, *Болен Дојчин*, *Момчил Војвода*, *децаџија* - јунаци и др. Тие сите имаат заеднички особини, типични за епскиот јунак воопшто, што го чини традиционалниот јуначки карактер на овие народни песни. Токму поради тоа широко воопштување на ликот на епскиот јунак доаѓа до вообичаеното поврзување во епосот на повеќе ликови и сижети во ликот на еден јунак и обратно - едни исти сижети се поврзани со различни ликови, со различни јунаци. Изразит пример на таква циклизација во македонскиот народен јуначки епос се песните за Марко Крале.

Централниот јунак на македонските епски народни песни од борбен вид е ликот на *Марко Крале*, кој како таков јунак е застапен и во епските песни кај другите јужнословенски народи. Ликот на Марко Крале е застапен во најголем број на јуначките народни песни, популарноста на

неговиот јуначки подвиг постигнува највисок дострел, глорификацијата на неговите јуначки дела е неспоредлива.

Поголем број научни истражувачи од времето на Вук Караџиќ до денес се занимавале со причините за популарноста на Марко Крале во јуначките народни песни и преданија. Фолклористиката му посветила големо внимание на прашањето зошто токму Марко Крале станал централен лик во јужно-словенскиот јуначки епос, па во таа смисла се оформиле неколку научни хипотези (Кирил П е н у ш л и с к и , Дијалог за Марко Крале, „Современост“, Скопје, 1979, кн. 51, сепарат).

Во објаснувањето на причините за популарноста на Марко Крале и неговото опејување во јуначките народни песни свое место имаат и следниве аргументи. Околностите во кои што владеел Марко Крале (1371-1395) како историска личност веројатно оставиле траги во средината на народот. Со својот вазален однос кон Турците Марко Крале му обезбедил на населението од својата територија извесна сигурност и заштита, особено во споредба со соодветната положба на рајата во околните земји. Се смета дека по смртта на Марко Крале, кога Турците сосем загосподариле и со овие подрачја, животот на поробеното население се влошил. Затоа времињата што носеле поголема материјална и правна несигурност на населението ги враќале сеќавањата на подобрите времиња кога владеел Марко Крале.

И фактот дека Марко Крале бил истакнат **христијански владетел**, еден од последните, можел да има извесно влијание врз спомените за Марко Кралета, како неспоредлив и најсигурен заштитник на поробените христијани во неговата територија. Натаму, покрај изразитата физичка сила во Марковиот епски лик се застапени и умствената сила и волјата. Најпосле, ако турското ропство било причина за реактивирање на епската традиција на јуначките народни песни, тогаш последниот словенски христијански владетел бил најпригоден прототип за нејзин епски јунак.

На тој начин од обичната, по ништо не исклучителна историска

личност, јуначките народни песни и кај Македонците и кај другите Јужни Словени со ликот на Марко Крале направиле централен најпопуларен и најрепрезентативен свој јунак. Овој јунак над јунаци има своја пребогата поетска биографија, бидејќи народната песна опфатила многу моменти од животниот пат и борбената дејност на Марко Крале. Народните стихови зборуваат и за детската возраст на овој јунак, за неговите родители, браќа и сестри, за тоа како Марко си го одбрал најдобриот коњ Шарко (Шарец, Шарколија), за неговата сопруга, која заради нејзиниот неморален живот ја изгонил од дома, што има реална подлога во реалниот живот на Марко Крале, како што и многу други опишани поетски моменти и фрагменти од животот и јуначката дејност негова имаат совпаѓање, или барем допири, со вистинските елементи од Марковата биографија. Народната песна, во духот на светските норми на поетската традиција на епиката, го опеала и раѓањето на овој јунак, со неизоставната, неизбежната наречничка прогноза, според која новороденчето на својот татко коските ќе му ги скрши. Сите необичности што во поетската биографија на епските јунаци се застапени - ги има и во песните и преданијата за овој најголем јунак во епската поезија и народните преданија кај Македонците и кај другите јужнословенски народи.

Се разбира, најзастапени се бројните борбени двобои и подвизи во поетската портретизација на ликот на овој јунак над јунаците. Со своите борбени, јуначки потфати и постигања, Марко Крале се јавува како олицетворение на заштитата на поробените сонароднички народни слоеви, казнувајќи ги зулумќарите и другите народни мачители, укажува борбено-заштитничка, односно ослободувачка заштита, материјално-финансиска помош, ктиторска функција при градење словенски цркви и манастири на територијата на неговото раководно кралство и сл. Во таа смисла постојат навистина бројни илустрации, меѓу кои, секако, спаѓаат и песните „*Марко ослободува ѝпри синцириробје*“ (Цепенков, т. I, бр. 13), „*Марко Крале ја одменува*

свадбаринаџа“ (СБНУ, Софија, т. VII, 95), „7 јунаци и Араџин“ (Миладиновци, бр. 143) и др.

Сепак, најзастапениот мотив и во песните за М. Крале е неговата борба против бројни противници, народни ограбувачи, потисници - Арапи, Турци, Евреи и др., кои овој најголем епски јунак сам или со помош на други јунаци, па дури и од самовили - посестрими, редовно ги победува. Во тие двобои на М. Крале со неговите противници неговата надмоќ над нив е толкава што честопати нема дораснат противник. Во еден таков мотив барајќи достоин противник за нов дуел по патот од неговиот Прилеп до Скопско Поле, преку ѕвездата Вечерница, ќе го повика на јуначки мегдан и самиот Господ. Но, дрскоста Маркова била брзо и жестоко казнета, бидејќи во тој дуел со Господа, олицетворен во лик на немоќен старец крај патот, М. Крале ќе ја загуби половината од својата дотогашна физичка сила - кога ќе се обиде да му ја подигне и стави на плеќи патната торба на старецот, во која била, всушност, ставена целата Земјина топка. Во мошне впечатливата песна под наслов „*Марко Крале ја збуи силаџа*“ (објавена првпат во списанието на Библиотеката „Св. Климент“ Софија, 1888 - 1889, II, 165 - 172), која ниту во варијанти не е позната во народната епика кај другите јужно-словенски народи, која е запис на истакнатиот македонски преродбеник, револуционер и публицист Трајко Китанчев од Ресен, е обработен ваквиот лик на Марка Кралета. Оваа македонска народна песна од Ресенско, во чиј текст е забележлива поетско-изразната интервенција на литературно надарениот и пројавен Т. Китанчев, со својот редок мотив и исклучително впечатлива, допадлива уметничка форма, спаѓа меѓу најубавите остварувања на македонската јуначка епика. Со оригиналниот лик на М. Крале таа песна поттикна низа македонски писатели кон застапување и користење на мотивот од песната во нивното индивидуално поетско творештво (Блаже Конески, Богомил Ѓузел, Љубиша Ташковски и др.).

Оваа песна е значајна и затоа што соопштува оти - губејќи добар дел

од својата физичка сила по средбата со Господа - Марко Крале понатаму бил принуден да се справува со своите противници и со итрини, па дури и подмолности, а не како дотогаш секогаш надмозувајќи ги непријателите, пред се, со својата физичка надмоќност. Впрочем, така бил проколнат од Господа во оваа песна и навистина кутро изгледал најголемиот епски јунак во песните кај Јужните Словени по фаталната средба со Господа:

... И од сега благослов ти давам,
пак да бидеш јунак над јунаци,
ама к'имат појунак од тебе,
не ќе можеш само со јунаштво
да надбиваш незнајни делии,
а повеќе ними ќе надбиваш
со итрини и со измамвање!..
Това рече, дедо се загуби.
Се зачуди Марко Прилепчанец
и ми тргна по бели друмови,
не им одит како алетина,
туку одит кротко и полека,
солзи ронит по бели образи,
р'це кршит од бели колена,
жалба жаљат за напрежна сила,
што погуби своја јунаштина.
Та се врати во Прилепа града,
тамо се е младо оженило,
останало кралство да си држит,
да си вардит земја по краина.
Од тогава Марко Кралевиќе
со итрини фати да се борит.

Со измами и подмолности најголемиот епски јунак особено ќе се служи и победува во борбите со децата - јунаци, кои како појава во јуначката народна песна не се карактеристични само за македонската јуначка епика (ги има како ликови и во песните на бугарски, српско-хрватски, романски и други јазици), но тие необични јуначки детски ликови, сепак, се најкарактеристични за македонската народна поезија,

барем по честата застапеност во македонските народни стихови. Ликовите на *Секула Детенце*, *Детџе Татомирче*, *Детџе Дукадинче*, *Детџе Новаково*, *Детџе Голомеше*, *Оџненчо* (според народната песна - синче на М. Крале), *Детџе Оливерне*, *Детџе Малианче*, *Груица (Грујчо)* и други, ја карактеризираат и ја красат македонската јуначка народна песна, забележливо збогатувајќи го регистерот на персонажот во јуначката епика кај Македонците. Според некои народни стихови, **Секула Детенце**, најјуначниот детски лик во народната епика, е внук на М. Крале и неретко му помага на Марка Кралета во бројните борбени двобои со разни противници избавувајќи го од незгода и срам. Инаку, како и другите деца јунаци, така и Секула Детенце, во уште поголема мерка од нив пројавува исклучителни физички можности и способности и по својата неустрашливост и храброст речиси нема пандан меѓу другите јунаци во македонската народна епика. Во тој однос мошне илустративна и впечатлива е песната „*Седум јунаци и Арајин*“ (Миладиновци, бр. 143) во која Секула Детенце ги ослободува од заробеништво и тероризирање Марка Кралета, Дебел Новак, Дете Новаково, Груица Војвода, Дете Татомирче, Јанкула Војвода и Милош Орѓанин.

Покрај децата - јунаци во регистерот на ликовите во македонската народна борбена епика се застапени многу други ликови на јунаци, некои од кои имаат и своја историска подлога, како *Момчил (Момчило, Момчула)* Војвода, за кого се знае дека како самостоен феудален господар се борел против турско-византиските продирања на Балканот во првата половина и кон средината на XIV век. Живеејќи во тракискиот град Ксанти успешно се противставувал на Турците и Византијците, но во една борба со нив (предводени од Омур Бег и Јован Кантакузен) загинал. Народната песна ја толкува неговата смрт како акт на предавство од сопругата заради љубомората кон сестрата на царот Константин, сметајќи дека Момчил Војвода имал љубовна врска со неа. Песната за загинувањето на Момчил Војвода, предаден од сопругата,

спаѓа меѓу најубавите епски јуначки песни во ризницата на македонската народна епика. Уште во првиот стих народниот пејач се објавува против злата и љубоморна сопруга:

Бог да бие Момчулица млада!
Написала едно парче книга
го допрати до Стамбола града
на оногo цара Костадина:
Харам ти била твојата живот!
Момчула ти твоја сестра љубит!
Чуј мене, цару Костадине,
со јунаштво Момчула не фаќаш...
(Миладиновци, 105)

И ликот на јуначниот *Јанкула Војвода* (кој според народната песна му е братучед на М. Крале) има свој протопит во историската личност на унгарскиот офицер Јан Хуњади. Историска подлога, веројатно, има и најмистериозниот епски јунак во народната поезија кај Јужните Словени - *Болен Дојчин*, но наспроти бројните трагања на науката по историскиот идентитет на овој епски лик не е откриено кој е прототипот на Болен Дојчин. Со оглед на фактот дека во народните песни овој болен јунак се јавува како заштитник на градот Солун од црниот Арапин (кој го мачи солунското население, сопирајќи му ја водата за пиење, изедувајќи му големо количество храна, како и обесчестувајќи голем број девојки и млади невести), има претпоставки дека инспирација на народниот поет за создавањето на Дојчиновиот лик бил светецот Димитрија, заштитник на градот Солун.

Во рамките на македонската јуначка народна поезија опеани се ликовите и подвизите на *Филиј Маџарина*, *Луѓица Боѓан*, *Рељо Шесџокрило*, *Сџарина Новак*, *Вељо Косџурче*, *Дуко Елбасанче*, *Јуѓ Боѓан*, *Тодор Сџалаџин* и др. како народни заштитници. Ликовите на народните злосторници и непријатели се вообличени воопштено: Црна Арапина, Жолта Чифутина, Турци-Јаничари и сл.

Со создавањето на впечатливите јуначки ликови во овој вид на

борбената народна поезија народот - творец импресивно и величествено ги изразил на високо уметнички начин своите слободољубиви копнежи, надежи и очекувања.

14. АЈДУТСКИ ПЕСНИ. - За да стане предмет на поетизација во фолклорната традиција и за да биде опеано во голем број песни што активно живееле во еден продолжителен период кој се мери со векови (XV - XIX, ајдутството зазело соодветно место во општествената психологија на населението од сето јазично, односно фолклорно подрачје. Човекот од народот ајдутството го сфаќало најразлично. Ако го имаме во вид, пред се, угнетениот селанец, тој на ајдутството гледал, покрај другото, како на активна смелост и бестрашност; дејствата на ајдутите против силникот, од кого селанецот трпел, или против претставникот на власта, од кого страдал, побудувале симпатии кон нив.

За ајдутите, за нивните дружини и војводи, меѓу народот се создавало „јавно мислење“, особено во регионот во кој тие најчесто дејствувале. Додека во некој случај се создавал култ кон одделни војводи и нивните дружини, во други случаи ајдутските акции биле осудувани, особено ако ги загрозувале самите селани.

Со голема веројатност може да се смета дека народната песна го опеала ајдутството уште во најраните негови пројави како борбено движење. Познато е дека народната песна како ајдутин го прославува и Момчило Војвода и Дебел Новак (Новак Дебељак, Дебелиќ Новак) кои се познати во песните од јуначкиот епос. Тоа покажува дека во создавањето на ајдутската народна песна, особено во најраните етапи од нејзиниот развиток, силно влијание извршиле јуначките народни стихови.

Во условите на туѓинското владеење јавниот, општествениот и политичкиот живот го имал печатот на основната противставеност помеѓу рајата (поробеното население) и поробувачот. Корените на антагонизмот биле длабоки: се што било израз на незадоволство,

пасивен и активен отпор, политички протест, верска противставеност, аграрни убиства, бунтови, востанија, одметништво и вооружена борба - било плод на турскиот воен феудализам. Таа суштина на турскиот феудализам постојано предизвикувала конфликтни односи и ситуации што се доживувале од етничкиот колектив на угнетениот дел од народот како настани од заедничко и пошироко значење. Многу од нив станувале предмет на народната песна, особено насилствата и страдањата на човекот - жртва на тиранијата; во нив проличувал гневот и револтот против туѓинското економско и политичко ропство. Во врска со нив народниот пејач ги опевал примерите на духовна и физичка сила, го опевал она што се сметало за подвиг или пројава на јуначки карактер; во овие стихови се поетизирале изрази на човечко достоинство и саможртва за социјална правда.

Народната песна вршела избор на мотиви, ликови и сижетни структури што се распространувале на поширокото фолклорно подрачје. Ајдутските народни песни во кои борбата на ајдутите е сфатена како борба за социјална правда и слобода се од подоцнежниот временски период на нивното создавање, па во овие стихови ајдутската борба има елементи на соодветни потфати за социјално и национално ослободување. Тематиката поврзана со ајдутството нашла силен одглас во народната песна. За тоа зборуваат бројните народни песни и до најново време користени во народната традиција.

Најчести теми и мотиви во ајдутските народни песни се чинот на излегувањето во ајдути; самото ајдукување, полно со искушенија и неизвесности; ајдутските борбени акции, оружените судири; гонењето и пресметката со народните експлоататори и поробувачи, од една страна, и заробувањето и мачењето и погубувањето на ајдутите, од друга страна. Натаму, формирањето на ајдутските дружини и избирање на војвода; описи на ајдутското оружје и облека; описи на макотрпниот живот на ајдутиот во суровите шумско-планински околности, лишен од семејните удобности; грижата на ајдутиот за напуштеното семејство;

криењето на ајдутите кај нивните симпатизери и заштитници (јатаци) преку зимските месеци; опис на јуначкото држење и умирање на ајдутиот. Застапен е и мотивот кога по смртта на ајдутиот, неговите противници (убијци) ја истакнуваат јунаштината на заробениот и погубениот ајдутин (најчесто, пред неговата мајка):

От згора идет сејмени, еј стара бабо жалбо ле!
Ајдутска глава носеет, еј стара бабо жалбо ле!
Излезе баба да гледат, еј стара бабо жалбо ле!
Видела бабата глава, еј стара бабо жалбо ле!
Викна ми баба да плачит: егиди желна бабо жалбо ле!
„Не ми је глава ајдутска, егиди желна бабо жалбо ле!
Тук ми је глава синова, егиди желна бабо жалбо ле!“
Сејмени бабо ја велее: егиди желна бабо жалбо ле!
„Не жаљај, бабо, не плачи, егиди желна бабо жалбо ле!
Блазе ти тебе со срце, егиди желна бабо жалбо ле!
Што јунак ти си родила, егиди желна бабо жалбо ле!
Дури му глава зедофме, егиди желна бабо жалбо ле!
Педесетмина паднафме, егиди желна бабо жалбо ле!
Сам буљукбаша загина, егиди желна бабо жалбо ле!“

(Миладиновци, бр. 219)

Заробениот ајдутин, обично, е свесен за мачењата што го очекуваат, но сите јуначки, дури рамнодушно ги поднесува, а ја презира и смртта, за која исто така е подготвен. Обично, упатува претсмртна порака до своите соборци да ја продолжат борбата, односно до неговите најблиски од семејството, укажувајќи им дека не треба да го жалат, бидејќи тој го жртвува животот за реализирање на вистинските, слободољубивите народни идеали. Објективно е вообличен како осамен, беспомошен, смел борец за отфрлање на вековното ропство и олицетворение на трагичен лик, бидејќи нема да ја дочека народната слобода.

Лиризмот во овие, инаку, типични епски народни стихови е забележливо присутен и во описите на најтешките, смртните часови, во кои тој ја упатува својата претсмртна порака:

Ој ви вие мои мили браќа!
Со сунѓии гроб да ми копате,
с' остри сабји земја исфрлате,
живо јунак мен' в земја закопајте
и за срце бајрак закачете;
за бајрако коњ да ми врзете:
коњ да 'ржит, мене да ме будит;
на глава ми бафче направете,
во бафчето цвеќе посадете:
да се берит малоо ем големо;
на нозете чешма направете:
цвејќе да ми берат,
вода да ми пијат,
името да ми го слават.
(Шапкарев, 303)

За застапеноста на лирските елементи во ајдутската народна песна посебно придонесуваат и женските ликови на ајдутки, односно ајдутски војводи. Како ликови на ајдутски војвотки кај нас се најпознати *Сирма Војвода* (од западно-македонското село Тресонче), *Румена Војвода* (од Осоговијата), *Цвеџа Војвода*, *Грозда Војвода*, *Гуџа Војвода* и др. Треба да се подвлече дека жените биле избирани за војвотки на ајдутските дружини напoлно заслужено, бидејќи воопшто не заостанувале во борбеното умеeње зад своите другари во четата. Спротивно, неретко на машките членови на дружината не им било баш мило што за војвода ќе имаат девојка или млада невеста:

Дружина свидно не падна,
дека е мома војвода.
Цвета им вели говори:
„Дружина верна собрана,
да идем горе планина,
да турем прстен на бука,
сите редом ќе стреламе,
јазе најпосле ќе стрелам,
кој ќе префле низ прстен,
тоја ќе биде војвода.“

Ојдоа горе планина,
туриа прстен на бука.
Сите са редом стрелјале,
никој низ прстен не фрли,
Цвета најпосле стрелјала,
она през прстен префли,
па ќе е Цвета војвода!

(Михајлов, бр. 395)

Еден од популарните мотиви во овие песни е мачењето, па и губењето на животот на некој од членовите на семејството на ајдутилот, кога од него се барало да го предаде ајдутилот од семејството или да го открие местото на четата во која се наоѓа:

... „Кажи, сестро, братче Мијаила,
ќе вртеме очи низ сам глава!“
„Извртете очи низ сам глава,
нимам брата, немам што да кажам!“
Извртеа очи низ сам глава,
не кажала братче Миаилче!
„Кажи, сестро, братче Миаила,
ќе сечеме раци до рамења!“
Пресекоа раци до рамења,
не кажуа братче Миаилче!
„Кажи, сестро, братче Миаилче,
ќе сечиме нози до колена!“
Не кажуа братче Миаилче,
пресекли и нози до колена.
Оставиа Елена девојка,
растражиа сами по зимници,
по нејните шарени ковчези,
у нејните танки, бре, дарови,
па најдоа братче Миаилче,
најдоа го, па го ем врзаа.
Проговара Елена девојка:
„Море мило братче Миаилче,
д’имам нози с тебе ќе да дојдам,
д’имам очи тебе ќе те видам,
немам раци коса да си чешљам.“

(Исто, бр. 400)

Многу имиња на славни ајдути - народни заштитници, фиксирала и овековечила народната песна. Покрај споменатите имиња на жени - ајдутки, како најопеани во македонската народна поезија се ајдутските ликови (кои имаат историска подлога, бидејќи се историски личности) *Илија Марков-Малешевски (Дедо Иљо Малешевски)*, од Берово, *Кузман Каџидан (Кариман, Кареман)*, од охридското село Врбјани, за кого е создадена најдолгата наша народна песна воопшто од 1142 стиха (запис на К. Шапкарев, бр. 282), *Чавдар Војвода* и внук му *Лалуш, Ајдук Велко, Јане Плеџи-коса, Сџиро Црне, Васил Журка, Ѓорѓи Лажо, Миџко Војвода*, од Кичевско, и др. Сепак, ајдутите се почесто опеани како анонимни, безимени како колектив, како борбена дружина.

Ајдутите, најчесто заминувале в планина напролет околу Благовец или Ѓурѓовден, а ги напуштале шумите, горите „мајките ајдутски“ наесен, околу Митровден. Мошне убава илустрација претставува песната без наслов од *Зборничоѝ* на браќата Миладиновци (бр. 221).

Во гора се триесет момчина,
момчина се триесет ајдути.
Повеале југа темничара,
а по него кривца палаина,
а по ними снега лапаица;
им замрзна кноките кошули,
им замрзна за месо ајдутско.
И станаа триесет ајдути,
отидое в црква Митроица, з
апалије крсти и икони,
развалие силнине огнеи,
одмрзнае кноките кошули,
одмрзнае од месо ајдутско.
Кога дојде дена Ѓурѓев-дена,
направије крсти од дукади,
а икони од карагрошеи.

Додека во почетните фази од ајдутското движење борбените потфати

на ајдутите биле побудени претежно од лична одмазда - заради индивидуална или семејна неправда или оштетувања (малтретирање или ограбување), - дотогаш во подоцнежните поразвиени борбени противставувања на ајдутите против поробувачите - Турци се одразени во песните и изјаснети поопшти борбени настојувања за премавнување на долговековното ропство, мотиви и идеали за народната слобода:

Море, провикна се Иљо Малешевски,
ајде провикна се Иљо војвода:
- Кој си нема пусат, тука нека дојде;
тука нека дојде, пусат да му дадем,
пусат да му дадем за нашата земја,
за нашата земја, за Македонија.
Кој си нема мартин, тука нека дојде,
тука нека дојде, мартин да му дадем,
мартин да му дадем, в Малешево д'иде,
в Малешево д'иде, Турци да искара.
(ММФ, II стр. 321)

И од гледна точка на поетиката ајдутските народни песни претставуваат развоен чекор и нов квалитет на македонската народна поезија. Користените стилско-изразни средства и, воопшто, поетскиот јазик во ајдутските стихови, забележливо придонеле за естетско-уметничката убавина и поетските вредности на ајдутските песни. Со оглед на фактот што ајдутските народни песни се создавани во најдолг временски период (XV - XIX век), творечката постапка на народниот пејач постигнала максимално усовршување на уметничката форма на овој и мошне обемен вид на борбената народна песна кај Македонците. Имено, во тој долг временски период на создавањето на ајдутските народни стихови биле создадени бројни јазично-изразни новитети, па така во текстовите на овие песни се среќаваат разновидни нови епитети, поразвиени словенски антитези и хиперболи, зачестени персонификации, што, на прв поглед, не и се толку присушти на епиката, поизразити контрасти - и инаку обилно застапени во овој вид

на народната песна, - како и раскошна метафорика, која е покарактеристична, присутна во лирските видови на поезијата. Ваквите стилско-изразни средства, како што веќе се напмна придонесуваат за забележливата пролиричност на поетскиот јазик и израз на ајдутските народни стихови:

На душа ти било, нане, воденички камен!
Та зошто ме даде, нане, н'она лудо младо,
н'она лудо кесецивче, горско арамивче...
(Миладиновци, 218)

Посебно значајна уметничка функција во ајдутските народни песни имаат монолозите и дијалозите, зашто најголемиот дел од поетската содржина се искажува преку нив. Народниот пејач суверено владее со проверената творечка постапка ликовите самите да се разоткриваат преку монолозите и дијалозите. Добар дел од дејството во ајдутските стихови се состои во вербално судрување и дијалошко искажување пред или во текот на борбените дуели. Во оваа смисла може да се каже дека колку и да се унифицирани ликовите на јунаците во ајдутската народна песна - како воопштувања во кои се типизирани сфаќањата на народот за ајдутиот, неговата мајка, сопруга и други блиски семејни членови - токму со монолозите и дијалозите се конкретизирани односите во определени ситуации, како и односот кон одделни ајдути и нивните јуначки дела.

Основните типови на стиховите според бројот на слоговите и местото на цезурата не се разликуваат од метричките структури во овие песни од останатите видови на македонската народна поезија. Од неколкуте карактеристични метрички размери доминантно место има *осмерецо̄ӣ*, и тоа во структурите 4+4 и 5+3; релативно помалку е застапен *десет̄ерецо̄ӣ* и тоа во размер 4+6 и 5+5. Уште поретки се структурите со *шест̄̄ерецо̄ӣ* 4+2. Симбиозата на стиховите во различни комбинации со мелодиската фраза дава можности за богата ритмичност на песните.

Со дејствувањето во нивната комплексност метричката структура и мелодиската линија на песните, како и поетската изразност на ајдутските народни песни воопшто, оставаат силен впечаток, па затоа некои од нив претставуваат и врвни уметнички остварувања во сета богата ризница на македонската народна поезија.

Овие одлики на поетиката, пред се принципите на поетското изразување во ајдутските народни стихови, ја претставуваат и ајдутската песна како составен и неразделен дел на македонската фолклорна традиција. Нејзината специфика треба да се бара во поетската конкретизација на темата на ајдуството во духот и со средствата на традиционалниот фолклорен израз на соодветното време, зашто при создавањето на овие стихови народниот пејач се потпира на традицијата, при што доаѓала до израз неговата креативна импровизација, кога требало да се најде поволна форма за поетско моделирање на она што животот и слободољубивите борбени обиди и настојувања го наметнувале како нова појава. Оттаму, ајдутската народна песна може да се прогласи и како централен дел на македонската народна борбена поезија (К. П е н у ш л и с к и , „Црвен се бајрак развева“, Скопје, 1965, стр. 10).

15. КОМИТСКО-РЕВОЛУЦИОНЕРНИ ПЕСНИ. – Споредени со претходните ајдутски борбени стихови, **комитско-револуционерните** песни одразуваат поизразито патриотско чувство. Љубовта кон татковината е главна одлика на сите видови на народната епика, но со текот на времето во овој вид на народната поезија се зголемуваше и застапувањето на патриотското чувство и однесување на ликовите на народните јунаци. Додека во типичната, класичната народна јуначка епика патриотското чувство е воопштено изразено, а во прекрасните ајдутски песни долго време одмаздничкото чувство и однесување претегнувало над народносно-националното сознание во ликовите на

народните јунаци, дотогаш во впечатливите комитско-револуционерни песни мошне евидентно е сфаќањето дека само со организирана вооружена борба и саможртви е можно постигањето на слободата.

Јавувајќи се како мошне веродостоен одраз на соодветното комитско-револуционерно движење на македонскиот терен во осумдесеттите години на XIX век, организирано од Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО), комитско-револуционерната поезија отсликуваше силни борбени чувства проткаени со искрен патриотизам и со изразито родољубиво однесување на главните ликови во овие народни песни. Забележливо и значајно е што при фиксирањето на поедини борбено-патриотски постапки на главните јунаци во овие стихови народниот поет постигнул речиси максимална совпадливост на историската со уметничката вистина.

Имено, ликовите се вообличени со многу реализам, дури и при опишувањето на борбените подвизи на народните јунаци. Тие ликови претежно имаат и свои прототипови од историјата, бидејќи и номинално се пренесени во народните стихови со многу реализам и со слаба хиперболичност, дури и кога егзалтирано се слават борбените подвизи на јунаците. Идеализацијата на ликовите и нивните патриотско-борбени постапки е здржана и природна, речиси минимална. Народниот поет се служи со едноставни поетски средства чија намена и функција е описот или соопштението на борбениот потфат, прославувањето на патриотскиот подвиг и величањето на борбата за народната слобода. Исто така, значајно место во овие стихови заземала и борбено-патриотската порака за неизбежноста на саможртвата, но и надежта, па и увереноста во постигањето на слободата. Едноставната но крајно впечатлива претсмртна порака на подмолно предадениот и обесен на битолскиот Ат Пазар комитски војвода *Александар Турунџе*, искажана до свештеникот кој го молитствувал непосредно пред бесењето, е една од најјуверливите илустрации за тоа:

Не плачи, дедо, не жалај,
ако ме мене обесат,
нека се живи браќа ми-
поарни ќе се од мене,
поарни храбри војводи.

(Црнушанов, 612)

Во комитско-револуционерните народни песни патриотизмот се изразува и низ ново застапените поими за татковина и народност, за национална слобода, за колективна и организирана борба против поробувачите и за сознанието дека жртвите се неизбежни за реализацијата на слободољубивите идеали. Во таа смисла, застапеноста на таквите нови патриотски поими во текстовите на комитските стихови прави од нив нов вид и нов квалитет на македонската борбена народна песна. Во прашање се стихови нови по борбениот дух и морал, по тон и звук и, особено, по идејноста на стиховите. Борецот комита во овие песни е вообличен како осознаена индивидуа во борбениот колектив. Стиховите се неретко и повик за учество во слободоносната борба и тој се однесува до сите вистински патриоти - еднакво до мажите како и до жените:

Леле Јано, леле мила ќерко,
везден седиш на ќерѓефот, Јано...

- Леле, мале, лее стара мале,
ја не веза златена марама,
ја си веза македонско знаме.
Чула ли си, мамо, ем разбрала –
тамо горе во Пирин Планина,
главен јунак – млад Делчев војвода,
што се бије сос клетите Турци,
за слобода, за Македонија!

(Исто, 542)

Како идеолог, протагонист, организатор и предводник на комитско-револуционерната борба на македонскиот терен, *Гоце Делчев* е

најопеаниот лик во овој вид на македонската борбена народна песна. Посебно чести и бројни се стиховите за трагичната смрт на Гоце Делчев, која многупати е симболично опеана како:

Делчев се јунак посврши,
за црна земја робинка,
за жална Македонија!
(ПРИМ., стр. 51)

Со посебна топлина народниот пејач го воспева ликот на Гоцета, па природни се и бројните лирски елементи на експресијата во овие инаку типични епски песни:

Ајди отиди, Малино моме, в градина,
ајде набери, Малино, китка трендафил!
Ајде накити, Малино, Делчев војвода
и неговата, Малино, верна дружина.
(Михајлов, 401)

Често воспевани се и ликовите на другите истакнати комити-револуционери, како тие на *Даме Груев*, *Пију Гули*, *Јане Сандански*, *Орган Пијеркаџи*, *Ѓорѓи Сугаре*, *Христио Узунов*, *Леонид Јанков* и многу други комитски војводи. И ликот на *Даме Груев*, како еден од првите основоположници на македонското национално револуционерно движење, е обилно застапен во овие народни песни:

Смилево славно в оган гори,
топови грмат, татне земјата,
куршуми свират на сви страни,
жените плачат, пиштат децата,
моми се кријат во беспокој.
Груев, Сугарев пред борци стојат,
верна дружина командуваат:
- Држете се браќа, не се боите,
скоро ќе падне крвав тиран!
И ново царство ќе основаме,
над проклетата тиранија,

царство на правда и слобода.
(Каваев, стр. 94)

Посебно се опеани саможртвувачките чиновни на главните бранители на Крушевската Република, чии ликови изразуваат врвен личен хероизам и највисок патриотизам:

Викнал Питу, се провикнал:
„Сто патрони сум исфрлил,
триста души сум отепал,
еден патрон сум оставил,
еден патрон за сам себе.
(МНБП, стр. 65)

Односно:

Згрмеа пушки, пушки аскерски, крвави,
сета дружина му ја убија!
Тогај извади нагант револвер, Ѓорѓи Сугаре,
самиот крвта си ја пролеа, леле, пролеа,
жив на душмани не се предаде.
(Исто, стр. 75)

Најзастапени мотиви во комитско-револуционерните народни стихови се повиците за подготовка на претстојната нерамна борба со далеку побројниот непријател; описите на конкретни борбени фрагменти; игнорирањето, презирањето на смртта од страна на борците - комити, увереноста во постигањето на слободољубивите копнежи и цели и сл. Посебно изразена е желбата да се стане комита - револуционер и решеноста да се жртвува животот за народната слобода:

Ај, шетала се ѓемија по море,
среде море таја застанала,
ај, у ѓемија, закован делија,
го гледала од брегот девојка,
ај, го гледала, па го запрашала:
- Ој делија, море, делија, закоан делија,

ќе те прашам ле, право да ми кажеш,
дал' си женет или ќе се жениш?
- Ој, девојко, од брегот девојко,
не сум женет, сега ќе се женам,
љуба ми је пушка манлихерка,
она ме чека горе у планина,
у планина со верна дружина,
на глаа носа астраган калпаци,
мртвачка глава, слово писано,
слово писано: „Смрт или слобода“.

(Тихомир Крстевски-Томе,
„Ми долета ред гулаби“, Народни песни
од Тетовско, Тетово, 1971, п. бр. 27)

Воопшто, карактеристични се ваквите симбиози на епското и лирското во комитско-револуционерните стихови, зашто пролирската душа на Македонецот и овие борбени епски мотиви и ликови ги оформила со лирски изрази, за да ја потсили емоционалноста на стиховите; односно и низ лирските пасажии се изразуваала објективната, макотрпната ропска општествена стварност:

Еј ти горо, шумна горо,
шумна горо јаворова,
ни за мајка, ни за татко,
ни за мојто либе жалам,
туку друга тешка мака,
на срце ми горо лежи,
тоа, леле, пусто ропство,
сиот народ што запусти.

(ПРИМ., стр. 44)

Неретко творци на овие народни песни биле и комитите - револуционери, особено, водачите, војводите, кои се одликувале со несомнено образовно ниво кое се согледува во нивните стихови, кои исто така откриваат извесно влијание од уметничката поезија со револуционерна тематика, што секако било одраз на соодветната лектира на овие комити - творци. Но, и тие песни биле подложени на

колективна поетска обработка во духот на традиционалната народна поетика и биле понародувани, фолклоризирани. Како што и националната осознаеност кај комитите била на повисоко рамниште, отколку таа на ајдутите. Оттаму во комитско-револуционерните песни и вакви стихови:

Викна се Јана провикна
од високите чардаци,
од сребрените пармаци:
„Удрете, браќа, пукајте,
Јавер-пашова дружина!
Овдека не је Грција,
овдека не је Србија,
тука је Македонија!“

(Михајлов, 456)

Инаку, како борбени народни стихови комитско-револуционерните песни се разликуваат од ајдутските и јуначките по својата помала должина; тие се кратки по својата содржина и форма и, обично, фиксираат одреден борбен детаљ или фрагмент врз кого се сосредоточува интензитетот на поетското дејство. И нивната *композиција* е крајно **едноставна** и се карактеризира со често застапени дијалогски форми. Од позастапените стилско-изразни средства најкористени се епитетите и *символиката*:

Јунак падна,
бајракот не падна!

(Исто, 383)

Од стиховите најзастапен е *осмерецот*.

Користејќи се со традиционалната народна поетика, но внесувајќи во комитско-револуционерните стихови и низа нови јазични термини и изрази, народниот поет и преку овие народни песни остварил низа прекрасни поетски слики, во документарна насока уште поверодостојно,

па и погодни за хронолошко-историска репродукција на така важните политичко-борбени остварувања на македонскиот народ, какви што биле Илинденското востание и неговата Крушовска Република. Настани кои со децении, па и ден-денес ги инспирираат и поттикнуваат кон нови остварувања поетските дар- би на Македонецот-творец.

16. ПАРТИЗАНСКО-РЕВОЛУЦИОНЕРНИ ПЕСНИ. - Последниот пласт, хронолошки најнов на македонската народна поезија го сочинуваат **партизанско-револуционерните** песни. Во овие песни е одразено неколкугодишното војување против фашистичкиот окупатор на Македонија и другите југословенски територии. Предводени од Комунистичката партија, југословенските народи и народности што се најдоа под фашистичката окупација на Германците, Италијанците и Бугарите се кренаа на општа герилска борба против фашистите. Овие стихови ја опејуваат Народната револуција и Народноослободителната борба на Србите, Хрватите, Словенците, Црногорците, Херцеговците, Босанците и Македонците, за премавнување на фашистичката окупација. Додека другите југословенски народи и пред фашистичката окупација беа слободни народи и националности во Кралството Југославија, дотогаш Македонците во текот на четиригодишната НОБ во сите три дела на распарчена Македонија (Пиринска, Егејска и Вардарска) се бореа за прво добивање национална и државна слобода. Таа специфика и карактеристика на тематиката во песните за Народната револуција и партизанската борба се евидентни во овие стихови. Сознанието на македонскиот народен поет дека неколкугодишната борба против присуството на фашистите на македонскиот терен означува и борбено настојување да се дојде до прва своја државност и национално-политичка слобода проличува во многу од стиховите на партизанските народни песни:

Удрете, браќа, не се боите,

скоро ќе паднит Германија.
Удрете, браќа, не се боите,
скоро ќе паднит тиранија.
И туѓо царство не ќе постоит,
во наш'та мила татковина.
И Република ќе построиме,
слобода да добиеме.

(Никодиновски, стр. 198)

Увереноста дека само со сопствена оружана борба, во заедница со другите братски југословенски народи и народности, може да се постигне долго сонуваната слобода на македонскиот народ е најчесто застапена како мотив во овие наши борбени песни. Затоа и повикот кон оружана борба за секој искрен патриот, без оглед на неговата народносна, национална и социјална припадност и без оглед на возраста, беше основниот и најзастапен мотив во народните стихови за Револуцијата и НОБ кај нас:

Старци белобрадци,
младината ве вика,
влегвајте во ред,
врвете напред.
Гори, полиња,
по цели светови,
Македонија слободна,
слободна ќе живее.

(Ристески, 251)

Сите основни идеали, принципи и одлуки на Народната револуција и НОБ се речиси застапени во овие песни: идејата за братството и единството на југословенските народи, заедничката нивна борба против фашизмот за извојување на народната слобода и независност, увереноста во успешниот крај на слободоносната борба, носечката улога на младината во борбата и во изградбата на Републиката:

Ќе победиме тие фашисти,
нашата слобода ќе се очисти!
Бивме се славно рамо до рамо
со сите браќа Југословени.
Малцина бевме, многу гоневме,
и бевме слабо наоружани,
но пак разбивме наши душмани.
Ни погинаа многу другари,
но изгонивме сите фашисти,
што поробија нашата земја
и ограбија нашиот народ.
Да ни живее омладината,
да ја уреди Републиката.
(МПНОБ, 170)

Најопеан лик во песните за Народната револуција и НОБ е ликот на *Маршал Тито*, организаторот и предводникот на борбата против фашистичката окупација во Југославија; ликот на Тито е често застапен и во партизанските народни стихови на македонскиот јазик:

Другар Тито поздрави ни праќат:
- Борете се сложно, мили браќа!
На средсело сите овде збрани,
борете се храбро, партизани!
Другар Тито, тебе мајка роди,
македонски народ д'ослободиш
Македон'ја поздрави ти праќа –
да живееш за нас сите браќа!
(Исто, 44)

Во однос на мотивскиот регистер партизанските песни не се многу разновидни. Овие стихови се сосредоточени на следење и толкување на борбата за слобода и социјална еднаквост; ги содржат описите на моментите од макотрпната војна, мачењата по затворите и тешкиот живот на борците и организаторите на Народната револуција и НОБ, во интернацијата и во логорите, како и нивните мачења по затворите. Партизанските песни и се создадени на боиштата, во затворските

ќелии, по логорите во интернацијата - речиси во најнеповолни услови за создавање стихови. Оттаму, а и поради брзината на нивното создавање, тие стихови често се стилско - изразно неизгладени, недоволно уметнички оформени. Основната желба на народниот творец била да го регистрира значајниот борбен настан, да се зачува тој низ стиховите како сведоштво и порака за идните генерации. Поради мошне кратката временска дистанца помеѓу доживеаниот настан и настанувањето на песната, творечката интервенција на анонимните автори на овие стихови беше минимална. За поусовршување на уметничката форма на партизанските народни песни недостигаше изразита креативна постапка на колективот, карактеристична за создавањето на народните умотворби.

Оттаму, при создавањето на овој вид борбена народна поезија на македонски јазик, творечката постапка се сведуваше на адаптирање на некои од претходните борбени стихови од типот:

Горо ле, горо зелена,
горо ле, горо убава.
Мина ли, горо, низ тебе,
млад Гоце Делчев војвода,
се седумдесет дружина,
се одбор храбри јунаци?
(МНБП, стр. 46)

во:

Горо ле, горо зелена,
мина ли Карпуш војвода,
с'с седумдесет дружина,
и с'с седмина курира?
(Конески, стр. 19)

При ваквите адаптирања, се разбира, доаѓало до консеквентна замена на некои лексички изрази, особено на имињата: *ајдуџин* или *комиџи* со *џарџизани* и *џарџизанка*; *Турџи*, *Араџи*, *Арнауџи* *џушмани*, со

Германци, Талијанци, фашисти, балисти и сл. (К. Пенушлиски, Карактерот и изворите на македонските народни песни од НОБ, „Литературен збор“, Скопје, 1963, бр. 52, стр. 13 - 29)

Но, во периодот на Народната револуција и НОБ во Македонија се создадоа и бројни нови партизански песни, како резултат на наполно нов творечки процес, кој со нови стилско-изразни средства ја опејуваат Народноослободителната борба. Во тие стихови забележлив е и по определен третман на слободносната борба, како и нови погледи на животот и општеството. Имено, партизанската песна е наполно свртена кон иднината и претстојниот слободен живот; нејзиниот свет е преокупиран со зацврстен животен оптимизам, со кој ќе се реализираат највисоките народни идеали за правда и слобода. Во таквата борба песните имаат и сосем определена функција: со бодриот тон и збор го потсилуваа боречкиот дух, славејќи ги невообичаените пројави на херојство и јунаштво, неретко сведувајќи се на повик за борба:

Ајдете, браќа,
сите содружно,
да ги скршиме,
ропски синцири.
Сите содружно,
в' бој да тргнеме,
в бој за слободна
Македонија!

(МНОП, I, стр. 11)

Како и во претходните видови на македонската борбена народна поезија (јуначките, ајдутските и комитско-револуционерните песни), така и партизанските стихови мошне често имаат намена да фиксираат значен херојски настан и заслужни борци, кои го положуваат животот за слободата на својот народ:

Таму ле, мајко, близу Битола,
в Ореховската гаста корија,
Таки Даскалот смело загина

со неговата верна дружина.
Со нив загина смела другарка,
млада Елпида Карамандова.
(МНБП, стр. 114)

Песната за Народната револуција и НОБ најчесто се *крајќи* *лирско-ејски* или незначително *подолги ејски ѝворби*. Стилско-изразните средства во партизанските стихови се употребени крајно прецизно и конкретно. Најчесто се користени *ејшијејшије* и *сјоредбије*. *Дијалошкије форми*, исто така, се застапени, како и *рефреној*, кој во овие стихови првенствено е потфат на композицијата, а помалку средства на версификацијата.

Покрај со своите естетско-уметнички квалитети, партизанските народни песни се одликуваат и со големи *документарни вредности*, па затоа секогаш ќе претставуваат веродостојно сведоштво на искрената родољубивост на генерациите од еден славен временски историски период.

Народна проза

НАРОДНИ ПРИКАЗНИ ЗА ЖИВОТНИ И БАСНИ

Во науката за народната книжевност не постои никакво колебање околу прашањето кој вид од народните приказни се најстари: тоа се приказните за животни. Се смета дека овие народни приказни се појавиле како први раскажувања на луѓето, некаде во периодот на дивјаштвото. Имено, приказните за животни се појавиле како своевидни синкретични репродукции на најраните доживувања и искуства на човекот со животните. Тие човекови искуства со животните се изразувале низ неговите контакти, судири, борби со нив, во беспопштедната секојдневна борба за опстанок во поранешните крајно сурови животни услови.

Бројните траги во овие народни приказни од анимистички, тотемски и магиски претстави и верувања на поранешниот човек се значајни индикативни елементи, кои укажуваат на големата старост на овие народни умотворби. Дамнешниот човек ја одухотворувал околината што го опкружувала, па искрено верувал дека животните умеат и да зборуваат и дека го разбираат неговиот говор. Животните му биле првите придружници на човекот, па природно е што тој токму ним им ги посветил и своите први поетски творби. На тој начин наивниот човеков однос кон животинскиот свет станал основа на човековиот поглед на живата природа.

Што се однесува до прашањето за развојните текови на творечкиот процес на народните приказни за животните, треба да се предочи дека во прашање е вонредно сложен научен проблем, кој и до денес не е

дефинитивно разрешен. Науката не успеала да проникне во најстарите примероци на приказните за животните. Сепак, се претпоставува дека на најраните варијанти на овие народни приказни им претходеа митовите за некои обожувани животни, кои извршиле, одиграле улога на своевидни прототипови на подоцнежните ликови во приказните за животните. Митовите за поодделни животни се формирале како одраз на обредно-магиските и митолошките претстави и сфаќања на поранешниот човек, особено во периодот на раниот родовски поредок, кога дошло до појавата на тотемизмот, која создала бројни обреди. Според Маркс, првобитните митови раскажуваат за „детството на човечкото општество“, па - потекнувајќи од нив - приказните за животни најпрвин за својата содржина го имале оној чудесен митолошки и животински свет. Затоа мотивите на најраните приказни за животните се однесувале на потеклото на некои животни. На тој начин, на тој степен од својот развикот приказните за животните се карактеризирале со фантастичен, митолошки и етиолошки свет и фабула, но со текот на времето се потиснувало митолошкото, фантастичното, па сижетиката на овие приказни почнува да го обработува и човековото, пореалистичното општество (Т. Ćubelić, Narodna književnost, „Uvod u književnosti“ Zagreb 1961, стр. 71).

Како главни јунаци приказните за животните отсекогаш ги имале ликовите на одделни животни и птици и долго време во нив немало застапена алегија, ниту пак ликовите биле типизирани. Фабулата на таквите приказни за животните се сведуваа, главно, на етиолошки портретирања или заклучоци за некои од животните. Темите и мотивите во приказните за животни се карактеризираат со широка интернационална распространетост. Во нашите (југословенските и македонските) приказни за животните се зборува за домашните животни (петелот, песот, мачката, овенот, волот и др.), но и најпознатите диви животни (волкот, лисицата, мечката и др.) и во тој однос тие приказни се од европски тип (зашто, во азискитенародни приказни за животните,

на пример, најчесто се зборува за скорпијата (В. Латковиќ, Народна књижевност, I, Београд 1967, стр. 77).

Ликовите на животните во овие народни приказни честопати се градат врз основа на контрастот; лисицата е умна, а волкот глупав, па може да се зборува за своевидна поларизација на ликовите во приказните за животни и во подоцнежните басни (К. Пенушлиски, Приказни за животни, Скопје 1973, стр. 6). Всушност, особините на одделни животни во овие народни умотворби се засновани на реалните човекови опсервации; тие опсервации и заклучоци се дадени во воопштен вид и во хиперболизиран облик.

Едноставни по својата уметничка форма, овие народни приказни обработуваат круг на теми кој е доста тесен и кој од дамнешно време не се проширува позначително. Подоцна, под влијанието на народните сказни, некои од овие приказни добиле, постигнале и поразвиени форми, но не и нови теми. Ова се однесува и на нашите, македонските народни приказни за животни и басните. Голем број од приказните за животни и басните ја обработуваат темата за патување на животните. Композициската шема на таквите приказни и басни може да се нарече *верижна*: едно животно ќе појде на патување, па потем ќе му се придружат и други животни. Во вториот дел од приказната, од нејзината фабула повеќето животни, пак едно по едно, ќе се одделуваат од групата, па на крајот ќе остане само она животно кое е најсилно, најиздржливо, најитро (обично, тоа е лисицата), барем во нашите, македонските народни приказни за животни и басните. Еден од најилустративните примероци во овој однос секако е нашата народна песна „Лисицата, петелот, гусакот и штркот“ (Цепенков, Македонски народни умотворби, Скопје 1972, кн. II, бр. 1), во која итрата лисица, патувајќи со овие три придружници на „ацилак“, ќе ги изеде еден по еден, служејќи се со мошне луцидни надитрувања и лаги. Оваа наша народна басна е прекрасно сведоштво за преголемото басновидно раскажување и раскажувачката алегорија на анонимниот народен раскажувач, но и за

вонредното умеење на запишувачот Марко Цепенков раскажувачки да ги оформува своите записи на народната проза.

Во приказните за животни и во басните нема многу епизоди и по тоа тие се разликуваат од другите видови народни приказни. Дури сосем мал број приказни за животни имаат вообичаен раскажувачки облик. Уметничката форма на приказните за животни и басните се карактеризира со крајна концизност, лаконичност. Почетокот обично е типизиран (басната почнува со средба на две или повеќе животни, кои започнуваат конверзација, па композицијата на овие народни умотворби се гради врз *дијалози*, а многу поретко врз основа на описи и наративно раскажување). Во композицијата на приказните за животни и басните нема, речиси, ништо излишно и одвишно, дури и кога има појави на повторувања на некои од пасажите. Во последниов случај со своевидното функционално повторување на некои изрази и делови од текстот се потенцира посебно карактеристичниот или важниот дел од сижето, од фабулата.

Басните се појавиле значително подоцна од другите приказни за животните. Од многуте определби на народната басна најправилна е онаа која ја определува басната како поспецифична варијанта на приказните за животните. Имено, басната се појавила, потекнала од приказните за животните во периодот кога луѓето почнале да ги споредуваат особините на животните со карактерот на човекот. Тогаш во оформувањето на јазикот на овие раскажувачки народни умотворби била застапена и алегоричката, и хуморот и сатирата. Со нив почнале да се исмејуваат и жигосуваат не само најчестите, највоочливите негативни особини на луѓето, туку и некои од грдотиите во општествено-класниот живот. И басната се засновува на реалните човекови опсервации во однос на животинските особини; со текот на времето се изградени определени мислења за карактеристичните особини на одделни животни, така што тие во свеста на луѓето станале инкарнација на тие особини: магарето е олицетворение на глупавоста, волот на тапата

издржливост, лисицата на лукавоста, волкот на крвожедноста, јагнето на умилкувањето, итн. Преносната смисла во басната е почеста од конкретната слика во која е дадена. Во таа смисла, создаден е посебен јазик на басната: прикриен, алегоричен, т.н. „езоповски“ јазик, со кој и некоја опасна општествена вистина може да се каже во завиена форма. Натому, басната се разликува од приказните за животните и по својата нагласена *ѝоучно-моралистичка* тенденција. Укажувајќи претежно на негативните одошто на позитивните особини кај луѓето, народната басна секогаш настојува да поучи, да поправи некоја слабост кај човекот, односно некоја неправедност или друга грда појава во општествениот живот. За народните басни карактеристично е тоа што нивната концизна поука („наравоучение“) на крајот од фабулата може да биде оформена во облик на друга народна умотворба, најчесто како пословица или поговорка.

Значи, при создавањето на народната песна се тргнало од приказните за животните, но со застапувањето на алегориската смисла и функција на сижетот, на фабулата постигната е *квалиѝативна разлика*.

*

**

Македонските народни приказни за животните и басните се карактеризираат со сите овие белези во својот развоен тек, а и во поглед на својата уметничка форма. Богатата ризница на македонската народна проза содржи и голем број прекрасни примери на народни приказни за животните и басни. Особено во многубројните записи на најистакнатите собирачи на македонски прозни народни умотворби - прилепчанецот *Марко К. Цеѝенков* (1829 - 1920), *Кузман А. Шаѝкарев* (1834 - 1909), како и босанскиот Хрват *Сѝефан И. Верковиќ* (1821 - 1893) можат да се сретнат најразновидни примероци и варијанти на приказни за животни и басни. Пред се, и македонската народна приказна за животните и басната знае за мошне стари примероци, како онаа за „Арсланот и глушецот“ (Шапкарев, бр. 140), која илустрира мотив што во

староегипетската народна литература е писмено (на папирус) фиксиран уште во периодот од три илјади години пред нашата ера! Натаму, и во нашите народни приказни за животните и басните како јунаци најчесто се јавуваат лисицата, мечката, волкот, зајакот, змијата, песот и мачката, како и петелот и другите птици, како што е тоа случај и со ваквите приказни на другите народи во Европа.

Ликот на лисицата е мошне погоден за илустрирање на идејно-тематската еволуција на поодделни животински ликови во приказните за нив, во сообразност со диференцирањето на социјално-класните односи во општеството. Така, додека во хронолошки поранешните народни приказни за животни кај нас ликот на лисицата е олицетворение речиси исклучиво на користољубивоста и себичноста - за што уверлив пример е популарната приказна „Лисицата и волкот“ (Шапкарев, бр. 34), во која лисицата ќе го надитри недосетливиот волк, изедувајќи му го заедничкиот мед - во подоцнежните приказни за животни и басните народниот раскажувач ги користи итроштините на лисицата за да изрази посложени, поделикатни општествени појави, како што е судството. Лисицата како судија во нашите народни приказни за животни и басните се јавува мошне често. Таа е врховен итрец и интригант меѓу сите животни, иако официјално лавот е цар на животинскиот свет. Меѓутоа, заради нејзината преголема дрскост, народниот раскажувач не ретко ја накажува со тоа што ја наведува самата да се најде „во стапица“. Во улогата на судија лисицата не се јавува само меѓу животните, туку и спрема луѓето. Судејќи им на животните, лисицата ги измамува за свои егоистични цели. Интересна е појавата лисицата да арбитражира во корист на човекот, очекувајќи од него соодветна награда. Таков е примерот со приказната под наслов „Човекот немат вера“ (Шапкарев, бр. 128), запис од Кичево, во која лисицата ќе го спаси човекот од агресивната змија (пред тоа затворена во куп), за што тој ќе и вети дванаесет кокошки, кои требало да и ги донесе на истото место утредента. Но, во меѓувреме, неговата сопруга дознавајќи кому му ги наменил нејзиниот сопруг

кокошките, наместо нив му клала во кошот пес, па кога наредниот ден човекот, не знаејќи за извршената промена во кошот, и ги однел на заслужната лисица намислените кокошки, песот, скокнувајќи од кошот ја растргнал лисицата, која сепак ги изговорила своите претсмртни зборови: „Човекот навистина немал вера“! (Мошне интересна и оригинална варијанта на овој мотив е и записот на М. Цепенков „Непризнателната змија на овчарот и непризнателниот овчар на лисицата“, т. II, бр. 37).

Се чини, анонимниот раскажувач кај нас ја поставил лисицата во улога на помошник на човекот, за да обработи со нејзиниот лик на сатиричен начин мотиви за социјалната нееднаквост меѓу луѓето, при што особено се исмејуваат претставниците на повисоките општествени слоеви, како царевите, поповите, чорбациите и кадиите. Затоа може да се заклучи дека токму лисицата е најкомплексниот лик во нашите народни приказни за животните и басните.

Волкот е вториот по ред актер во македонските народни приказни за животни и во басните; всушност, тој е најчестиот, најредовниот компањон на лисицата. И неговиот лик е мошне алегоричен и речиси на полно типизиран. Имено, тој секогаш е олицетворение на готовноста за ограбување. Ликот на волкот најчесто му служи на анонимниот раскажувач за вообличување на ликовите на угнетувачите на работниот народ, па затоа е видлив стремежот за своевидна одмазда спрема нив со тоа што волкот е престапен како мошне глупаво и ограничено животно, што многу сликовито може да се види во приказната „Волкот“ (Цепенков, т. II, бр. 6), во која него го прелажуваат овните, мазгата, магарето, свињата и лисицата.

Мечката многупати се јавува во слична улога како волкот; и неа нашиот народ ја окарактеризирал како физичко силно, но глупаво животно. Всушност, ликот на мечката во народните приказни за животните и во басните симболизира неразумна употреба на сила. Сличноста на намената на ликовите на волкот и мечката во нашите

народни приказни е толкава, што понекогаш доаѓа до замена на едниот со другиот. Инаку, и мечката е оцртана како надуена, сурова и не избира средства за остварување на своите желби.

Фактот дека приказната е поеластична, послободна народна умотворба од песната убаво го илустрираат македонските народни басни. Така, ликот на мачката во нашите народни приказни му послужил на анонимниот раскажувач да создаде определени слики од општествениот живот на нашиот народ во минатото, како на пример, во ретко впечатливата басна „Мачорот - аџија“ (Цепенков, т. II, бр. 3), каде што преку надитрувањето на мачорот и стаорците е дадена прекрасната сатира на свештенството.

Другите животни се, исто така, чести ликови во овие народни умотворби и тие во определена фабула имаат соодветна алегорија: зајакот со својата плашливост и петелот поради својата претерана експлозивност се израз на своевиден комизам, кој е уште една значајна одлика на приказните за животните и басните. Комизмот најчесто се постигнува со контрастни сижетно-композициски решенија, според кои плашливите животни излегуваат јунаци поради случајно совпаѓање на околностите. Во басната „Само месо дома дошло“ (Шапкарев, бр. 27) магарето, овенот, лисицата и петелот излегуваат далеку посилни од мечките и волците и тоа токму во моментите кога го покажале својот страв:

- „Виде? - и вели волкот на мечката - тоа, малоото, како викаше на греди, донесете ортома да ги обесиме, подајте ми ја овде! А пак таа со долгата опашка, трча од коше в коше, барај ортома! А тој со долгите уши, што седеше најгоре, кога му викна на тој со свитканите рогови: а бре, затвори вратата, држете ги, да ги фатиме, да ги обесиме! Да не бевме избегале, сите ќе не обесеа!“

(К. Шапкарев, Избрани дела, Скопје 1976, том V, стр. 52).

Посебно интересна појава во овие народни умотворби е застапеноста

на човекот како лик во приказните за животни и басните. Тој доаѓа во најнеобични ситуации со животните; нивните меѓусебни односи понекогаш изгледаат дури нелогични. Таков пример имаме во приказната под наслов „Змијата и гробот“ (Шапкарев, бр. 134), во која е илустриран случај кога човекот со помош на змијата (на која секој ден и оставал по една чинија млеко, за што таа му оставала по еден алтан) почнал да се збогатува; но кога тоа негово збогатување - по еден настан помеѓу неговото дете и змијата, при што таа загубила дел од својата опашка, а човекот го загубил своето дете - се прекинало, човекот прв предложил помирување, што е несомнено убав потфат на народниот раскажувач за жигосување на неизмерната човекова желба за богатење. Во заклучната секвенца на приказната анонимниот раскажувач го прекорува човекот за таа негова слабост кон парите, кога преку зборовите на змијата вели: *Е, ѝобрајиме, ѝомина веќе ѝоа; дури си ја гледам оџашкајџа и ѝџи гџробој од дејџејџо ѝод крушајџа, ѝријајџели како џџџо бевме ѝонајџред не можеме да сџанеме!* (К. Шапкарев, цит. дело, стр. 297).

Во приказната „Арслано што му ’и пренесе магарињата на дрваро преку река“ (Цепенков, II, бр. 19) - која е мошне оригинална варијанта на познатиот интернационален мотив за навредената мечка од човекот поради миризбата на нејзиниот здив - оцртана е една необична дружба меѓу лавот и човекот. Всушност, приличен е бројот на ваквите народни приказни за чудни пријателски односи на човекот со дивите животни (лавот, змијата, лисицата, мечката и др.) од кои го очекувале најголемите непријатности.

Од каде овие појави?

Не е ли во прашање уметничкиот одраз на вековната човекова желба да ги припитоми дивите животни, односно да ја намали опасноста од нив? Несомнено, семојната творечка фантастика на народот - творец била во состојба префинето да вообличи и толку неочекувани метаморфози, како што се уметничките трансформации на човековиот

страв и претпазливост од дивите сверови во сакано, замислено пријателство со нив.

Б а с н и т е како повисок степен на приказните за животните се јавуваа мошне витални, апликативни народни умотворби и во современите општествени услови. Имено, нивната целесобразна интерпретација претставува видно колективно средство за фиксирање на низа актуелни односи, главно недостатоци, меѓу луѓето. Подложувајќи на духовна сатира, басната извршува етичко-морална воспитна функција. Со својата крајна концизност басната постигнува забележливо воопштување на животните појави и факти. За вонредната моќ на алегоричниот израз на овие народни умотворби многу уверлив пример е впечатливата народна басна „Магарињата и самарцијата“ (Цепенков, II, бр. 24) *„која ирејисџавува израз на ишиичнаџа малограѓанска еснафска исихологија на ирџење зло иоради сџрав оо иолошо“* (В. И љ о с к и , О македонским народним приповијеткама, во книгата „Македонске народне приповијетке“, Сарајево 1954, стр. 12).

Многу од македонските народни басни - чиј поголем број, за разлика од басните кај другите народи, не претрпел забележливо влијание од белетристиката (бидејќи Македонците долго време таква литература и немаа), што е нивна несомнена идејно-тематска и стилско-формална специфика, - претставуваат негодување против грдотиите на класно-социјалното општество. Треба да се констатира, исто така, дека извесна сличност на македонските народни приказни и басни со тие кај другите народи е резултат или на приближно еднаквите животни услови низ кои минале односните народи, или на многуте културно-историски влијанија помеѓу народите од различни земји. Природно, нашите приказни за животни и басни се најслични со таквите народни умотворби кај другите јужнословенски и балкански народи. Меѓутоа, и кога македонските народни приказни за животни и басните пројавуваат идејно-мотивска сродност со странските, тие се одликуваат со самобитна стилско-изразна фактура и со актуелна социјално-класна

насоченост на раскажувачката алегорија.

Благодарејќи на новопојавените публикации за приказните за животни и басните кај нас, можеме да се искажеме и за други важни прашања поврзани со овој вид на македонската народна проза. Тука, пред се, мислиме на публикациите на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ во Скопје, чии собирачки фондови од ден на ден забележливо се збогатуваат со нови материјали од различни жанр и вид, па има доста нови записи и на приказни за животни и на басни. Така, во текот на 1977 година во издание на Институтот излезе од печат збирката „*Македонски народни приказни за животни*“ што ја приреди **Танас Вражиновски** (стр. 1 - 134) и која обелодени 60 нови македонски народни приказни за животни и басни. Врз основа на информациите од оваа нова збирка со примери од македонската раскажувачка народна проза можат да се изведат и некои важни заклучоци за развојните текови на овој вид народни умотворби кај нас.

Меѓу другото, новопубликуваните приказни за животни и басни ја потврдуваат тезата дека приказните за животните и басните спаѓаат меѓу оние народни умотворби кај кои подолго време не се забележува поевидентно осовременување на мотивите и сижетите, односно во нив нема нови мотиви и сижети (Македонските народни приказни за животни, ИФ „М. Цепенков“, Скопје 1977, стр. 7). Се укажува на постоење на такви модернизаторски потфати во народните приказни за животните и басните кај Русите, Белорусите и Словенците). Оваа незастапеност на новосоздадени мотиви и сижети во нашите народни приказни за животните и во басните ги прави приказните од оваа публикација само нови, интересни варијанти на веќе познатите мотиви и сижети, па во тој правец треба да се цени вредноста на оваа публикација кај нас.

Друга забележлива карактеристика на нашите народни приказни за животни и басните е нивната локализација. Тука веќе има иновации и кај нашите приказни за животни и басни. Имено, овие народни приказни

толку конзервативни во однос на модернизирањето на мотивите и сижетите, се покажуваат подложни на соодветни промени. Така, додека во записите на народните приказни од овој вид кај споменатите позначајни собирачи и публикатори кај нас (Цепенков, Шапкарев и Верковиќ), не се забележува процес на локализирање на овие народни приказни (Milko Matičetov, *Zvernice iz Režije*, „Mladinska knjiga“, Institut za slovensko narodopisje SAZU, Ljubljana - Trst 1973, стр. 39), дотогаш во примероците што се чуваат во фондовите на Институтот за фолклор „М. Цепенков“ во Скопје (ги има во моментов над 200) и во публикацијата на Т. Вражановски има примери на локализација. Таков е случајот со приказната бр. 24 под наслов „Волкот, лисицата, зајакот и дивата свиња“, чиј текст почнува со следните локалитетни укажувања:

„По Кајмакчалан, горе, има една планина тамо.
Се вика Добро Поле. И од Добро Поле отаде има една
карпа. Се вика Кравица и на таа, на Кравица, тамо е
многу добро, значи сефалак...“ (Вражиновски, стр. 52).

Се разбира, има и други вакви примери во оваа публикација, според кои се споменуваат реките Вардар и Треска, Преспанското Езеро и неговите локалитети Отешево, Претор и Рожна. Се споменуваат, исто така, и Сопотско Поле, локалитетот „Орешкиут Камен“ и др. (Т. Вражиновски, цит. дело, стр. 8).

Од преостанатите одлики и карактеристики на народните приказни за животни и басните, кои се забележуваат и во текстовите на нашите народни приказни од овој вид, е давањето имиња на одделни животни. Обично со такви имиња се удостоени најпопуларните ликови на животните во ваквите народни приказни. И во тој однос можеме да ги користиме податоците што ги содржи воведниот текст на Т. Вражиновски кои споменатата негова публикација во македонските народни приказни за животни и во басните најчесто се имињата *Мара* и *Лина* (за лисицата), *Босилко* (за кучето), *Јаско* (за јазовецот) и *Пайшила*

(за козата) (Т. Вражиновски, цит. дело, стр. 9). Но, познати се и други именувања на некои од најпопуларните животински ликови во нашите народни приказни од овој вид, како најчестите *кума Лиса* и *кумчо Волчко*.

Завршувајќи го овој осврт на македонските народни приказни за животните и басните, ќе напоменеме дека овој вид народни умотворби кај нас - наспроти својата привлечност како современа народна раскажувачка лектира, особено за помладите слушатели односно читатели - не го привлекла во нужната мерка вниманието на соодветните научни работници во нашата Република. Но, ваквата состојба околу научното проучување на овие народни умотворби е само обврска повеќе за нашата фолклористика.

СКАЗНИ

Сказните во науката за народната литература се сметаат за најстар вид усна проза, покрај приказните за животните. Познати и под терминот *фантастични* и *волшебни* народни приказни, сказните настанале на интернационални простори, од ирационалните основи на верувањето и митот. Во науката за литературниот фолклор дури постојат мислења дека треба да се прави дистинкција помеѓу терминот „сказна“ и „фантастична народна приказна“, бидејќи може да се направи разграничување помеѓу светот на сказната, кој е чудесен, а во кој желбите на јунаците, главно, се остваруваат, и тој на фантастичната приказна, во кој јунаците неретко остануваат само со нереализираните свои копнежи, мечти и настојувања (В. Проп, Морфологија бајке, Београд, 1982).

За сложеноста на потеклото на народните сказни придонесува, пред се, хронологијата на мотивите и сижетите во нив. Комплексноста на потеклото и развојните текови на сказната овозможиле различни научно-истражувачки при- стапи и постапки од различни аспекти и од различни научни дисциплини. Во таквите настојувања и обиди кон проучувањето на народните сказни, во светски рамки, се постигнати значајни резултати, но сепак може да се заклучи дека и денес сказната е предмет на научни истражувања во домените на митологијата, религијата, филозофијата, психологијата, антропологијата, лингвистиката и, пред се, литературата.

Улогата на стварноста во создавањето на народната сказна честопати е презголемувана. Прашањето за односот на народната сказна кон стварноста, всушност, може да се реши само ако се има предвид дека уметничкиот реализам и постоењето на елементите од стварноста не се идентични поими и дека не се покриваат меѓусебно секогаш без остаток

(В. Ј. Проп , Трансформације у бајкама, во книгата „Морфологија бајке“, Београд 1982, стр. 184). Зашто во споредба со другите типови народни приказни (анегдотите, новелите, басните и др.) народната сказна пропорционално е посиромашна со елементите на стварноста. Во сказната дејството се одигрува полесно отколку во кој било друг жанр на литературниот фолклор. Таа леснотија со која во сказната се одигруваат сите случаи е во непосредна врска со фантастичноста, со волшебноста на сказната.

Просторот во сказната не го отежнува дејството; какво било растојание во сказната не и пречи на сказната да го развива нејзиното дејство. Времето во сказната секогаш е поврзано со сижетот. Сказната често зборува за времето, но и тоа се смета од една епизода до друга. Прекилот во времето е пауза во развитокот на сижетот. Така, на пример, повторувањето на епизодите, кое го успорува развојот на дејството, често е поврзано со законот на тричленоста, односно со сукцесијата. Зашто, времето во сказната секогаш се движи сукцесивно во еден правец и никогаш не се враќа наназад. Раскажувањето секогаш се движи напред. Затоа во сказната нема статични описи. Ако се опишува природата, се опишува во движење и нејзиното опишување продолжува да го развива дејството (Д. С. Л и х а ч о в , Затворено време скаске, во книгата „народна бајка у модерној књижевности“, Београд 1978, стр. 57-58).

*

* *

Се смета дека појавата на народните сказни се однесува кон времето кога човекот бил на излегување од родовското општество. Бројните траги од тотемски, анимистички и митолошки претстави кај човекот, на кои - како и во приказните за животните - се наидува во содржината, во структурата на сказната го поткрепуваат таквото мислење. Треба да се предочи и мислењето дека сказните се развиле од митовите, односно од приказните за животните, при постоење на поразвиена митологија - кон

крајот на периодот на дивјаштвото. Застапеноста на бројни ликови на животни во сказните ја аргументираат оваа претположба. Во споредба со приказните за животните сказните стојат на повисоко уметничко ниво, што е несомнено доказ дека се одраз на подоцнежното време, припаѓајќи му на поразвиеното општество. Покрај побогата содржина од приказните за животните, сказните се одликуваат и со поуметничка обработка.

Самостојноста на народните сказни оди дотаму што, според некои истакнати фолклористи, сказната е подвид, кој се izdelува од видот на народните приказни. Можеби токму структуралните елементи најмногу придонесуваат за таа самобитност, автентичност на сказната во жанровската смисла. Според *Владимир Јаковљевич Прој* (1895 - 1970), „таткото на структуралната фолклористика“, структурата го определува видот, заради што и класификацијата на народните умотворби треба да се извршува пред се според структурата. А класификацијата е еден од првите и најважни степени во проучувањето.

Структурата на народната сказна како и другите видови на народната раскажувачка проза, опфаќа ликови, мотиви, сижети и функција на ликовите, како основни елементи. Но нивното оформување во рамките на сказната е мошне специфично, самостојно, што, главно, по тоа таа и се разликува и се одликува од другите видови народни приказни. И во поглед на анализата и третманот на мотивите и сижетите во сказната научната мисла искажува своја еволуција. Така, за еден од најпознатите теоретичари на литературниот фолклор и литературата воопшто, *Александар Николаевич Веселовски* (1838 - 1906) *мотивот е примарен, а сижетот - секундарен*, па затоа проучувањето на сказните треба да се извршува според мотивите, а не според сижетите. Сижетот е комплекс мотиви, па затоа е творечки чин, акт на соединување: сижетите се варијабилни, во нив навлегуваат нови мотиви. Сижетите се комбинираат еден со друг. „*Сижетот е серија мотиви*“ според А. Н. Веселовски, а мотивот е *неразложна единица* на раскажувањето: „Под мотив јас

разбирам наједноставна единица на раскажувањето“; и уште - *мојивои* е *едночлен*.

Меѓутоа, посовремената наука смета дека и мотивот може да се разложи (раздели) и дека најосновните составни делови со кои можат да се заменат мотивите, се всушност, *функции* на ликовите. А под функција на ликот треба да се подразбира постапка на ликот определена со оглед на неговото значење за текот на раскажувачкото дејство. Значи, постојаните, непроменливите елементи на сказната, се функциите на ликовите, независно од тоа кој и како ги изведува. Тие се основните составни делови на сказните, на кои се гради текот на дејството. Бројот на функциите за кои сказната знае е - *ограничен*.

Секој лик има свој начин на појавување. За секој лик се применуваат посебни постапки на вклучување во раскажувачкото дејство. Ликот често и лесно се заменува со нов, со друг. Ликовите имаат свои *атрибуции*. Под атрибути на ликовите В. Ј. Проп подразбира севкупност на надворешните особености на ликовите; нивната возраст, пол, положба, надворешност, особеностите на тој изглед, итн. Тие атрибути и даваат на сказната живописност, убавина и привлечност. Атрибутите на ликовите се променливи величини на сказните. Основните делови на сказната, според В. Ј. Проп се, главно, овие:

- Функциите на ликовите,
- Сврзувачките (поврзувачките) елементи,
- Мотивациите,
- Начините на појавувањето на ликовите,
- Атрибутивните елементи.

Овие неколку категории не ја определуваат само структурата на сказната, туку и целата сказна.

Значајно е уште и укажувањето дека во „сказната секој дел може да се менува независно од другите делови“. Оваа појава не ја предочува само В. Ј. Проп, туку и многумина други истражувачи на структурата и светот на сказната. Од ова може да се извлече заклучокот дека

составните делови на сказната се подвижни, но дека сказната треба да се проучува како целост, а не по делови.

Основните мотиви на најстарите сказни се однесувале на човековата борба против силите на природата. Всушност, тогаш во содржината на сказната преминале магиско-обредните елементи. Поранешниот човек го вознемирува неговата преголема зависност од природните сили, па за нивна неутрализација тој изнаоѓал низа магиски обреди, како своја одбрана. Магијата претставува најважно средство во неговата борба против природните стихии и секојдневните незгоди. Со помош на магискиот обред дамнешниот човек верувал дека може да ја потчини на својата волја неизмерната моќ на натприродните суштества и сили, во чие постоење бил уверен. Затоа магијата е преобилно застапена во сижетиката на сказните.

Се разбира на овој почетен стадиум во својот развој народната сказна била на многу ниско уметничко ниво. Подоцна, меѓутоа, со воспоставувањето на класните општествени односи - кога митолошките поими и претстави почнале да ја губат својата смисла и кога народната фантастика станала послободна - сказната постигнала поразновидна уметничка форма.

Развојот на фантастиката во сказните претставува мошне значајна појава. Текот на нејзиното пројавување како творечко средство на сказната овозможува да се забележат и утврдат низа хронолошки разлики и разновидни идејно-тематски напластувања и промени. Така, главниот дел на ликовите во сказните е создаден во длабока старост - во периодот кога се појавувале првите човекови претстави за светот. Но, и на оние фантастични ликови што сказната ги создала подоцна, видливо влијание укажале постарите поими од светогледот на дамнешниот човек. „Од старата фантастика народните раскажувачи го примиле она што им било неопходно за создавање нови сказни“, вели фолклористот Аникин. Колку и настојчиво да се пробивале новите форми на народната фантастика, сепак уште поупорно се задржувале старите наследени

фантастични елементи. Поради тоа фантастиката во сказните се јавува како мошне веродостоен показател на развојните фази на сижетиката на овие народни приказни.

Сказната се карактеризира со неизмерно богат свет. Нејзините мотиви и ликови оформуваат необично занимлива чудесна содржина. Иако ликовите се оформуваат според определени клишеа, најчесто врз основа на контрастот, творчката импровизација на народниот раскажувач дошла до забележлив израз. Токму народната сказна најраскошно ги украсила своите јунаци со прекрасни телесни, морални и духовни одлики, како и со неверојатни доживувања кои секогаш се расплетуваат во прилог на вистината и правдината. Затоа оптимизмот е еден од најосновните белези на сказната, како што, впрочем, тој им е присушт и на сите други видови на литературниот фолклор.

Сеопфатен е регистарот на ликовите во сказната. Како нејзините јунаци и реквизити се јавуваат, пред се, луѓето, а потоа и животните, растенијата, најразлични митолошки созданија (змејови, ламји, самовили, наречници, маѓепсници, вештерки, зли духови, олицетворенија на небесните тела - Сонцето, Месечината и природните појави - ветрот, молњата и сл., како и волшебните предмети со магиска сила - чудотворениот прстен, видовитото огледало, летечкото килимче, невидливата облека, брзоодните чевли, семојните клучеви и др. „Меѓу најчестите волшебни помошници на главниот јунак спаѓаат, пред се, благодарните животни (волкот, коњот и др.) волшебниот збор, што го знае само јунакот, живата вода и др.“, забележува фолклористот Лихачов.

Сказната ги поставила во најразлични и најнеочекувани меѓусебни односи сите овие ликови и реквизити, но секогаш да интерпретираат борби меѓу доброто и злото - главниот и постојан мотив во овие народни умотворби. Фолклористот Лихачов нагласува дека во сказната се води борба на досетливоста, борба на разни намери и волшебните сили на магијата.

Народната сказна не признава граници помеѓу живата и мртвата природа: со најчудни метаморфози таа ги усмртува живите и ги оживува мртвите, од најобичните предмети создава незамисливи појави, а со чудотворната моќ на поодделни материјални реквизити постигнува остварување на секаков стремеж кај човекот.

Најпопуларен јунак во сказната е ликот на најмалиот брат кој е стожер на нејзиното раскажувачко дејство. Зошто токму најмалиот брат е централен лик во сказните? Според правните норми во минатото, првенството при доделувањето на наследството му припаѓало на најстариот од браќата. Во тој поглед најмалиот од браќата бил најзапоставен, најоштетен. Веројатно токму поради тоа ликот на најмалиот брат бил погоден за симболична употреба на народната обесправеност, па оттаму и симпатиите на народниот раскажувач, односно на народниот колектив, на страната на најмалиот од браќата. Познатиот руски фолклорист *Александар Афанасјев* (1826 - 1871) смета дека народниот раскажувач ги смета поголемите браќа како поумни од најмалиот во однос на нивното водење сметка за своите лични интереси, а најмалиот глупав поради недостиг на таква практична мудрост кај него. Тој е наивен, простодушен, сочувствителен со несреќите на другите, поради што самиот честопати пропаѓа во низа незгоди.

Во сказните „незгодите на јунакот се резултат, обично, на неговите грешки, непослушност, заборавност или на нечија измама, или волшебство; сосем ретко несреќата е резултат на физичката слабост на јунакот, на неговата болест, замор, тежината на задачата што стои пред него“, истакнува исто така, фолклористот Лихачов. Без сомнение, во македонските народни сказни, во ликот на презрениот, потценуван и исмејуван најмал брат, често наречуван „келеш“, треба да се гледа олицетворението на простиот, угнетен и понижуван трудов народ. Фактот, пак, што најмалиот брат секогаш излегува победник над сите негови непријатели, совладувајќи секакви тешкотии, треба да се толкува како своевидна апотеоза на подобрата иднина на работните на- родни

маси. Овој факт - што како главен јунак се јавува човекот од нејзините народни слоеви - секако покажува дека токму трудовиот народ е создавач на фолклорните творби. Инаку, најмалиот брат излегува победник со својата досетливост и снаодливост, но и со помошта што му ја укажуваат добри старци или старици, благородни животни (на кои претходно им направил некоја добрина) самовили, како и чудотворните предмети, со кои тој е во состојба да се искачи во небесните височини (на „горна земја“) односно да се спушти во подземјето (на „долна земја“). Старата структура на народните сказни ја зачувала и митолошката поларизација на „Долниот“ и „Горниот“ свет („Долна“ и „Горна земја“), со тоа што „Долниот свет“ е свет на темнината, свет на умрените.

Во поновите услови на усното раскажување - чии основни форми произлегле од сказната - под влијанието на религијата и црковната книжевност, сликата на подземниот свет ќе биде изменета, изедначувајќи се со христијанската визија на *їеколоїї*. Со ваквото сфаќање на подземниот свет е поврзан и односот кон смртта во народната сказна. Смртта е еден од централните мотиви - феномени кај сказните. Многупати сказната, во својата основа е метафора на смртта. Тука треба да се земат предвид и мошне честите и најчудни персонификации и алегии.

Постигањето на целта, фактот на физичката бесмртност. Соодветно на ликот на најмалиот брат, во македонските народни сказни како главен јунак се јавува и ликот на најмладата сестра, односно најмалата. Мошне убава и карактеристична илустрација во тој поглед претставува сказната „Трите сестри, најмалата се стори царица и роди дете свездалија“, запис на Марко Цепенков (М. Цепенков, Македонски народни умотворби, Скопје 1972, бр. 95).

Од поглавните човекови ликови во македонските народни сказни треба да се споменат и ликовите на сиромашното момче („Сиромашното момче и лисицата“ - Цепенков, бр. 60), на овчарот („Овчарот и трите

самовили“ - Цепенков, бр. 681), на царот и неговата сопруга (Царо што немаше челат и да му даде дервишо јаболко да му се роди девојче“ - Цепенков, бр. 52), на умната девојка („Царот што барал умна девојка за жена“ - Цепенков, бр. 294), царскиот син („Царскиот син со коњчето со крилја“ - Цепенков, бр. 82), односно ќерка („Царската ќерка што се изгуби пак се најде“ - Цепенков, бр. 370), потоа лошата маќеа и затечената ќерка („Мара Пепелашка се чинит царица“, запис на Кузман Шапкарев), завидливите браќа и сестри („Зависта го заслепува човека и до братоубиство, но искреноста и невиноста секогаш преодолеват“ или „Три сестри, најмалата - царица“ - Шапкарев, бр. 101, „Попадијата што роди црпче“ Цепенков, бр. 53), трговците и богатите луѓе („Богатио човек што отидна дури до сонцето и се врати“ - Цепенков, бр. 66) и други. Особено чести и популарни се мотивите според кои обичниот, сиромашниот човек со својата умност и досетливост успеа да дојде дури до царскиот престол, најчесто преку женидбата со царевата ќерка („Царската ќерка со барабанот“ - Цепенков, бр. 59). Несомнено ваквите вообличувања на копнежот на потиснатиот трудов човек да дојде до власт и чест се симболичен одраз на народниот стремеж да го превозмогне со своите сили подјармениот живот.

Митолошкиите суштества се речиси, најчестите актери во извршувањето на раскажувачкото дејство на македонската сказна. Самовилите, змејовите, ламјите, маѓесниците, вештерките и наречниците се најмногу застапени. Особено се чести ликовите на змејот, односно ламјата. Тие ја секнуваат водата, грабаат девојки, изнудуваат секакви жртви и отстапки од народот се додека не се појави смел јунак кој ќе ги убие и ќе го ослободи намачениот народ од таквата беда. Прекрасна илустрација на таквите мотиви и ликови во нашите народни сказни претставува приказната „Цане и ламјата“ (Цепенков, бр. 49). Ликот на змејот, односно на ламјата се всушност олицетворение на насилство и ограбување; како такви овие ликови се најкомплексни од родот на митолошките созданија. Посебно интересна појава во

народната раскажувачка проза е ликот на *огнениоѝ змеј*. Тој е оцртан како крилато чудовиште со неколку глави, кое кога лета создава бура, виулица. Се смета дека овој змеј означува олицетворение на огнот (дури и кога ќе му бидат пресечени неколкуте глави, на нивно место змејот добива нови, како што неколкуте јазици од огнот угасени од една страна се разгоруваат и обновуваат на друга).

Самовилите се, исто така мошне популарни ликови во македонските народни сказни. Тие најчесто се јавуваат како непријатели на човекот (му го одземаат видот и сл.) но и како негови сојузници („Пиралката невеста - самовила“ - Шапкарев, бр. 163). Немирниот и самоволен живот на овие воздушни митолошки суштества значи и симбол на човековиот копнеж за слободен живот. Чест е и мотивот за брак помеѓу самовилите и луѓето („Овчарот и трите самовили“ - Цепенков, бр. 681). Од сите митолошки ликови маѓесниците се најповрзани со чудотворните предмети. Неомеѓена е маѓесничката моќ на овие ликови: со помош на волшебни предмети маѓесниците се во состојба да извршуваат најголеми чуда, да ги оживуваат умрените („Мртвиот маѓосник“ - Ск. Ст., стр. 83 - 84) да овозможат лекување на неплодноста кај жените („Маѓесник што му баја на трите царски снаји да родат по едно машко дете и едно од децата да му даат на маѓеснико бакшиш“ - Цепенков, бр. 72).

Наречниците се, исто така, застапени во македонскиот литературен фолклор. Нивното присуство во народните сказни, всушност, симболизира постоење на зли духови, кои на човекот му ја претскажуваат животната врвица. Тие се вообличени како три жени различни по возраст, кои доаѓаат кај новороденчето на третата вечер и со своите концизни искажувања му ја определуваат судбината, претежно предочувајќи ги непријатните, опасните моменти од животот на човекот, најчесто неговата смрт. Своевиден исклучок од овој принцип претставува сказната „Трите наречници што го нарекоа детето от сиромашо да му ја јади стоката на богатио“ (Цепенков, бр. 107), во

која наречничката прогноза, не толку пркосна како обично, одразува социјално-класни општествени односи. Предвидувањето на наречниците во раскажувачкото дејство претставуваат тематска градација, при што од пресудно значење е реченото од третата наречница. Иако прореченото од наречниците речиси редовно се остварува, македонската народна сказна забележала и примери кога човекот со досетливост или саможртва ја попречува или ја изменува наречничката определба, како во случајот со сказните „Трите наречници и детето“ (Цепенков, бр. 105) и „Наречниците и жената со двете девојчиња“ (Цепенков, бр. 106), во кои најмалата сестра, жртвувајќи се самата, го спасува својот брат од прореченото. Мошне интересна варијанта на интернационалниот мотив за родоскрвната љубов претставува македонската сказна „Трудната жена и трите наречници“ (Цепенков, бр. 108). Обидите да се измени наречничката прогноза, обично, се залудни; така, во сказната „Трите наречници што ја нарекле на една жена детето да живее и ја смени верата, таја не сакајќи да си мени верата го умрела“ (Цепенков, бр. 110), запишано претскажување во наречничките тефтери не е во состојба да го попречи дури ни смртта преземена со таква цел, што е мошне ефектен показ на неограничената народна верба во судбинскиот фатум (несомнено, ликовите на наречниците во народната книжевност го одразуваат таквото верување кај луѓето во минатото).

Ѓаволот е мошне чест јунак во македонските народни приказни. Нашата сказна го поставила ликот на ѓаволот во определени односи со трудовиот човек, што е илустрација на смислата на народниот раскажувач за творечки реализам дури и во овие најфантастични народни умотворби). Во ликот на ѓаволот народниот раскажувач ги вообличил многубројните незгоди што секојдневно му се случувале („Еден чоек се потпишал под ѓаола да се обогатит“ - Цепенков, бр. 227; „Ѓаолот што ќе оженеше четириесет калуѓери“ - Цепенков, бр. 235; „Ѓаолот даскал“ - Цепенков, бр. 140 и „Детето што беше при ѓаолот

калфа три години“ - Цепенков, бр. 232). Човекот излегува понадмоќен и од ѓаволот, што секако означува симбол на преодолевање на животните незгоди, олицетворени во ликот на ова религиозно создание. Затоа, чест е мотивот за надлажување, надитрување на човекот со ѓаволот, како во сказната „Влахот и ѓаволот“ (Шапкарев, бр. 73). Многу често ликот на ѓаволот е оцртан како глупав, поради што и приказните за ѓаволот во класификаторскиот систем на А. Арне и С. Томпсон го именуваат „глупавиот ѓавол“ (народните сказни во овој систем се наоѓаат под броевите од 300 до 749).

Од ликовите на благородните животни во нашите сказни најзастапени се тие на лисицата, орелот, рибата, коњот, змијата и кучето. Лисицата и во сказните е најзабележливиот животински лик, бидејќи со своите типични способности за најлуцидни заплети и најнеобични расплети е мошне погоден како творечки реквизит при конструирањето на крајно занимливата и испреплетена фабула на сказните. Во таква улога го гледаме ликот на лисицата во познатата сказна „Сиромашкото момче и лисицата што го сторила цареви зет“ (Цепенков, бр. 60). Треба да се истакне дека во сказните животните се одликуваат и со неверојатни можности: коњот може да лета („Петко лајчаро, чумата и син му со самовилското коњче“ - Цепенков, бр. 70), кокошката снесува златни јајца („К’смето што му даде на сиромајио една кокошка да му носи позлатени јајца“ - Цепенков, бр. 125), одделни животински ликови доживуваат најчудесни метаморфози и сл.

Волшебните, чудотворните предмети, секако, спаѓаат меѓу најкарактеристичните елементи на народната сказна. Се смета дека обилната застапеност на чудотворните предмети во сказната е плод на дамнешното верување на човекот во магиските обреди, кои тој ги извршувал со помош на различни материјални реквизити. На вакво мислење наведува совпаѓањето на чудотворните предмети во сказните со некои од предметите кои на човекот од минатото му служеле во неговите магиски обреди. Се разбира, совпаѓањето меѓу овие предмети

не е апсолутно, бидејќи незаузданата творечка фантазија на народниот раскажувач им додала и нови својства на вообичаените магиски предмети, па создала и нови волшебни реквизити, кои го збогатиле и инаку пребогатиот свет на сказната. Така, во македонската народна сказна најчесто како чудотворни предмети и материјални реквизити се јавуваат прстенот, јаболкото, појасот, лековитите тревки, плодовите од растенијата, водата, чешелот, сапуноот, каменот и многу други.

Златниот прстен се јавува како семожен. Тој е во состојба да исполни секаква желба на оној што го поседува. Одделни плодови, како јаболкото и смоквата, го престоруваат човекот во животно или предмет, а потоа одново во човек („К’сметот и двајцата браќа со Дуња Ѓузели и четириесет слугинки што се сторија магарици“ - Цепенков, бр. 127). Јаболкото уште го враќа видот („Трите самовили, стариот слепец и келешот“ - Цепенков, бр. 77), ја лекува неплодноста кај жените („Царот што немаше челат и му даде дервишо јаболко та му се роди девојче“ - Цепенков, бр. 52), па дури и самото раѓа луѓе („Бабината мома Злата позлатена“ - Цепенков, бр. 54).

Со неверојатна моќ посебно се одликува водата, т.н. „жива вода“, односно „смртна вода“ („бесмртна вода“). Таа создава безброј чуда: оживува мртви, подмладува, го враќа видот, дава и одзема сила, му овозможува на човекот секаква метаморфоза. Речиси со идентични својства, како и „живата вода“, се одликува млекото од пиле („Царицата што била тешка и видела сон ако изеји една слива ќе роди и царо што најде слива во градината од еден силен Арап и му го такса сина му на Арапо царо от петнаесе години да си го земи“ - Цепенков, бр. 73), од ’рсланица („Маѓеснико што му баја на трите царски снаи да родат по едно машко дете едно од децата да му даат на маѓесникот бакшиш“) и од слон („Трите самовили, стариот слепец и келешот“). Несомнено, верувањето во добротворното дејство на „живата вода“ во народните сказни го репродуцира тешкиот живот на народот во минатото, исполнет со најразлични болести, како и на човековите копнежи тие да

се преодолеат, исто онака како што постоењето на чешмите од кои наместо вода тече злато („Трите момчиња, царот и к’сметот“ - Цепенков, бр. 128) значи незгасната желба за богатство, односно за подостојна живеачка.

Македонските народни сказни одразиле и траги од антропоморфизам - олицетворување на Сонцето, Месечината, ѕвездите, ветрот, молњата и сл. Карактеристично е дека овие олицетворувања на небесните тела и природните појави сказната ги претставува како пријатели на трудовиот човек, што е во согласност со секојдневната негова зависност од сончевата топлина, неопходна за просперитетот на неговиот земјоделски труд, како што месечевата светлина му претставува видлив помошник при непостоењето позабележливи средства на илуминација во поранешните услови на живеење. Оттаму - пријателските односи на човекот со Сонцето, до кое тој дури преземал патувања, кога на друг начин не можел да реши некој од секојдневните животни загатки, па со допрашување на Сонцето во тоа успева („Богатиот човек што отидна дури до Сонцето и се врати“ - Цепенков, бр. 66).

Како најинтернационални народни умотворби, народните сказни содржат низа идентични моритиви, без оглед на географската оддалеченост на земјите и народите на кои им припаѓаат. Меѓу тие заеднички мотиви спаѓаат оние за „живата вода“, за родоскрвната љубов, за неверноста на жената, за немуштиот јазик и други. Од нив посебно популарен е мотивот за немуштиот јазик, кој е застапен и во македонските народни сказни. Овој мотив е еден од најстарите, бидејќи одразува верување во моќта на говорот од страна на човекот. Тоа убаво го илустрираат нашите сказни „Змијата и офчарот“ (Шапкарев, бр. 134) и „Очите чоечки со ништо не се наситуваат. Офчарчето што ја изваде змијата од огнот и што му плукна в уста да знаји секакви јазици што го најди азното от краља Богдана“ (Цепенков, бр. 85) од кои се гледа дека анонимниот раскажувач е на страна на обичниот, простиот работен човек, со тоа што токму него го обдарил да го разбира јазикот на

животните.

Најпосле, како чудотворен реквизит на сказната треба да се спомне и *зборои*. Многу сказни содржат одделни изрази, зборовни формули, со кои се постигнува магиско дејство на волшебната фабула на овие народни умотворби. Интересен пример претставува сказната под наслов „За чоеко и капидано“ (Шапкарев, бр. 184), оригинална варијанта на познатата арапска сказна „Али-Баба и четириесет разбојници“.

Во случаите кога се изразува желба за исполнување на некоја необична случка од суштествено значење бил определен ред на зборовите во односниот израз-формула. Така, на пример, во сказната „Ленго ленивото дете“ (Шапкарев, бр. 104) со зборовите „Ленго и Саве и морето“ главниот јунак е во состојба да добие секакви богатства, па дури станува и царски зет. Покрај клетвите, баењата и легендите, во кои дошла до израз преголемата верба на поранешниот човек во зборот, и сказните ја повторуваат огромната почит кон зборот, воопшто, кој бил сфаќан и како своевиден фетиш: изречениот збор мора да се изврши, било да е искажан како претскажување (сказните за наречниците тоа убаво го илустрираат), како ветување („Мома Тантелина и волци“ - Шапкарев, бр. 102) или пак како желба и проколнување („Бабината мома Злата позлатена“).

*

* *

Со сите свои ликови, материјално-волшебни реквизити и сижети, меѓусебно чудесно проткаени, народната сказна создала неизмерно богат свет што опфатил - селектирал и вообличил - најразлични фабулни решенија и раскажувачки слики. Карактеризирајќи се со безимени личности, недетерминирана географија, фантастични сторенија и митолошки созданија сказната достигнала кулминација на способностите на народниот раскажувач за креативна импровизација. Преку својата творечка фантазија анонимниот раскажувач можел да

прозбори и за она за кое со поинаков израз не би смеел ни да помисли да се искаже: за соништата кон поарен живот, со кои ги заборава за момент своите и народните неволји, како и за саканите решенија за излез од ропските обврски и мачноти. На крилјата на народната фантастика анонимниот творец успева да го пренесе трудовиот аудиториум во еден волшебен свет, спротивен на мачното секојдневие. Со крилатиот коњ и летечкото килимче тој брзо стигнувал дури и до Сонцето, Месечината и ѕвездите, со помош на рибите се спуштал до морското дно, а со својата бескрајна смелост се пробивал и во подземјето, оцртувајќи ја на тој начин сета неизмерност и богатство на светот на сказната.

Меѓутоа, колку и да им придавала волшебни својства на натприродните сили и митолошките созданија, кои биле вековна, животна и творечка преокупација, народниот раскажувач кај Македонците едновременно ја пројавил и својата секогашна смисла за уметнички реализам. Ги претставувал своите најчудесни измислици во непосредна секојдневна врска со човековиот живот, припишувајќи им секакви особини. Страдајќи од крајна сиромаштија, тој создал со својата творечка визија огромни царски дворци: посакувал и добивал бесценети камења од таму од каде што најмалку можел да се надева дека ќе ги добие - од ламјата; другарувал за истата цел не само со ангелите, туку и со нивниот антипод - ѓаволот; страдал и од многу болести, па наоѓал и за нив лековити билки; се интересирал за својата иднина, што ја дознавал од наречниците; сакајќи да направи од животните свои помошници, настојувал да проникне дури и во нивниот говор; против низата замислени непријатели - олицетворенија на природните стихии, се борел со магиски обреди, изведувани со најразлични предмети, чија чудотворна моќ ја сметал за неограничена.

На тој начин, талентираниот анонимен раскажувач - дури и преку најфантастичните креативни потфати - ја вообличувал необично но реално секојдневната трудова стварност на нашиот угнетен, економски ограбуван човек и неговата незгасната желба за поснослив, подостоен

живот. Така, тој го изразува мошне конкретно своето мислење и чувство: со помош на старата фантастика проговорил за непосредни реални животни и општествени појави и односи. Базирајќи се на фактите на стварноста, народниот раскажувач создал многубројни фантастични ликови, кои ја одразуваат неговата желба да ги пројави своите погречувани творечки способности и да го искаже силниот оптимизам за подобра утрешнина.

Македонските народни сказни, како и тие на другите народи, имаат и заеднички карактеристики, присушти за овој вид на раскажувачката народна проза. И во нашите народни сказни среќаваме слободен размав на творечката фантастика, неретко ограничен од општествено-политичките и социјално-економските околности, кои постоеле на нашиот терен. Испреплетеноста на реалното и натприродното и користењето на најразновидните чуда, со кои нашиот наемник на трудот ги разбива прангите што му ги поставувала природата, но неретко и човекот - се исто така меѓу најсуштествените одлики на македонската народна сказна. Се разбира, можат да се пребројат уште сличности, па и идентичности помеѓу нашите и туѓите народни сказни во мотивско-сжетска смисла, а како, на пример, правдата секогаш да победува, животните да имаат човечки особини, главниот јунак е скроман, вистинољубив, благороден, смел и непоколеблив, сочувствува со слабите и сиромасите. Со таквите свои карактерни особини секогаш ги победува ликовите на злите духови, горделиви цареви, кралеви и принцови, крвожедните животни и змејови, и речиси секогаш потекнува од слоевите на обесправениот народ.

Но, како посебно значајна специфика на македонските народни сказни се јавува спомнатата поврзаност, преплетеност на реалистичното и фантастичното, таа прореалистичност на творечката народна фантастика, која како да ја нема во таа доза кај сказните на другите народи.

*

* *

Македонските народни сказни содржат највисоки естетско-уметнички вредности, во која смисла посебно придонесува нивната впечатлива стилско-изразна фактура. Со текот на нивното вековно создавање се усовршувала и нивната уметничка форма, па во случајот на народните сказни кај нас може да се зборува за вистински стилско-изразен систем и за нивна самобитна композиција.

Раскажувачкото дејство на сказната се карактеризира со вонредна динамичност. Главниот јунак се стреми кон остварувањето на својата благородна цел, а на патот му стојат низа пречки, кои тој треба да ги совлада. Поради динамиката на дејството, амбиентот често се менува, па и оттаму и потребата од најразлични композициски решенија и постапки. Во таа смисла се поставува и улогата на пејзажот, на описот на народната сказна. Всушност, во сказната функцијата на пејзажот е речиси безначајна и тој најчесто е само навестен. Може да се зборува за два вида пејзажи во народните сказни. Се забележуваат динамичен и пасивен пејзаж. Во сказните малку се поразвиени пејзажите како слики на природата. Почести се т.н. динамични пејзажи кои развиваат дејство и ги појаснуваат случките и настаните, и во кои природата не настанува како декоративна рамка на дејството, туку како активна сила, која се вплетува во рас-кажувањето. Затоа може да се рече, дека сказната не познава статични моменти. Зашто времето во сказната не се сопира заради описот на природата.

Што се однесува до изразувањето и застапувањето на времето во народната сказна, треба да се предочи дека „Апстрактноста на времето во сказната е тесно поврзано со неговата затвореност. Времето во сказната ги преминува нејзините граници. Тоа во целост се затвора во сижето. Него како да го нема пред почетокот на сказната, а го нема ни по нејзиното завршување. Тоа не е определено во општиот тек на историското движење.

... „Времето на сказната е неодвојливо од сижето, од настаните и од самото раскажување. Кога ќе заврши сижето - завршено е и времето“ (Д. С. Л и х а ч о в , Уметнички простор бајке, „Народна бајка у модерној књижевности“, Београд, 1978, 59 - 60).

Сказната, понекогаш, содржи и низа паралелни мотиви, кои секогаш се функционално компонирани со основниот мотив и сижето. Оваа карактеристика на сказната овозможила често користење на ретардациите: главниот јунак бидува времено сопреен, попречен во својот од кон целта, па често доаѓа на почетната позиција. Всушност, за сказната и нејзиното дејство е карактеристична сукцесијата: јунакот се бори со проблеми, чиј редослед формира своевидна градација. Нему прво му наидува полесно совладлив противник, потоа посериозен, а на крајот најтешкиот, кој тој - по низа перипетии - редовно ги совладува. Оваа сукцесија на дејството обично е тристепена: имено, противниците на јунакот се или тројца, или пак тој треба да преодолее три тешкотии (да одговори на три загадочни прашања, да убие змеј со три глави, и сл.).

Народната сказна содржи и типизирани делови на својата композиција. Такви се почетните реченици од нејзината експозиција, кои претставуваат речиси стереотипни зборовни формули од типот: „Си имал еден цар четириесет синови, сите кој од кој поумен, а најмалио бил најумен од сите. Сите биле јунаци нат јунаци, најмалио бил от сите појунак. Сите биле лични прелични, а најмалио бил најличен од сите браќа“ („Четириесетте царски синови и четириесетте снаи, големата змија, ламјата, арапо, царо и дервишот“ (Цепенков, бр. 90). Меѓутоа, и завршните секвенции на сказната неретко се од типизирана форма - најчесто кога раскажувачот во директен говор зборува за тоа дека и тој бил непосреден учесник во волшебното дејство на сказната. Понекогаш и сказните завршуваат со пословица или поговорка.

Дијалозите кај сказната се сведени на најнужниот минимум, а често се употребуваат внатрешните дијалози (претежно од страна на главниот јунак).

Јавувајќи се како совршено единство стилистиката и композицијата на македонските народни сказни претставуваат префинето сведоштво за несомнениот раскажувачки талент на нашиот човек. Усовршувајќи ја уметничката форма на секојдневниот народен израз, анонимниот творец кај нас го овековечувал лексичкото богатство на македонскиот јазик, кој низ вековите останувал најсигурно заштитен токму во народните умотворби.

Со текот на општествениот развoтoк, фантастиката била потиснувана од стварноста, како што вистината ги заменува заблудите. Творечките признаци, меѓутоа, останале вечни достоинства на сказната. Пребогатиот свет, крајно занимливата фабула, раскошниот творечки израз и несомненото естетско дејство врз психата на аудиториумот, односно читателот - направиле од народната сказна вечен паметник на неизмерните творечки дарби на македонскиот народен гениј.

НОВЕЛИ

За разлика од *сказниите* (*фантастичниите*, *волиебниите* народни приказни), со чие потекло и карактеристики науката за литературниот фолклор долго и успешно се занимаваше, народните *новели* (познати и под термините *реалистични* народни приказни) не се доволно проучени. Таа положба не се однесува само на проученоста на македонската народна раскажувачка проза, туку и на народните приказни во европски, па и светски рамки.

За народните новели се вели дека реализмот во нив не се состои само во тоа што се она кое се раскажува во нив е можно и во стварноста, во секојдневниот живот, туку и во реалистичноста при обликувањето на светот на овие народни приказни, пред се во описите на деталите и на животните ситуации. За реалистичноста на новелите особено придонесува народниот јазик. Јазикот на народната проза е побогат и поразвиен од јазикот на усната поезија и се одликува со огромен лексички фонд, кој извира од народната етимологија и од архаичната говорна култура. Јазикот на македонската народна новела е исполнет со дијалектизми и архаизми, како и со кованици и турцизми. Записите на најплодниот собирач на македонски народни умотворби Марко Цепенков, кому приказната му е основниот, главниот фах во собирачката постапка, се најевидентниот показ, илустрација за тоа.

Народните новели, кои се лишени од чудесното, се значително помлади од приказните за животни и од сказните. Во времето на новелите митолошкиот однос спрема природата и општеството веќе бил забележливо ослабнат. Може да се констатира дека народните новели, главно, се создадени во епохата на феудализмот, разоткривајќи ги длабоките внатрешни социјални противречности на тогашната

стварност во рамките на феудалното класно општество и неговите несправедливи социјални односи и норми.

Проследувањето на развојот на овие народни приказни открива интересна појава: поврзаноста на новелистичката содржина со многу елементи на народната фантастика. Во процесот на своето оформување новелите не можеле брзо да ја постигнат својата жанрова специфичност, па оттаму во нив прилично остатоци од традиционалната врска со претходната волшебна фантастика, блескаво пројавена во народните сказни. Барајќи своја форма, новелата ја трансформирала и преосмислувала сижетиката на волшебното народно раскажување. На тој преоден тип на раскажување се уште била жива традицијата на фантастичната сижетика, но се пројавувале и новелистички мотиви, па содржината на народните приказни ги контаминирала едните со другите. Во оваа категорија народни приказни спаѓаат новелите за умната девојка, за нејзините мудри одговори, како на пример приказните „Трите девојки трудни и царот“ (Шапкарев, бр. 24) и „Царо што бараше разумна девојка да земит“ (Цепенков, бр. 125), како и новелите за бедниот човек што станал цар („Офчарката царица“ - Шапкарев, бр. 212). Во новелите народната мудрост е дадена покондензирано, отколку во сказните.

Се разбира, на овој степен од својот развој новелата се уште не се одликувала со социјална насоченост на животните и општествените конфликти. Меѓутоа, подоцна новелистичкото раскажување се карактеризира со битова животна конкретност, која е мошне карактеристична за типичните народни новели. Во таквите народни новели во центарот на дејствието стојат социјалните и битовите односи. Во таа смисла, може да се генерализира дека сижетот за социјалната неправда е едно од основните тематски гнезда кои најчесто се среќаваат во народните новели. Дури може да се прифати тезата дека во својот многувековен развој народните новели издиференцирале две свои развојни етапи: фаза на **битови** новели и фаза на **социјални** новели.

Битовите народни новели се постари, поранешни и му припаѓаат на времето на распаѓањето на родовскиот поредок, кога доаѓа до формирање на семејството и семејниот бит, додека социјалните народни новели се јавиле со развојот на класното општество и изострувањето на општествените спротивности во периодот на раниот феудализам, особено во времето на раслојувањето на крепосниот поредок и подоцна, во периодот на капитализмот.

Растечката обесправеност и потценувањето на народните маси предизвикувале незадоволство и протест и се јавувале како поголема почва за социјална критика. Во редот на таквите новели кај нас претежно спаѓаат оние кои зборуваат за општите односи помеѓу богатите господари и зависните селани („Богатио што му купил еден цигер на еден сиромав“ - Цепенков, бр. 203), како и оние за имотните трговци и нивните слуги („Тројцата трговци и тројцата измеќари“ - Цепенков, бр. 153) за алчното и неуко свештенство („Попо и аргатите“ - Цепенков, бр. 183) и сл.

Народните новели се одликуваат со јасна идејна насоченост. Тоа се гледа, пред се, во двете важни општествени теми што ги имаат сижетите на овие народни приказни: социјалната несправедливост и социјалната казна. Првата тема се реализира во сижетите каде што господарот, трговецот или попот го искористуваат селанецот, го потценуваат како личност. Втората тема се реализира во сижетите каде што умниот и сообразителен селанец наоѓа начин или средства да ги казни своите угнетувачи, поставувајќи ги во смешна ситуација. Во народните новели господарот е претставен како жесток, но глупав, неснаодлив и како човек кој не го познава доволно животот. Вториот изразито сатиричен лик во народните новели е попот, кој олицетворува лицемер (едно ги учи другите, а друго прави самиот). Тој е сластољубец, користољубив. Тој речиси ги нарушува сите заповеди и останува неказнет, со што ја илустрира лажноста на религиозното учење. Особено се популарни љубовните походи на попот. Соодветно на ликот на попот, во народните

новели сатиричен е ликот на неговата сопруга, попадијата.

Позитивен јунак на народните новели е социјално активниот, критички настроениот човек од народот, најчесто селанецот и слугите. Селанецот во народните новели е претставен како поумен и почесен од господарот.

Во однос на оцртувањето на ликовите во сказните, сите идентични признаци при конструирањето на ликовите во народните новели се преосмислени. Митолошките и магиско-обредните елементи - обилно застапени во сказната - недостигаат кај новелата: како да исчезнале по патот на развитокот на народната приказна што се протегал од сказната до новелата. Ако и останале некои од тие елементи во новелата, се преформирале исклучиво во степенот на изразно средство. Поранешната фантастика се соочувала само како стилско-изразен реквизит, употребуван речиси исклучиво во епизодните секвенци на новелистичката содржина. Најевидентен пример за ваквата застапеност на фантастиката и во народните новели претставува најдолгата македонска народна приказна „Силјан Штркот“ (Цепенков, бр. 50), која поради мешањето на фантастичното со реалистичното е мошне блиска и до легендата и до сказната. Измислицата (всушност, пренесена легенда) во оваа македонска народна приказна (која Марко ја запишал од својот татко Коста Цепенков) е само своевидна поетска алегорија. Инаку, оваа македонска народна новела во фолклористиката е забележана како посебно важен пример на македонската народна раскажувачка проза. Така, познатиот југословенски истражувач на народната книжевност на југословенските народи и народности проф. д-р *Видо Лајковиќ* во својата еминентна книга „Народна книжевност“ (Белград, 1967, на стр. 112) истакнува:

„За постапно реализирање на фантастичните претстави и сижети во областите со старобалканските културни традиции и со воочливите влијанија на граѓанството врз усната книжевност карактеристична е особено долга и интересна приказна, речиси

мал роман, *Силјан Ширкојѝ*. Тука дури има и преостатоци од сказна: претворање на луѓе во штркови и овие во луѓе. Но овде тој фантастичен елемент дејствува пред се како смела уметничка постапка пошироко да се зафати вистинскиот живот. Она што изненадува во оваа приказка се личните имиња на јунаците и точните топономастички имиња, што не е вообичаено во бајките, а ретко е и во новелите“.

Искажувајќи се за своите импресии од карактеристиките на македонската народна проза, овој истакнат југословенски литературен научник ги подвлекува како такви уште и изразената склоност кон реалистично прикажување на животот и смиреноста на раскажувањето. Според него, во македонските народни приказни дејствието „тече лагано, скоро тромо, дијалози су дуги, смишљени, подробни“ (В. Латковиќ, цит. дело стр. 117). И во овој поглед, записите на М. Цепенков на македонските народни новели се најпоказателниот пример.

Народните новели одразиле широк спектар на општествени појави и односи, издиференцирани во секојдневниот живот на народот. Преку овие народни умотворби анонимниот раскажувач творечки регистрирал бројни мотиви и ликови, што обилно му ги нудела социјално-општествената стварност. Така народните новели ја граделе својата популарна сижетика врз основа на социјалните конфликти, па можеле да се пројавуваат како несомнен протест и коректив на класно-општествените грдотии. Новелистичката тематика е мошне разновидна: таа се однесува речиси на секоја покарактеристична животна појава, речиси на сите страни на човековата трудова егзистенција, на секојдневниот живот на обичниот човек.

Пред сè, новелите го вообличиле народниот однос спрема секојдневниот труд, како врховен животен критериум, па оттаму и толку честото жигосување на мрзеливоста во овие народни приказни. Во условите на вековното ропство пословичната трудољубивост била оној фактор што го самоодржувала нашиот угнетен народ на национално-

општествената сцена. Затоа и е присутно високото осмислување на позитивниот став кон секојдневниот труд во македонските народни новели. Низ какви се нијанси не е претставена и критикувана мрзливоста како што редовно се наречува негативниот однос кон трудот во македонските народни при- казни. Од непочитувањето на туѓиот труд, преку егоистичното криење и чување на занаетот само за себе („Екимо што глауал калфи се неми“, Цепенков, бр. 154), до извишувањето на трудовата дејност на највисок пиедестал, народниот новелист ги предочил и жигосал речиси сите видови на експлоатација на човековиот труд и неговото деформирање, како крадењето, шверцот, просјачењето („Сиромаио и попот“ - Шапкарев, бр. 80), измамата, најчесто пројавувана од безобсирните трговци и порафинираните попови („Попо и аргатите“ - Цепенков, бр. 176).

Според народните новели, македонскиот народ посебно ја презира мрзливоста кај жените. Како и во народната песна, така и во народните новели ликот на жената е централен, било во улога на сопруга, било во улога на мајка, снаа или ќерка. Мрзливоста кај младите девојки е опишана како најголема нивна грдотија, која им ја попречува и семејната иднина: „Ќерко мори, ќерко, да што беше оваа мрза тфоја; ете сите тфоји другачки си кладоа разбоји и си исткаа платно, си напрајиа руо и се омажија, а пак ти не сакаш да клајиш разбој. Ај, ќерко, клај еден разбој да искајиш барем едно платно, за да те чујат сфето, оти знајеш да ткајиш и да те пофалат та да посакаат од негде, да те омажам“ (Од новелата „Мрзливата ќерка“ - Цепенков, бр. 210).

Во оваа група мотиви за човековиот однос кон трудот тематски припаѓаат и новелите за борчот и печалбарството. Во условите на крајна социјална зависност од своите господари сиромашниот човек често се задолжувал кај поимотните чорбации. Борчот бил една од позабележливите животни незгоди на сиромашните слоеви, па затоа и се споредувал дури и со најстрашната болест каква што била треската (во новелата „Треската и борчот“ - Цепенков, бр. 235). Македонскиот

човек како наемник на трудот често заминувал на печалба во туѓина:

„Откако доста време така работеле и печалиле заеднички и доста спечалиле, измислиле веќе да се ходвеет во таткојната.

- Хајде, веќе, си рекле, да си хојме, дома, да си видиме дечињата, да си видиме куќите. Доста седофме чуждина и доста сме стекле; ќе можиме да се исплатиме на борчлиите и да си живејме малку - многу чоечки.

- Хајде, рекле сите тројца.

Туку пак си се помислиле и си рекле:

- Харно, ќе си ходиме: ами ние толку години, шчо не сме тамо, царската даванина не сме си платиле, та шчо - туку ќе хојме, и ќе не счепеет прво за неа, та која за царски даачки, које за борчлии, ќе си издајме парите, шчо ќе занесиме, ќе се соголиме а не ќе ни останеет за друго, не ќе имаме со шчо да живееме, сетне, хајде пак бегање, ќе не мијат, хајде пак на чуждина, кој знајт ушче колку години!

(„Тројца борчлии“ - Шапкарев, бр. 103).

Идејната смисла на народните новели не е само во тоа што во нив се критикуваат животните поредоци, угнетувачите и ограбувачите на народот, туку и во тоа што во нив многу појасно се изразуваат очекувањата народни и копнежите за социјална правда и за среќен живот. Во редот на новелите од овој вид сиромавиот селанец ги победува, ги надитрува господарот и попот, но - за жал - тоа е само во неговите мечти. И во овој однос се согледува реалистичноста на народните новели. Имено, додека во народните сказни борбите помеѓу доброто и злото, а потоа и победата на доброто и во доменот на фантастичниот сказочен свет, дотогаш кај народните новели сè се завршува во реалистична животна опстановка, во определени социјално-битови услови, па со тоа новелата се покажува како изразит уметнички одраз на животната стварност.

Во оваа смисла многубројни се македонските народни новели за

богатите чорбации и нивните измеќари. Тие народни приказни мошне живо ја илустрираат крајно тешката, обесправената социјално-економска положба на нашиот народ во минатото. Силна, речиси натуралистичка илустрација во тој однос претставува споменатата новела „Богатио што му купил еден цигер на еден сиромав“, која се одликува со вонредно развиен мотивско-сизетен дијапазон. Имено, покрај сликањето на циничната чорбациска користољубивост, одразен е и нескршениот револт и нетрпеливост кај искористуваниот сиромашец. Затоа оваа народна новела може да се оквалификува како вистинска апотеоза на подобрата иднина на потиснатите, но морално посериозни народни слоеви, симболично содржана во презривите зборови на сиромавиот упатени до неговиот горделив „добротвор“:

„Попусто ви останало ји чорбацил’ко ваш, ји добрината ваша што ќе ми ја напрајте со метилајио цигер, со смрдено некоје чкембе ји црева, коа ме суркуледисуате полојна ден за еден цигер од еден грош, а пак јас си го изгубиф целио гундел’к. Ете, тоа добро ми го стори као тебе чорбаџи. Тешко ји горко на сиромасите, ако чекаат помош како од тебе чорбаџијите.“

Очигледна е и класна осознаеност, евидентна е и општествено-социјална свест, како и симболизирана индивидуална достоинственост. Затоа, можеме да заклучиме дека македонската народна новела одразува критички однос кон поодделни социјално-општествени класи, особено спрема богатите трговци, свештеници и судии. Ваквите новели, секако, спаѓаат меѓу хронолошки помладите прозни народни умотворби во ризницата на македонската раскажувачка народна проза. Тие се, претежно, создадени кон половината на минатиот век, кога во Македонија позабележливо се појавува на животната сцена градската аристократија. Тогаш уште повеќе отколку во епохата на феудализмот се изоструваат односите меѓу имотните чорбации, богатите трговци и безобсирните користољупци - свештениците, од една страна, и угнетените наемници на трудот, од друга страна: „Во времето кога кај

нас се создава и јакне граѓанскиот слој од трговци и занаетчии - во почетокот на минатиот век, - се создава и чаршкиски, еснафски менталитет, по кој мерило за се во животот е парата. Човекот вреди толку колку што е богат. Стремежот за богатење е силен. За да се дојде до пари, не се одбираат средства. (Васил Иљоски, Проклета сиромаштија, Скопје, 1963, стр. 5). Тогаш богатството и сиромаштијата стануваат една од најчестите, најтипичните теми на македонските народни новели.

Идејната задача на народните новели ја определува и нивната *сѝрукѝура*. За нејзина основа служи социјалната антитеза (противставувањето на селанецот кон господарот, трговецот и попот, односно на сиромавиот против богатиот). Антитезата од тој род ги разоткривала општествените противречности и придонесувала за порастот на класната осознаеност на трудовите маси, предизвикувала омраза кон богатите и на тој начин наоѓала позитивен одсив кај слушателите. Идејната страна на народните новели се пројавувала и во оценката на стварноста и во оценката на однесувањето на персонажот (на ликовите). Може да се констатира дека постојат два вида на вакви народни новели: оние со поразвиени социјални и битови митови во кои повеќе е изразена *сатираиѝа* и оние во кои повеќе е изразен *хумороиѝ*. Во првиот вид народни новели несправедливите *социјални односи* се вообличени со бескомпромисност и гнев, додека во вториот вид новели *бийѝовиѝе односи* се исмејуваат со остроумна досетка, анегдота и беззлобен тон. Овие два вида народни новели се разликуваат во тоа што кај сатиричните новели обично нема моралистички заклучоци (на сатирата такви не и се потребни, нејзе не и треба морализам, туку разобличување), додека за битовите новели поучителноста е карактеристична, особено за оние со мотиви од семејниот живот.

Конфликтите во народните новели се поврзани и се изразуваат, природно, со посебниот состав на персонажот, додека кај *социјалниѝе новели* ги имаме ликовите на господарот, трговецот и селанецот,

дотогаш во *биџовиџе новели* се застапени ликовите на глупавиот и мрзливиот маж, лошата, лажлива и мрзлива жена - сопруга, свекорот, свекрвата, лажниот војник и други. Вообликувањето на човековите недостатоци обично е хиперболизирано. Тоа е особено случај при вообликувањето на глупавоста кај луѓето.

Кај нас се особено популарни народните новели за свештенството, кои непосредно негодуваат против духовната експлоатација на простиот трудов народ. Новелата ги вообличила неморалните ликови на поповите и нивните егоистични, користољубиви постапки. Со голема саркастичност народниот новелист ги исмеал лицемерните поповски ликови и постапки, особено нивната алчност. Тој ги претставил како горди а неуки (како, на пример во новелата „Селцкиот попо и граѓанецот“ - Цепенков, бр. 177), дрски но површни, глупави и безобсирни. Во новелата под наслов „Кртот е попски син“ (Цепенков, бр. 171); варијанта: „Попо што надоруал нивата од вдојцата“ - Цепенков, бр. 174), попот настојува и успева да присвои неколку бразди од нивата на својата сосетка, сиромашна вдовица, но за тоа е луто казнет од народниот новелист. Во својата безочна користољубивост попот оди дури дотаму што и самиот им соопштува на искористуваните аргати: „Ами вие зар не знаете, бре селани, му рекол, оти попо е благословен од владиката се да зема, а не да дават“ („Попо и аргатите“ - Цепенков, бр. 176). Неукоста, пак, на поповите е омилен мотив на нашите новели: „Едно време во едно село имало еден поп сосем неучен. Тој не знаел ни да пејт, ни да кршчаат деца, ни да венчат младоженци, нито пак да отпејуват мртофци“ („Неучениот поп“ - Шапкарев, бр. 49). За горделивоста на поповите уверливо сведоштво претставува новелата под наслов „Бакнување попска нога во старо време“ (ПрС, стр. 81). Особено бескомпромисно народниот новелист се нафрла против неморалноста на поповите. Тие се претставени како клеветници („Попо клеветник, лошата свекрва и пострадалата од нив мома - невеста; наказание на првите“ - Шапкарев, бр. 120), а посегаат и по туѓи жени

(„Честната жена и нечестните три попои“ (Шапкарев, бр. 121).

Поопшта сатира на грешното свештенство содржи новелата „Попо што се валеше на попадијата оти ќе оди во рај и отиде во вечна“ (Варијанта: „Судијата што и се валеше на жената оти као што суди на овој век, ќе судел и на тој век“ - Цепенков, бр. 237): „Оф, мори попадије, попадије, ако не је владиката под мене, та да газам со нозете на негојите раменици и глаата нема да ми ја видиш, чунки није попојите и владиците и патриците се мислиме најправедни коа сме живи, а па није сме биле најгрешните и од најпростите мирјани“.

Попадиите се вообличени како горделиви, паразитни господарки, поради што анонимниот новелист и спрема нив речиси редовно заземал негативен став. Нив тој ги претставувал како мрзливи, умствено ограничени и неморални жени („Попо што ја заклучуаше попадијата дома кога беше на работа“ - Цепенков, бр. 170); „Сирوماјиот со орлето, попо и попадијата со љубовникот“ - Шапкарев, бр. 253).

Со не помалку јад и револт народниот новелист ги оцртал и ликовите на судиите („кадиите“). Народните новели за судството во минатото многу уверливо раскажуваат за неправдите и страдањата што на народот му ги создавале пристрасните и подмитливи судии. Особено се жигосува не - чесноста и неукоста кај кадиите. Анонимниот новелист кај нас создал прекрасна сатира на таквото судење, кое многу често било ориентирано од можноста да се плати поголема пара за поткупување на кадијата. Една од најсилните новелистички сатири на судската корупција и корумпираните кадии кај нас во минатото претставува приказната „Чоекот што имал от царот ферман да тепа луѓе“ (Цепенков, бр. 183), во која претепаниот човек наместо да добие барем морална сатисфакција на судот е принуден да ја проголта подмитената „правда“ на среброљубивиот кадија:

„ - Ја дај да го видам ферманот, му рекол кадијата, што го имаш, како ти пишуат.

Веднаш беше изваил тепачот едно тефтерче от пазуа, завиткано

во три мушами едно на друго и му го подал на кадијата. Го зел кадијата тефтерчето в раце, гледат многу му дотежнало, се сетил оти има нешто пари внатре, со усул му и одвиткал трите мушами и отфорил првио лис. Кога гледат една мека маудија залепена, тогај се сетил оти рушфет му давал чорбацијата со маривет, арно ама кадијата и тој не бил подолен во таквие маривети од чорбацијата. Ватил кадијата гоа да пеит во фермано, от бентоите што биле внатре, молчејки гоа го пеел, само со рилките мрдал и со глаата покажуал гоам пеел од бентоите и се чудел; така сите лисја од тефтерчето беше и превртел и беше и препеал тоа. Коа и преброил алт'ните токмо четириесет беа биле. Го затворил тефтерчето и го бакна кадијата, па го кладе на глаа, за голема час да му стори и го завитка во трите мушами, та си го кладе в пазуа.

- Екикат, чорбаци, си имал ферман от царот, му рекол на тепачот, ем там'м се четириесет бентои; види, вамо, чорбаци, се свртел от кај тепаниот, шукур што не те отепал наместо овој чорбација, чунки со овој ферман што го имал овој чорбација и мене да ме тепа, нема што да чинам, толку сет салам бентоите што сет пишани внатре, со турата од царот; ем, слушајте вамо и вие мезличамари, му рекол на мезличот, еве, елли јашана сториф и ол јаша кадиа кај сум, нелер фермани сум видел, иља вакоф ферман до рака не ми дошло. Фермано, чорбаци, му рекол на тепачот, ќе остани вечерва кај мене за да го сторам кати во големиот тефтер и да му удрам муурот. Ај, ој си и ти, чорбаци, лекуј се со кромит и сол, кај што имаш модриње и чини јоа оти те остаил жиф овој чорбација, и уште еднаш со него со инат да не се зафакаш“.

Иако многу ретко, меѓу македонските народни новели се среќаваат и примери на правични пресуди, со кои се заштитувал простодушниот и благороден трудов човек („Праведна судбина на еден кадија со еден сиромав“ - Цепенков, бр. 120). Таквите новели секако треба да се третираат како несомнен израз на народните копнежи за чесно и

праведно судење на кадиите.

Семејните односи, животот во рамките на семејството, исто така, нашле свој одраз во народните новели. Не случајно народниот новелист му обрнал толкаво внимание на семејниот круг. Во условите на вековна поробеност и социјално-економска зависност семејството било не само основната, туку речиси и единствената јатка на општествениот живот кај нас. Се позначајно што се случувало во рамките на семејната заедница станало предмет на обработка во народната новела: брачните односи, верноста, односно неверноста на сопрузите, особено на жената, односот меѓу родителите и децата, завидливоста на свекрвата спрема снаата, работливоста и мудроста на невестата, односно нејзината лакомост и зборливост, и низа други моменти и појави од семејниот секојдневен живот.

Мошне застапен во народните новели е и мотивот на женидбата. При вообликувањето на овој мотив во новелите дошле до израз народните морално-етички и естетски сфаќања и критериумите: од пресудно значење при изборот на невестата биле нејзината работливост и умност („Умната девојка“ - Шапкарев, бр. 99). Се разбира, природно било народното рангирање на вредностите кај луѓето; на челно место доаѓаат душевно-моралните квалитети (пред физичката убавина) на жената, зашто одржувањето на семејниот круг било пресудно и за општествено-народносното устројување на Македонецот пред асимилаторските налети на поробувачите: „На тоа згора тргнал постарио брат да му бара на брата си дика спроти него, не за убајина, ами умна и разумна, како што треба домаќинка за куќи да не разруши“ („Двата сокола и двајцата браќа“ - Цепенков, бр. 49). Дури и царот не се опре- делува за соодветно, царско потекло на невестата, туку само бара таа да биде „умна и разумна“. („Царо што бараше разумна девојка да земит“ - Цепенков, бр. 125).

Македонските народни новели одразиле и брак од сметка. Таков пример е приказната „Богатото момче со едно око и попоата ќерка“

(Шапкарев, бр. 250), во која прилично сурово е потенциран физичкиот недостаток кај луѓето.

И за народните новели - иако значително помалку отколку за сказните - карактеристични се општите места, т.н. интернационални мотиви и сижети. Меѓу нив посебно треба да се споменат мотивите за немуштиот јазик, бракот меѓу животни и луѓе, животните помошници или хранители на човекот, чудесните излекувања и метаморфози, благодарните мртовци, оживување на мртовци, родоскрвната љубов, лошата жена (како маќеа или свекрва), девојка - мајка, желбата за подмладување, прославувањето на правдата и казнувањето на неправдата и др. Меѓу таквите вечни мотиви во народните приказни спаѓа и мотивот за женината неверност („Лицемерната божевница“ - Шапкарев, бр. 55), мотивот за односите меѓу родителите и децата („учениот син и неучениот татко“, Шапкарев, бр. 81), мотивот на скржавоста („Жената што зела двајца мажи, едниот збирач, а другиот јадач - Цепенков, бр. 392) и други слични мотиви.

Како и во сказните, така и во новелите претставниците на широките народни слоеви, со својата природна интелигенција, снаодливост и нештедење напори, достигнуаат и до општествените врвови. Во новелата „Три вреки и лаги“ (Цепенков, бр. 132) сиромашното момче со својата остроумност ја пребродува сиромаштијата и му станува домазет на царот. И во народните новели, како и во сказните, честопати главни јунаци се најмалиот брат „Надлажување“ - Цепенков, бр. 512) и најмладата сестра („Трите девојки трудни и царот“ - Шапкарев, бр. 24).

Ова би биле најзабележливите мотиви и сижети во светот на македонската народна новела, иако кон нив можат да се прибројат уште доста споредни или епизодни тематски елементи и новелистички слики на појави и односи во општествениот односно семејниот живот, како на пример, новелите за „к’сметот“ (среќата) во животното секојдневие, испитувањето на верноста на жената од страна на нејзиниот сопруг или лажниот војник, кој ги измамува господарот, неговата наивна сопруга,

или мајка - лесноверната старица, претставувајќи им се дека божем служи заедно војска со нивниот син.

*

* *

Како народни, литературно-фолклорни раскази, новелите, по својата уметничка форма, најчесто се кратки, сатирични, ведри, весели и поучни народни приказни. Понекогаш и народната новела знае за поразвиена сижетна содржина и подолга уметничка форма како што е случајот со веќе спомнатата најдолга македонска народна приказна „Силјан Штркот“). Новелистичкиот текст е исполнет со бројни **дијалози** и е мошне едноставно **компиран**. Во центарот на сижетот најчесто се наоѓа една **епизода**, раскажувачкото дејство се развива брзо, без задржување и повторување, кои се толку карактеристични и чести за сказните. Почесто е развиена во нив **комичноста**, па во тој однос може да се зборува за постоење на **хумористично-сатирични** и **иронични народни** новели.

За народните новели посебно е значајно што во нив има и зачеток и карактеризација на ликовите. Конструирајќи ги новелистичките ликови со помош на *контрасции* - при што се предочуваат, главно, добрите и лошите постапки на луѓето - народниот раскажувач создал во овие народни приказни множество вонредно убави, допадливи раскажувачки слики, кои се одликуваат со мајсторски избрани и распределени описни детали. Притоа, треба да се подвлече дека народната новела е ориентирана на најсуштинските поединости, без ненужни раскажувачки дигресији.

Со ваквите свои стилско-изразни и композициски карактеристики и другите творечки достоинства народните новели го насликале секојдневниот битов живот кај нас многу живописно и уверливо, разоткривајќи богата реалистичка слика на семејно-општествената егзистенција на македонскиот народ во минатото. Тие тоа можеле да го постигнат, бидејќи нивното раскажувачко дејство се одвива непосредно

меѓу луѓето, во секојдневниот, најчесто селски амбиент. Ликовите на главните јунаци се претставени сосем вообичаено, онака како што изгледале нивните прототипови во животната секојдневност. Наместо со натприродни можности, ка- ко во сказната, овде новелистичките јунаци се одликуваат само со својата остроумност, досетливост, снаодливост и упорност, одлики кои извираат од нивното макотрпно животно искуство. Затоа содржинските, фабуларните решенија во македонската народна новела дејствуваат наполно уверливо. Одразувајќи го целосно народниот мируглед со примерен уметнички реализам, новелите ја конкретизирале интересно и вистинито психологијата и филозофијата на широките работни маси, нивните вековни копнежи и стремежи.

Посебен творечки квалитет на македонските народни новели е нивниот жив и сочен разговорен јазик. Разновидниот и пластичен народен израз се покажал како моќно средство со кое анонимниот новелист создал префинета сликовитост на вообликувањето. Само со една стегната реченица, или избран лексички израз, тој оцртувал цела сцена. Својот став и емоционална реакција народниот прозаист ги изразува со одбрани зборови - вметнати партикули, извици и сл., со кои лексички колоритно ја нијансирал реченицата, оформувајќи го раскажувањето како вистинско творечко постигање. Јазикот на ликовите во народните новели кај нас го репродуцирала живо и верно битовиот говор низ изминатите векови. Оттаму, народните новели имаат одделно значење за проучувањето на народниот јазик, па се мошне компетентни лексички материјали за лингвистички проучувања.

Со богат репертоар на стилско-изразните средства и композициски решенија народниот новелист кај нас ја пројавил својата вонредна моќ за емотивно-сликовит третман на постојната општествена стварност. Раскошниот и впечатлив народен израз на народните новели, тој пребогат лексички фонд вечно конзервиран, зачуван во овие наши народни умотворби, е несомнено и евидентно сведоштво за

раскажувачкото умеење на Македонецот. Недостигот од постоење на писмена, уметничка, печатена литература на македонскиот терен во изминатите векови беше обилно пополнет и заменет со постоењето на богатиот прозно-раскажувачки фонд од народни приказни, меѓу кои новелите беа и најбројни, најзастапени.

Затоа и денес македонските народни новели спаѓаат меѓу најсаканите, најпопуларните народни текстови, јавувајќи се за нашиот човек како мошне привлечна литературно-фолклорна лектира.

АНЕГДОТИ

Народните анегдоти спаѓаат меѓу највиталните народни умотворби во современите општествени услови, кога речиси цели литературно-фолклорни видови исчезнуваат, паѓаат во забрав. Потребата кај човекот за хумор и иронизирање никогаш не пресушува, не се губи. Народната анегдота, како кратка, духовита приказна, честопати е сликовита карактеристика на времето, етничката, општествената и националната група или средина. Од формално-стилистичка и композициска гледна точка народната анегдота е „едноепизодна рудиментарна форма“ (Радмила Пешиќ - Нада Милошевиќ-Ђорђевиќ, „Народна књижевност“, Београд 1984, стр. 15). Има разновидна содржина и ја одразува стварноста на занимлив и поучен начин.

Анегдотата, најчесто, е духовито раскажување за еден прост и обичен настан, случка или доживување. Се одликува со крупна, јадра збиеност на раскажувачкото дејство. Додека народната песна пее, а приказната раскажува, дотогаш анегдотата п р о и ц и р а. Таа не го обвиткува настанот (случката) со опис на околината, како приказната; ниту го преточува низ емоционалност, како песната. Анегдотата го проицира, го оцртува настанот (случката), односот помеѓу ликот и околината, односот помеѓу два лика и сл. во една кратка и до крајност изострена, јасна раскажувачка слика. Кај анегдотата се среќаваат јасно видливи *контрасии*, за разлика од песната и приказната, кои знаат за тенки преливи, нијанси. Таа опфаќа малку, ама осветлува изострено. Во народната анегдота фолклорот како да е кондензиран, зашто јазикот на овој вид народни умотворби е телеграфскиот стил, со кратко и крупно изразување. Во анегдотата најчесто е дадена *една ситуација*, со основните околности во кои се извршува дејствието; во неа се раскажува

без дегресији и објаснувања: до крајот на раскажувањето се доаѓа брзо, речиси веднаш. Крајот, всушност, е тежиштето на целата приказна. Вистинската, типичната народна анегдота е едно јадро од кое може да се развие драма, обично комична, но понекогаш и трагикомична. Во таа смисла, анегдотата е речиси целосно во форма на драмски дијалог и во дејство. Народната анегдота не поднесува многу дидактичност.

Ако во песната и приказната се застапени лирското, односно епското, тогаш во анегдотата се среќава *драмскојџо*, зашто тоа е судир, конфликт меѓу ликовите. Тој конфликт може да се изрази преку дејството, но и само преку изразот. Во народната анегдота има потенцирана иронија, па дури и изразита сатира.

Значајна карактеристика на народните анегдоти и тоа што тие се во однос на мотивите далеку пооригинални, самоникнати од другите народни приказни, кои содржат повеќе интернационални мотиви и ликови. Ова не значи дека анегдотите се лишени од меѓународни мотиви, заемки и други тематско-персонажни влијанија од соодветната народна проза кај другите народи и земји. Но, факт е дека народните анегдоти се во поголема мерка од другите народни приказни поврзани со секојдневниот живот, со непосредната стварност. „Поради таа непосредна врска со животот не само што се раѓаат нови, туку и позајмените мотиви добивале локална боја.“ (д-р Видо Латковиќ, „Народна књижевност“, Београд, 1967, стр. 127).

Разликата помеѓу новелите и анегдотите не се големи и суштински: „Основната разлика е во различниот строеж на овие два вида народни умотворби, додека тематски тие најчесто третираат исти или еднакви проблеми со слични стилски средства“ (Кирил Пенушлиски, Предговор кон книгата антологија „Битови приказни и анегдоти“, Скопје, 1973, стр. 5). Генерализирано, може да се констатира дека сличноста помеѓу народните новели и анегдотите се во нивната тематика, а разликите во строежот и поетиката. Всушност, народната анегдота треба да е концизна до крајност: таа да е само еден конфликт, а нејзиниот опис да

е најкраток, како рамка. Анегдотата треба да даде пластично оцртана личност, еден изразит карактер, како портрет на една физиономија. Тоа треба да е постигнато со неколку изразити и само **скицирани** положби (ситуации). Таа речиси не смее да има коментар, ниту поизразита тенденција кон морална поука, зашто треба само да слика, оцртува, а не и да коментира. Нејзината основна мисла треба да има некоја општочовечка вредност, која ќе стои над локалниот интерес (иако често зборува за локална случка, настан или лик).

Значи, меѓу народната новела и анегдотата е од формален карактер: анегдотата е пократка, поконцизна. Сепак, фактот што во меѓународната класификација на народните приказни на Анти Арне и Стит Томпсон народните анегдоти се издвоени во одделна, посебна група, зборува доволно уверливо за самостојноста, автентичноста на овој вид раскажувачка народна проза.

Народните анегдоти речиси редовно оформуваат само една определена животна ситуација, предочувајќи некоја особеност на јунакот-поединец или на односна група луѓе од некое село, крај или народност (какви што се, на пример, анегдотите за мариовците, стеблевците, Власите, Циганите и др.).

*

* *

Македонските народни анегдоти, главно, се создавале по селата, а во поновите временски интервали и по градовите. Тоа се оние анегдоти за згодите и незгодите во градските крчми и ресторани, како и на пазарите; потоа, оние за кадиите, поповите, трговците, ациите, агите и беговите. Најчесто, народните анегдоти кај нас се создавале на следните поважни мотиви: неразумни, непромислени и глупави постапки на луѓето; досетливи надитрувања и кражби меѓу нив; односите во семејството (свекрва - снаа; жената како сопруга; мрзливи жени; неверна сопруга и сл.); желба за подмладување; саможивост, егоистичност кај поповите, нивната неукост и вообразеност; за поодделни народности и етнички

групации (Цигани, Власи и др.) и, на крајот, за поодделни села, места, региони и нивните жители (за Мариово, Стеблево - денес во рамките на Албанија).

Што се однесува до хронологијата на потеклото на народните анегдоти кај Македонците, може да се констатира дека тие се создадени во временскиот интервал кога настанале и новелите, т.е. во епохата на феудализмот. Оваа констатација се потврдува со содржината на нашите анегдоти: тие, во својот најголем број, вообликуваат класно-општествени односи и конфликти, карактеристични за феудалниот поредок. Така, анегдотите, иако проличуваат со содржински напластувања од различно време, во денешниот свој вид се оформиле во периодот на феудализмот.

Се разбира, македонските народни анегдоти содржат многу општи, меѓународни мотиви. Меѓутоа, осведочената способност на нашиот народен раскажувач за творечко пресоздавање на позајменото од светската ризница на народните умотворби дала, како резултат, локализирање на туѓите ликови и мотиви. Така, напредно со ликот на **Насрадин Оца**, познат од „Шпанија до Кина“, во македонските народни анегдоти се среќава и блескавата творба на нашиот народен раскажувач - вонредно комплексниот лик на **Итар (Игроман) Пејо**. Макар што е видливо туѓото влијание при оформувањето на Итар Пејовиот лик (тоа влијание го потврдува и честото сопоставување на Итар Пејовиот лик со оној на Насрадин Оца во македонските народни анегдоти). Инаку, нашата народна анегдота мошне прецизно го определува потеклото на Итар Пејо - тоа е мариовското село Градешница: „Итар Петре уште како дете дошол од Градешница, од Мариово - оттаму бил роден...“ - д-р Војислав Радовановиќ, Мариовци у песни, причи и шали, Скопје, 1932, стр. 111). Нема сомневање во оригиналноста на оваа домашна творечка конструкција. И ликот на **Ќосот** (Алдер Косе, јунак од средноазиските народни приказни) има туѓо потекло, но до кој степен тој е преформиран кај нас покажуваат многубројните наши народни анегдоти за Ќосот

(Ќосето).

Народните анегдоти ја одразувале и истакнувале народната духовитост, остроумност и досетливост, а ја исмејувале глупавоста, површноста, умствената ограниченост кај луѓето. Затоа надлажувањето и досетливоста се чести мотиви во овие народни умотворби.

Низ комични аспекти народните анегдоти ги третираше негативностите на семејниот и општествениот живот. Тие, исто така, жигосувале и некои индивидуални, но типизирани, недостатоци кај луѓето, како склоноста кон лажењето и алкохолот, страшливоста, лакомоста и сл. Семејните мотиви во народните анегдоти најчесто ги третираат односите помеѓу сопрузите. Иронизирањето почесто се однесува на ликот на жената во овие народни умотворби, при што се исмејува мрзливоста („Итра - будалеста жена, најмрзлива што била“ - Цепенков, бр. 402), лакомоста („Невестата што јадеше многу леб“ - Цепенков, бр. 408; варијанти: „Младата невеста што јадеше многу леб“, Цепенков, бр. 407 и „Момчето Андреја што јадело многу леб“, Цепенков, бр. 381), зборливоста („Брбливата жена и умната баба“ - Шапкарев, бр. 32), склоноста кон пиењето („Пијаницата жена“ - Шапкарев, бр. 206), неумеењето во готвењето („Мажот што јадел подварена манџа“ - Цепенков, бр. 372); „Невестата што не умеела леб да месит“ - Цепенков, бр. 405). Особено се жигосува мрзливоста кај жените. Во познатата кукушка анегдота „Ленивата жена“ (Шапкарев, бр. 209) многу духовито е претставена мрзливата сопруга:

„ - Мили м’жо, мили три-кошуљенко!

Тој кату чу това, се обрнал от к’де неа и га запитал:

- Зашто, жено ме викаш три-кошуљник?

Ем немум три кошули, а имум само една!

А она му одговорила:

- Адна, м’жо, што га носеш; адна ти предум - две, адна имум мисља да ти предум; ето ти три!“

Повеќе сарказам пројавуваат анегдотите за некои негативности на општествениот живот. Овие анегдоти се сатирично насочени против поодделни класно-социјални појави и претставници. Така, петвековното ропство под турска власт нашло одраз во анегдотата „Спаијата и селанецот,, (Цепенков, бр. 482), а омразата на нашиот човек против грцизмот кај нас е алегорично вообличена во анегдотата „Овчаро и владиката грчки“ (Цепенков, бр. 507). Како и новелите, така и во анегдотите често јунаци се владиците, поповите и калуѓерите. Со вистински сарказам нашата народна анегдота ги регистрира недопустливите пороци на претставниците на свештенството, какви што се склоноста кон коцкањето и пиењето, скржавоста, алчноста и неукоста. Исмејувањето на коцкарлакот кај свештенството е евидентно во анегдотата „Владиката што играл дама“ (Цепенков, бр. 502).

Склоноста кон пиењето кај поповите, пак, убаво го илустрира анегдотата „Попо пијан што падна во калта“ (Цепенков, бр. 505), од која може да се види уште една пословична одлика на алчните попови - нивната преголема скржавост:

„Ете како сакало да му се речи на поп, рекле тие што стојале и сеир гледале - на' попе ракава, а не дај попе рака!

Чунки попоите сет земачи, а не даачи, да от тоа коа ќе му велат „дај попе“ - не ти даат, а коа ќе велиш „на'“ - ќе ти дава рака, ама празна!“

Неукоста, пак, на поповите - речиси сеопшто предочена во новелите - анегдотите ја подложуваат на уште поостра сатира. Во анегдотите „Неучениот поп“ (Шапкарев, бр. 65), која се доближува до хумористичните новели, попот според зрната грав во својот џеб ги броел дните што преостанувале до Велигден; доволно било неговата попадија да му дотури во џебот уште еден грст грав, па попот на испостените селани да им одговори: „Како што ми кажува граов, ни годинава имаме

Велигден, ни в година!“ Попадите се исмеани како прилично наивни, глупави. Кон истата категорија-групација спаѓаат и анегдотите за калуѓерите („Калуѓерите со чибуците“ - Цепенков, бр. 492) и оците („Селанецот и оцата“ - ПРИМЕРИ, стр. 273). Во втората анегдота на мошне духовит начин е предочена неписменоста на оците:

„Еден селанин имал едно тескере на турски пишано и се чудел кој да му го отпее. Одејќи по пат, сретил еден ефендија со чалма, демек оца.

- Ефенди, ефенди, му вика, - отпеј ми го тескерево, бога ти!
- Не знам, бре синко, му рекол ефендијата.
- Ами како вака, ефендија со чалма да не знаеш да пееш!
- Ех, мадем била работата до чалмата, земи ја, клај ја на глаа и отпеј си го тескерето“.

Нашата народна анегдота одразила и односи меѓу богатите еснафлии и сиромашните претставници на широките народни маси. Така, анегдотата „Кирацијата што јал скиснат грав“ (Цепенков, бр. 419) ја илустрира нечесноста и егоизмот на поимотните чорбаци.

Некои од македонските народни анегдоти се однесуваат на населението на поодделни места, краишта и региони, како на Мариово и дебарското село Стеблево, при што најчесто се исмејува глупавоста. Ваквите анегдоти се резултат на месниот, локалниот ривалитет меѓу некои населени места и подрачја. Низ ненавредлив хумор се откриваат некои недостатоци на односното население, како неговата лесноверност, наивност и заостанатост („Простотата на Стеблевци“ - Шапкарев, бр. 17; „Желката и Мариовците“ - Цепенков, бр. 525). Особено интересно, низ најконцизни дијалози е вообличена глупавоста во анегдотата „Глупавите винари во Стеблевци“ (Шапкарев, бр. 18):

„- Не сме мије!

Еден рекол:

- Ајде, ќе појда ја, аљ дошле винарите? Ако дошле, не сме мије; ако не дошле, мије сме. Ошол, викнал во

селото:

- Аљ дојдоје винарите?

Тије му рекле:

- Не дошле.

Тој ошол, се вратил и рекол:

- Мије сме“.

Сличен мотив е обработен и во мариовската анегдота „Трајко без глава“ (Шапкарев, бр. 149), позната во повеќе варијанти во македонската народна раскажувачка проза. Овие народни анегдоти за населението на некои места и краишта се одликуваат со силен хумор и богат локален стилско-изразен колорит, а оригиналниот, автентичен дијалектен јазик е една од најсуштествените карактеристики на народните анегдоти.

*

* *

Најпопуларниот, најтипичниот хумористичен лик во македонските народни анегдоти е *Иџер Пејџре* (*Иџар Пејо*). Тој се јавува најчесто во нашите народни анегдоти и е уверливо најзастепениот анегдотски лик кај нас. Ликот на Итар Пејо се јавува како претставник на широките народни маси и како шегобиец се бори со туѓинците и домашните господари за поправедни односи меѓу луѓето. Имено, со боцките на хуморот Итер Пејовиот лик се јавува во улогата на ефикасен коректив на класно-социјалните неправди, конкретизирајќи ја длабоката народна мудрост и богатото негово искуство. Таа комплексност на овој лик е мошне уверливо илустрирана во анегдотите „Итар Пејо го измамил прилепскијот поп“ (нов запис од 30 јули 1974 година во Ѓорче Петров, Скопје, од Пеце Јованов Стефановски, а раскажана од Михаило Србиновски - записот е од фондовите на Институтот за фолклор „М. Цепенков“ во Скопје), според која мариовскиот итрец му ја изел манцата на попот, мамејќи го со божемна грутка златна руда; „Итар Петар иде од

кај умрените“ (Д-р Војислав Радовановиќ, цит. дело, стр. 112), во која Пејо го измамува агата и неговата сопруга, одземајќи им доста пари, коњ и пушка; „Царот и Срандилоце“ (Братя Молерови, Народописни материали от Разлошко, СБНУ, БАН, кн. 48, София, 1954, стр. 292), во која мариовскиот итрец му одзема на царот девет мулиња.

Постои евидентна противречност во оцртувањето на ликот на Итар Пејо: најчесто тој е ненадминат итрец, но во други случаи доаѓа во нетипични за него ситуации, во кои - наместо својата мудрост, досетливост и итрина - ја покажува својата глупавост, како во анегдотите „Итер Пејо, Мариовците и желката“ (Радовановиќ, стр. 117); „Итер Пејо, Мариовците и саатот“ (Истиот, стр. 114); „Мариовците, Итер Пејо и лубеницата“ (Истиот, стр. 118); „Итер Пејо знае турски“ (Истиот, стр. 113) и анегдотата „Итер Пејо и српот“ (Цепенков, бр. 524). Оваа противречност со ликот на Итер Пеја навистина зачудува и збунува, а до денес не е објаснета во науката, наспроти некои обиди во тој однос кај нас. Поради непроученоста на македонските народни анегдоти, не може попрецизно да се определи ниту генеолошкото потекло на Итер Пејовиот лик. Може да се зборува за ликот на Итер Пејо како своевидна изведенка од покомплексниот интернационален лик на Насрадин Оца, но исто така може да се одбележи дека најпопуларниот македонски хумористичен лик - наспроти бројните сличности со ликот и постапките на Насрадина - е автентичен народен јунак, оформен со низа специфични белези (за сличните белези и разликите во ликовите на Насрадин Оца и Итер Пејо поопширно може да се види во трудот на д-р Томе Саздов „Заедничкото и специфичното во анегдотите за Насрадин Оца и Итар Пејо“, публикуван во списанието „Македонски фолклор“, Скопје 1986, бр. 38, стр. 39 - 44). Ликот на Итар Пејо е несомнено инкарнација на народната мудрост кај Македонците; тој е израз на потребата на народот за свој исмејувачки и саркастичен гласноговорник против многуте незгоди и маки во ропскиот живот. Со своите итроштини ликот на Итар Пејо внесувал, пред се, малку веселост

и ведрина во долготрајниот макотрпен живот во ропството, а исто така и душевна надмоќ над поробувачот. На тој начин, супериорниот лик на Итер Пејо се јавувал и како оригинален заштитник на простите, необразовани и поробени народни маси меѓу Македонците. Веќе има обиди во нашата современа научна литература ваквиот заштитнички лик на Итер Пејо да се споредува со соодветниот лик на Марко Крале, далеку поизразит творечки епски лик на народен бранител (Доне Пановски, Првите печатени приказни за Итер Пејо, Зборник, „Научна мисла“, Битола, 1981, стр. 451 - 452). Колку и да изгледа необична, ваквата паралела меѓу овие два лика не се чини неумесна.

Околу споменатата противречност со ликот на Итер Пејо треба да се спомене мислењето на најпознатиот македонски фолклорист проф. д-р Кирил Пенушлиски. Искажувајќи се по ова прашање, и самиот во недоумение, ја искажува следната констатација: „Наши најпопуларни анегдоти се оние за Итер Петар. Во нив (и во новелите) тој е наполно неопределена, противречна личност по своите постапки: во едни е прикажан како голем итрец, во други како будалест, глупав човек. Токму оваа разлика во цртањето на ликот на Итер Петар може да се посочи за пример и за условноста на нивната систематизација“ (К. Пенушлиски, цит. дело, стр. 10). Во продолжение на истиот текст авторот се обидува и понатаму да ја објасни оваа своевидна творечко-народна мистерија со ликот на Итер Пеја, додавајќи: „Инаку, зошто во други анегдоти и приказни за Итер Петар е наивен или будалест, тешко може да се одговори. Во прашање е, можеби, спојување на спротивни сижети во личноста на Итер Петар, така што бројни анегдоти сврзани со други личности му се препишувале на Итер Петар поради неговата општа популарност. (Исто, стр. 11)“. Бездруго, со внимание треба да се однесеме кон ова мислење на проф. д-р К. Пенушлиски, зашто мошне е веројатно, можна и прифатлива неговата хипотеза дека се работи за контаминиран лик на Итер Пејо во оние анегдоти во кои народниот итрец излегува народен глупец. Според нас, меѓутоа, во ваквите случаи

може да се зборува и за највисока моќ на себе исмејување, за критика и сарказам на своја адреса, во случајот на адреса и на самиот народен - творец, што е карактеристика на Македонецот во улога на народен творец (да се потсетиме на многубројните хумористични народни песни, во кои жигосувањето на низата човекови слабости - склоност кон алкохолизам, мрзливоста, глупавоста и др. е искажано и во свое сопствено име и адреса, како што е момата Минтана, која е склона на пиене, го напрела вретеното но го однесла в крчма за вино).

Посебно популарни се анегдотите во кои Насрадин Оца и Итер Пејо се надитруваат, надлажуваат помеѓу себе. Тие анегдоти ги има во приличен број кај Македонците и во нив најчесто победник е домашниот хуморист - Итер Пејо. Но, се разбира, тоа не е редовен случај. Во тој однос неточно е тврдењето дека во таквите дуели „Итер Петар, бидејќи наш човек (Мариовец?), секогаш и во сите нивни меѓусебни средби излегува како победник и поумен“. (Исто). Особено новите записи на анегдоти со мотивот за надлажување помеѓу Насрадина и Пеја покажуваат дека многу често Оцата е посупериорен мудрец и го засрамува Пеја. Таков случај претставува анегдотата „Насрадин Оца“ (Иф, лента бр. 11, снимена на 5. IX 1970 година во населбата Лисиче, од Станимир Вишински, а раскажувана од Санде Бошковски) во која е обработен познатиот мотив за потпирање на сидот (Насрадин Оца го оставил три часа Пеја да го потпира сидот). Тоа што македонскиот народен раскажувач му ја доделува неретко победата на домашниот, локалниот и национален јунак Пејо, може да се објасни и со мислењето дека „овој однос често добива национална, дури и политичка обоеност и има своја подлога во робувањето на нашиот народ под Турците“ (Исто). Меѓутоа, фактот што неретко во македонските народни анегдоти на овој мотив победата му припаѓа и на Насрадина не зборува само за творечката објективност на македонскиот народен раскажувач, туку и за тоа дека овој народ не го чувствува Насрадина како туѓ, интернационален јунак, ами и како доволно свој. За тоа зборува и

податокот дека во низа народни анегдоти кај Македонците ликовите на Насрадина и Пеја се заменуваат, се контаминираат. Таков е случајот, на пример, со новозапишаната анегдота „Насрадин Оца и печалбарите“ (Иф, лента бр. 2, снимена на 10 јануари 1970 година во Скопје од раскажувачката Олга Божинова), која всушност е варијанта на познатата анегдота „Итар Петар“, една од најдолгите и најрано публикувани народни приказни за Итар Пејо (Шапкарев, бр. 147).

*

* *

Во фондот на народните анегдоти кај нас постојат и такви што зборуваат за одделни народи, народности и етнички групи - за Турците, Власите, Циганите и др. - кои со не многу остар хумор откриваат некои особености на тие народи, народности и етнички групи. Така, во анегдотата „Еѓуптинот цар и Еѓупката царица“ (Шапкарев, бр. 62) на мошне духовит начин е предочена навиката кај Циганите за просјачење. Во анегдотата „Оти се викаат Власите Куцовласи“ (Цепенков, бр. 562) - која ја илустрира блискоста помеѓу анегдотите и преданијата - шеговито се објаснува колкава била смислата за снаоѓање на претставниците на оваа етничка група пред опасноста да бидат повикани на служење на воената обврска во турскиот аскер.

Така во анегдотите народниот раскажувачки хумор реализирал широка изразна сукцесија: од анегдотите чија хумористичност имала цел само да насмее, да разоноди и расположи (како во анегдотите „Глуата баба и еден чоек“ - Цепенков, бр. 464; „Новиот овчар што го истурило млекото без да сака“ - Цепенков, бр. 518 и „Тројцата другари: трескаиот, келешо и мрсулаиот“ - Цепенков, бр. 309), преку духовито илустрирање на низа недостатоци кај луѓето, тој достигнал до остар сарказам и сатиричност на забележливите општествени деформации.

Како мошне оригинални народни умотворби, анегдотите се карактеризираат со голем уметнички реализам; тие се уверливо сведоштво за будното око на народот-творец. Во лаконска форма

нашите народни анегдоти сатирично го насочувале својот хумор против извесни класно-социјални конфликти, настојувајќи да ги откријат, непосредно и духовито, вистинските извори на таквите општествени појави. Народната анегдота кај нас многу успешно ги воопштила и синтетизирала актуелностите на времето, одразувајќи ја живо и верно социјалната атмосфера на македонскиот терен во минатото. Во овој вид на македонските народни приказни е овековечено колективното животно искуство, типизирано и вообличено со најконцизен хумористичен израз (многу од нашите народни анегдоти ја даваат својата поента во форма на пословица и поговорка).

Затоа македонските народни анегдоти се одликуваат во видно сознајно значење, потврдувајќи ја и во денешните животни и општествени околности својата богата апликативност. Имено, народните анегдоти се обновуваат многу повеќе од секој вид на народната раскажувачка проза. Додека сказните, легендите и преданијата постепено но сигурно, неизбежно одумираат, исчезнуваат од животната и општествената сцена, а нови и не се создаваат (бидејќи тоа би претставувало анахронизам), дотогаш анегдотите (во поголема мерка отколку новелите) се одржуваат и обновуваат.

ЛЕГЕНДИ И ПРЕДАНИЈА

Легендите и преданијата се специфичен вид на народната раскажувачка проза. Тие спаѓаат меѓу најстарите народни умотворби, кои постигнале евидентен развоен процес и своевиден творечки израз. Во процесот на нивното создавање дошло до творечко соединување на реалистичниот, историскиот податок со поетската измислица. Специфичниот, оригиналниот креативен израз и автентичниот раскажувачки јазик и фрагментарно дадената содржина - се главните карактеристики на овие народни умотворби.

Употребата на терминот „*леџенда*“ доаѓа од латинскиот јазик („*legendus*“ - со значење на „она што треба да се чита“ - Т. Ćubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1988, стр. 217) и најнапред се однесувала на приказните за животните и на чудата на светците, но подоцна почнале да ги опфаќа и народните приказни. Во жанровска смисла, односно за означување на жанровските разновидности, употребата на терминот „леџенда“ е неопределена и дури противречна. Имено, овој термин во некои случаи се применува исклучиво за народните приказни со библиски, религиозни и црковни мотиви и теми; во други случаи терминот опфаќа значително поширока област на усната народна проза - се однесува на усните приказни со повеќе или помалку измислена содржина.

Раскажувачкото дејство во народните легенди и преданија не е особено богато со содржина, ниту пак композицијата е развиена и сложена. Во овие народни умотворби, најчесто, наидуваме на пократки известувања и најнужни податоци кои имаат цел да информираат за постоење на некои факти. Во легендите чудесното, митолошкото и религиозното е една од основните карактеристики. Во содржината на преданијата особно се застапени верувања за необични постапки на

некои животни, како и за истакнати луѓе (најчесто светци).

Преданијата се уште поскромни по материјалот од легендите, имајќи ја основната намена да предаваат („соопштуваат“) некое забележување, сознание или искуство. И преданијата, како и легендите, тоа го прават на чудесен, невообичаен, но секогаш едноставен начин.

Легендите и преданијата се со помалку естетско-уметнички вредности како раскажувачка народна проза, отколку што е тоа случај со потипичните раскажувачки форми на сказните, новелите, анегдотите и басните. Додека во потипичните раскажувачки народни приказни (сказните, басните, новелите и анегдотите) творечката измислица се признава, се цени и се користи како уметничко средство, дотогаш во легендите и преданијата таа се јавува како стремеж да се објаснат непознатите факти или појави од стварноста или да се дополни таа стварност со саканите факти. Во таков случај креативната измислица во овие народни умотворби се смета за веродостојна и дури рамнозначна на стварноста.

Во народните легенди и преданија материјалот, содржината се раскажува праволиниски: сите поединости (детали) се нижат една по друга, за да известат за нешто или за некого. Легендата ја одразува стварноста преку некое верување. Основната општествена функција на легендата е да го поткрепи верувањето, раскажувајќи за чудесното. Преданието, пак, раскажувајќи за некое минато, за одамна минати времиња, претставуваат устен народен летопис. Нивната основна намена е да го зачуваат споменот за важните настани и историски личности и да дадат оценка за нив. Стварноста во народните преданија е насликана релативно реално со опишување на настани од државно значење, кои оставиле траги во животот на народот. Конкретноста на преданијата ја потенцира и нивната локализација, бидејќи овие народни умотворби најчесто се поврзани со некое место (град, село, населба и сл.), како и со некој објект (мост, споменик, црква, односно манастир или друго сакрално место - џамија, теќе, тулбе и сл.). Застапувањето на

општото, типичното и универзалното со посредство на делумното, конкретното претставува една од најкарактеристичните одлики на преданијата.

*

* *

Излегувајќи од овие поопшти карактеристики на народните преданија и легенди може да се пристапи кон нивната класификација и проследувањето на нивниот развојен пат. Меѓу легендите, кои се одликуваат со разновидна идејно-тематска содржина, за најстари се сметаат *космогониските* (кои обработуваат мотиви за создавањето на животот и светот) и *етногенетичките* (тие кои го објаснуваат потеклото на човекот и на некои народи). Се смета дека тие потекнуваат од времето помеѓу II и V век, а својот процут го доживеале во периодот на богомилството, за што сведочи обилно застапениот дуализам (на ликот на Бога му се противставува ликот на ѓаволот) во нив. Покрај евидентната врска на овие легенди со апокрифната богомилска книжевност, забележливо е влијанието што тие го претрпеле од некои ориентални религиски системи (будизмот, христијанството, мухамеданството). Затоа космогониските и етногенетичките легенди се тематски насочени од нормите на тие религиски системи, но не ретки се случаите кога народните сфаќања не се во согласност со официјалните религиски догми, што е секако одраз на врската меѓу овие легенди и апокрифната книжевност на богомилите. Релацијата на космогониските и етногенетичките легенди со ориенталните религиски системи и апокрифната богомилска книжевност ја објаснува и видливата застапеност на многубројните заеднички меѓународни мотиви.

Легендите за потеклото на растенијата, животните и некои појави во природата, исто така, го влечат своето потекло од апокрифната книжевност, но тие се многу непосредно поврзани и со средновековната хагиографска книжевност. Овие легенди се јавиле

како резултат на постојаната човекова желба да го запознае светот на природата. Една од нивните поважни карактеристики е и суеверието. Соодветен одраз на народната вера во неприродни суштества се *митолошките* легенди, кои зборуваат за постоење на змејови, ламји, самовили, наречници, вампири, таласами и сл. Во овие народни умотворби суеверието е мошне присутно. Нив- на суштествена одлика е претставувањето на митолошки суштества во човеколика форма. Инаку, во овие легенди се одразени народните верувања уште од времето на докласното општество, поради што тие спаѓаат меѓу најстарите наши народни умотворби.

Верскиите легенди се создадени подоцна под влијание на црковната средновековна книжевност, конкретно од житијата на светците од христијанската религија. Во нив, како јунаци се јавуваат ликовите на најпознатите библиски личности - Адам и Ева, Каин и Авел, Богородица и Христос, Архангел Михаил, свети Никола, свети Илија, ангелите и сатаната, кои се претставени како обични луѓе и поставени во секојдневни врски со човекот. Легендарното дејство се одвива во сосем битов амбиент, што на овие народни умотворби им даваат реалистично обележје. Значаен е фактот, што народните верски легенди биле неспоредливо позанимлива, попривлечна лектира од официјално пропагираните црковни текстови.

Народните преданија, исто така, спаѓаат меѓу постарите народни умотворби. Постои мислење дека нивното потекло го влече својот корен од родовско-племенските преданија што зборувале за појавата на поодделни племиња. За народните преданија се карактеристични *историзацијата* (поврзување на раскажувачкото дејство со некој историски настан, односно личност) и *локализацијата* (раскажувањето се однесува на конкретно детерминирана територија). Застапеноста на бројни **архаизми**, исто така, е видлива одлика на преданијата, како и на легендите; појавата на архаизмите во овие народни умотворби е резултат на непознавањето или на заборавањето на околностите во кои

се случил односниот настан, како и на заменувањето на имињата на личностите за кои се зборува, поради што и **контаминациите** не се ретка појава.

Кај **историските** преданија се разликуваат преданија за историските настани од оние за историските личности. Првите ги одразувале настаните кај народот кои во неговата психа оставиле длабока трага, односно ги овековечиле оние личности кои одиграле видна заштитничка улога кон своите сонародници. Појавата на овој вид народни преданија е резултат на колективната љубопитност кај народните маси кон своето историско минато. Во историските народни преданија посебно значење има ставот на народот кон односниот историски настан или личност и оценката на анонимниот раскажувач, која секогаш е сообразена со колективните погледи и интереси. Меѓутоа, веднаш треба да се предочи фактот дека овие народни умотворби не содржат голема историска вистина, бидејќи нивното раскажувачко дејство е исполнето со безброј легендарни елементи. Тоа е особено видливо во преданијата за историските личности, во кои ликовите се значително идеализирани.

Околу прашањето за времето кога дошло до појавата на преданијата за историски настани кај нас, може да се констатира дека тие се создаваат претежно од XIV век наваму, т.е. од потпаѓањето на нашиот народ под турска власт. Приличен број од нив зборуваат за такви пресудни настани од историјата на балканските Словени - за последните решавачки борби против турските освојувачи („Како Турците презедоха Прилеп“ - Миладиновци, стр. 481). Карактеристично е, исто така, што притоа народниот творец дава свое толкување на тие значајни историски настани („Преземањето на Серешката крепост“ - СБНУ, XIII, стр. 206).

Забележливо е дека извесен број од преданијата за историски личности се поврзани со преданијата за историските настани. Такви се оние за Момчил Војвода, Марко Крале, поодделни ајдути, Александар Велики (Шапкарев, III, стр. 372 - Варијанта кај Миладиновци, стр. 480),

Давид и Соломон (СБНУ, VI, стр. 119; СБНУ, XI, стр. 97; СБНУ, XVI - XVII, стр. 291), Јустинијан, Константин („За ајазмото Бал’клија во Станбол“ - СБНУ, IV, стр. 154) и други. Оние преданија што се однесуваат на личности од туѓата историја, најверојатно, проникнале во македонската раскажувачка народна проза преку средновековната феудална книжевност. Тие преданија, како и оние за истакнати личности на македонската историја (Климент и Наум Охридски и др.) се несомнено сведоштво дека преданијата за историски личности кај нас постоеле и пред доаѓањето на Турците во нашите краишта, во што се состои и посебното значење за науката на овој вид народни умотворби.

Побројни се т.н. *етиолошки* преданија (од грчките зборови „Аитиа“ - потекло и „логос“ - знаење, мислење, говор), кои го објаснуваат, се разбира, на свој начин, потеклото или името на некое место, река, езеро, планина, град, село, крепост и сл. Со оглед на фактот дека секое народно предание е историско во својата основа (бидејќи за неговото создавање послужиле реални, вистински настани и збиднувања - војна, востанија, појавата на некоја исклучителна историска сличност и сл.), може да се предочи дека творечката измислица во овие народни умотворби има реален карактер и, најчесто, не и противречи на историската вистина. Во оваа смисла, и македонските народни етиолошки преданија во чести случаи бележат совпаѓања на „измисленото“ со историското. Тоа е особено случај со оние етиолошки преданија, кои се поврзани со познати историски личности, какви што се, на пример, преданијата „Свети Климентовата стапаљка“ (Миладиновци, стр. 481); „Маркова нога“ (Миладиновци, стр. 482); „Марков камен“ (исто); „Марково Кале на Хисара в Штип“ (СБНУ, XII, стр. 201); „За Здеглавје и Белица или Првите св. Климентови епископии Главиница и Белица“ (Шапкарев, кн. III, стр. 370 - 371), чие кажување наоѓа своја потврда во известувањето на познатиот руски славист *Викџор Иванович Григорович* во неговиот „Очерк путешествин по Европејској Турцији“ (од 1887 година, стр. 99), и преданието „За Девој и Панзир“ (Шапкарев, кн. III, стр. 369).

Типична етиологичност содржат и други македонски народни преданија, како оние што зборуваат за манастири и езера. Притоа треба да се потенцира дека повеќето од нив се создадени на интернационални мотиви за заштитничката улога на светците, како и за чуварската функција и дејност на поодделни светци. Така, според преданието „Охридското Езеро“ (Миладиновци, стр. 480), светецот Наум ги има клучевите од изворите на Езерото и го чува градот и Охридското Поле од поплава. Ова предание ја илустрира и народната етимологија околу толкувањето на името на манастирот „Св. Заум“, кој се наоѓа во непосредна близина на манастирот „Св. Наум“ (што го изградил, живеел во него и е погребан овој наш светец - просветител):

„Најпосле вељат, че това езеро ја глобоко до неизмервање и че никој не можит да го измерит. Некоја жена, не слушаешчем такви зборови, нап’лна чун со сицим, врза на крајот железото и појде стред езерото да го измерит. Но тога се кренаха високи бранови, кои без малу ќе ја потопеха. Таја, со горешто каење, се помоли на св. Наум да ја протит и се обешча да направит манастир на това место к’де ќе излезит. Вистина к’де таја излезе, направи манастир св. Заум, т.е. за ум направен“ (Миладиновци, стр. 481; варијанта: „Предание за манастирот Заум“, Цепенков, бр. 624). Името „Заум“ на овој наш манастир бугарскиот научник Јордан Иванов го објаснува со името на Богородица Зах’лмска, на која манастирот и е посветен.

Градот Охрид, пак, според преданието „Охрид“, го добил своето име од византискиот император Јустинијан, кој кога се градела охридската крепост „се качи на ридови, на кои лежи градот, и гледаешчем прелепото местоположење, извика „Охрид“, т.е. ох, каков убав рид. И од тога остана да се викаат градот Охрид“ (Миладиновци, стр. 480).

Посебна вредност етиолошките народни преданија имаат за лингвистиката, особено за топономастиката, за кои овие народни текстови се јавуваат како пребогат и ценет материјал.

Иако во многу случаи се создавани на меѓународни мотиви, македонските етиолошки народни преданија спаѓаат меѓу најоригиналните литературно-фолклорни творби.

Имено, многубројните идејно-тематски сличности во преданијата од овој вид со тие кај другите, пред се балканските и прибалканските народи и народности, треба да се третираат како типолошки соодветности, а не како непосредни заемки помеѓу тие народи и народности.

*

* *

Определбата на легендите како жанр подразбира нивно разграничување од другите блиски жанрови. Може да се констатира дека кон народните легенди се однесуваат и жанровите на писменоста и жанровите на усното творештво. Така со жанровите на писменоста легендите ги поврзуваат сличните мотиви, како житијата на светците и апокрифите, а со фолклорните жанрови легендите се блиски по својата структура.

Прилично голем број од македонските народни легенди имаат религиозно-христијански карактер и тоа се оние што обработуваат библиски сижети, па цели пасажии од библиските текстови, се разбира преработени според народниот миросглед и вообличени со автентичен, дури и дијалектен јазик. Од македонските космогониски легенди најпопуларни се оние што зборуваат за тоа како настанале светот и животот, како и поодделни небесни тела („За Сонцето и Месечината“ - Шапкарев, бр. 41). Во овие легенди се присутни множество нивни толкувања на тие вечни прашања од народниот миросглед и неговата љубопитност, која не знаела за граници, та досегала и до небото; но, таа наивност истовремено е и прекрасен израз на народната способност за творечко поврзување на секојдневната стварност со најдалечните, најнеиспитаните, најнепознатите вселенски простори. Така, во легендата „Кумоа - слама“ (Шапкарев, бр. 26; варијанта: „Како се

создадени Сонцето и ѕвездите“, СБНУ, VIII, стр. 181) при објаснувањето на потеклото на „Млечниот Пат“ анонимниот раскажувач ги одразил и нормите на народната етика: „Некогаш некому не му дофтасала за коњот слама, та тој зел еден кош и отишол, та украде еден кош слама од кума си. Кога си се врашчал дома, сламата му се расила п’тем, та за вечно споменавање на нечесната му работа, краж-бата, сламата што се израсила по п’тот се препраила на ѕвезди по небото“.

Нашите етногенетички легенди, пак, покрај тоа што го „објаснуваат“ создавањето на човекот („Кога и како се создавани луѓето“ - СБНУ, XV, стр. 92) зборуваат и за потеклото на поодделни народи и народности, како Турци, Грци, Власи, Евреи, Цигани и др. Притоа, овие легенди ги одразиле односите меѓу разни народи, посебно на нашиот спрема соседните и другите народи, со кои тој бил во определени културно-историски и економско-трговски односи. Подбивниот тон што понекогаш се забележува во раскажувањето е резултат на своевидната омраза кај нашиот народ спрема Турците и Грците за претрпените тегоби во периодот на политичкото, односно духовното ропство, така и на националистичките тенденции, пројавени од владејачките класи на поранешните ненародни, нерамноправи режими. Етногенетичките легенди, најчесто зборуваат за некоја карактеристична особеност на поодделни народи, како што е тоа случај со легендата „Цар Фараон и Циганите“ („Оти се Еѓупците сиромаси, и црни, и темни“ - Цепенков, бр. 10), која „појаснува“ како припадниците на оваа народност ги загубиле своите материјални богатства што ги имале во минатото.

Во легендите за потеклото на растенијата, животните и некои појави во природата се забележува силно влијание од хагеографската книжевност и тие покажуваат колку тесна е врската меѓу различните идејно-тематски групи на овие наши народни умотворби. Имено, и во овие легенди, како и во космогониските, етногенетичките, митолошките и верските, се јавуваат ликови на Господ, Богородица, ѓаволот, некои

ангели и светци на христијанската религија. Така според легендата „За бубалките“ (Шапкарев, бр. 25; варијанти: СБНУ, VII, стр. 171; СБНУ, XIV, стр. 100) потеклото на свилениите буби е дело на Богородица: таа, забележувајќи ја меѓу присутните на Христовиот погреб и желката, се насмеала, но веднаш се покајала и се проколнала „да би црви зоврела моја уста“; кога набрзо плукнала, од устата и излегле црви, кои всушност биле идните свилени буби. Создавањето на волкот, пак, се толкува со помош на ѓаволот („Волкот создаден од ѓаволот“ - Шапкарев, бр. 25); притоа ѓаволот настрадал од волкот, кој му ја изел едната нога, па оттогај ѓаволот уште се вика „едноногиот“ односно „куциот“. Грмежот и молњата, според овие легенди, се дело на св. Илија, кој ги создава кога ја гони ламјата за оваа да не го јаде берикетот („За грмежот и трескајцата“ - Шапкарев, бр. 37).

Имињата на животните, исто така, се заслуга на некои истакнати библиски личности: според легендата (СБНУ, VII, стр. 180) Адам им дал имиња на сите животни, раководејќи се од нивниот глас.

Народната фантастика и суеверје се пројавиле преку најразновидни претположби и верувања во низа натприродни суштества во митолошките народни легенди. Одразувајќи сфаќања на заостанатиот народен миросглед, овие легенди ги опишуваат истите оние митолошки созданија кои се застапени во другите видови народна проза (во сказните и преданијата, на пример), како и во соодветните народни песни. На тој начин митолошките легенди претставуваат пример на интересно дополнување помеѓу народната поезија и проза. Во народната легенда „За јудите, самовилите и виулиците“ (Шапкарев, бр. 45) се претставени самовилите: „А за самовилите вервеет да се некакви женски невидими духови со врвчоечески сили – некакфи божества. За ними кажвеет оти ношје - на полнош, до глау-доба сфиреле сфекакфи сфирби и играле оро, хем се м'чеет некои да докажеет оти сами со сфоите уши ги слушале.“ Змејот и ламјата, народната легенда ги оцртала како рожби на луѓето, змејот е машко дете, а ламјата девојче. Легендата уште

напоменува дека скопското население со симпатии зборувало за змејот, а ги мразело ламјите, додавајќи дека змејот и ламјата имале крилца под мишките, кои можеле да ги видат само праведните луѓе - констатација, која несомнено сведочи за црковното влијание и врз овие народни умотворби (Шапкарев, бр. 258). Според друга легенда (Шапкарев, бр. 272), статија потекнува од грчко-митолошките сирени (само не пее секогаш како нив) и е жена со долги коси, која живее во длабочините на застоени води. Вештерките се јавуваат во вид на оган („Вештици“ - СБНУ, III, стр. 158), вампирите како непричестени мртвовци кои оживуваат ноќе и излегувајќи од гробовите им ја пијат крвта на другите луѓе (СБНУ, III, стр. 155), наречниците како три жени од различна возраст (СБНУ, I, стр. 110), а таласамите се животни - волови, кучки и сл. (СБНУ, III, стр. 458).

Како што можеше да се забележи во раскажувачкото дејство на митолошките легенди, а тоа е случај и со другите видови народни умотворби, нивниот анонимен творец често се јавува како непосреден сведок на збиднувањето, опишувајќи ги митолошките суштества претежно во форма на појави од секојдневниот живот, поточно споредувајќи ги со предметите што го опкружувале, како и по целосниот амбиент со дејство во сосем битов фон:

„Имало јаз, што течело вода, до јазот имало една топола и туку беше скршнала вештицата от правиот пат и во тополата се удрил огнот, та беше се изронил сиот, како искри от некој коачки оџак, кога да се креваат наугоре и да паѓаат наудолу“

(Цепенков, кн. IX, бр. 532, стр. 124-125).

Во македонските верски народни легенди видна карактеристика е нивниот своевиден творечки реализам: библиските личности се претставени во најнепосредни односи со луѓето, а раскажувачкото дејство се одвива во наполно битов амбиент. И во овие народни приказни мошне популарен е мотивот за правдата и неправдата. Така во легендата „Селанин, Ристос, Свети Петар и Аранѓел Михаил“ (нпр, стр.

95 - 98) сиромавиот селанец, барајќи праведен човек за кум ја одбива понудата на Исус Христос и свети Петар, бидејќи тие не се праведни - првиот на едни луѓе им дава „неизмерно богатство“, а други ги остава да умираат од глад, додека вториот едни ги пушта да влезат во рајот, други не. Селанецот се определува за архангел Михаил, бидејќи тој никому атер не правел и секому му ја земал душата.

Идејната страна на легендите се појавува во тоа што во нив оценките, збиднувањето, настанот и личноста е дадена од селско-народната точка на гледање. „Се разбира, во легендите е одразена и надмината психологија, влијание од црковниот морал...“ (Н. И. Кравцов - С. Г. Лазутин, Руское устное народное творчество, Москва 1983, стр. 130). Тоа е видливо особено во македонските верски народни легенди, кои најчесто претставуваат своевидни варијанти на познатите библиски приказни, раскажани на мошне популарен начин. Нашите верски легенди го опфатиле и мотивот на смртта, како несомнено вечна преокупација на човековото размислување за смислата на неговото постоење, како што е тоа случај во овој финален фрагмент од една наша легенда, позната во повеќе варијанти:

„От денеска натамо да бидеш слепа, за да не можеш да распознаваш и да гледаш луѓето кој е сиромаш, кој е чорбаџија, кој е стар и кој е млад. Да бидеш глува, за да не слушаш плаحوвете и молбите на луѓето; да бидеш нема, за да не зборуваш и да не те познаат луѓето; да бидеш невидима, за да не те видат и уплашат от тебе; и најпосле, да бидеш немилостива, за да не гледаш ат’р на никого.“

(СБНУ, X, стр. 145).

Општо третирано, може да се заклучи дека и народните легенди, како и другите народни умотворби кај нас, се јавуваат како дела на уметност на усниот збор. Во народните легенди успешно е конструиран сизетот или епизодата, кои ја откриваат и основната мисла на умотворбата и мајсторски е дадена суштината на карактерите

на песонажот. Иако постои уверение дека легендите во литературниот фолклор живееле и создавале додека во народот се одржувале религиозните или суеверните претстави и сфаќања, може да се констатира дека на македонскиот терен се уште можеме да се сретнеме и денес со жива раскажувачка традиција на народната легенда.

*

* *

Народните легенди и преданија се карактеризираат со далеку поеластична, поапликативна уметничка форма, отколку другите видови на раскажувачката народна проза. Легендите и преданијата, главно, формуваат определена епизода, некоја секвенца од народно верување, сфаќање или толкување. Во таа смисла, легендата и преданието немаат поизразит, типизиран почеток, експозиција, заплет и расплет. Раскажувачкото дејство во нив се одвива, тече како своевиден поток од зборови, едноставно, хронолошки, еднонасочно.

Иако и во легендите и во преданијата е застапена обична народна фантастика, творечката измислица, се смета дека - наспроти преголемата легендарност во легендите - во преданијата е позабележлива реалната основа. Легендите и преданијата на македонски јазик и како творечки процес се интересна, покомплексна појава. Тоа особено важи за народните преданија.

Меѓу поинтересните творечки феномени кај преданијата е нивната поврзаност со народните песни. Посебно тоа е случај со историските народни преданија. Во науката е изнесено мислење дека преданијата можат дури да се сметаат како песни во проза. Трансформацијата на народните песни од историски карактер во историско предание, дополнето со елементи на етиологичност, е забележана појава и во рамките македонската народна книжевност. На тој проблем посебно внимание му посвети кај нас д-р Кирил Пенушлиски, пишувајќи соодветни научни трудови, особено по повод записите на најплодните македонски собирачи на народни умотворби, прилепчанецот Марко

Цепенков (К. Пенушлиски, Непознато предание за Марко Кралевик и Секула Детенце, „Народно стваралаштво“, Београд, 1965, св. 13 - 14, стр. 994). Некои од публикуваните македонски народни преданија ја предизвикуваа љубопитноста и интересирањето и на пошироки фолклористичко-етнолошки простори: за нив пишуваа истакнати југословенски и странски научници - слависти, фолклористи и етнологи. Тоа особено беше случај со историските народни преданија на македонски јазик за Марко Крале, Наум и Климент Охридски.

И не е евидентна поврзаноста на народните легенди и преданија само со народната песна, со народните стихови. Во рамките на македонската народна книжевност позната е и поврзаноста на народните преданија и со ликовната уметност – со фреско-сликарството и иконите, па дури и со писмените паметници - летописи и слични документарни текстови. За поврзаноста и меѓусебната преплетеност на македонските народни преданија со фреските и иконите по македонските цркви и манастири најпозната илустрација, секако, е записот на преданието „Св. Наум и мечката“ од страна на охриданиецот **Кузман Шапкарев**, публикувано во неговиот импозантен *Зборник* во осум томови (Шапкарев, бр. 78) и двојната ликовна верзија (фреските) на тоа предание на влезната врата и на ѕидот над гробот на светецот Наум Охридски во неговиот манастир.

Што се однесува, пак, до поврзаноста на ова предание со писмените паметници од документарен карактер, сведоштво е новопронајдениот *Летопис* на манастирот „Св. Наум“ на чии страници се наоѓа и отпечаток од манастирскиот печат со ликовно решение на сижетот за кој зборува преданието - чудото на светецот: да ја впрегне во воловскиот јарем мечката што му го изела едниот вол од севгарот на селанецот кој го орал манастирскиот имот со своите два вола.

Затоа можеме да заклучиме дека македонските народни преданија и легенди не се само сакана, омилена литературно-фолклорна лектира за нашите луѓе, туку тие се и забележлив предизвик за науката. А дека од сите видови народни легенди и преданија токму историските преданија

се најблиски до науката тоа веќе е децидно установено меѓу научниците.

Македонските народни легенди и преданија претставуваат такви фолклорни и научни достоинства затоа што се вонредно впечатливи фолклорно-уметнички состави и веродостоен литературно-фолклорен материјал за повеќекратни научни истражувања. Тие народни текстови се благодарен материјал за проучување на лингвистите (филозофите), посебно за дијалектолозите и топономастичарите, за фолклористите и етнологите, за психолозите и историчарите, за демонологите, теолозите и социолозите. На крајот, овие интересни и допадливи народни текстови се посебно привлечни и инспиративни за современите македонски писатели, кои по традиција го користат и надградуваат во своите модерни литературни дела богатото литературно-фолклорно наследство. Примерите со досегашните литературни опуси на најпознатите македонски современи автори Блаже Конески, Славко Јаневски, Стале Попов, Васил Иљоски и другите се најверливо сведоштво за тоа.

Народните легенди и преданија создадени на македонски јазик низ вековите се прекрасно сведоштво за постојано активниот народен дух и интелект. На мошне занимлив начин тие ја илустрираат вековната народна љубопитност која настојувала, се разбира, во рамките на тогашните погледи и сфаќања, да проникне во секоја поважна животна појава, во секој позначаен природен и општествен феномен, при што давала своја оценка и толкување. Во минатото овие народни умотворби имале огромно значење, бидејќи извршувале несомнена општествено-национална функција: чувајќи го споменот за значајните пресудни историски настани, проткаени со борби и противставување на поробувачите - туѓинци, легендите и преданијата го освежувале и одржувале сознанието за националната самобитност.

Иако легендите и преданијата како литературно-фолклорен жанр му припаѓаат на минатото, тие остануваат драгоцен извор за запознавање на народната, колективната психологија и мироглед.

**Кратки
народни
умотворби**

ПОСЛОВИЦИ И ПОГОВОРКИ

Кратките народни умотворби, особено пословиците и поговорките се најчесто употребуваните, интерпретираните народни умотворби, што ја документира нивната популарност и користеност. Основна карактеристика на кратките народни умотворби - *пословициите*, *поговорките*, *гаџанкиите*, *благодословиите*, *клепвиите* и др. - покрај нивната концизна уметничка форма е и тоа што по некои свои содржински и стилско-изразни елементи се претежно блиски, а по некои белези се разликуваат. Така, на пример, додека пословиците и поговорките изразуваат и одразуваат некое животно искуство и ја олицетворуваат народната мудрост, дотогаш клетвите, благословите и здравиците претставуваат своевидни зборовни формули со кои се изразува добра, односно зла пожелба, при што доаѓа до израз верувањето во магиската сила на зборот. Гатанките, прашанките, брзозборките, пак, имаат цел и функција да разонодат, да предизвикаат недоумие, смеа и досетливост.

Зборот „*пословица*“ кај нас дошол од рускиот јазик, означувајќи нешто што доаѓа после словото, а ако се знае дека порано **слово** значело она што денес значи збор, тогаш пословицата означува нешто што доаѓа по некое кажување, некој **заклучок** по одредена содржина. Оттаму, пословицата содржи одреден *заклучок*, *резиме* по некое прашање.

Во македонската народна книжевност терминот *пословица* се употребувал уште кога започнало собирањето на овие народни умотворби. Така, овој термин го употребил македонскиот преродбеник **Јордан Хаџи Константинов-Џинот** при објавувањето на своите четири македонски народни пословици во „Цариградскиот весник“ (25 декември 1854 година):

1. *На две глави една капа не се шираат.*
2. *На едно лице две усми не биваат.*
3. *Две ѕнезда (седела) една квачка не може да квачи.*
4. *Еден дирек две к'ичи не може да шошира.*

И Браќата **Миладиновци** во својот знаменит Зборник (Загреб, 1861) објавиле 51 народна пословица и поговорка. Најголем број пословици и поговорки запишал и публикувал најплодниот и најталентираниот собирач на македонски народни умотворби прилепчанецот **Марко Цепенков** - 5 039 (види М. Цепенков, Македонски народни умотворби, Скопје, 1972, кн. 8).

Пословицата се дефинира како кратка говорна формула, најчесто двочлен израз, во кој е одразено некое животно искуство, некој суд за животно прашање или животно појава. Народните пословици се употребуваат како дел од обичниот говор и се применуваат во конкретни случаи со типичното да се изрази конкретното. Со оглед на тоа дека пословицата ја одразува народната мудрост, таа ги содржи сфаќањата не на поединецот, туку на средината, што значи дека таа не е искажан личен став, туку исказ на колективната реакција на разновидните текови на стварноста. Народната пословица - како стегната, духовна, остроумна и сликовита изрека - одразува мисла основана на животното искуство и потврдена со многубројни случаи и настани во општеството и околу човекот. На таквите пословици им се придружиле и други бројни изреки од пишуваното, литературното творештво кои добиле јазичен израз на овие народни умотворби.

Термините пословица и поговорка речиси секогаш одат заедно. Фолклористиката веќе има констатирано дека помеѓу пословицата и поговорката нема некоја посуштинска разлика, туку дека разликата е повеќе формална. Поговорките имено се пократки и се јавуваат во форма на кратка изрека или израз. За разлика од пословицата, која речиси секогаш содржи некоја универзална порака, односно заокружена мисла со поопшто значење, поговорката претежно претставува споредба и се

карактеризира со локализми. За пословиците уште може да се рече дека тие се неоформени изрази кои се уште не станале пословици. Тие повеќе навестуваат отколку што кажуваат со својата уметничка форма, па вистинската вредност ја добиваат во говорниот контекст. Нивната содржина не е целосно изговорена, но кај соговорникот иницира вистински и целосни мисли. Поради тоа надвор од контекстот поговорките понекогаш остануваат нејасни. Поговорката може да настане од пословица, ако пословицата го загуби едниот дел. Така, на пример, пословицата „Лозјеѝо не сака молиѝва, Сѝуку моѝшка“ (позната и во поинаква форма како: „Лозјеѝо сакамоѝшка - нејќе молиѝва“) во практичниот разговор може да се сретне само со едниот нејзин член: „Лозјеѝо не сака молиѝва“, бидејќи другиот изоставениот член се подразбира.

Поговорките најчесто се сосем кратки фрази, неретко само од два збора: „Трчи – лажси“ „Нашол – зашол“ „Обрал босѝаноѝ“ „Трѝение - сѝасение“ и др. Како и пословиците така и поговорките, дури и во поголема мерка, се употребуваат начесто во своето преносно значење. Инаку, најнапред пословиците и поговорките се јавуваат како забележувања на поединци, талентирани индивидуи, кои имаат моќ да забележуваат, но и смисла за убаво изразување. Нивните забележувања искажани во практичниот живот средината ги прифаќа и тие стануваат народни пословици или поговорки изразувајќи ја народната мудрост, народната филозофија. Пословицата и поговорката обично се во согласност со народните сфаќања и критериуми. Во овие кратки народни умотворби народот дал свое гледање речиси за сите животни проблеми и појави, за се она што го опкружувало и го побудувало неговиот интерес. Затоа, пословиците и поговорките се синтези на народните искуства и сознанија за најразновидните животни прашања. Така, во пословиците и поговорките забележуваме гледања од најразлични агли дури и на исти прашања, зашто и во народот се среќаваат различни интереси и различни толкувања. Во таа смисла

владајќките слоеви во општеството имале интерес да ги протежираат пословиците и поговорките од родот на овие: „*Наведнаџа ѓлава и џод сабја минува*“, „*Човекоџ в за мака роден*“ и др., а обратно од нив, угнетените припадници во општеството се искажувале со пословици и поговорки од типот: „*Ако се сџориш овца, секој ќе џе сџриже*“, „*Подобро в ѓроб, оџколку роб*“ итн. За да влезе во комуникација една пословица или поговорка треба да биде прифатена од средината, која се јавува во улога на фактор на понародување, на фолклоризирање.

И раскажувачите на народните приказни често ги користат народните пословици и поговорки за заклучок по одредена содржина не само на крајот на приказната, туку и низ текстот на приказната, кога сакале да истакнат некоја мисла, да го оживеат монологот или дијалогот меѓу јунаците во приказните и сл. Во ваквите случаи пословицата или поговорката доаѓа на крајот на приказната како кратко резиме, односно заклучок по дотогаш кажаното. Во таа своја функција овие народни кратки умотворби најмногу се застапени во народните новели и анегдоти, како и во басните и во другите приказни за животни. Понекогаш, особено во записите на **М. Цепенков** имаме и дополнителни, поопширни појаснувања на пословицата (поговорката) поместена во приказната, па дури и толкувања на одредена пословица и поговорка, со цела приказна (новела, анегдота или басна). Во записите, пак, на вториот најплоден македонски собирач на македонски народни умотворби - охриѓанецот **Кузман Шапкарев**, пословиците и поговорките неретко се јавуваат и во функција на наслови и поднаслови на народните приказни, иако и кај него во одреден број случаи пословицата или поговорката доаѓа на крајот од приказничниот текст, како своевиден коментар, заклучок или поука. Илустрација во тој поглед претставува, на пример, хумористичната новела под наслов *Брборливаџа жена и умнаџа баба или „Јазикоџ коски немаџ, а коски кришиџ“* (Шапкарев, бр. 32). Во записите кај овој собирач на македонски народни умотворби имаме појава кога пословицата (поговорката) се

јавува и како своевидно мото кон текстот на одредена приказна, како што е случај со записот на најдолгата македонска народна приказна за Итер Пејо, кога на почетокот од текстот на оваа приказна се јавува народната пословица „Врли го во морето, а тој ќе ти излезит со стадо офци“ („Итар Петар“ Шапкарев, бр. 147).

Покрај овие два начина на создавање народни пословици и поговорки - врз основа на секојдневни опсервации на народот и издвојување од текстовите на народните приказни, - кај еден народ пословици и поговорки можат да се ексцерпираат и од текстовите на средновековната црковна литература, во која смисла *Библијата* се јавува како најбогат извор. Народниот творец и во ваквите случаи ја приспособувал уметничката форма на библиските мудрости, сентенции и други кратки поучни текстуелни елементи од библискиот текст, правејќи ги на тој начин подостапни, поразбирливи и поприфатливи за широките, недоволно просветени, народни слоеви. Ваквите народни пословици и поговорки и кај нас Македонците се лесно препознатливи, бидејќи тие ја застапуваат и одразуваат христијанската идеологија. Обично, таквите народни пословици и поговорки повикуваат на крајна покорност и послушност на човекот кон Господ, Исус Христос, Богородица и другите позначајни личности на оваа религија: „*Верата и ѝланиње ѝремесија*“; „*Госпоод забата ама не забораа*“, „*Госпоод ни куцајта овца не ја осџавај*“, „*Госпоод дал, Госпоод зел*“, „*Госпоод коџо милува и џо наказува*“, „*Рисјанин ѝрав кој сакај да бидиј, маки ѝреба да ѝрејриши*“, и др.

И, на крајот, меѓу македонските пословици и поговорки има и такви што се преземени (преведени, односно адаптирани) од фондовите со вакви умотворби на другите соседни и подалечни народи и земји. Во ризницата на македонските народни пословици и поговорки евидентно е присуството и застапеноста на турски и грчки народни пословици и поговорки; има и вакви народни умотворби позајмени од Србите, Бугарите, Романците, Евреите и други народи и народности. Тоа

пренесување, преземање и адаптирање на туѓите пословици и поговорки во фондот кај еден народ најчесто се извршувало по устен пат, преку патувања, трговски врски, одење на печалба, војни и заедничко живеење и сл. Кај нас

Македонците и кај другите балкански народи што подолго време живееле под турско ропство има преземени народни пословици и поговорки и од фондот на арапските народи и земји, и во тој случај турската народна книжевност се јавила како посредник. Инаку, природно е што најмногу туѓи пословици и поговорки во фондот на македонските кратки народни умотворби се од турската литературно-фолклорна ризница. На проблематиката на преземањето (буквалното или адаптирано) преведување на туѓите пословици на македонски јазик е посветена студијата на *Анасџас Таховски* „Грчко-македонски паралели“, публикувана во сп. „Македонски јазик“, Скопје, 1956, кн. 1 и 2.

Во некои случаи останале неизбежни траги од оригиналниот јазик на пословиците и поговорките при нивното преводно или адаптирано пренесување во фондот на македонските народни пословици и поговорки. Убава илустрација во тој однос претставува записот на М. Цепенков „*Волкоџ олакаџа ја менуаџи, ама кудџа не ја менуаџи*“ (Цепенков, кн. VII, бр. 370), која несомнено е превод на српската народна пословица запишана и публикувана од Вук Караџиќ „Вук длаку мења, али куд никада“ (Караџиќ, Српске народне пословице и друге различне као и оне у обичај узете речи и загонетке. II државно издање, Београд, 1933). Очигледно е дека при преводот М. Цепенков не умеел да го преведе и зборот „куд“, па го оставил во текстот на својот запис со членувана, македонизирана форма.

Денес, во нашата современост, трансмисијата на пословиците и поговорките е збогатена и со бројните форми и средства за комуникација, како весниците, списанијата, радиото, телевизијата и другите публикативни можности, преку кои често се цитираат и

допираат до читателите и слушателите најразновидни народни пословици и поговорки, како функционален, илустративен текстуален или вербален материјал. Што се однесува до развојните процеси и времето на настанувањето на народните пословици и поговорки, треба да се констатира дека тие имаат дамнешно потекло, односно дека тие почнале да се создаваат едновремено со другите видови народни умотворби, особено со приказните. За некои од народните пословици и поговорки приближното определување на времето на нивното создавање може да се определи според некои јазични елементи на текстот на овие кратки народни умотворби. Секако, најстари се оние што одразуваат верско-религиозна содржина, односно тие што се преземени од средновековните црковни текстови. Најголемиот број македонски народни пословици и поговорки, како и тие кај другите соседни словенски и балкански народи, се оформени во периодот на феудализмот, особено оние кои одразуваат социјално-класни односи и спротивности. Такви односи одразуваат поговорките „*Царска усџа – остџра сабја*“, „*Наведнаџа г̀лава, џоо сабја минува*“ и др.

Во однос на тематиката застапена во македонските народни пословици и поговорки треба да се истакне дека речиси нема област од човековиот и општествениот живот која не е застапена во овие кратки народни умотворби. Иако преобладаваат македонските народни пословици и поговорки со трудова тематика, во нив се застапени и ликовите и мотивите што се однесуваат на патријархалните односи и форми на живеење во рамките на семејството, на различните занимања, на моралните сфаќања и критериуми, на претставите кај народот за убавото и доброто, чесното и нечесното кај човекот, на поодделни грди и штетни постапки и склоности, како мрзливоста, пијанството, лицемерноста, некадарноста, нестрпливоста, суеверието, итн. Македонскиот народен творец во пословиците и поговорките посебно ја цени **трудољубивоста** („*Залудо работџиш, залудо не седи*“, „*Трудоџи секогаш се наградува*“), **умноста** („*Умноџи е јунак, а не силноџи*“),

трезвеноста („Без мака - нема наука“), **чесноста** („За една чес живејќи чоек“), **добродетелноста** („Најрај добро и заборави го“) и **незлобливоста** („Не којј гроб другему, оџи сам џаѓаш во него“). Наспроти тоа, народниот афористичар се објавува против **нескромноста** „Само џразниот клас шџрчи“, **алчноста** („Ако му дадеш џоклуџкаџа, ќе џи сака и грнеџо“), **лицемерноста** („Анѓел се кажуа, ами коа џраи лаѓи со оџаџки“, „Ни лук јал, ни лук мирисал“), **нестрпливоста** („Боџни џрачка - џиј вино“), **брзоплетоста** („Брза кучка слеџи кучиња раѓаџи“), **некадарноста** („Ем шуџи, ем бодџа“), како и **празноверјето** („Ако немаш к'смеџи, нафиле се џрудџи“).

Што се однесува за прашањето на класификаџа на народните пословици и поговорки, главно, се употребуваат две класификаторски постапки: 1) се подредуваат по азбучен ред; 2) се групираат по тематски гнезда (и во рамките на тие гнезда подредувањето е според азбучниот ред).

За разлика од многу други видови народни умотворби, пословиците и поговорките и во современите општествени услови претставуваат жива творечка традиџа, бидејќи лесно се подложуваат на апликаџа во секојдневјето.

ГАТАНКИ

Народниите гатанки имаат дамнешно потекло и нивното настанување во далечното минато било поврзано со верувањето на човекот во постоење на разни зли сили. Во почетокот, кога била создадена гатанката, се забележувала нејзината поврзаност со **митот**. Но подоцна, кога митот бил заборавен, гатанката - како краток и погоден за помнење текст - го продолжила својот, скоро, илјадагодишен живот. На тој долг пат од најдалечното минато до денес, народната гатанка трпела најразновидни влијанија, менувајќи ја дури и својата смисла.

Гатанките во минатото имале и иницијациски карактер. Момчето и девојката дури откако ќе одгатнеле определен број гатанки (најчесто три) биле сметани за зрели личности што можат да формираат дом и семејство. Остатоци од овие развојни фази на народните гатанки се забележуваат и денес во народните приказни за умната девојка која царот ја барал за сопруга на својот син. Денес гатанките се присутни во секојдневниот живот, најмногу за да предизвикаат разонода, особено меѓу децата. Тие го освежуваат духот, ја зголемуваат љубопитноста, го развиваат апстрактното мислење и ја засилуваат моќта на забележувањето, па на тие цели им се подредени и јазичниот израз и композицијата на овие кратки народни умотворби.

Гатанкиите се кратки народни умотворби составени од прашање и одговор. За разлика од пословиците и поговорките кои се заокружени мисли односно затворени паремиолошки изрази, гатанките се отворени: прашањето е поставено - се очекува одговор. Во суштина гатанката е двочлен израз, бидејќи содржи прашање и одговор. Со тоа што е конципирана во дијаложка форма, таа веќе во својата основа содржи определена динамика. Она што во гатанката треба да се открива, да се

одгатнува, е засновано врз неговите функционални или квалитативни особености, при што се избираат најтипичните белези. Во некои гатанки прашањето е обратно поставено, што значи гатанката е конструирана не само според сличностите, туку и според спротивностите. На тој начин постои различен пристап во komponирањето на гатанката. Што се однесува, пак, до тој скриен дел во гатанката - било таа да е конципирана на принципот на сличноста или на спротивноста - тој не е даден директно, туку во форма на пренесена и заменета слика, односно во вид на метафора. Одговорот речиси секогаш претставува еден збор, кој треба да ги содржи сите конкретни или преносни значења што ги содржи и иницира прашањето.

Регистерот на реалиите во овие народни умотворби покажува дека во гатанките нашле место најразлични предмети и појави што го окружуваат човекот и го предизвикуваат неговиот интерес. Голем број гатанки третираат појави и предмети што се во врска со одредена средина, со определени занаети и други професии и сл. Семејните и општествените односи, разните орудија и други реквизити за извршување на домашните работни дејности, пред се од подрачјето на земјоделството и сточарството, натаму припадниците на растителниот и животинскиот свет, како и деловите на човековото тело - се чести поими, предмети и појави, кои се појавуваат како неисцрпен материјал во метафоричните слики на народните гатанки. Затоа и може да се констатира дека, како и во пословиците и поговорките, така и во гатанките (во нивната концизна уметничка форма) е застапен фактички неизмерен духовен и материјален свет: „Што е најслајко на свейој? - Сон“; „Шчо е шова низ зора без мозок, а лае? – Балџија“.

При конструирањето на народните гатанки - освен метафората - се користат и ономатопејата (звучната имитација) епитетите, броевите и алегоричката: „Вуко вујна гиликаше, вујна му се кикоџеше! - Клуч и каџанец“.

Првите објавени македонски народни гатанки се оние 104 на број кои

се објавени во *Зборникоѝ* на Браќата Миладиновци. Потоа и Иван С. Јастребов во второто издание на својот *Зборник* (С. Петербург, 1889) објавил 175 гатанки од Македонија, но најмногу македонски народни гатанки (околу 1 400) се објавени во софискиот *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* од страна на македонските собирачи Васил Икономов, Димитар Матов, Антон Поп Стоилов, Георги Бојациов, Тодор Ецов, Петар Чачаров, Иван Конев, Ефтим Спространов, Арсениј Костенцев, Бр. Молерови, Марко Цепенков, Кузман Шапкарев и др. Од публикациите со најмногу македонски народни гатанки во поново време треба да се споменат зборниците на Филип Каваев „*Народни ѝсловици и гатанки од Сѝруѓа и Сѝрушко*“, во издание на Институтот за македонски јазик, Скопје, 1959 (со вкупно 567 гатанки) и на Кирил Пенушлиски „*Малешевскиоѝ фолклор*“ (во издание на МАНУ, Скопје, 1980), во кој се објавени 658 гатанки од тој регион на Македонија.

Што се однесува до прашањето за класификацијата на народните гатанки, најчестите потфати во македонската фолклористика, досега ги подредувале овие кратки народни умотворби по азбучен ред според почетната буква на првиот збор од текстот на гатанката. Но, во поново време, се почесто се пристапува кон класификација на народните гатанки според почетната буква на зборот - одговор во гатанката, исто така по азбучен ред.

БЛАГОСЛОВИ

Благословиѝе потекнуваат од дамнешни времиња, кога човекот верувал дека со зборовни формули како со магиска сила може да се насочува човековата судбина во позитивна или негативна насока. Во бројните изминати векови, благословите примиле многу елементи од христијанската религија и ги задржале до денес. Благословите најчесто одат со народните обреди и обичаи. Затоа се изговараат при раѓањето, крштемката, свадбата, на најзначајните верски и други календарски празници, како Новата Година (Василица), на Коледе (Божиќ), Водици, Велигден, Свети Никола и други. Оттаму и благословите „*Да даде Госѝод злайѝен и Боѝородица*“, „*Да даде свейѝи Никола*“, „*Да даде Исус злайѝен*“, и сл.

Содржината на благословот зависи од околностите во кои тој се искажува. Така, на крштемка се благословува за долг и среќен живот на новороденчето, на свадба за слога и среќен заеднички живот на младенците, на Нова Година се пожелува среќа и берикетна година. Кога се собира берикетот се благословува „Со здравје да се јаде“, итн.

Понекогаш благословите се искажуваат независно од обредот и обичајот, зашто низ времето тие постепено ја губеле својата врска со обредно-обичајните чинови, а се зачувале до денес во широка употреба, како пожелби за здравје, среќа, добар род и приплод, воопшто за благосостојба. Благословите можат да бидат дадени и во форма на клетва: „*Арноѝо ѝе файѝило*“, „*Од арно да не курѝулиш*“, но во ваквите случаи формата на благословот е клетва, а содржината добра желба, односно благослов.

Најчесто, благословите ги упатуваат постарите лица или некој кому тоа му го наложува должноста, како кумот при крштевање, на свадба и сл. Понекогаш благословите се среќаваат во текстовите на

народните песни и приказни, но сосем ретко имаат стихувана форма. Неретко благословите се и хумористично оформени: „*Да ти даде Госѝод 100 ѝовари жиѝо, 2 ѝовара за нас, а оруѝиѝе за ѝебе*“.

Благословите како кратки народни умотворби досега сосем малку се собирани, запишувани во практиката кај нас. Веројатно за тоа придонело нивното третирање како составен дел на текстовите на народните обичаи и обреди. Но, со текот на времето, некои од собирачите на македонските народни умотворби ги согледувале посебностите и вредностите на овие народни благослови и пристапиле кон нивно собирање и запишување, како на пример, Марко Цепенков, Кузман Шапкарев, Филип Каваев, Аритон Поповски и др.

КЛЕТВИ

Во групата на кратките народни умотворби засновани врз верувањето во магиската моќ на зборот спаѓаат и клетвите. Тие изразуваат спротивна желба од онаа во благословите - некому да му се случи несреќа или некое друго зло. Затоа тие се израз на омраза, злоба, жестокост, лутина, јад и завист. Мошне често клетвите се искажуваат во афектни состојби, кога јазикот кај човекот е пред разумот, и претставуваат средство за одговор на нанесена неправда, сторено зло и слично. Овие кратки народни умотворби речиси секогаш се мошне конкретни и јасни во своите барања, па и тогаш кога имаат преносно значење: „*Лейел да не ѝи иройеиѝ во кукаѝа*“ (со значење: „Да ти се запусте куќата“), „*Појои на глава да му викааѝ*“ (со значење: „Да умре“) и сл. Клетвите почесто се изразуваат од страна на жените; во голема лутина тие ги упатуваат своите клетви дури и до најсаканите во семејството - децата, родителите, сопругот и другите блиски роднини.

Функцијата на клетвите се менувала. Порано клетвите се искажувале јавно, на собир, во име на селото, област, патријархална заедница, поединец или група. Биле колнати оние што се огрешиле кон нормите на јавниот морал. Денес клетвите се само остатоци во говорот на луѓето, пред се, на постарите жени од селото. Фактот дека овие народни умотворби не се искажуваат денес од страна на младите генерации е еден од показите на тоа дека клетвите брзо и неизбежно исчезнуваат од животната и општествената средина.

Во народните верувања за најтешки клетви се сметаат мајчината и кумовата клетва. Ваквиот третман на кумовата клетва е во врска со верувањето дека кумот е божји претставник, врска со Богот - заштитник. Во народот се верува дека сето она што како желба ќе го искаже кумот,

Господ ќе го оствари. Исто така, за тешка клетва, која според верувањето редовно се исполнува, се смета и мајчината клетва. Мајката, обично, ги колне своите деца поради непослушност и неблагодарност: „Јазико, синко, да ми *ѝи* онемии, *шѝо* му зборуаш вака на мајка *ѝи* и маџ да *ѝе* ојали, *ѝа* јазикои да *ѝи* го изџори“. Повеќето примери од клетвите што ги запишале македонските собирачи на овие кратки народни умотворби претставуваат мајчини клетви.

Поради стравот од исполнување на клетвата, се користат и заштитни зборовни формули, како начин на одбрана од добиената клетва, кога лицето што е колнато му одговара на лицето што колне: „Амин, амин, на *ѝвоја* *џава*“; „*Шѝо* ми сакаш мене - да *ѝи* се врати *ѝебе*“. Понекогаш, пак, уште во текот на самото колнење брзо се искажува желба упатената клетва да не се исполни, особено кога таа е упатена до најблискиот: „*Керко, керко, да би не ѝреснала, шѝо не ме ѝослуша, оф, да би аир видела, шѝо ми додеваш ѝолку! Немој, керко, не ѝраи ме да ѝе колнам, не ѝуку зборуј со ѝоа усѝеѝо, оѝи неке онемиш: Ај да би чума не ѝе уорило, да би! Ај да осѝариш и со сѝребрени лајци да сркаш!*“ (М. Цепенков, Македонски народни умотворби, кн. 8, стр. 292). Очигледно клетвата овде преминала во благослов.

За тешка клетва се смета и татковата клетва. Затоа во народот се вели: „*Тайко да не ѝе ѝроколне*“. Тоа, можеби, доаѓа оттаму што таткото не колне така често како мајката, но кога ќе проколне, тоа е од срце, за разлика од мајката која често колне, но често и се кае.

Клетвите најчесто се искажуваат во второ лице. Се колне некој што е присутен: „*Аир да не видиш никојѝаѝ*“ но, иако ретко, клетвата може да биде и во прво лице, како во случаите кога личноста што колне клетвата ја упатува кон себеси: „*Зини, земјо, џолини ме*“ (кога лицето се прекорува самото себе, кога се чувствува засрамено, поради сторена несолидност или грешка). Клетвата може да биде искажана и во трето лице, кога е упатена кон некој кој не е присутен: „*Ракаѝа да му се фане кој ја фанал*“. Поради тоа некои собирачи ги бележеле клетвите во

двојни форми: „Арам нека му (*ӣи*) е лебоӣ ӣӣо̄ го̄ јадеӣ (*јадеи*)!“

Регистарот на желбите што се посакуваат во клетвите покажува дека со нив најчесто се пожелува и бара умирачка („Да̄ го̄ ѝокрија̄ӣ сос̄ ѝла̄ӣно“), потоа болест („Болес̄ да̄ го̄ изеде“; „Бодеш̄ да̄ го̄ акне“, сиромаштија („Да̄ виде и да се наја̄ӣе“; „Воловар да̄ с̄ӣане“) итн.

Обично, во записите на македонските собирачи на народни умотворби клетвите и благословите одат заедно, секако поради еднаквото верување врз магиската моќ на зборот. Како запишувачи и публикувачи на народни клетви кај Македонците познати се: Марко Цепенков, Кузман Шапкарев, Ефтим Спространов, Петар Чачаров, Филип Каваев, Паскал Паскалевски, Аритон Поповски и други.

**Собирачи на
македонски
народни
умотворби**

Развитокот на социјално-економските услови во Македонија кон средината на XIX век овозможи да се развиорат и духовно-интелектуалните сили на нашиот поробен народ. Изменувањето на социјалните односи беше пресуден предуслов за чести национални пројави на Македонците во овој период и подоцна, бидејќи во таквата стопанско-оштествена средина стана можна и појавата на низа истакнати, влијателни индивидуи со значајна национална, преродбенска дејност од форматот на браќата *Димитрија и Констанијин Миладиновци, Јордан Хаџи Констанијиново-Циној, Григор Прличев, Рајко Жинзифов, Парвенија Зографски, Кузман Шайкарев, Марко К. Цейенков, Димитар В. Македонски, Теодосија Синаијски, Ѓорѓи Пулевски, Панајот Гиноски, Кристијан П. Мисирков* и многу други.

Со црковната борба позасилено се пројави македонската преродба. На црковната се надоврза училишната борба, која претставуваше несомнена потврда на преродбенскиот процес кај македонскиот народ. Се побројното отворање на училишта на нашиот терен беше еден од највлијателните фактори на преродбата во Македонија. Хатихумајунот од 1856 година им даде право и на Македонците да си отворат училишта на мајчин јазик, кое беше обилно користено. Така веќе во 1857 година беа отворени училишта на мајчиниот македонски јазик во Битола, Охрид, Прилеп, Кукуш, Дојран, Струмица и други места.

Уште позначајна беше појавата на учебници на македонски јазик; за изведбата на наставата на македонските училишта се појави потребата од учебници на мајчин јазик. Таа потреба ја овозможи појавата на

првите учебници на македонски јазик, кои излегоа од перата на истакнатите наши културни работници П. Зографски, К. Шапкарев, Д. В. Македонски и Ѓ. Пулевски. Значењето на македонските учебници во периодот на преродбата беше уште поголемо во културно-просветниот медиум на тогашна, поробена Македонија, кој - покрај другото - беше речиси лишен не само од сопствена уметничка литература, туку и од најосновен периодичен печат. Во таквите услови македонските учебници беа оние ретки, насушно потребни печатени публикации на сопствениот мајчин јазик, кои барем донекаде ја пополнија огромната празнина во тој однос. Одзивот на кој најдоа Партениевите учебници меѓу нашиот народ мошне илустративно го потврдува тоа:

„Родителите не можеа да се нарадуваат кога ги слушаа своите деца да им читаат од Свештената историја на Оџец Партиенија, кој појосле сѐана владика ѝо барање на кукушаниите, и ним не им требаше да праилуваат што е напишано во книгата, зашто сами го разбираа тоа што се читаше.“

(Българска илустрација, София, 1880, св. 8, стр. 21.)

Македонските учебници се појавија по прилично долг период од напечатувањето на првите преродбенски книги на македонскиот јазик - делата на Ј. Крчовски и К. Пејчиновиќ-Тетоец, па затоа мошне придонесоа за подигањето на националното чувство кај нашиот народ.

Училишното дело одигра огромна улога во преродбенскиот процес на македонскиот народ: многуте училишта, учебници на народен јазик и родољубивите учители, скоро единствен претставник на интелегенцијата кај нас тогаш, беа моќен и евидентен фактор за националната разбрануваност и насоченост на Македонците во овој период. Затоа на училишното дело од времето на преродбата кај нас и му е дадено заслуженото внимание од страна на современата македонска наука. (Б. К о н е с к и , Македонските учебници од 19 век, Скопје, 1949. Р. К а н т а р ц и е в , Школството во Македонија од крајот на XVIII до 70-тите години на XIX век, Скопје, 1965.)

Меѓутоа, напоредно со училишната дејност на македонскиот терен се извршуваше уште една дејност, не помалку важна од неа, која до сега не беше третирана со потребното соодветно внимание од нашата млада книжевна наука. (Ценети прилози во тој однос претставуваат книгата на Х. Поленаковиќ „Страници од македонската книжевност“, Скопје, 1952, и предговорот на Д. Митрев „По трагите од подвигот на Миладиновци“, кон јубилејното издание на Зборникот на Миладиновци, Скопје, 1962.) Станува збор за собирачката дејност на македонските народни умотворби, која беше верен и виден придружник на преродбата во Македонија. Народното поетско творештво беше посебно значаен фактор при извршувањето на преродбенскиот процес; тоа особено многу придонесе за зачувувањето на националното самочувство, националниот дух и народниот морал.

Не само што училишното и собирачкото дело во Македонија се извршува речиси едновремено, туку - што е исто така забележливо - беа изведувани претежно од заедничките нивни носители: од учителите. Македонските учители, оние „скромни даскали... што ја возродија словенската просвета во Македонија“, (Б. Конески, Кон македонската преродба... стр. 20) беа главните собирачи на народните умотворби кај нас. Првиот Македонец што се зафати со собирање на поетското творештво на својот народ беше најстариот од браќата Миладиновци - *Димитрија*, секако најистакнатиот протагонист на преродбата во Македонија. Тој самиот беше учител, кај кого се школуваа низа идни македонски учители учебникари, писатели и собирачи на народни умотворби: П. Зографски, Р. Жинзифов, Г. Прличев, К. Шапкарев и К. Миладинов.

Навистина импонира приличниот број собирачи на народните умотворби на нашиот терен во времето кога одвај постоеја услови за собирачко-запишувачка работа: туѓа власт, голема непросветеност на народот, недостатен интелектуален кадар и сл. Речиси, секој наш поистакнат интелектуалец, учител, воопшто просветен работник, се

зафати и со собирање на народни умотворби; тоа беше случај дури и со оние македонски интелектуалци кои голем дел од својот живот и дејност поминаа во туѓина (П. Зографски, Р. Жинзифов, К. Миладинов, Е. Каранов и др.). Ни подоцна, кога македонската преродба го одмина зенитот на својот растеж, не престанаа собирачко-запишувачките потфати; напротив, тие се зголемија: се појави цела плејада од нови собирачи на македонски умотворби!

Како да се објасни своевидната масовност на собирачката работа од подрачјето на народното поетско творештво кај нас во втората половина на минатиот век?

Собирачката дејност на народното поетско творештво во Македонија претставува превосходно значајна појава за националниот развој, воопшто, и за нашата културна историја, одделно. Таа претставува своевиден културно-просветен феномен, во специфични општествено-историски околности! Вниманието, култот кон народното поетско творештво е неодминлив теоретски постулат на периодот на романтизмот кај еден народ:

„Еден од составните елементи што ја исполнува содржината на оштото познајто книжевно-културно движење познато кај сите народи, а и кај нас, под терминот романтизам, - е високо, издигнатиот култ на народната, традиционалната или усната книжевност, култ на фолклорот, нарочно култ кон народната песна, која романтичарите ја прогласуваат како краен израз на целокупниот интелектуален и материјален живот на народните маси.“

(Х. Поленковиќ, Страници од македонската книжевност, Скопје, 1952, стр. 7-8.)

Во тој факт, секако, се наоѓа и дел од објаснувањето на собирачко-запишувачките пројави од подрачјето на народното поетско творештво. Меѓутоа, во специфичните општествено-политички и стопанско-културни услови, во кои тогаш живееја Македонците,

постоеја и други, поактуелни побуди за апострофирањето на сопственото народно поетско творештво, одошто беше романтичарскиот занес по него. Во периодот на својот национален романтизам нашиот народ живееше и твореше во невообичаени, исклучително мачни општествени, економски и културни околности; тој македонски медиум, покрај другото, се разликуваше од соодветните историски моменти кај другите народи и по непостоењето на dostatно развиена национална литература, па дури и со недостиг на сопствен литературен јазик! Во таа бедна, скудно оформена културно-просветна атмосфера, без свој литературен јазик и уметничка книжевност, Македонците можеа да го свртат погледот само кон своето пребогато народно творештво. Не изразувааше тој поглед само неизмерна љубов кон уметничките совршени усни народни умотворби, зашто таа љубов кај Македонецот беше евидентна уште од дамнешни времиња. Во овој важен, пресуден историско-национален момент за македонскиот народ тој поглед кон народното поетско творештво значеше и голема потреба, и сигурна надеж.

Со своите народни умотворби Македонците си го зачуваа низ темните ропски векови, најдрагоцениот белег на својата народност - својот јазик, со нив тие ја задоволуваа својата естетска потреба да создаваат уметнички творби, макар и усно транспонирани при недостиг на печатарско-публикувани можности. Токму народните умотворби, во тој крстопатен историски момент за нашиот народ, требаше и можеше да ги откријат корењата на самобитното постоење на Македонците во минатото, затеменето но не и исчезнато во петвековното ропство под непросветниот и заостанат османлиски господар. Тие требаше и сега да бидат авторитетен и меродавен документ на националната самобитност пред асимилаторските апетити на новите, потенцијалните поробувачи. Сопственото народно поетско творештво беше за Македонците сигурна ретроспектива на нивната национална самобитност, но и надежна перспектива на

претстојното национално оформување.

Така, пребогатиот фонд на усното народно поетско творештво на Македонците го замени недостигот на нивната писмена книжевност во улога на значаен преродбенски фактор. Македонскиот народ во своето усно поетско творештво ги излеал своите богати творечки дарби, фиксирајќи ја во неговите безбројни примероци чистотата и оригиналноста на мајчиниот јазик. Усното поетско творештво кај Македонците беше најсакана естетска уметничка рожба, која тие најупорно и загрижено ја одгледуваа, врзувајќи ги за неа своите национални копнежи, која, пак, од своја страна нив достоино ги исполни: се покажа како ненадминат компетентен конзерватор на мајчиниот јазик на народните обичаи, на националната самобитност и воопшто на целосниот живот, онака како што тој вистински се нижеше низ макотрпните векови.

Оттаму и така заинтересираното, речиси масовно собирање и запишување на македонските народни умотворби во преродбенскиот период на нашиот национален развoток. Собирачко-запишувачките иницијативи и публикаторските настојувања од подрачјето на народното поетско творештво кај Македонците требаше илустративно и документирано да го покаже нивниот самобитен развoток и перспективно погледнато, нивното право на национално оформување и општествено-политички просперитет. Таа комплексна и одговорна мисија народното поетско творештво, гледано од денешен агол, сосем успешно ја изврши.

Факт е дека првите собирачко-запишувачки и публикаторски потфати со македонските народни умотворби беа дела на туѓинци, кои се беа зафатиле со таква дејност од свои, различни индивидуални побуди.

Вук Сџи. Караџиќ ја објави веќе во 1815 година првата македонската народна песна, побуден од својот славистички интерес кон јазикот на јужнословенските народи, во случајов кон бугарскиот јазик, поради што

ја нарече таа песна „бугарска“ и со кој факт може единствено да се објасни неговата заблуда. Набрзо потоа В. Ст. Караџиќ публикуваше уште 27 македонски народни песни во својот „Додаток к Санктпетербургским сравнителним рјеченицима свију језика и наречија, с особитим огледима бугарског језика“ (Виена, 1822). Рускиот славист *Викџор Ивановиќ Григорович* (1810 - 1876), пак, патувајќи низ европска Турција, запиша во Солун од некое тринаесетгодишно момче по име Кузман, родум од Галичник, извесен број песни (околу шеесетина) од кои познатиот хрватски поет од словенечко потекло *Станко Враз* (1810-1851) објави 24 во загребското списание „Коло“ во текот на 1847 година (кн. IV, стр. 37 - 56 и кн. V, стр. 24 - 54), бидејќи на своето пропатување низ Загреб, во 1846 година, В. И. Григорович му препуштил еден дел од нив.

И првиот зборник со македонски народни песни беше дело на туѓинец: во 1860 година босанскиот Хрват *Сџефан И. Верковиќ* го објави во Белград својот зборник „**Народне песни Македонски бугара**“, кој содржеше 335 македонски народни песни од Серез и околината.

Несомнено, оваа собирачка и публикаторска дејност на странските запишувачи на македонски народни умотворби изврши забележливо влијание врз скорешната поголема заинтересираност меѓу самите Македонци за собирањето и публикувањето на сопственото народно творештво. Некои од овие странски слависти не само со своите собирачко-публикувачки потфати, туку и со непосредни лични сугестии ги поттикнуваа македонските интелектуалци кон собирачка работа од подрачјето на македонското народно творештво. Карактеристична е во тој однос средбата помеѓу В. И. Григорович и Д. Миладинов во Охрид во текот на 1845 година, од која, покрај покомплексното осознавање на нашиот главен преродбеник, произлезе и неговиот интерес кон усното поетско творештво на својот народ. Уште позаслужен за таквите иницијативи беше споменатиот С. И. Верковиќ, кој - развивајќи широка

и систематска собирачка дејност на македонскиот терен - воспостави и лични контакти со низа истакнати наши интелектуалци, поттикнувајќи и кон соодветна фолклористичка дејност.

Настапи периодот на интензивно собирање и публикување на македонските народни умотворби, кое понатаму беше извршувано претежно од самите Македонци. Димитрија Миладинов беше првиот предводник на собирачкото дело меѓу Македонците во периодот на нивната преродба. Откако во 1856 година ја претрпе впечатливата метаморфоза од фантазиран грчки воспитаник во најогорчен противник на елинизмот, поттикнат од своето силно национално самочувство тој започна упорна и бескомпромисна борба за осознавањето на својот народ. Извршувајќи обемна културно-просветна дејност меѓу своите сонародници, која како главни компоненти ги имаше учителствувањето и собирањето на усните поетски народни творби, Д. Миладинов се пројави како вистински фактор на нашата национална преродба. Учителствувајќи во повеќе места на Македонија (Охрид, Кукуш, Прилеп, Битола, Струга, с. Магарево), тој насекаде го подигаше народното самочувство.

„Он во секоја постојайка имаше нешто привлечно. Речта му шечеше од устајата како мед. Свешиен оѓан му ѓореше в очииџе“.

(Г. П р л и ч е в, Автобиографија,
Скопје, 1967, стр. 49.)

Прераснувајќи во вистински национален трибун, Д. Миладинов отпрвин ја извршуваше својата преродбенска дејност речиси сосем сам, за подоцна да му се придружат и други македонски истакнати културни работници, претежно негови бивши ученици, меѓу кои и неговиот дваесетина години помлад брат Константин. Како ниту еден друг наш преродбеник Д. Миладинов беше до најголема мерка - за времето и општествено-политичките прилики - јасно осознаен за опасноста од елинизирање на македонскиот народ, за што документарна илустрација претставува Цепенковата Автобиографија.

„Фѿори ѿаѿ коа дојде Д. Мил. зо ѿраша ѿаѿко за ошѿо и збира ѿесниѿе и друѓиѿе рабоѿи. Коѓа чу ѿој збор Д. оѿ ѿаѿка, и ѿоѿкреѿен од мене, како да се уѿлаши оѿ нашеѿо ѿрашање и се оѿули и на лево и на десно, ѿа рече:

- Слушај вамо кир Косѿа, лели ме ѿрашаи за ошѿо и збирам овие рабоѿи, ами еѿе ѿи земјаѿа и небоѿо ако ѿроѓоориш некому, оѿ ѿѿе шѿо 'и знаји ѿи (за Власиѿе), оѿи ќе ме ѿредадаѿ на орело. Овие ѿесни и друзи деѿински рабоѿи шѿо 'и збирам ќе ѿечалам, да 'и ѿѿѿосам за да осѿанаѿ да се ѿеаѿ некоѓаш, коа ќе нема вакѿие рабоѿи, чунки овие ѿроклеѿи Грци ќе нѸ ѿоѓрчаѿ и друѓо чаре не бидаѿи“.

(Исто, стр. 127)

Овие зборови претставуваат вистинска апотеоза на моќната национално-историска функција на народното поетско творештво, искажани од еден негов компетентен познавач. Од оваа позиција станува значително посфатливо и поуверливо упорното настојување на Струшките браќа да го видат што поскоро напечатен капиталниот фонд од собрани народни умотворби. Тие многу определено чувствуваа дека само учителствувањето, макар колку и масовно да се изведува, не е во состојба да ги осигури и да ги предочи пред светот основните белези на самобитноста на еден народ; беше потребен и друг комуникативен показ на несомнената народна култура на Македонците, каков што Струшките браќа го гледаа во богатото народно поетско творештво. Од таквите собирачко-пишувачки иницијативи на браќата Миладиновци дојде значајниот резултат - нивниот монументален **Зборник**, несреќно крстен со нереален наслов. **Зборникот** на Миладиновци, презентирајќи го достоино разновидното поетско народно творештво кај Македонците - обелодени 660 песни, 14 детски игри, неколку народни обичаи од разни места во Македонија, 8 верувања, 16 преданија, извесен број лични

имиња, 50 пословици и 104 гатанки, - си обезбеди и вистинска следбеничка улога; многумина од идните собирачи на македонските народни умотворби беа повлијаени и поттикнати на соодветни потфати од него. За Марко К. Цепенков **Зборникот** на Миладиновци беше настолна книга, речиси еднаква на Евангелието:

„Казаф и йонайре оџи себайо беше за збирање народни ѝрказни и др. оџи йокојнио Д. Миладин, и оџи неџои сборник шџо ми сџоеше дома, како фџоро ванџелие...“

(Авт. стр. 133)

Побудите што во истата насока ги предизвика **Зборникот** на Миладиновци кај Кузман Шапкарев се уште поконкретни. А не е спорно ниту влијанието на оваа значајна книга и кај низа други собирачи на македонските народни умотворби. Дури има автори кои сметаат дека токму со **Зборникот** на Миладиновци „џочнува џозасилено ѝреродбаџа на македонскиоџи народ, доџоџаш се ушџе недоволно изразена и доизјаснеџа“. Несомнено, оваа непосредливо дело на македонската народна уметност одигра вонредно забележлива преродбенска функција кај Македонците во годините што следуваа по неговото печатење; но, неоспорен е и фактот дека **Зборникот** на Миладиновци дојде и како природна последица на засиленото преродбенско движење во Македонија.

Во натамошниот период, по појавата на **Зборникот** на Миладиновци, со собирање и публикување на нашите народни умотворби се зафатија претежно Македонци, макар што со такви потфати продолжија и некои странски фолклористи.¹

По примерот на браќата Миладиновци многумина македонски

¹ М. С. Милојевић, Песме и обичаји укупног народа србског, Београд, 1869.В. Качановский, Памятники болгарского народного творчества, С. Петербург, 1882. И. С. Нстробов, Обычаи и песни Турецких сербов, С. Петербург, 1886. П. Драганов, Македонско-славјанский сборник с приложением словаря, С. Петербург, 1894.

културни работници почнаа да се занимаваат со запишување и објавување на народното поетско творештво; покрај најпознатите од нив - *Кузман А. Шайкарев* и *Марко К. Цепенков*, со запишување и публикување на усното народно творештво кај нас се зафатија и *Јордан Хаџи Конџаниновиќ-Џиновиќ*, *Рајко Жинзифов*, *Парџенија Зографски*, *Ѓорѓи Пулевски*, *Панајоти Гиноски*, *Јанаки Сирезов*, *Димитрија В. Македонски*, *Венијамин Мачуковски*, *Арсени Косиенцев*, *Димитар Маџов*, *Наум Тахов*, *Тодор Ецов*, *Аџанас Илиев*, *Васил Икономов*, *Ефрем Каранов*, *Ѓорѓи П. Бојачиев*, *Иван Шандаров*, *Анџон Пој Стоилов*, *Ефџим Сиросиранов*, и уште многумина други. Некои од нив успеаја да напечатат и одделни збирки со македонски народни умотворби, како *К. Шапкарев*, *Ѓ. Пулевски*, *А. Илиев*, *В. Икономов*, *Н. Тахов*, и *А. П. Стоилов*²; другите, пак, своите собрани фолклорни материјали ги објавуваа по различни периодични публикации во поодделни градови, како Цариград, Солун, Браила, Петроград, Софија и други.

Кога есента на 1889 година во Софија, во издание на бугарското Министерство на просветата и под редакција на еминентниот научник *Ив. А. Шишманов*, почна да излегува монументалниот Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, многумина од нашите собирачи на народни умотворби почнаа да ги објавуваат своите собрани фолклорни материјали на неговите страници. Особено плоден соработник на оваа значајна периодична публикација беше *Марко К. Цепенков*, кој редовно, речиси во секој нов том, печатеше разновидни народно-поетски материјали, изнесувајќи го на показ пред јавноста македонското фолклорно и јазично богатство.

² *К. Шапкарев*, Сборник от български народни умотворения, том I - VIII. София, 1891 - 1894.

В. Икономов, Сборник от старо-народни песни и обичаи в Дебърско и Кичевско (Западна Македонија), София, 1893. Сборник от старо-народни умотворения из дебърско, кичевско и охридско, Солун, 1895.

Н. Тахов, Сборник от македонски български народни песни, София, 1895. *А. П. Стоилов*, Сборник од български народни умотворения, I. Битови песни, София, 1894.

Меѓутоа, продолжи и печатењето на одделни зборници со македонски народни умотворби. Така, особено забележлив прилог во публикувањето на македонското народно поетско творештво беше осумтомниот *Зборник* на охриданиецот Кузман Шапкарев. Овој зборник содржеше вкупно 1318 песни, 292 приказни, извесен број описи на обичаи и обреди, како и убави примероци на детски фолклор. И покрај некои несомнени пропусти при запишувањето на објавените материјали, евидентни особено во песните (Шапкарев го немал потребниот усет за ритмот и размерот на стиховите), тој успеал со долгогодишна упорна работа да собере огромен и разновиден фонд од фолклорното богатство на својот народ и печатено да го претстави. Затоа, кога излезе од печат, Шапкаревиот зборник доживеа бројни пофални одзиви во странство, особено во Русија.

Со своите интенции и резултати собирачкото дело на народното поетско творештво во Македонија, во втората половина на минатиот век, се јавува како еден од најзначајните, најкарактеристичните и најсуштествените процеси на нашата преродба. Дека таа собирачка дејност беше свесна национално-културна појава, покрај другото, покажува и фактот што неа ја извршија главно самите Македонци: „... во втората половина на XIX век со собирање на народни наши умотворби ќе се занимаваат претежно Македонци.“ Мошне јасно се сфаќаше моќната функција на народното поетско творештво на планот на националната еманципација на Македонците. Дури и некои од странските собирачи на македонскиот фолклор - кога, покрај со неговите високи уметнички квалитети, се запознаа и со неговиот длабоко самобитен карактер - не можеа да не ја согледаат неговата значајна, речиси пресудна улога за националното легитимирање на нашиот народ:

*„Што оваа словенска гранка досега сосем не се загубила и
ирелила во другиите народи, треба единствено да се иррише на тоа*

што... скоро целиот живот го проведува во своето село, во нејпреситана и трудољубива посла работна, со дружељубив разговор, раскажување и пеење на многубројните свои песни“.

(С. В е р к о в и к , Македонски народни песни, редакција: д-р К. Пенушлиски, Скопје, 1961, стр. 7.)

Поетските достоинства на македонските народни умотворби, пак, беа долгорочна замена на речиси непостоечка писмена, уметничка книжевност кај нас:

„Книжевната работа на македонскиот јазик беше во минатиот век скромна по обемот, а особено по висинските досигиња. Во тоа време уште преовладува усното творештво, чии свежи текови овозможуваат појава на такви нови обрасци на народна поезија како што е поема за Кузман Кайидан. Ако ситанува збор за фиксирање на уметнички вредности, тогаш секако далеку позначаен факт претставува собирањето на народните умотворби во втората половина на минатиот век, ојколку скромниот напор на олејот на пишуваниот книжевност. Усното творештво, во добар дел преку обрасците забележани во споменатиот време, силно влијаеше врз создавањето на современата македонска поезија, додека непосредно учество на книжевноста од XIX век во тој поглед е послабо изразено.“

(Б. К о н е с к и , Македонска книжевност XIX века, „Македонска книжевност“ СКЗ, Београд, 1961, стр. 101.)

Собирачкото дело од подрачјето на македонското народно поетско творештво, пројавено во важниот период на нашата преродба, има несомнено фундаментално значење за националната и културна историја на Македонците: проговори јасно за созреаното национално сознание на македонскиот народ; обилно го истакнуваше на показ

богатството на нашиот јазик во времето кога печатеното негово презентирање беше вистинска реткост; се претстави како реална „доказалка на уметивенојто развијие на еден народ“ (К. М и л а д и н о в , Предговор кон Зборникот, Загреб, 1861, стр. VII.) и на неговите уметнички дарби; на крајот, видливи се неговите корени и во нашата денес бујно развиена уметничка литература.

БРАЌАТА ДИМИТРИЈА И КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВЦИ

Животниот пат на браќата Миладиновци е мошне карактеристичен показ на тешката општествено-политичка положба во која македонскиот народ се наоѓаше во нивно време.

Родени во Струга, во мошне бедно, многудетно семејство Димитрија (1810) и Константин (1830), уште од најрана возраст ја пројавиле својата желба за школување и со крајни напори настојувале да ја остварат таа желба. На особени тешкотии во тој однос наидуваат Димитрија, како најстаро дете на грнчарот Ристе Миладин; по скорешната смрт на татка си, тој не само што во најтешки животни и семејни услови го продолжувал своето образование туку со мајка си се грижел и за останатите свои пет браќа и две сестри. Најпрвин Димитрија учел ќелијно училиште во манастирот „Св. Наум“, а потоа во охридското класно училиште, и за тоа време солидно го изучил грчкиот јазик. Во 1830 година бил поканет да заземе учителско место во Охрид и тој ја прифатил поканата. Но, по двегодишна работа, чувствувајќи потреба за натамошно образование, заминал во Јанина, каде што го продолжил гимназиското школување. Во Јанина останал три години (1833 - 36) и добро ги изучил францускиот и италијанскиот јазик, а освен тоа речиси совршено ја владеел грчката класична книжевност.

По враќањето од Јанина во Охрид, Димитрија продолжил со учителувањето; најнапред работел во Охрид, значително унапредувајќи ја наставата во охридското училиште, па заради добриот глас на ова училиште кај Димитрија доаѓале да учат деца од сите краишта на југозападна Македонија, па дури и од Албанија. Меѓутоа, вонредните успеси што ги постигнувало училиштето во кое работел Д. Миладинов

не им одговарале на асимилаторските грчки духовни власти, па грчкиот владика почнал да му прави пречки, така што Димитрија бил принуден да го напушти Охрид и да премине во Струга, каде што учителствувајќи исто така го унапредил наставниот процес. Поканет од кукушанецот Нако Станишев, истакнат македонски преродбеник, да дојде за учител во Кукуш, Димитрија уште идната учебна година (1840 - 1841) дошол во овој град каде што двајцата развиле видна преродбенска дејност. Со доаѓањето на Димитрија во Кукуш тамошното класично училиште добило многу повеќе авторитет така што бројот на учениците брзо се зголемил. Но, како и во Охрид, така и во Кукуш, културно-просветната работа и Д. Миладинов не му се допаднала на грчкиот владика Антим I, па по две години Димитрија бил принуден да го напушти и овој град и да се врати во родното место, каде што набрзо и се оженил. Продолжил да учителува во повеќе градови и села, како во Охрид, Битола, Прилеп, битолското село Магарево и други места, насекаде истакнувајќи се со своите врвни педагошки способности, солидно образование и сугестивно, красноречиво предавање на материјалот. Еве како го опишува еден од неговите најистакнати ученици, прославениот охридски поет Григор Прличев:

„Меѓу десетици учители во Охрид, ниеден не се покажа толку корисен за учениците, колку Миладинов. Тој во секоја постапка имеше нешто привлечно. Речта му течеше од устата како мед. Свештен оган му гореше во очите.“

(Г. П р л и ч е в, Автобиографија,
Скопје, 1967, стр. 49).

Кога набрзо (1845) ќе биде поттикнат кон поопределена преродбенска дејност од рускиот славист Виктор Ивановиќ Глигорович, Димитрија ќе развие видна национално-осознавачка активност, со која ќе застане во првите редови на преродбенската борба на македонскиот народ против грчкото духовно влијание, а за свои цркви и владици, за

свои училишта и просвета.

За интензитетот на преродбенската работа на Димитрија Миладинов, од особено значење било неговото обиколување на Србија и Босна и Херцеговина (Белград, Нови Сад, Карловци, Сараево, Мостар). Посетувајќи ги овие градови, Димитрија дошол во врска со низа луѓе кои го поттикнувале кон напори за ослободувањето на неговиот народ од туѓото влијание, а посебно од грцизмот. Тогаш Димитрија и самиот имал можност да види како се развива просветата во слободните општествени услови на Србија, па дури и во условите на австриската окупација во Босна и Херцеговина. Затоа кога по две години се вратил во родниот град, тој многу поопределено започнал да се противставува на грчкото духовно влијание. Покрај учителувањето Димитрија гледал и во собирањето на народните умотворби една од важните компоненти на преродбенската борба. Затоа почнал да се занимава со запишувањето на македонското народно творештво, поттикнувајќи кон такви потфати и многу други македонски интелектуалци.

Дека Димитрија во ваквата собирачка работа гледал значаен фактор за националното самозачувување на Македонците пред асимилаторските настојувања на Грците, сведочат и овие редови:

„Овие песни и друзи детински работи што ’и збирам, ке печалам да ’и типосам за да останат да се пеат некогаш, кога ке нема вакфие работи, чунки овие проклети Грци ке нè погрчат и друго чаре не бидуат“.

Откако насобрал доволен фонд македонски народни умотворби, Димитрија почнал да му ги испраќа на брата си во Москва, надевајќи се дека во Русија ќе се најде издавач за нивните собрани фолклорни материјали. Во истата насока Константин правел упорни настојувања, но не успеал да обезбеди издавач на македонските народни умотворби, кои брат му Димитрија во голем број беше му ги испратил. Сепак

Константин, знаејќи го огромното значење од појавата на зборник со фолклорни материјали од Македонија за успехот на преродбенското движење, не очајувал туку продолжувал да бара издавач, едновременно подготвувајќи ги материјалите за печат. Најпосле, во лицето на прочуениот словенофил - хрватскиот бискуп Јосип Јурај Штросмаер, кој материјално го овозможил печатењето на идниот зборник на браќата Миладиновци, нашол реализација на заедничките братски мечти и со желбата што поскоро да ги види отпечатени собраните народни умотворби и заради слабото здравје, кое во московските климатски услови уште повеќе му се влошило, решил да ги прекине студиите во Русија и да се врати во татковината каде „зора грејт душата“ (К. Миладинов - „Тга за југ“).

Од Москва Константин пристигнал во Виена, каде што се наоѓал Ј. Ј. Штросмаер, а оттаму двајцата отишле во Гаково, седиштето на бискупот. За неколку месеци Константин дефинитивно ги подготвил собраните материјали за печатење препишувајќи ги - по сугестија од Штросмаер - на кирилица (материјалите претходно биле запишани со грчки букви). Откога напишал и пригоден предговор, кој претставува еден од првите и најзначајните прилози во македонската фолклористика, Константин ги дал материјалите во печат, кои на 24 јуни 1861 година излегоа од печат во Загреб како импозантен Зборник. (Зборникот беше отпечатен под наслов: „Български народни песни собрани од братя Миладиновци Димитрия и Константина и издани од Константина“.)

Откако Зборникот беше отпечатен, Константин брзајќи да се врати дома, веднаш го напуштил Загреб и на пат за Струга се задржал во Белград, каде што дознал за затворањето на брата си Димитрија кој веќе шест месеци - поради интригите на грчките духовни власти - чмаел во турските зандани најнапред во Охрид и Битола, а потоа во Солун и Цариград. Дознавајќи за затворањето на Димитрија, Константин наместо за Струга отпатувал за Цариград, за да се обиде да го ослободи

својот брат. Меѓутоа, и тој веднаш паднал в затвор. Не успевајќи воопшто да се види со брата си, Константин - со уште послабо здравје во затворските услови - умрел на 6. I 1862 година, а пет дена по него умрел и брат му Димитрија во истиот затвор.

*

* *

Делото на струшките браќа Димитрија и Константин Миладиновци по своето влијание и значење во преродбата на македонскиот народ одвај може да најде соодветна споредба. Несомнено, најзначајно остварување на браќата Миладиновци претставува нивниот импозантен *Зборник* и до денес се ненадминато сведоштво на развиениот духовен живот на Македонците во минатото и на неговите големи поетски дарби.

Зборникот содржи шестотини и шеесет народни *песни* со повеќе од 23 000 стихови, потоа народни *пребранија* за лица и места, народни *обичаи* и *верувања*, стотина *гајѓанки*, педесетина *пословици* и *поговори*, и повеќе од четириесетина *лични народни имиња* и *презимена*. Најголемиот број песни во *Зборникот* се љубовни, потоа јуначки, ајдутски, обредни и хумористични. Во својот претежен дел песните се собрани во Струшко, Прилепско и Кукушко, а потоа во Струмичко, Воденско, Костурско, Велешко, Дебарско и Битолско. *Зборникот*, потоа, содржи 77 бугарски народни песни од Софија и Панаѓуриште, кои бугарскиот собирач Васил Чолаков му ги преотстапил на Константин, за да може *Зборникот* да го добие насловот „*Б'лгарски народни песни*“ (За ова поопширно види во студијата на Х. Поленковиќ, Браќата Миладиновци и Васил Д. Чолаков, Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, 1962, кн. XIV, стр. 205 - 238). Колку овој наслов е нереален во однос на националната трипадноста на застапените народно-поетски текстови во *Зборникот* докажува фактот што процентно бројот на бугарските народни умотворби спрема тие на Македонците изнесува 1:8.

Значаен составен дел на *Зборникот* претставува и *Предговорот* на К. Миладинов. Во овој свој текст К. Миладинов ги изнесува своите погледи врз народното поетско творештво. Така, тој го констатира огромното познавателно значење на народната поезија.

„Народните песни се покажалка на степенот од умственото развитие од народот и огледало на неговиот живот. Народот в песни изливаат чувствата си, в нив увековечвит животот му, и давнешните му подвиги, в нив находвит душевна храна, и развлечение; затоа в жалба и в радост, на свадба и хоро, на жетва и грозјebraње, на везење и предење, по поле и по гори, штедро изливат, песните, како од богат извор; затоа можит да се речит, че *народот* је *секогашен и велик ѝевец*“.

(стр. VII)

Инаку, во *Предговорот* Константин ја појаснува и својата класификација на песните во *Зборникот*, нивниот јазик и правопис, метриката и посебно ја осветлува долгата поетска традиција во Македонија.

„Богатството од песните је неисцрпно. В Струга саде една девојка ни каза до сто и педесет прекрасни песни, од кои повике јуначки. Така и сите почти Прилепски, една стара жена ги каза. Препишвеештем толку песни, мисли човек че се исцрпи сето богатство; но кога поминвит во друга махала, тамо нахождат много други песни, как од нов извор.“

(стр. III)

„Песниве се разделени на самовилски, црковни, јуначки, овчарски, жалбовни, смешни, љубовни, свадбени, лазарски и жетварски. На јуначките подходат самовилските, црковните и овчарските; на љубовните сите други. (До самовилските се кладени песни под име „други стари“ во кои повике се представјат да говорат дрвјата, птиците и други животни). Тоа разделение по строга смисол не ја довардено. Од неколку песни сме избрали похарната. Еднакви песни

се кладени едни п'ти две или три, кога обете или трите по поднарачието или содржанието им се љубопитни. Меѓу песните в некои живо се отражават глобока старина со верованија, кои се односит дури на предхристијанските времиња; во другите се смешани со понови идеи; и така една част од песната принадлежит на стари, друга на ново времиња; а во други се огледвит старината под ново облекло. Во обште сиве песни, освен неколку малобројни, имаат печат од народното просто, јасно и силно творчество, кое така живо трогат срцата ни.“

(стр. VI-VII).

Од *Предговорои* на К. Миладинов се открива дека - студирајќи во Москва кај низа истакнати професори, како Ф. Буслаев, О. Боѓански, Н. Попов, С. Соловјов и други - тој прилично се здобил со потребните стручни, пред се теоретски знаења од подрачјето на фолклористиката, кои многу му помогнале при редактирањето и систематизирањето на *Зборникои*.

Освен тоа што на научниот свет му го откри народното поетско творештво на Македонците, *Зборникои* на Миладиновци поттикна кон соодветни потфати низа други наши истакнати собирачи. Така, Кузман Шапкарев, кој се до неодамнешната појава на собраните дела во десет тома на Марко Цепенков, беше автор на најобемната збирка со народни умотворби кај Македонците (неговиот осумтомен *Зборник* содржи околу 1200 песни, 350 приказни и поголем број други фолклорни материјали), признава дека својот *Зборник* го подредил според тој на браќата Миладиновци, а за најталентираниот собирач на македонското народно творештво - споменатиот Марко Цепенков *Зборникои* на Миладиновци бил настолна книга, речиси еднаква на Евангелието:

„Казаф и понапре оти себапо беше за збирање народ- ни приказни и др. от покојнио Д. Миладин и от негои сборник што ми стоеше дома, како фторо вангелие...“

(М. Цепенков, цит. дело. стр. 133.)

Инаку, *Зборникоѝ* на браќата Миладиновци предизвика видно внимание во странските научни кругови. Со изворноста и разновидноста на фолклорните текстови, со нивната поетска вредност беше илустративно покажан народниот гениј кај Македонците; во песните од *Зборникоѝ* уметнички е одразен речиси целокупниот живот на нашиот народ, неговите душевни верувања, надежи и копнежи за подобри дни, како и борбените настојувања да се преодолее ропството. Затоа, материјалите од *Зборникоѝ* на браќата Миладиновци набрзо почнаа да се преведуваат на повеќе странски јазици, предимно кај словенските народи: Русите, Чесите, Словаците, Полјаците, Хрватите и др.

Може да се рече дека *Зборникоѝ* е несвенлив венец на делото на браќата Миладиновци и книга над книгите во македонската писмена култура. Таа книга е вистински камен-темелник на културната историја на Македонците и неоспорен поетски документ на нивната национална самобитност. Делото на браќата Миладиновци, а особено нивниот *Зборник* изврши судбоносна мисија во развојниот тек на македонската општествена мисла.

*

* *

Мошне важна е и непосредната културно-просветна и публицистичка дејност на Димитрија Миладинов. Откако ја доживеа својата метаморфоза од голем почитател на грцизмот во негов најжесток противник, особено по патувањето низ Србија и Босна и Херцеговина (1855 - 56), тој прв ја поведе преродбенската борба во Македонија, пројавувајќи ги своите големи организаторски способности во таа смисла. Самиот Д. Миладинов им беше учител на многумина наши исто така истакнати преродбеници (Партенија Зографски, Григор Прличев, Константин Миладинов, Кузман Шапкарев и др.), кои подоцна станаа негови придружници во преродбенската борба и го продолжија неговото дело. Димитрија беше многу активен популаризатор на идејата за

национално осознавање на својот народ и за неговото културно-просветно развивање. Тој неуморно патуваше по македонските градови и села, насекаде оставајќи длабоки траги од своите благородни патриотски настојувања. Со публикување на свои написи во периодичниот печат го поттикнуваше преродбенскиот процес на македонскиот терен, насочувајќи ги своите патриотски акции особено против грчките асимилаторски потфати. Како што пишува К. Шапкарев, при своето патување низ народносна метаморфоза: „Оттогаш се беше преправил од Савел на Павел, беше се возродило у него едно ненаситно родољубие, дотолку што дури до фанатизам допираше.“ (К. Шапкарев, Материнли за животоописанието на бр. Миладиновци, Димитар и Константин, Пловдив, 1884). Таква метаморфоза подоцна претрпе и неговиот ученик, најистакнатиот македонски писател од XIX век, Григор Прличев.

Со своето учителствување во повеќе македонски градови и села Димитрија како вистински факел ја осветлуваше мрачната атмосфера на непросветеноста кај нас. Соработуваше со познати културни работници (В. И. Григорович, С. Верковиќ, А. В. Рачински и др.) и ги распространуваше првите македонски учебници излезени од перото на Партенија Зографски. Ширејќи просвета меѓу своите соработници и организирајќи ги масите за преродбенски настојувања кон борбата против туѓата духовна доминација, Димитрија се пројави како неспоредлив национален трибун, кој останува во сеќавањето на народот цели децении како заслужен предводник на борбата за културна и национална еманципација. Таквиот Димитрија насекаде беше трн во очите на духовните грчки власти; оттаму - каде и да учителствуваеше беше изгонуван поради интригите на грчките владици; на крајот, Димитрија беше фрлен в затвор по исклучива интервенција на грчкиот владика во Битола - Мелетија. Наклеветен од него пред турската власт дека е руски агент, Димитрија бил уапсен во раното утро на 16. II. 1861 година и цела година лежел по затворите во Охрид, Битола, Солун и

Цариград, за на крајот да го загуби и својот живот. Постои сликовито сведоштво за мажественото однесување на Димитрија при неговото спроведување во затворот: „Што така сте се уплашиле, деца? Еден грст крв е човековиот живот, турена во едно ваганче; скрши го ваганчето и ќе истече крвта, и заедно со неа и животот, за толку ли да се уплашам?“ (К. Шапкарев, цит. дело, стр. 29.) - им рекол тој на своите пријатели кои го забележале неговото апсење и пројавиле загриженост за неговата понатамошна животна судбина.

Затоа Рајко Жинзифов и го нарекува Димитрија Миладинов „муж добри и великодушен и најголем родољубец во Македонија“. (Архив Г. С. Раковски, Софија, том II, стр. 410.)

*

* *

Историјата на македонската преродба нема позабележлива своја компонента од делото на браќата Миладиновци, Димитрија и Константин. Не само фактот што струшките браќа ја поведоа преродбенската борба кај Македонците, туку и затоа што и нивната општествено-патриотска и книжевно-просветна дејност претставуваше пресуден фактор за натамошниот национален просперитет на македонски народ. Зашто делото на Миладиновци овозможуваше значајна перспектива за посигурниот тек на народносното самоосознавање кај нас.

Димитрија Миладинов беше наполно осознаен национален деец, кој своите преродбенски погледи ги насочуваше дури и пред чекорите на своето време. Уверлива илустрација на овој факт претставува неговото писмо испратено од Струга на 24 октомври 1857 година до кукушките првенци, во кое, меѓу другото, пишува:

„Јас скокам од радост кога го гледам вашиот стремеж и вашата љубов кон нашиот мајчин јазик и особено за тоа дека мнозина од младите и свештениците решиле упорно да го учат словенскиот јазик,

така што по неколку месеци да можат да ја слушаат и божествената служба на стариот наш прадедов јазик. Криво погледнуваат на вас Грците! Имате гради и покажувајте ги своите словенски гради! Го корат нашиот словено-пелазгиски јазик, еден од најстарите и богати јазици, наречувајќи го варварски јазик! Со прст покажувајте ги словенските филозофи, физичари, математичари и други учени луѓе на Русија, Чешка, Далмација, Полска, Галиција, Славонија, Хрватска, и така да се рече, почнувајќи од Северниот Леден Океан до Јадранското Море и од внатрешноста на вооброжената Германија до Епир и Тесалија, кои се насладуваат на плодовите на просветата. Грците ќе не погрчат! Тоа е стара песна, тие не можат повеќе да апат.“

(Бр. Миладинови, Преписка изд. на БАН, Софија 1964, стр. 39.)

Од овие редови зрачи увереноста дека започнатиот преродбенски процес кај македонскиот народ, неговите упорни настојувања да добие своја црква и свои училишта, ќе успеат наспроти бројните пречки. Д. Миладинов, како истакнат народен будител меѓу Македонците, го согледувал позитивниот исход на преродбенската борба што самиот најзабележливо ја предводел и со таквата увереност бил готов да поднесе секакви жртви. Со својата прерана смрт тој и ја потврди таа готовност. Тој речиси сам во почетната фаза на преродбата во Македонија ја поведе, ја организираше и пламено ја толкуваше својата патриотска мисија, едновременно и трудејќи се да оспособи и други национални водачи меѓу своите сонародници, кои требаше да ја преземат неговата водечка улога и да го продолжат неговото дело. Со својата повеќестрана општествено-културна и просветна работа претставуваше несомнен фактор во развивањето на преродбенските текови кај Македонците, овозможувајќи им и на други истакнати културни и општествени работници да се пројават со национално-патриотска дејност. Затоа Д. Миладинов се смета за главен идеолог и организатор на преродбенската борба во Македонија за основна

движечка личност во најтешкиот период на преродбенското движење кај Македонците.

Затоа струшките браќа спаѓаат меѓу најзаслужните рожби на македонскиот народ и претставуваат предни борци за националното осознавање на своите сонародници.

ПАРТЕНИЈА ЗОГРАФСКИ

Првиот македонски учебникар Партенија Зографски (1818 - 1876) секако е еден од најучените наши луѓе од минатиот век. Тој не само што ги објави првите македонски учебници и што систематски и упорно настојуваше да му го извојува правото на македонскиот јазик да стане и литературен (со тоа што, според него, тој требаше да послужи како основа на бугарскиот литературен јазик), туку долги години беше вистински ментор за поголем број наши познати интелектуалци на кои им овозможуваше да се школуваат, а ги помагаше и материјално. Се трудеше да искористи секаква, макар и најмала, можност за да ја потпомогне просветата на својот народ, во која смисла развиваше многустрана полезна писателско-просветна дејност, со што истовремено се разви сестрано како личност и самиот.

Меѓутоа, недоволно познат е фактот дека архимандритот Партенија Зографски е и еден од првите македонски фолклористи, собирачи на македонски народни умотворби. Како неговата широка учебникарска и филолошка активност да придонесе за тоа Зографски да остане речиси непознат како фолклорист.

Партенија Зографски е роден во Галичник 1818 година, како прво дете на Хаџи-Василко Тризлоски и жена му Доста. Татко му, Хаџи-Василко, е родоначалник на семејството Хаџиеви во Галичник, зашто тој прв од неговите соселани, заедно со своите тројца синови од првиот брак, отишол на Божјиот гроб. Тој бил мошне богат (крупен сточар) и имал широки врски со видни личности во Дебар, Битола, Солун, Скопје, Цариград и други места во тогашна Турција. Световното име на Партенија било Павле. Почетното образование Павле го добил во манастирското училиште на нашиот манастир „Св. Јован Бигорски“. Во текот на 1832 година архимандритот Анатолија Зографски, родум од

Лазарополе, враќајќи се од Русија намерил да го посети своето родно место и патем да купи овци за Светогорскиот манастир „Свети Ѓорѓи“. Обиколувајќи ги околните места, како Галичник, Тресонче и други, архимандритот Анатолија го посетил и манастирот „Свети Јован Бигорски" каде што го забележал и 14-годишниот Павле, на чиј татко ја доверил купената стока на чување и одгледување. Може да се рече дека всушност оваа средба меѓу учениот лазарополец и идниот наш прв учебникар, всушност, ја определила судбината на Партенија. Архимандритот Анатолиј веднаш го посветувал својот пријател Василко да го испрати Павлета во Солун или во Цариград за да го продолжи образованието.

Павле го завршил манастирското училиште и во 1835 година отишол во Охрид да го продолжи своето образование кај Димитрија Миладинов. Треба да се одбележи дека Павле брзо се спријателил со својот учител, кој не бил многу повозрасен од него. Во Охрид Павле останал само една година, па потоа заминал во Призрен каде што се школувал шест месеци. Во учебната 1837/38 година Павле е веќе ученик во класното грчко училиште во Солун. По една година преминал во грчкото училиште во Цариград. На повикот од архимандритот Анатолија Зографски, кој тогаш бил исповедник во руската дипломатска црква во Атина, Павле заминал за Атина 1839 година, каде што го продолжил своето образование во атинската Духовна семинарија. Таму го завршил средното образование на крајот од учебната 1841/42 година. Тогаш, неговиот ментор архимандритот Анатолија го испратил Павлета во Зографскиот манастир во Атон, каде што Павле се закалуѓерил, добивајќи го името Партенија.

Пак по заслуга на архимандритот Анатолија, овој пат и преку неговите пријателски врски со познатиот бугарски преродбеник Василиј Априлов во Одеса, Партенија го продолжил своето богословско образование во Одеската семинарија. По препораката од архимандритот Анатолија упатена до големиот кнез Константин Николаевич, Партенија

станал духовник во рускиот царски двор. Го продолжил семинарското образование во Киев кое го завршил во 1846 година, а веќе наредната учебна година (1846/47) Партенија станал редовен студент на Московската духовна академија. Академијата ја завршил во 1850 година, како воспитаник на рускиот царски двор, во кој бил сместен за духовен воспитач на царските деца во Петербург.

Знаејќи го добро грчкиот, латинскиот, еврејскиот и халдејскиот, Партенија имал голема желба да ги научи старогрчкиот и францускиот јазик. За таа цел, по завршувањето на Академијата и откако го добил чинот архимандрит, Партенија заминал за Париз каде што останал шест месеци. Се вратил во Петербург, но набргу попуштил со здравјето. Слично на Константин Миладинов, и тој бил принуден да допатува во родното место за да закрепне здравствено. На враќање, летото 1851 година минал низ Охрид за да се види со својот некогашен учител и близок пријател Димитрија Миладинов. Тогаш Партенија го поканил Димитрија на гости кај себе во Галичник, та двајцата извесно време престојувале во Дебарско.

Откако се пооправил со здравјето, кое до крајот на неговиот живот ќе му биде нежно и несигурно, Партенија Зографски ја започнал својата духовничка служба, која ја обавувал во повеќе места и по цена на безброј интриги и непријатности. Последниве, меѓутоа, не ќе можат да му по- пречат тој да се здобие со вонредно голем авторитет на образован и ценет духовник, и со текот на времето ќе стане една од највидните личности на духовничкиот слој во тогашна Бугарија. Партенија умрел на 7 февруари 1876 год. (Не е точно дадена годината на смртта на Партенија 1875 во Мала енциклопедија, „Просвета“, Београд, 1959, стр. 494 и кај Блаже Конески „Кон македонската преродба (македонските учебници од XIX век), Скопје, 1959, II издание, стр. 26.).

Партенија Зографски бил премногу образован човек и со необично широки разбирања по однос на народната просвета, за да можел да ја организира својата дејност само на духовничко-црковното подрачје.

Службувајќи долги години како епископ, а подоцна и како митрополит, Партенија ниту во еден момент не престана со своите напори да создаде подобри услови за просветното издигање на својот народ. Во неговото време, кога црквата и народната просвета одеа рака под рака, Партенија се пројави како наш културно-просветен работник кој е мошне заинтересиран и загрижен за образовната судбина на неговиот народ и кој настојувал да го приложи својот удел во просветувањето на Македонците. Тој не ќе се задоволи да ги подучува и поучува само постарите во своите безбројни и впечатливи црквени беседења, туку - како што е познато - се обиде и лично да им помогне на помладите со своите учебници што ги издаде.

Најпрво Партенија ги постави основите на книжарницата при редакцијата на „Цариградски весник“ во Цариград од каде по поевтини цени во нашите краишта беа доставувани книги. Сороботуваше во „Цариградски весник“ и беше еден од поактивните сороботници на списанието „Бългџарски книжици“ што излегуваше во Цариград. Подоцна (од 1857) ги издаде своите учебници на македонски јазик: *Крайка священна истџорџа на Вейхо и Новозавџинаџа Цџрков, џреведена оџ Архиманџриџа Парџиенџа Зоџрафски, Царџџраџ, 1858; Наравоучџџелни советџи, Царџџраџ, 1858.*

*

* *

Во многустраната писателска и просветна активност на Партенија Зографски треба да се вброи и неговата работа на фолклорот. Како што веќе напоменав, работата на Партенија врз собирањето на народни умотворби, досега во- општо не била тема за научно проучување, така што таа всушност и практично е непозната. Само во споменатата студија на Филип Томов се напоменува дека во списанието „Бългџарски книжици“ Партенија публикува бугарски песни на македонско наречје. Всушност, Партениевата дејност на фолклорот е многу позначителна. Еден таков интересент за развитокот и судбината на македонскиот јазик

не можел да не се интересира поживо и за изворите во кои тој јазик е зачуван во својата најблескава чистота - народните песни. Ова најдобро може да се документира пред се со фактот што Партенија во својата најзначајна статија за македонскиот јазик „Мисли“ за *Болгарскиот јазик*“ објавена во списанието *Болгарски книжици*, част I, книжка I, од 1 јануари 1858 Цариград, своите филолошки ставови и мислења ги илустрира токму со објавување на три македонски народни песни. Завршувајќи ја статијата, Партенија додава:

„При ова кратко изложение присовокупуваме неколку народни песни на Македонското наречие кои во много отношения се любопитни“.

1.

Слнцето ми е на заод
Самовила е зад гора
Мирче војвода пред неја.
Брза е коња водеше,
Црвен е бајрак носеше,
Мирче војвода говорит:
- Самовило ле мајко ле,
Доста ти коња поводиф;
Доста ти бајрак поносиф.
А Самовила говорит:
Поводи Мирче поводи,
И црвен бајрак поноси
До зеленине ливаге,
До студение кладенци.
Таму се женил Јанкула.
Девет си сестри канило,
Десета сестра не кани,
Десета сестра Коприна.
Коприна во двор седеше,
Грумка сикерка чешљаше:
- Грумко ле ќерко, Грумко ле,
Кога ка одиш у вујка,
у вујка ќерко на свадба,
Да н'фатиш оро наокол;

Да н'пуштиш саја до земи,
Да н'крениш превез от очи,
Да н'догледат вујко ти,
Вујко ти керко Јанкула:
От' е вујко ти неверен,
Неверен керко без вера,
Да н'ми ти кренет срамота.
Грумка си мајка не почу,
Си фати оро наокол.
Си пушти саја до земи,
Си крена превез от очи.
Ми ја догледа вујко е,
Вујко је лепо говорит:
- Сватови бели сватови,
не приполовите пушките;
Не презбобвајте коните;
Невеста ни е во дворје.
Грумка си вујка дочеула
и љуто ми прок'лнала.
Оф леле Боже милечок.
Зароси роса крвава,
И погорешти камења,
Пот'пчите го вујка ми,
Вујко ми Боже Јанкула.
Како ми Грумка прок'лна
Пуста се клетва фатила,
Зароси роса крвава,
И погорешти камење,
И пот'лкое вујка е.

2.

Што е врева во поројна црков,
Али грмит ил' се земја тресет?
Ни ми грмит ни се земја тресет,
Се венчават Милош со невеста.
Е постиснал прсти со прстени.
Таа му се нему милно молит;
- А Милоше мое мило добро

Не стискај ми прсти со прстени.

3.

Похвалил се богатџот
А су богат и пробогат,
Тук се нашат и понашат.
Како риба во глобина.
Како орел во вишина.
Како овца с рудо јагне.
Како лоза с бело грозје.

Меѓутоа, позабележлив е случајот со објавените други народни песни од Партенија, исто така, во списанието *Бългърски книжици*. Само два месеца подоцна Редакцијата на *Бългърски книжици* објави уште две народни песни од Партенија со јасна забелешка: *Бългърски народни ѝесни на кадеонскојѝо нарѝчие* (из Сборник-от на П.З.).

Во наредниот број на *Бългърски книжици* ќе бидат објавени уште две народни песни *Из Сборник-оѝ на ар. П.З.* Од библиографијата кон таа годишнина од списанието на *Бългърски книжици* лесно се установува дека иницијалите П. З. се однесуваат на Партенија Зографски. Таму јасно стои: Арх. Партени Зографски, стр. 40,162, 223.

Да ги приведеме најнапред и овие народни песни од Сборникот на Партенија Зографски.

На стр. 162 од *Бългърски книжици*, част I, кн. 1. I март 1858 година, објавени се песните:

I

Качурице цветнице ал ја види Лазара?
И ја видоф не видоф, на бел Дунав седеше,
Вити венци виеше сем лазарски даваше
Кале мале немаше.
Седна Кала да плачет, Лазара ја тешеше:

- М'лчи Кало не плачи, пак в година ќе дојда.
Сам лазарки по венец тебе Каљо два венца.
Кога дојде година Каља ја најде мажена.
Но на буниште седеше венчаница кинеше.
Мажу гашти крпеше, мало дете луљаше.

II

Град градила самовила
Ни на небо ни на земи,
туку така под облаци.
Сто диреци ми редеше,
Се јунаци отбирани,
Сто пармаци ми редеше,
Се девојки отбирани,

Во Български книжици, част I, кн. I, април 1858 година, на страница 222 се објавени следните две народни песни што ги запишал Партенија:

I

Се пофали ж'лта дуња от градината:
- Како мене спроти мене нигде немате.
Ја дочула јабокницата от градината
- Што се фалиш ж'лта дуњо кожоглавице.
Ја ке родам многу блага јаболка.
Ке ме јадет мезе по ракија.
Ми ја дочу тронтафилот от градината,
- Што се фалиш јаболкнице бре шупливице,
Ја ке цутам многу цвеке в година.
Ке ме берет многу млади јунаци,
И невести, да и млади девојки,
Ми го дочу крива лоза винена:
- Што се фалиш тронтафиле скапетнику
Ја ке родам многу грозје в година.
Ке ожена многу млади јунаци.
Ке омажа многу млади девојки.
Ке закопа триста старци и старици,
Ке си крста триста луди дечиња.

II

От гора идет сејмени, ајдутска глава носеет.
Излезе баба да гледат, видела баба глава.
Викна ми баба да плачет, не ми е глава ајдутска.
Тук ми е глава синова, сејмени бабе велее:
- Не жали бабо не плачи, блазе ти тебе со срце
Што јунак ти си родила, дури му глава зедосме,
Педесетмина паднахме, сам булкубашија загина.

Овие објавени народни песни со јасното означување дека тие се земени *Из Сборника на арх. П. З. веќе* не информираат дека Партенија не само што се занимавал со собирање и објавување народни умотворби, туку дека уште тогаш, 1858 година, тој веќе имал ракописен зборник од народни умотворби, кој ете, му го доставил на тоа списание за објавување. Во врска со овој факт - дека Партенија, покрај својата дејност на учебното и филолошкото дело, активно се занимавал и со собирање народни умотворби - се наметнуваат повеќе интересни прашања.

Кога Партенија ја започнал својата собирачка работа? Колку и како работел на тоа? Од кого, евентуално, бил поттикнат кон таква дејност?

Во обидот да одговорам на овие и сличните на нив прашања ќе приведам неколку факти од животот и работата на Партенија Зографски.

Како најсуштествено по однос на Партениевата фолклористичка работа го сметам неговото блиско пријателство со нашиот главен преродбеник Димитрија Миладинов.

Имено, тоа пријателство помеѓу Партенија и Димитрија Миладинов ќе започне уште од школската возраст на Партенија кога тој бил ученик на Димитрија во Охрид. Незначително помлад од својот учител, Партенија брзо се спријателил со него и тоа пријателство ќе продолжи се до трагичниот крај на струшките браќа во Цариград. За тоа најдобро сведочи споменатиот случај кога Димитрија Миладинов по покана од Партенија заминал на гости кај него во Галичник, односно во Дебарскиот крај, кога Партенија се враќал од Петербург на здравствено

опоравување во родниот крај (1851).

Освен тоа во студијата на Ефтим Спространов *По възраждането в град Охрид* наоѓаме податоци за вонредно блиската соработка помеѓу Партенија и Димитрија Миладинов. Дознаваме дека по иницијатива на овие двајца соработници од Охрид било отворено тајно вечерно училиште (на 10 октомври 1858) во куќата на охриданиецот Горше Мустрев во маалото „Месокастро“. Во тоа училиште наставата ја изведувале сопственикот на куќата и син му Никола Мустрев, своевременно ученик во манастирското училиште на „Свети Јован Бигорски“, како и Партенија. Училиштето работело една година и било затворено на 17 октомври 1859 година, откако Горше и Никола Мустреви биле затворени под обвинување за заговор против државата. Познато е и тоа дека во текот на своето учителствување Димитрија Миладинов се служел со учебниците на Хаџи-Партенија Зографски, кои „и ги распространувал“.

Да го истакнам уште и познанството на Партенија и со еден друг мошне познат фолклорист, ревносен собирач на македонски народни умотворби. Се мисли тука на соработката помеѓу Партенија и Стефан Верковиќ. Познато е дека Партенија му дал податоци на С. Верковиќ за Кукушката (Аврет - Хисарската) каза додека бил епископ Кукушко-пољански, а кои на Верковиќ му биле потребни за неговиот Топографическо-етнографически очерк Македони (С. Петербург, 1889).

Природно се наметнува мислата: речиси било невозможно Партенија Зографски - имајќи ги овие врски со Димитрија Миладинов и Стефан Верковиќ - да не се повлијае од нивната дејност на собирањето народни умотворби, да не се угледа и на нивните замисли да ги публикуваат тие свои собрани материјали.

Дури и од една најповршна анализа на Партениевите песни што се објавени во *Български книжици* може да се заклучи дека Зборникот на Партенија содржи разновидни народни песни, како во однос на мотивите така и во поглед на версот. И дали неговиот Зборник содржи

само стихотворни народни умотворби? Објавените народни песни во *Български книжици* покажуваат дека во Партениевиот зборник се застапени народни умотворби од неговиот роден крај. Запишани се соодветно и верно, што е доказ дека Партенија најверојатно сам ги запишувал народните умотворби што ги собирал. И најбегла филолошка анализа на објавените народни песни ја потврдува скоро стопроцентната сличност на Партениевата транскрипција на овие текстови со тие од неговите учебници.

Во заклучок да генерализирам дека народните песни на Партенија Зографски што се објавени во списанието *Български книжици* 1858 година, секако, спаѓаат меѓу најстарите публикувани македонски народни песни воопшто. Објавени пред појавата на првите зборници со македонски народни умотворби (Верковиевиот, 1860, и тој на браќата Миладиновци, 1861), тие - заедно со фактот дека се составен дел на една поголема збирка со македонски народни умотворби - сосем заслужено го претставува својот собирач, архимандритот Хаџи-Партенија Зографски и како еден од првите наши фолклористи.

КУЗМАН А. ШАПКАРЕВ

Во првата генерација собирачи, публикувачи и афирматори на македонските народни умотворби спаѓа и охриданиецот Кузман А. Шапкарев (1834-1909). Тој исто така е и еден од нашите први учебникари, бидејќи заедно со Партенија Зографски, Ѓорѓија Пулевски и Димитрија В. Македонски се истакна како автор на првите македонски учебници. Развивајќи ја својата фолклористичка и учебничарска дејност токму во периодот на националната и културната преродба кај Македонците, К. Шапкарев се пројави и како мошне влијателна личност меѓу попознатите наши интелектуалци од минатиот век.

Речиси едновремено со времетраењето на неговата триесетгодишна учителска работа се извршуваше и собирачката дејност на К. Шапкарев од подрачјето на народното творештво и етнологијата. Всушност, само со толку долготрајниот собирачки процес, и ретката упорност пројавена во тој однос, може и да се објасни, може да се сфати огромниот квантум од собраните народни умотворби кај овој наш истакнат популаризатор на народното поетско творештво. Навистина големи биле напорите и лишувањата на К. Шапкарев при собирањето, запишувањето на народните умотворби и при настојувањето да ги напечати во одделна публикација своите фолклорни и етнолошки материјали. Како што и самиот му пишуваше на еден свој познаник, молејќи го за материјална поткрепа при отпечатувањето на својот осумтомен Зборник, „за отпечатувањето на материјали сум живеел се што сум можел да заштедам во своето 30 - годишно службување како учител меѓу народот односно дека за истата цел, за да го види својот собран материјал печатено фиксиран, нема да се срамува ни од просење: „Јас од просење не се срамувам, кога се работи за постигањето на една

свeй̄та идеја (И. Ш и ш м а н о в , Кузман Шапкарев и Марин Дринов, Македонски преглед“, София, 1925, год. I, кн. 3, стр. 58, и стр. 57).

Само со такви саможртви, покрај со вложеното време, труд и макотрпност, К. Шапкарев можеше да го оформи своето животно дело - својот капитален Зборник, кој - три децении по таквото дело на браќата Миладиновци - повторно и уште поразновидно ги откри поетските дарби на македонскиот народ пред светот. Ако Зборникот на струшките браќа иницијално ја фрапираше славистичката јавност со показот на раскошните поетско-творечки можности на Македонецот, тогаш соодветниот Зборник на К. Шапкарев изненади со обемот и со разновидноста во жанрова смисла на таквите креативни способности на нашиот човек.

Со своите неколку учебници и нивното забележливо влијание во тогашните просветни услови во животот на македонскиот народ К. Шапкарев се истакнува и *„како централна личност во македонскојо учебничарско дело“*.

*

* *

Проследувањето на животниот пат на Кузман А. Шапкарев открива и покажува една прилично честа, би можело да се рече и типична животна судбина за нашите луѓе - интелектуалци вон неговото време. Во прашање е макотрпно чекорење низ многубројните крстозборки на животот, исполнето со желби за наобразба, која најчесто се реализирала преку самоуките потфати, при перманентниот недостиг од најобични можности за редовно школско образование и просветување. И не треба подалеку да се бранат соодветните примери на таквиот живот на К. Шапкарев - во неговиот Охрид ги има доволно: да се потсетиме на биографиите на Г. Прличев, на Кузмановиот вујко Јанаки Стрезов или пак на стружанецот Димитрија Миладинов, кој повеќе години како

учител помина токму во Охрид. И да не се одмине прилично аналогната судбина на М. Цепенков, кој како и К. Шапкарев самоук се издигна од народните низини до врвовите на заслужен преродбеник и културен работник.

Се чини дека во овие непогодни околности за регулиран културен и, посебно, просветен просперитет, што со децении, па и векови виореја низ Македонија, и не можеше да се изоди поинаку животната врвица, туку само со непосредни лични, индивидуални жртви и лишувања, и, се разбира, со многу макотрпна упорност и стоицизам.

Кузман Анастџасов Шапкарев е роден на 1 февруари 1834 година во Охрид, во семејство на бедни и речиси неписмени родители. Неговиот татко Анастас, попознат меѓу охриданиите како Тасе, променил повеќе занаети за да може да го прехранува своето семејство: бил кондурација, фурнија, лозар, земјоделец и сидар. Самиот К. Шапкарев вели за својот татко дека бил „прост и сиромав работник и сосем неписмен“. Мајка му на Кузман, Марија Стрезова, уште од најрана возраст ја истакнувала својата желба да го школува синот: „Со мајчини ми пари се учев. Не само тога, но и кога бев мал, татко ми пари за книже не ми даваше, ами мајка ми работеше на рацете, плетеше мреици, ми купфаше потребните книги“ - соопштува исто така, самиот К. Шапкарев. Заодил на училиште во текот на 1840 година, учејќи една година во охридското грчко основно училиште. Но веќе идната учебна година преминал на школување кај својот вујко Јанаки Стрезов во Месокастренското училиште каде што останува се до 1848 година. Своето школување кај вујко си Кузман ќе го продолжи и кога Ј. Стрезов ќе премине на работа во училиштето во Горновлашкото маало, но веќе во текот на 1850 година бил принуден да го прекине и да го напушти школувањето и да почне да го изучува занаетот - кожуварскиот. За среќа на ученољубивиот Кузман истата година неговио вујко и учител, споменатиот Ј. Стрезов, откако присобрал пари, решил да го продолжи своето образование во Атина, заедно со Константин Миладинов, па К. Шапкарев бил поканет од

охридските просветни власти да го замени вујка си на учителската должност. Се разбира, тој прифатил со воодушевување и тоа ќе се покаже како мошне значаен момент во неговиот живот, бидејќи означувало враќање на Кузмана во просветните кругови, иако не за долго. Имено, откако ќе отслужи една година во тоа училиште како учител, К. А. Шапкарев добил понуда да го продолжи учителувањето и за поголема плата, која меѓутоа иако зголемена, ќе се покаже недоволна за нормална животна егзистенција, па така бил принуден да заработува повеќе парични средства од продолжувањето на кожуварскиот занает. Започнуваа тешките занаетчиски години за нашиот иден учебникар и фолклорист, исполнети и со чести поболувања. Нив ќе ги прекине пак Ј. Стрезов, - кој - како Димитрија Миладинов брата си Константина - ќе го води внукот со себе. Шапкарев ќе има можности да го продолжи своето школување, служејќи им на своите учители честопати и како нивни помошник или заменик во учителствувањето. Така, тој ќе има прилика во текот на 1853 година во Битола, учејќи кај учителот Атанасија Анастиев, да се запознае и со Димитрија Миладинов, кога токму во тоа време тој за прв пат доаѓа да учителствува во овој град. Со помош на Ј. Стрезов, кој за тоа време исто така бил учител во Битола, К. Шапкарев брзо се спријателил со Димитрија (своевремено и Ј. Стрезов бил ученик на Д. Миладинов). Бидејќи и вујкото и внукот силно ги привлекувал родниот град, двајцата се враќаат во Охрид и отвораат заедничко приватно училиште кое постигнало огромен успех: привлечло невообичаено многу ученици и постигнало таков авторитет што Јанаки и Кузман набрзо биле поканети да учителствуваат во државните училиште во градот.

Во овој период (1855) настапува еден значаен момент во животот на К. Шапкарев. Имено, кај еден од охридските учители, Константин Христов Узунов, К. Шапкарев ќе забележи српски буквар, ќе му го побара и само за неколку дни ќе се научи да чита и пишува словенско кирилско писмо, и тоа всушност ќе биде првиот негов допир со

„звучниот славјанизам“, како би рекол Г. Прличев, бидејќи дотогаш учел само грчки и на тој јазик ги учел и своите ученици. Тој момент од својот живот К. Шапкарев ќе го нарече „најпрвата искрица на љубовта кон мајчиниот јазик“.

Наскоро (во текот на идната 1856 година) К. Шапкарев преминува на учителска работа во Струга, каде што ќе остане три години, при што особено се зближува со семејството на Миладиновци. Притоа, тој е и учител на најстарата ќерка на Димитрија Миладинов, Елисавета, во која ќе се вљуби и за која ќе се сврши во текот на 1859 година. Се разбира, К. Шапкарев ќе го почувствува на тој начин во многу поголема мерка преродбенското влијание на Д. Миладинов. Токму во тие моменти и К. Шапкарев, по примерот на Димитрија, ќе го започне воведувањето на мајчиниот јазик во наставата, изместувајќи го грчкиот, и при тоа ќе ја почувствува помошта пак на Д. Миладинов, кој ќе го снабдува и со македонските учебници на Партенија Зографски.

Кога ќе премине на учителска работа во Охрид (1859) К. Шапкарев и таму ќе ја продолжи својата преродбенска дејност со уште поголем интензитет. На голема радост на своите сограѓани, тој го постигнува изместувањето на грчкиот јазик, а го воведува мајчиниот во наставата, почнато претходно од Д. Миладинов, кој со восхит ги забележувал и поддржувал тие успеси на својот следбеник и зет: *„Кога ѝокојниот Д. Миладинов доаѓаше од Сџура, ѝоа, ѝоради владичкоѝо ѝрашање, го ѝравеше чесѝо, и го гледаше најредувањето на нашеѝо дело, воздржано се радуваше дека неговитѝ следбеник и зетѝ оди ѝо сѝаѝкиѝе негови и се ѝруди да го сѝиѓне во неговитѝе ѝодвизи, и дека во ценѝаротѝ на еѝархијатѝа неговатѝа идеја си ѝробила ѝаѝ“*.

Следуваат натаму учителски службувања во повеќе места. Имено, од Белград тој одново се враќа во родниот крај, учителствувајќи прво во Охрид, а потоа во Струга. Кога потоа ќе се најде на едногодишна учителска работа во Солун (1880/81), К. Шапкарев ќе биде во голема мерка ангажиран од бугарската Егзархија за развојот на школско-

просветниот систем на македонскиот терен и тоа е времето кога тој ќе се наоѓа под најголемо егзархиско-пропагандистичко влијание. Имено, К. Шапкарев уште во текот на 1880 год. кога, носен од желбата да ги издаде своите собрани фолклорни материјали ќе се најде во Пловдив, ќе се сретне со прилепчанецот Методија Кусев, во моментот протосингел на Митрополијата во овој град, а подоцна и бугарски владика во Света Загора, при што овој ќе го лансира Кузмана во бугарските великодостојнички државни и духовни кругови, па нашиот учебникар и фолклорист ќе се најде во директни дијалози со бугарските владици, министри и други видни претставници на политичкиот, духовниот и просветниот живот на штотуку ослободена Бугарија. Сепак, неправедни ќе бидеме ако не одбележиме дека К. Шапкарев и во тие години, наоѓајќи се под силно влијание на бугарската пропаганда, ќе настојува да придонесе за просветниот просперитет на своите сонародници, кои продолжуваа да страдаат од двојното ропство, во својата угнетувана татковина: општествено-политичко под Турција и духовно-просветно под Грција. К. Шапкарев, имено, успеа да издејствува отворање во Солун на две гимназии - машка и женска, со пансиони за ученици и ученички од цела Македонија. Притоа самиот К. Шапкарев ќе биде поставен за главен учител во нив.

Меѓутоа, во Солун Кузман учителствува само една година, а веќе во текот на идната учебна година ќе биде испратен на учителска должност во Кукуш, со посебна цел - да се бори против засилената католичка пропаганда. Веднаш потоа настапува последната учителска година на К. Шапкарев: најдувајќи се повторно на таква работа во Солун (во учебната 1882/83 година), К. Шапкарев ќе ги прифати сугестиите на Егзархијата да ја напушти учителската работа и да се оддаде на журналистичка (требало да стане заменик - редактор на проектираниот бугарски весник во Солун „Новини“, но тој проект не се остварил, поради што практично со години ќе остане без работа. Не му останало ништо друго, туку да се прибере кај својот брат трговец во бугарскиот

град Самоков, каде што ќе остане да живее три години, откако претходно во Пловдив ќе успее да ги публикува своите три книги: „Русалии“ (1884), „Материјали за живописанието на Брајќа Хр. Миладинови“ (1884) и „Сборник од народни сџарини. Книжка III. Български народни приказки и в ровани“ (1885). Дури во 1888 година ќе се здобие со ново работно место: ќе биде поставен за нотариус, подоцна ќе стане и поротник прво во Сливен, а потоа во Стара Загора, Враца и Ботевград. Наскоро, меѓутоа, ќе биде пензиониран, па со мошне мала пензија ќе го помине остатокот на својот живот повторно кај братата си во Самоков. Во таквата положба, фактички мизерувајќи, со недоволните материјално-финансиски средства, на К. Шапкарев не му останувало ништо друго туку уште позасилено да се зафати со пишување на своите публицистички и журналистички трудови, како и да се обиде посериозно да ги подготвува своите фолклорни и етнолошки материјали за печат. К. Шапкарев бил доста наклонет кон журналистиката и публицистичката работа. За тоа сведочат неговите многубројни дописи и други написи во најпознатите тогашни весници и списанија, како „Цариградски весник“, „Дунавски лебед“, „Право“, „Македонија“, „Гайда“, „Читалиш’е“ и други. Во оваа смисла посебно треба да се споменат неговите трудови „Описание на градо Прилеп“ и „Описание на учебниите заведения в Кукушко-Полянската Епархија“, обете публикувани во споменатото списание „Читалиш’е“ во текот на 1871 - 72 година. Како своевиден израз на Шапкаревата силна желба за сопствен авторски печатен збор треба да се третираат и неговите неколку учебници, претежно објавени во текот на 1868 година во Цариград, иако останува примарниот факт дека нив К. Шапкарев ги напиша и објави пред се за да ги задоволи општите народни интереси и потреби од учебничарски публикации и помагала.

Извршувајќи ги сите тие работи, посебно успевајќи да го оствари својот животен сон - да го отпечати својот *Зборник* К. Шапкарев почина, во длабока старост, во Софија на 18 март, 1909 година каде е и погребан.

*

* *

Кузман А. Шапкарев не е само еден од нашите најплодни собирачи на народните умотворби, туку и еден од оние такви трудбеници кои најрано ја започна својата собирачка дејност. Неговиот триесетгодишен собирачки стаж е надминат само од тој на Марко К. Цепенков, кој 42 години ги запишуваше умотворбите на својот народ. Почетокот на собирачката работа на К. Шапкарев се датира веднаш по тој на браќата Димитрија и Константин Миладиновци.

Извршувајќи ја својата учителска дејност паралелно со собирачката работа од подрачјето на народното поетско творештво и етнологијата, К. Шапкарев запишуваше такви материјали во повеќе места на Македонија и некои места во Бугарија, како на пример, од Охридско, Струшко, Дебарско, Кичевско, Битолско, Прилепско, Костурско, Леринско, Воденско, Гевгелиско, Кукушко, Дојранско, Солунско, Тиквешко, Велешко, Штипско и Кочанско, односно во бугарските места Котленско, Карнобатско, Сливенско, Ст. Загорско, Врачанско, Софиско, Татар - Пазарџиско, Батачко и Самоковско. Како што самиот прилично прецизно означил на страниците од Предговорот на својот *Зборник*, „*џри чеџврџини или чеџџри џеџџини од овој маџеријал е лична соџсџвеносџ на средна и заџадна Македонија а џреосџанатиџоџ чеџврџи или џеџџи дел е собран во Кнеж. Бугарија*“.

Во текот на својата триесет петгодишна собирачка работа К. Шапкарев успеа да запише фактички огромен фонд народни умотворби од сите нивни жанрови. Како што самиот прецизно известува во *Предговороџ* на својот *Зборник*, тој фонд го сочинуваат; над 1 200 песни, повеќе од 200 приказни, 1 500 пословици и пословични изрази, 400 гатанки, 80 машки и женски игри, 2 000 имиња на градови, села, планини, реки и други места во Македонија, имиња на 80 разни болести и начинот на нивното лекување, имиња на разни видови риби, птици,

жита, грозје, дрвја, треви, цвеќиња и ветрови, кратки описи на народни носии, претежно од западна Македонија, неколку историски преданија, описи на обичаи при раѓање, брачни, мртвовечки, годишни и разни други, како и повеќе од 2 000 зборови со ретко значење.

Сиот овој материјал требаше да биде публикуван и тоа беше најголемата Шапкарева грижа и задача. Вистинско одење по маките беше реализацијата на таа негова грижа.

Во желбите да го види што поскоро напечатен тој свој собран материјал К. Шапкарев со многу надежи се упати во слободната Бугарија. Замина за Пловдив (во текот на 1884 година) со таква намера и надеж, но дојде до само делумно, парцијално публикување на некои од тие негови материјали. Имено, во текот на таа и идната (1885) година во Пловдив излегоа од печат, како што веќе еднаш се напомена:

„Материјали за животописанието на Братя Х. Миладинови Димитрия и Константина“, кои авторот ги смета за претеча на својот иден целосен Зборник, потоа „Русалии. Древен и тврде интересен български обичаи запазен и до днес в южна Македония“ и „Сборник от народни старини. Книжка III. Български Народни Приказки и Вѣрованин“, во чиј предговор К. Шапкарев напомува дека со издавањето на приказните сака да постигне определен примат во публикувањето на овие народни умотворби, со оглед на фактот што дотогаш главно се публикуваа народните песни, свесен и горд дека со неа ќе ја добиеме првата таква книга појавена во нашата народна книжевност.

Живеејќи во овој период во бугарскиот град Самоков, К. Шапкарев своите наголеми надежи за добивање материјално-финансиски средства за публикување на неговиот Зборник ги полага во Бугарското Министерство на народната просвета, односно Книжевното дружество. Меѓутоа, Книжовното дружество не го удостојува дури ни со најформален одговор, а Министерството за народна просвета на Бугарија му откажува секаква помош без да ги погледа материјалите. Затоа, како и пред него браќата Миладиновци, така и Шапкарев ќе ги

упати своите погледи кон Русија, надевајќи се дека оттаму ќе добие поголемо внимание. Во еден момент се чини дека овие негови надежи ќе се остварат, кога од далечната Русија Шапкарев ќе добие писмо од најголемиот тогашен авторитет на бугарската наука Марин Дринов, во кое овој го известува Шапкарев дека постои можност руската Академија на науките да му го издаде Зборникот. Можеби некаква шанса навистина и постоела во Петроград за публикувањето на Шапкаревите фолклорни материјали, но токму во тие и беше демонстрирана сета сериозност со која овој наш собирач и популаризатор на мекедонското народно поетско творештво ја извршувал својата фолклористичка работа. Не можејќи, поради недостиг на средства лично да отпатува во далечниот Петроград и таму лично да го надгледува печатењето на неговиот *Зборник*, тој ја одбива таа шанса, бидејќи е уверен дека без неговото непосредно присуство објавувањето на материјалите не ќе ја постигне нужната намена: „Мојот материјал, почитуван господине, е од таква природа што не може на никаков начин да му го дозволи своето коригирање на никој друг освен на оној што лично и нагледно го собирал. Инаку, би загубил секоја своја можност, секако значење“ - му пишуваше тој на споменатиот М. Дринов, во одговорот на неговото писмо.

Затоа К. Шапкарев ќе се обиде да најде на разбирање и материјално-финансиска поткрепа на друга страна. Покрај во Бугарија и Русија, тој ќе побара таква помош и од познатиот мецена на словенскиот свет, финансиерот на печатењето на Зборникот на браќата Миладиновци - хрватскиот бискуп Јосип Јурај Штросмаер. Имено, К. Шапкарев му испрати едно прилично долго писмо, датирано на 25 февруари 1886 година, на Ј. Ј. Штросмаер во Загреб, во кое го моли заслужниот добротвор на македонската народна култура да го помогне и издавањето на неговиот *Зборник*, како што тоа две и пол децении порано го стори со соодветниот труд на Миладиновци. Импонира ова писмо на нашиот учител и собирач на народните умотворби со своите убаво составени

пасажи, посебно со својата сликовитост на изразот. Откако детално ќе го информира Штросмаера за своите дотогашни тешкотии околу печатењето на собраните материјали преку неколку прашања што го споделува со адресантот, како Шапкарев да сака совет од учениот бискуп: *„Во такаков неудобен случај за моејто дело на совршен неуспех како би бил должен да постојам? Да се откажев ли, да се откажев од одредената своја цел? Да го зајакнав ли и зафрлев, како храна на молциите, драгоценост народен материјал, собираан во текот на 30 - годишно време со толку труд и огромни трошоци? Или да го лишам својот народ од одредена драгоценост, за каква други народности не би штеделе огромни количества? И кој знае кога ќе дојдеше до напечатувањето на неговите собрани материјали, ако не се појавеше неочекуваната можност за публикување преку дејноста на еден приватен печатар во Софија, кој за чудо се согласи да го почне печатењето на Шапкаревиот *Зборник*, книга по книга без однапред да бара аванс.*

Но, она што за него е најважно, во текот на истата година (1891) излегува од печат првата книга од неговиот *Зборник*. Тоа било единствената компензација за навистина големите напори и страдања на овој наш страстен заљубеник во народната уметничка оставнина. Таа компензација се зголемила уште повеќе со излегувањето и на другите седум книги во наредните години (1891-92 и 1894).

Така се оствари едно долго сонуван сон, инспириран од копнежите да се „биде барем малку полезен на својот народ и притоа да се оцрта и своето скромно постоење во историјата на тој народ: *„Триумфиите на Миладиновци, на Караџика, на Кухача, и на други на нив слични дејци не ме оставаат да сијам“* - му пишуваше К. Шапкарев пак на М. Дринов, објаснувајќи му ги своите издавачки намери и интенции. Имајќи во овие примери постојан постојан кон соодветен постојан, Шапкарев постојано ќе настојува и додому како да го појаси, да го појаси нивното дело. Особено во лицето на браќата Миладиновци кој имал на кого да се угледа, како што малку постојано и постојано на

некои друѓи наши собирачи на македонскиџе народни умотворби, да се ишрудаџи да ги објавџи своџиџе народни заџиси.

Зборникот на Кузман Шапкарев го има целосниот наслов *Зборник оџи бџлѓарски народни умотворения, Сџбрал и издава К. А. Шапкарев, Софин, Печайница на „Либералниџ клуб“*. Неговата прва книга како мото го има следниот фрагмент од текстот на *Предѓвороџи* на К. Миладинов кон *Зборникоџи* на браќата Миладиновци: *„Боџаџиџсџивоџо на џесниџе је неисџрџно... џребиџи да чекаме оџиџе мноѓу друѓи да се ирикладаџи на овие џесни, ако џубоџиџиџен човек издирвиџи џова“*. Бидејќи Шапкарев го подели својот *Зборник* на повеќе делови - „части“, „отдели“ и „книги“, може да се констатира дека неговиот *Зборник* е без конкуренџија најкомпликуваната публикаџија од таков род кај нас. Имено, со оглед на фактот што се во прашање *осум книџи* (иако нивната нумерација гласи дека се девет книги - II книга фактички не е излезена), оваа поделба на повеќе делови преку спомнатите термини („части“, „отдели“ и „книги“) - особено кога се знае дека тие книги не излегуваа од печат по хронолошкиот свој ред - наместо да придонесува за прогледаноста на материјалите во *Зборникоџи*, всушност придонесува за тешкото снаоѓање во него. Добро е што К. Шапкарев изврши нумерација во хронолошка смисла на сите застапени народни умотворби во *Зборникоџи* со обични броеви, па така читателот, а особено оној што го користи овој *Зборник* за научни и стручни цели сепак релативно лесно и брзо се снаоѓа во тоа вистинско море од материјали.

Според годината на излегувањето (датирањето) на секоја книга од *Зборникоџи*, се утврдува дека во текот на 1891 година се излезени книгите I, VII (како прилог кон I книга), III, IV, V, и VI а во текот на 1892 година книгите VIII и IX (со оглед на тоа дека К. Шапкарев ги печател одделните книги од својот *Зборник* во две верзии - спојувајќи некои од нив по две во една, во еден подврзан том, датирањето на последните две книги, VIII и IX, некаде се среќава и со годината 1894).

Всушност, оваа навистина компликувана поделба на Шапкаревиот

Зборник може поупростено да се претстави на тој начин што поопшто ќе се објасни подредувачката постапка на неговиот автор. Имено, К. Шапкарев го замислил и реализирал својот *Зборник* во три дела („части“): во *првиот дел* поместени се *јесниите*; во *вториот - приказниите*; *зајанкиите* и *јословициите*; во *третиот - обичаиите*, *обредиите*, *суеверијата*, *косјумиите (носиите)* и *јазичниите материјали*, *речничкиот*. Оваа генерална поделба има и своја внатрешна, потесна и дополнителна подредба. Така, секој од овие три дела („части“) има по неколку свои оддели и книги. Првиот („части“) има четири оддели: I - самовилски, змејски и религиозни; II - обредни песни; III - песни од политичкиот живот; IV - песни од општествениот, семејниот и приватниот живот. Вториот дел („части“) содржи еден оддел - приказните, а третиот дел („части“) има два оддела - обичаите, обредите и сл. Покрај споменативе оддели, трите основни делови на *Зборникот* ги имаат и следниве книги: Првиот дел („части“) има вкупно пет книги - I, III, IV, V, и VI; вториот дел („части“) содржи две книги - VIII и IX, а третиот дел („части“) има една книга - VII.

За жал, меѓутоа, К. Шапкарев не успеал до крај да го реализира својот толку обемен *Зборник*. Имено, јазичните негови материјали, посебно речникот на недоволно познатите или употребуваните зборови, за кој во Предговорот на VIII книга истакнува дека ќе содржи околу 7 000 зборови (стр. IV) останаа неопфатени, незастапени во *Зборничкиот*. Исто така, и планираните имиња на болести не се публикувани во неговиот *Зборник*, туку во споменатиот *Сборник на народни умотворения, наука и книжнина* како статија под наслов „*По народната медицина и нејната номенклајтура в Македонија*“ (том X, 1894, стр. 324-344).

Но, и со застапените материјали во него *Зборничкиот* на К. Шапкарев импресионира со својот обем и разновидност. На повеќе од 2000 страници оваа негова публикација донесе на свет 1318 народни песни, 292 народни приказни, повеќе описи на обичаи и обреди, носии, суеверија, верувања, многу примери на детски фолклор

(скоропоговорки, залагалки, игри и сл.), народни преданија и други примероци на нашиот поетски и раскажувачки народен израз, и тоа од многу краишта на Македонија и делумно на Бугарија. Она што исто така треба посебно да се истакне тоа е дека К. Шапкарев со својот *Зборник* се јавува и како еден од ретките и првите наши собирачи и на фолклорот кај некои други народи и народности. Така, во *Додатокои* кон IX кн. на својот *Зборник* тој застапи и „приказки на други јазици од Македонија“, како што вели тој, а имено: 7 влашки, 6 албански и 2 турски. Со тоа тој даде убав пример за углед, а се претстави како првиот наш собирач и на фолклорот на другите народи. За да ги направи подостапни, поразбирливи текстовите на влашките и албанските народни приказни што ги објави, К. Шапкарев ги придружи и со еден прилично исцрпен, фун-кционален речник на зборовите што се наоѓаат во односките приказни, а претходно ги помести и целосните нивни преводи (на бугарски јазик).

*

* *

Многубројни се вредностите и квалитетите на *Зборникои* на Кузман А. Шапкарев. Оваа капитална публикација на нашата народна поетска и раскажувачка уметност покажа пред светот двапати повеќе народни песни отколку три децении порано појавениот *Зборник* на браќата Миладиновци. А со застапените народни приказни неговиот *Зборник* значеше фактички прва позабележлива појава на прозните раскажувачки жанрови во нашата народна книжевност. И во тој однос, значи К. Шапкарев носи примат пред подоцнежната вистинска плејада собирачи на македонските народни умотворби. Впрочем, ако и се замешал К. Шапкарев и самиот бил свесен дека неговиот *Зборник* се одликува со доста верност на запишаните материјали па - со својата вродена скромност - не ќе ја пропушти приликата и да се пофали за тоа праведјки

споредба и со таквото дело на браќата Миладиновци: „Што се однесува до доста верноста на народниот говор, бидете уверени дека тој (мисли на неговиот *Зборник* - бел. моја) никако не ќе биде подолан од Миладиновиот, без да се фалам дека можеби и го надминува“, му пишуваше тој пак на М. Дринов.

Се разбира, *Зборникот* на К. Шапкарев има и свои недостатоци. На некои веќе се укажува, на некои укажуваше и самиот тој. Зборувајќи за карактерот и значењето на својот *Зборник* во неговиот Предговор кон I книга, Шапкарев подвлекува: „Јас го претставувам својот материјал суров, невработен, онаков каков сум го црпел од неговите оригинални извори - јас турам на средина еден огромен куп од непричестена и необработена руда, а специјалистите златари и учените ќе се потрудат да ја пречистат и прецедат, за да извадат од нејзиниот суров материјал колку што би можело проценти драгоцен метал да најдат во неа.“ (стр. XXII - XXIII).

Настојувајќи во што поголем обем да го состави својот *Зборник* К. Шапкарев внел во него низа непотребни, од естетско-уметничка, поетска гледна точка, варијанти, особено кај песните, па евидентен е недостигот од неговиот критички и селективен однос кон собираониот, односно публикуваниот материјал. Тој ги застапувал во својата публикација речиси сите народни записи до кои дошол, без да се определи за публикување само на најубавите од нив. Натаму, прифаќајќи записи и од други собираачи тој - иако се трудел да го поизедначи нивното запишување - не успеал да ја постигне нужната редакција над добиените материјали. А, можеби, недостатокот што најмногу му пречи на читателот на Шапкаревите стихувани народни записи е токму нарушениот нивни метрички ритам.

Но, како што веќе се истакна, квалитетите и вредностите на Шапкаревиот *Зборник* далеку ги надминуваат неговите малубројни недостатоци, слабости. Во еден така грамаден собран и запишан народно-поетски опус неможно е одбегнувањето на некои

неотпорности.

Затоа, кога тој капитален *Зборник* се појави од печат, беше пречекан со заслуженото големо внимание и признание. За тоа, пред се, сведочат определениот број приказни, оценки и белешки препечатени од страна на самиот Шапкарев на страниците на неговиот *Зборник*, но сведоштво претставува и искажувањата на некои од нашите, македонските негови колеги по запишувачкото перо. Во тој однос, најилустративно е искажувањето на М. Цепенков, кој во своите основни поттици за собирачка дејност, покрај Миладиновци, го истакнува и Шапкаревиот *Зборник*: „Ако не беше ми и пратил К. Ш. приказните да и видоф, и да беше ми пратил само писмо да ми сака нешто од собраните народни работи, што и имаф запишани, макар и Силјана Штркот, кеш да му и пратам, чунки беше ми се здодеало да ги гледам и набрго да и пеам, арно туку Господ беше го научил Шапкарева да ми и прати приказните за да ме насрчи за уште да пишувам и никому да не му ги давам со надеж белки ќе начекам некое време да и напечатам, ем еден *Зборник* како од Д. Миладинова“. (М. Цепенков, Автобиографија, „Македонски јазик“, Скопје, 1958, год. IX, кн. 1 - 2, стр. 135).

Токму преголемото богатство на материјалите од Шапкаревиот *Зборник* и неговите се уште недоволно предочени и проучени вредности не побудуваат денеска да застанеме пред тој огромен опус како пред монументален и вечен паметник, со јужната признателност и благодарност.

МАРКО ЦЕПЕНКОВ

Иако по својот огромен собирачки опус претставува еден од најзаслужните културни работници од XIX век во Македонија, М. Цепенков многу децении не и беше доволно познат на нашата книжевно-историска наука. Основната причина за тоа секако беше фактот што Марко Цепенков не успеа да ги публикува поцелосно, во одделна книга, своите многубројни собрани фолклорни материјали. (До тоа дојде дури во текот на 1972 година кога во Скопје излегоа од печат собраните дела на Марко Цепенков во издание на книгоиздателството „Македонска книга“ и Институтот за фолклор). Додека речиси сите други припадници на првата генерација собирачи на македонски народни умотворби успеаја во своите потфати преку засебни збирки да го претстават позабе- лежливо своето собирачко дело, дотогаш тој мораше да се задоволи само парцијално - иако по обем мошне импозантно - печатење презентирање на своите фолклорни материјали во софискиот *Сборник* за народни умотворени, наука и книжнина.

Дури кога и Македонците конечно се здобија со сите неопходни услови за проучување на своето културно наследство дојде до фактичкото откривање на Марковиот преродбенски лик, на неговата долгогодишна собирачка и популаризаторска дејност од областа на македонското народно поетско творештво. Почнаа да се нижат прилозите за Марковиот придонес во збогатувањето на фондот на македонската народна книжевност, за неговиот удел во уметничкото дооформување на фолклорните материјали што ги запишувал. Сукцесивно израснуваше неговото дело, добивајќи се позголемено значење. Се утврди дека овој прилепски терзија, со најскудно образование, не само што запиша повеќе македонски народни умотворби од секој друг нивни собирач, туку и дека, собирајќи и

публикувајќи ги, видливо им ја поусовршил стилско-уметничката форма.

*

* *

Марко Костов Цепенков е роден 1829 во Прилеп, во многудетно и прилично сиромашно семејство. По однос на местото на раѓањето на Марко Цепенков во науката постојат поделени мислења: Марковите биографи се колебаат меѓу Прилеп, прилепското село Ореовец и Крушево.

Детските, посебно школските години од животот на М. Цепенков детално се опишани во неговата *Автобиографија*. Така, од неа се дознава дека малиот Марко се школувал една година кај нашиот познат културен работник од минатиот век Хаџи Поп Константин Динков, потоа бил принуден да го прекине школувањето и да отиде на учење занает, бидејќи тоа го барала бедната состојба на неговото семејство:

„Голема севда јас имаф да учам ами пуста сиромаштиа те остава да учиш, ко немаш пет пари за книга да си купиш, сакаш - неќеш на занает ќе одиш, за да учиш лебо да си го ведиш“

(М. Цепенков, Автобиографија... стр. 122)

Откако стапил да чиракува кај прилепските терзии, „Аџи Петко и содружие Коне и Пере Каранцулови“, Марко добил можност да го продолжи школувањето кога во мај 1846 година татко му преминал на работа во Струга, земајќи го со себе и Марко. Во Струга Марко учел грчко училиште кај Наум Хаџов, бидејќи - како што напомува во својата *Автобиографија* - „тогај учеа само грчки“. Таму Марко останал година-две, а потоа со татка си заминал за Кичево, каде што продолжил да го совладава терзискиот занает, тажно констатирајќи: „Толку беше грчкото

учење мое“. Но и во Кичево Марко не останал долго време; татко му, еден вонредно комуникативен човек, го испратил Марка во Крушево кај брата си Илчо, кој бил бакалин, та Марко останал кај него како калфа, се додека татко му, на пат за своето ново работно место во Битола не минал низ Крушево и си го зел со себе и сина си Марка. Своето доаѓање во Битола Марко го определува во 1852 година; таму исто така не останале многу долго време:

„Не би к’ смет да седиме многу во Битола чунки во тоа време се отфори и кавгата во Севастополе со Русија и Европејците со Турчино. Се дигна сие аскер од Битола и отиде во Севастополе, остана празна Битола и мене ми се секна ал’шферешо. Бидејќи така ајде си дојдофме пак во Прилеп и јас се главиф на терзии у Ицета Мрмета.“

(М. Цепенков, Автобиографија... стр. 122)

Подоцна Марко стапил на работа кај познатиот прилепски терзија Тимион (Влав), добар пријател на Димитрија Миладинов и Рајко Жинзифов, кои тогаш биле учители во Прилеп. Додека бил на работа кај Тимиона М. Цепенков го поднаучил грчкиот јазик, а откога станал мајстор - си отворил дуќан. Сепак, желбата да го посовлада основното образование постојано го мачела Марка, та тој немајќи други начини да го постигне тоа (веќе бил возрасен за какво било училиште) ги повикувал во дуќанот децата што оделе на училиште и, распрашувајќи ги што учат и како учат, самиот учел од нив!

Откако станал самостоен терзија, М. Цепенков постигнал и видна општествена афирмација во својот град, учествувајќи во иницијативите да се отвори книжарница во Прилеп. Освен тоа бил и член - одборник на Црковната општина во Прилеп, која се јавила како една од првите во Македонија. Заинтересиран за развојот на црковно-училишното дело во својот град, М. Цепенков се пројавил како еден од главните претходници

на борбата против грчката духовна доминација во Прилеп, а неговите благородни настојувања во тој однос, заедно со тие на другите поистакнати негови сограѓани не останале без резултати: грчкиот владика Бенедикт бил изгонет од Прилеп, а на негово место бил примен архимандритот Партенија Зографски, првиот македонски учебникар. И во училиштето грчкиот јазик бил поизместен од домашниот. За тие постигања на прилепчаните М. Цепенков егзалтирано зборува во својата *Автобиографија*: „Навистина малцина ја зафативме црквната борба и от најсиромаси ами големо чудо направивме со истерувањето грчкио владика и осфоуањето црквата и училиштата“. И скромно го истакнува своето учество во сите значајни национално-преродбенски акции на прилепските граѓани.

М. Цепенков почнал да собира народни умотворби во периодот кога Димитрија Миладинов бил учител во Прилеп (1856 - 57) и под директно влијание од него, за што Марко кажува во *Автобиографијата*: „Првио себап беше што пишуаф тие работи от М. Миладинова што ни кажа дома со татка...“ (тоа се оние веќе цитирани зборови на Димитрија Миладинов со кои кажува зошто ги собира народните умотворби). Подоцна М. Цепенков добил поттик за собирање на фолклорни материјали и од К. Шапкарев, кому отпрвин му преостапувал извесен дел од своите дотогаш собрани народни приказни. Кога ги видел отпечатените збирки на К. Шапкарев, желбата на М. Цепенков да ги публикува и тој своите собрани народни умотворби станала уште поголема.

За остварување на таа своја желба М. Цепенков замина во Софија, каде продолжи да живее се до својата смрт. Откако со многугодишна собирачка работа запиша огромен фонд од фолклорни и етнолошки материјали и дознавајќи за претстојното излегување на софискиот Сборник за народни умотворени, наука и книжнина (1889) во издание на бугарското Министерство за просвета М. Цепенков во 1888 година отпатува во Бугарија за да ги публикува собраните материјали. Редакторот на *Зборникот*, еминентниот бугарски научник д-р Иван

Шишманов бил восхитен од огромниот број и од квалитетот на запишаните Маркови фолклорни материјали, па ги дал на рецензија на кратовчанецот Ефрем Каранов, наш познат фолклорист. Бидејќи Е. Каранов се позабавил со пишувањето на рецензијата (ја предал дури по четири месеци), Марко - за да не седи без работа во Софија, очекувајќи го откупот за печатење на своите материјали - отворил дуќан за продавање тутун (во заедница со браќата Спиркови). Иако, по сугестија од д-р И. Шишманов, патувал во Македонија за дополнително собирање фолклорен материјал и етнолошки, М. Цепенков останал да живее и да работи во Бугарија. Откако дочекал да го види отпечатувањето на дел од своите собрани народни умотворби во споменатиот *Зборник*, тој стапил на работа во Градскиот совет како надзирател на служителите и на таа должност останал шест месеци, а потоа бил отпуштен; идното негово работно место било во Народното собрание, каде останал 7 месеци, а потоа три месеци работел во финансискиот оддел на Софиската општина. И оттаму бил отпуштен од работа, но подоцна повторно примен, работејќи уште шест-седум месеци, по што преминал на работа во печатницата на браќата Спиркови каде што работел како администратор 7 месеци.

Заедно со податокот дека го загубил десното око „од многу напрегнување да пишувам приказни и друзи народни работи, дење од печатницата, а ноќе од народните работи“ (М. Цепенков, *Автобиографија...* стр. 145), споменативе податоци за неговите работни должности во Софија, се последните конкретни соопштувања во Марковата „Автобиографија“. Преостанатите 24 години од неговиот долг живот мошне бегло можат да бидат биографски репродуцирани. Сепак, од некои негови писма до д-р Иван Шишманов се дознава дека во 1904 година настрадал „од еден филосопедист“ при што му била скршена чашката од ногата по што М. Цепенков останал сакат и речиси врзан за постела до крајот на својот живот. Инвалид и речиси ослепен Марко не бил веќе во состојба да си го заработува лебот со сопствена

работа па упорно барал и настојувал да добие пензија од Народното собрание за што иста така сведочат писмата што ги упатувал до Шишманов. Живеејќи крајно бедно М. Цепенков сепак не престал да пишува: во периодот од 1896 - 1911 тој објавил десетина свои песни и драмата „*Црне Војвода*“, со што ги потврдил сопствените книжевно-креативни заложби, пројавени прилично забележливо и во народните умотворби што ги запишувал.

Напуштен и во крајна беда М. Цепенков умрел во Софија на 29 декември 1920 година, како 90 годишен старец.

*

* *

Не само по огромниот квантум на собраните македонски народни умотворби, туку и по квалитетот на нивното запишување и уметничко довообличување, Марко Цепенков, претставува единствена појава во нашата народна книжевност. Тој ја извршувал својата собирачка работа од подрачјето на народното поетско творештво со специфична запишувачка постапка, која од својата страна открива несомнена творечка надареност, одразена во запишаните народни умотворби.

Творечката природа на М. Цепенков се извишила над обичното запишување на народните умотворби. За разлика од другите собирачи, тој не ги запишувал слушаните умотворби веднаш, на лице место, туку ги ставал на хартија дополнително, по сеќавање. Поседувал ретко силна наративна меморија; самиот вели дека она што ќе го чуел го запечатувал „во умот како со инка турено“. Запишувајќи ја народната умотворба по сеќавање, тој, пред се, ја облекувал во свое јазично руво, според својот лексички фонд; оттаму, сите македонски народни умотворби запишани од М. Цепенков се карактеризираат со унифициран јазик.

Меѓутоа, Марковата творечка интервенција во текстот на народните умотворби што ги запишувал не се сведува само на јазичниот елемент: без оглед од кој интерпретатор да ја чуел или како ќе ја чуел народната

умотворба, М.

Цепенков на свој начин ја обработувал, ја оформувал по свој творечки манир. Притоа постигнал и своја синтакса и своја композиција, пројавувајќи се како оригинален творец, на обете. Како резултат на таквата творечка интервенција добиени се многу впечатливо стилски оформени народни умотворби, особено приказни, бидејќи „приказната е неговиот фах“. (К. Пенушлиски, Предговор кон книгата „Марко К. Цепенков“: Македонски народни приказни“, Скопје, 1958, том I, стр. 6).

Имено, на примерот со македонските народни приказни запишувани од М. Цепенков и може да се забележи најрезултатно неговата творечка интервенција во формата на народните умотворби. Тој обично не се вмешувал во содржинската страна на народните умотворби, туку само во стилско-изразните композиции. М. Цепенков го растегнува раскажувањето со нему својствени повторувања на речениците, па дури и на поодделни пасажии од раскажувачкото дејство што сепак е во пропорционална согласност со изразната фактура на народната книжевност, така што неточна е Мирчевата констатација дека „во публикациите на г-н М.К.Ц. се забележува и една растегнатост во прикажувањето, кое исто така не му е својствено на народниот раскажувач, па и тоа треба да се одбегнува“. Од друга страна, М. Цепенков е ненадминат мајстор да го употреби вистинскиот збор со еден единствен израз да постигне максимална сликовитост и уверливост на раскажувањето. Сите овие стилско-изразни и композициски потфати на собирачката практика на М. Цепенков се засведочени во голем број приказни запишани од него, но за Марковата смисла и способност за разновидни композициски решенија, особено за повторување што постигаат определена творечка градација на раскажувачкото дејство, најилустративен и највпечатлив пример секако претставува најдолгата македонска приказна „Силјан Штркот“.

Собирањето на народни умотворби, со текот на времето, станало своевиден творечки рефлекс, кај Марка: „Што да чујам од луѓе, како

приказни и за друзи работи се, 'и пишувам“ (М. Цепенков, Автобиографија... стр. 129). М. Цепенков чувствувал внатрешна потреба да раскажува, а тоа го постигнува пресоздавајќи ги народните умотворби по свои стилско-композициски манир. Така народно-поетските текстови се покажале поблагороден материјал за обработка од негова страна, отколку сопствениот уметнички израз.

Со ваквиот пасиониран однос на М. Цепенков станува разбирливо ретко импозантниот фонд од фолклорен и етнологски материјал, запишан од овој наш истакнат културен работник; а тој фонд попрецизно речено, изнесува: 681 приказна, 170 песни, 5.032 народни пословици и поговорки, 100 гатанки, 389 народни верувања, 201 соништа и нивни толкувања, 46 баења, 67 детски игри и залагалки и поголем број клетви, благослови, скоропоговорки, народни обичаи и обреди, како и примери на тајни (условни) јазици, описи, на занаети, музички инструменти и реквизити од секојдневниот домашен живот, лични (сопствени) имиња и друг вид јазичен материјал поврзан со земјоделскиот живот на нашиот човек во минатото. Покрај тоа што собрал толкав фонд разновидни народни умотворби, М. Цепенков не запишувал се што ќе му дошло до рака; неговиот естетско-фолклорен вкус му овозможувал вистинска селекција при собирањето на разновидните примероци на народното творештво.

Освен тоа што е значаен по огромниот фонд собрани фолклорни и етнологски материјали М. Цепенков е посебно заслужен за македонската народна книжевност и по тоа што успеа прв писмено да фиксира некои нејзини жанрови, дотогаш речиси непознати, незастапени во публикаторската практика кај нас; таков е случајот со тажачките песни, чие собирање е мошне отежнато со оглед на поводот по кој тие се интерпретираат. Покрај нив, во истата насока можат да се наведат и тајните (условните) јазици, детските говори, описите на занаети и некои изведени форми од личните имиња.

Собирачкото дело на Марко Цепенков има неоценливо големо

значење за македонската народна култура. Неговата повеќегодишна дејност се однесува како на нашата народна книжевност, етнологијата, културната историја и филологијата, така и на национално-политичката историја, социологија и економиката. Фолклористот во Марковото дело ќе најде најбогат, најразновиден материјал за изворно запознавање со низа примероци, па и цели жанрови на македонското народно поетско творештво; тој може да издвои од Марковите фолклорни материјали бројни примери на нови, дотогаш речиси непознати варијанти на народни приказни, песни, легенди, преданија и верувања, со кои би се илустрирала содржинската, мотивската оригиналност на народното поетско создавање кај Македонците. Тие записи на М. Цепенков, едновременно значат и драгоцен придонес за светската народна книжевност воопшто, бидејќи претставуваат компетентен материјал за стручни и научни анализи, како и за значајни теориски заклучоци.

Од Марковиот собран материјал етнологот може мошне меродавно и разновидно да го репродуцира и претстави речиси целокупниот духовен и материјален живот на Македонецот во минатите времиња; во таквите негови настојувања ќе му помогнат Марковите описи на реквизитите од домашната материјална култура на нашиот човек од подалечното и поблиското историско минато, како и народните приказни, пословици, верувања, описите на занаетите, музичките инструменти, верските легенди и другите жанрови на нашето народно творештво. Во приказните, песните, описите на занаетите, предметите од земјоделскиот живот на нашиот народ, пословиците и условните јазици ќе најде на обилен материјал и економистот, во настојувањето да го открие и претстави материјално-економското егзистирање на Македонецот, особено во периодот на минатиот век, како што правникот и социологот ќе забележат значајни согледувања на правно-моралните норми кај нас, а исто така и бројни податоци за општествено-семејните односи.

Всушност, речиси секој интересент за Марковото дело ќе најде своја

интересна сфера во богатиот и разновиден запишан материјал на овој наш неуморен културен работник. Посебно е значењето на собирачкиот опус на М. Цепенков за нашиот јазик. Филологот, дијалектологот во Марковите материјали ќе најде пребогат извор на народната лексика, најразновидни морфолошки и синтаксички форми и решенија, оригинални изразни новитети. М. Цепенков го познаваше својот роден прилепски говор до најголема можна мерка, така што дијалектологот може да црпе од неговите текстови како од најдлабок и секогаш свеж извор. Во народните умотворби најсигурно е конзервиран јазикот.

Обилно публикувајќи ги нашите народни умотворби во софискиот *Сборник на народни умотворения, наука и книжнина* (само во првите 17 томови на овој Зборник беа објавени фолклорни материјали до М. Цепенков колку за една книга од околу 500 страници) Марко Цепенков го изнесуваше на показ македонскиот јазик во сета негова чистота, и тоа во периодот кога наполно можеше да рефлектира за прераснување во литературен јазик на нашиот народ. Инаку, и самиот факт што преку Марковите фолклорни материјали објавувани во споменатиот Зборник, македонскиот јазик беше забележливо презентираан во периодот кога македонскиот печатен збор беше реткост кај нас, претставува значајно постигнување и своевидна национална мисија на Марковата собирачка дејност.

Народните умотворби запишани од М. Цепенков се одликуваат и со вистински книжевно-естетски вредности, па затоа претставуваат значаен дострел на македонската литература. Особено приказните под перото на овој собирач се ценет придонес во ризницата на нашиот прозен уметнички израз.

Од друга страна, не помало е познавателното значење на Марковите народни текстови; од нив може да се согледа целокупниот живот на поробениот Македонец, тие го сликаат нашиот човек со сета негова виталност и стоицизам, предочувајќи ги речиси сите негови поважни животни погледи, од кои општествените, социјалните и етичко-

моралните норми имаат челно место. Некои од Марковите фолклорни материјали, како песните, се и вистинска поетска хроника на борбено-ајдутскиот период, фиксирани, и слободољубиви настојувања на низа истакнати војводи и други народни водачи. Записите што ги остави М. Цепенков за нив се драгоцени сведоштва за славните страници од поновата македонска историја.

Посебно признавање и восхит предизвикува и заслужува огромниот квантум на Марковото собирачко дело. Покрај браќата Миладиновци и Кузман Шапкарев, тој е најголемиот собирач и популаризатор на македонското народно поетско творештво. Со вкупниот фонд на собраните фолклорни материјали, М. Цепенков несомнено стои повисоко од струшките браќа, а на сосем рамна нога со осумтомниот собирачки опус на К. Шапкарев, надминувајќи го сепак по разновидноста на собраниот материјал и по квалитетот на запишувањето.

По својата творечка интервенција во формата на народните текстови М. Цепенков нема достоин пандан во историјата на македонската народна книжевност, а може да се споредува само со славниот Вук Караџиќ кај Србите. Несомнените креативни пориви кај овој наш прилепски терзија наоѓаат своја аргументација и во Марковите индивидуално составени книжевни творби, кои и колку да се лишени од вистинските уметнички вредности, сепак се значаен придонес кон книжевната историја на Македонците. Неговите десетина песни, главно на патриотски и, подоцна, на религиозни мотиви, неговата впечатлива по својот сочен народен израз Автобиографија, неговата историска пиеса „*Црне Војвода*“, драматизација на народната песна за народниот јунак Спиро Црне, како и неговиот портрет за војводата Стефо Николов - Скендер, се корисен прилог во писмената, початената реч од перата на нашите луѓе.

Сепак, она по што Марковото дело има фундаментално значење за македонската култура и национална историја се Марковите

многубројни записи на народните умотворби, со кои уверливо и илустративно се претставени поетските дарби на поробениот Македонец, неговиот колоритен јазик, продуховениот живот, исполнет со вековни обичаи, обреди, верувања и преданија, како и неговите оригинални погледи на животот и светот.

ЃОРЃИ ПУЛЕВСКИ

Потекнувајќи од едно од најстарите, основачките семејства на најголемото македонско село Галичник, *Ѓорѓи (Ѓорѓо, Ѓорѓија, Ѓорѓе) М. Пулевски* се родил некаде кон третата деценија на минатиот век. Обично за годината на неговото раѓање се зема годината 1838.

Познато е дека малиот Ѓорѓо уште како седумгодишно дете го напуштил родниот Галичник и со својот татко заминал на печалбарство во Влашко (Романија) во местото Турно-Могурел, каде што од мајсторите и калфите ги научил основите на елементарната писменост. Во истите кругови младиот Ѓорѓија ги добил и првите свои насочувања кон национал-револуционерна дејност, пројавена и блескаво потврдена со низа сопствени борбени акции за ослободување на неговата намачена и поробена Македонија. Имено, познато е дека Ѓорѓи Пулевски учествувал, заедно со една чета свои сонародници претежно од мијачкиот крај, во опсадата на белградската тврдина (1862) од која турскиот гарнизон го бомбардирал градот. Во таа битка учествувал и еден друг истакнат Македонец - легендарниот ајдутски војвода дедо Иљо Малешевски од Берово, исто така со својата чета - доброволци. Ѓ. Пулевски и неговите соборци-доброволци земале учество и во Руско-турската војна (1877 - 78) во познатата битка на Шипка. Поради тоа што се истакнал во борбите, бил одликуван со Орден за храброст од Русите. А не треба да се отфрлат ни претпоставките дека Г. Пулевски уште од порано се истакнал како комита во својот роден крај.

Треба веднаш да се појасни дека Ѓ. Пулевски земаше учество во борбите против турскиот поробувач и на српската, и на бугарската територија со цврста увереност дека наскоро ќе дојде редот и на неговите сонародници - Македонците да се борат за својата слобода и

дека тие како пред тоа Србите и Бугарите, ќе се ослободат, меѓу другото и со помош на словенските собраќа. Кутриот наш сонародник и истакнат македонист! Упорно ќе ги повикува ослободените словенски народи да им помогнат на Македонците и тие да се ослободат од најдолготрајното ропство. Попусто ќе смета на словенската солидарност, особено на Берлинскиот конгрес (1870), кога - наспроти многуте очекувања - Македонија и натаму остана неослободена од турскиот ропски јарем. Како што укажува Б. Конески во неговиот труд за македонистот Ѓ. Пулевски - „Кон македонската преродба“, Скопје, 1959, ваквите свои сфаќања и чувства околу судбината на Македонија и начинот, патот кон ослободувањето нејзино, Пулевски најуспешно ќе ги изрази во својата „Македонска песнарка“, печатена во Софија во две книги во текот на 1879 година.

Освен во Влашко (Романија), Ѓорѓи Пулевски престојувал подолго време и во Белград - во седумдесетите години на минатиот век, каде ги публикувал своите два знаменити речника „Речник од четири јазици“ (I Српско-Албански. II Арбански-Арнаутски. III Турски. IV Грчки). Скројена и написана од Ѓорѓа М. Пулевски, архитектка у Галичник, окружије дибранско, 1872 година, I-ва част. Београд, 1873. - „Речник оиџири јазици“. (С. Македонски, арбански и турски), Књига II. Написао Ѓорѓе М. Пулевски, Мијак гаљички. У Београд 1875.

Подоцна, кон крајот на седумдесетите години Ѓорѓи Пулевски ќе се најде во Софија, каде најпрво ја издава неговата „Македонска песнарка“ (1879), а потоа во текот на 1880 година и својата *џрамаџиџика* која го носи насловот „Славјанско-насељениски-македонска слоџница. III-та книга. Написал ју Г. М. Пуљевски. Основана на III-ти одделение училиштко, а напичатена пот настојателством Г. Урина Џиков, трг. Гаљички от Албанија 1880 година в г. Софија, Први дел.“ Притоа Ѓ. Пулевски соопшти (преку еден оглас на корицата) дека му стојат уште два преостанати дела од таа книга, кои чекаат на печатење, како и подготвените *родословница, речница, нар. џеснословица, смисленица*

(логика) и *славјано-македонска историја*. Треба да се истакне дека своите книги и самиот Пулевски ги пласирал на нашиот, македонскиот терен, често доаѓајќи во татковина и посебно во родниот крај за таа цел.

Од биографската скица на Ѓорѓи Пулевски треба уште да се спомене податокот дека бил градоначалник на Кустендил во периодот на 1878, како и тоа дека се наоѓа последните години од својот живот во бугарската престолнина, безуспешно барајќи служба од официјалните власти. Карактеристичен во тој однос е своевидниот инцидент меѓу него и претставниците на бугарската власт, која требало да му најде некоја работа. Имено, според сведоштвото на охриданиецот Кузман Шапкарев, пријател на Ѓ. Пулевски, кој во тој период исто така живее во Софија, кога дознал Пулевски дека претставниците на власта бараат од него да ја замени својата народна галичка носија со современа градска, па потоа ќе добие некоја службена должност, тој им отишол и им рекол: „Ако вие сакате да ме принудите да си го фрлам народното облекло, со кое што сум пораснал и сум работел толку време за својот народ, тогаш јас не ви ја сакам ни службата, ни платата“.

Исто така, вонредно значајна страница од биографијата на Ѓорѓи Пулевски е и неговиот пресуден удел во формирањето на „Славјано-македонската книжевна дружина“ во Софија (1888 година), на чие чело се најде тој како нејзин претседател. Со тоа Пулевски покажа дека воопшто не му пречел недобронамерниот однос на официјалните бугарски власти (овие секако не можеле да му ги простат на нашиот преродбеник годините поминати во Србија и таму печатените писанија, како и неговите изразити македонистички погледи); Пулевски единствено водел сметка за своите сонародници - Македонци, емигранти во Бугарија и, посебно, за довербата на неговите Мијаци.

Во длабока старост, подалеку од својот роден Галичник, од својата Македонија, Ѓорѓи Пулевски умрел во јуни, 1895 година во Софија, каде што е и погребан.

Имено, претходно, една година порано во бугарската престолнина Ѓ.

Пулевски ги беше објавил своите две песнарки - „Македонска песнарка“ I - II, Софија, 1879. И обете песнарки, подобро речено - двата дела на една песнарка, печатени посебно, содржат симетричен број страници (по 16) и опфаќаат вкупно 15 песни. По обем, значи, песнарките на Пулевски не се големи, може дури и да се генерализира дека и неговите песни не се тоа по својот уметнички квалитет, но нивното литературно-историско значење е несомнено. Содржејќи делумно народни песни, но и индивидуални стихови на авторот, „Македонска песнарка“ на Пулевски, пред се, е една од хронолошки првите одделни збирки со народна, односно уметничка поезија (во народен дух испеани и делумно понародени) во македонската книжевна и културна историја. Мотивирани, претежно, патриотски и национално-македонски, стиховите од „Македонската песнарка“ го определуваат и квалификуваат својот автор како еден од најраните наши револуционерно-патриотски поети. Може, исто така веднаш да се истакне дека песните од „Македонската песнарка“ на Пулевски се создадени на актуелни општествено-политички, преродбенско-национални и борбено-револуционерни мотиви. Како и сите други свои дела, така и песните Пулевски ги напишал на својот роден галички дијалект со извесен број архаизми, црковно-словенизми, србизми и бугаризми. Од версификативна гледна точка стиховите се недоволно успешно оформени, со мал број исклучоци. Се чини дека и самиот нивни автор не држел до тоа уметнички да ги дотерува, усовршува; за него стилско-поетските средства се на втор план. Во преден план е идејата наменета на стихот во национално-преродбенска смисла. Песната му е средство да ги изрази и со стих своите политичко-национални и општествено-преродбенски сфаќања, идеи и намери. Пулевски како поет правилно постапи што се потпре врз стилско-изразните елементи на народната поезија, која добро ја познаваше и ја собираше, запишуваше и публикуваше.

Во тој однос може да се приведе како пример, пред се, песната под

наслов „Плачење македонско“, која е публикувана во првата песнарка и тоа како прва песна и за која со сигурност може да се тврди дека е негов, сопствен, индивидуален поетски состав, за разлика од поголемиот број прилози во песнарката, кои, всушност, претставуваат записи на народни песни. Во оваа своја творба, оформена со тажникови изрази и тонови, авторот ја оцртува макотрпната ропска положба на својата татковина и на својот народ, и го изразува болното сознание дека само Македонците остануваат и натаму поробени, за разлика од другите соседни јужнословенски браќа кои ги вкусија плодовите на долготечаната слобода:

Македонци сви говорат и тожат та вељат:

- Каква кривда учинихме само мије да робуваме?

- Сви Македонци једен другог довикуват, на гласу се отзваје.

Сљед гласот, потрчаје македонски ратници.

Македонци сви говорат: - Нема ни чекање ни мислење.

Та весели да бидеме и да бога хваљиме.

Хајте браќа хај согласно, дружински.

Против врага да ходиме, та снего да се бориме.

Во оваа своја песна, која може донекаде да се споредува со подоцнежната песна „Речењето на дедо Марко Цепенков“ (1896), барем во поглед на основниот патриотски мотив, Пулевски ги изразува своите сфаќања и надежи за скорешното ослободување на Македонците со помош на братска словенска заедница. Особено се надева на помош од големата Русија, а се застапува и за помош од европската јавност, која ја прекорува за недоволен интерес кон поробените Македонци: „А Јевропа не пита аљ се Македонци робови...“

Слични чувства и разбирања авторот изразува и во својата песна „Македонцим ув ѝрилог“, која по својата должина ја надминува претходната и која е публикувана како втора по ред во неговата „Македонска песнарка“. И за оваа песна со сигурност може да се смета

дека е негова индивидуална стихотворба. Укажувајќи на славното минато на Македонците, особено на времето на Филипа и Александар Македонски - во духот на своите историски сфаќања и знаења дека Македонските Словени се директни наследници на припадниците на античката Македонија, - Пулевски настојува да го подигне македонското самочувство, борбениот елан да го засили кај своите сонародници и ги поканува кон борба слободоносна, очекувајќи најмногу помош од рускиот цар-император Александар Николајевич. Како и претходната песна „Плачење македонско“, така и оваа песна „Македонцим ув прилог“ е оформена со нерамномерни стихови (најчести се петнаесетерците, шеснаесетерците и дванаесетерците), но тоа воопшто не е пречка за авторот во неговото настојување да ги изрази споменатите патриотски и сесловенски чувства и идеи.

Песната „Жаљост македонска“, инаку, сета е во духот и стилот на нашите ајдутски и комитско-револуционерни песни, кои се познати во мошне голем број варијанти на истиот мотив. Во оваа смисла, може сосем да се прифати мислењето на Доне Пановски дека „всушност, во збирката „Македонска песнарка“ само две песни се на Пулевски, а другите се чисти народни песни, без некои позначајни интервенции и „дотерувања“ од поетот. По наше мислење песната „Жаљост Македонска“ спаѓа меѓу најубавите записи од неговата „Македонска песнарка“. Во прашање е изразито родољубива народна песна, пролирска вообличена:

Не жаљи, Стано, мори, не плачи,
не рони тије с'лзи крвави.
Не рони тије с'лзи крвави.
По тије љеље бељи образи. Не расипувај си
лицето.
- Како да лудо море не жаљам
затвчера стари татка јукопах.
Затвчера стари татка јукопах.

Денеска мила мајка ми умре.
Денеска мила мајка ми умре.
Ха вчера, црна книга ми дојде.
во балкан миљи брат ми загинал.
Хостанав љеље сирак сирота.
Без татка море лудо без мајка.
Без татка лудо море без мајка.
Останав љеље турска робиња.

Како што лесно може да се забележи, овде, веќе во третата песна од „Македонската песнарка“ на Пулевски ги нема оние нерамнини на стихот од претходните две песни на збирката. Овде стихот го има својот вообичаен народен ритам, присутни се и вообичаени повторувањата, карактеристични за народната песна. Очигледно се работи за народна песна. Така ќе биде се до крајот на збирката „Македонска песнарка“, што се однесува до правилноста, изгладеноста на стихот, зашто во сите натамошни случаи се работи исто така, за народни песни.

Што се однесува до тематската определба на преостанатите песни во „Македонската песнарка“ на Ѓорѓи Пулевски, треба да се напомене дека повеќето од нив се со борбено - патриотска и историско-општествена проблематика, а на второ место се песните со љубовна тематика. Така, со ајдут-ски мотиви и ликови се песните „Три војводи“ (бр. 4), „Челник Димо“ (бр. 6) и „Сшојан Војвода“ (бр. 9); општествено-патриотски и историско-национални слики содржат песните: „Жаљосѝ Неѓушка“ (бр. 10), „Злаѝа“ (бр. 12) и „Краљска“ (бр. 14); а љубовни стихови се сретнуваат во песните „Три кровача“ (бр. 5), „Бишољка“ (бр. 8), „Искушение - верносѝ“ (бр. 11) и „Диљба“ (бр. 13). Од типично обреден вид е песната „Зравица“ која не е нумерирана и е поместена на почетокот на вториот дел од Песнарката. Нејзиниот текст гласи:

Еребичице, преперичице, високо
љетал далу гљедаш.
Даљеку гљедаш по сева земја,

по сева земја, свијех светиње.
Назат се вракаш на куки
пагаш.
На куки слама во куки слава,
да је жива домакину глава.
Испи ја исчисти ја помогла ти
пречиста, со сви божји ангели.

Во поглед на споменатата тематска определба на песните од Пулевски „Македонска ѝеснарка“, карактеристично е испреплетувањето на мотивите, оние основните, во некои од песните. Така, на пример, мошне допадливата песна „Злата“ во својот почетен дел е изразито љубовна:

Синојка дојде, Злато, синојка
дојде
Ох љеље љеље златна
ље Злато, утре ка си ходиш.
Чекај почекај, Злато, чекај почекај.
Ох љеље љеље златна
ље Злато, утре до пладнина.
Даже да отворат, Злато, даже
да отворат.
Ох љеље љеље тенка ље Злато, земските чаршији.
Јаз ка ти купим, Злато, јас
ка ти купим.
Ох љеље љеље златна
ље Злато, сејменски опинци.
Ем ка ти купим, Злато, ем
ка ти купи.
Ох љеље љеље тенка
ље Злато, еден срмен елек.
И ка ти купим, Злато, и ка ти
купим.
Ох љеље љеље златна
ље Злато, пољејани пафти.
А и ка ти купим, Злато, а и ка
ти купим.

Ох љеље љеље тенка
ље Злато, еден срмен колан.
А и једна фута, Злато, а и једна
фута.
Ох љеље љеље златна ље Злато
само от коприна.

Но, во вториот дел од песната, во која момчето ја известува убавата мома Злата дека има намера да дојде во нејзиниот крај, веќе се зафаќаат општествено-историски слики од тогашната политичка стварност - имено, дека во нејзиниот „виљајет“ постојат „тесни врвици“ со лоши чувари, низ кои е тешко жив да се мине:

И јас ке дојдам, Злато, и јас
ка дојдам.
Ох љеље љеље тенка
ље Злато, во твоји виљајет.
Тамо имајет, Злато, тамо имајет.
Ох љеље љеље златна
ље Злато, тесни врвици.
Тесни врвици, Злато, тесни
врвици.
Ох љеље љеље златна
ље Злато, клџети чувадари.
Тебе ке те љубат, Злато.
Ох љеље љеље тенка
ље Злато, мене ка загубат.

Слично содржинско претплетување постои и во песната „Свети Никола“, само што во неа се работи за религиозни и социјално-политички мотиви:

Заспал задрамал свјати Никола,
заспал задремал во стреде море.
Во стреде море на мрамор плоча, на
мрамор плоча многу се успал.
Тога ми беше лоша година, лоша

година, голема суша.
Голема суша, кљета скопија, сичкијот
народ от глад умираше.
Маљите деца, дома седеје, дома седеје,
пепел макаје.
Старите старци јогљен тријее. Јогљен
тријее, да се ранеје.
Млади јунаци и гора седеје. В гора
стоје, шума јадеје...

Во продолжение на песната се кажува како положбата веднаш се подобрила кога се разбудил од длабокиот сон светецот Никола и „негде со торба, а негде со товар“ делел жито, а „в широко Скопје со сета кола“.

А и за оние песни за кои ја дадовме определбата дека се љубовни по својата тематика може да се додаде дека и во нивниот текст се инкорпорирани и други споредни мотиви од кои најчести се социјално-општествените, борбено-историските и родољубивите. Затоа и ја дадовме општата констатација дека најголемиот број од песните во Пулевската песнарка се со борбено-патриотска и историско-општествена тематика. Типични, изразито љубовни песни во Песнарката се само песните „Три кровача“, „Битољка“ и „Дилба“, додека песната под наслов „Искушение - верност“ повеќе е од семеен карактер одошто од љубовен.

Што се однесува до метричкиот вид на песните од „Македонската песнарка“ на Пулевски, треба да се истакне големата разновидност на стиховите од оваа збирка. Најбројни се *десетерциите* и *осмерциите*, но застапени се во не мала мерка и дванаестерците, единаестерците, деветерците, а и подолгите, како и пократките стихови.

Исто така, треба да се предочи фактот што некои од песните на Песнарката знаат за бројни свои варијанти во однос на основниот мотив, додека други се прилично оригинални примероци на нашата народна поезија. И оние од песните кои се варијанти, сепак имаат и свои специфични содржински елементи; поинаков расплет на поетското

дејствие, поинакви епизоди или своевидна експозиција. Уште повеќе се разликуваат песните од Пулевската Песнарка од своите варијантни примероци по својата уметничка форма: по видот на стиховите, како и по стилско-поетските средства. Сите оние познати високи достоинства на едноставната народна поетика се видливо присутни и во стиховите на „Македонската песнарка“ на Ѓ. Пулевски. Посебно допадливи се преливите на лирските и епските стихови, меѓусебно испреплетените епски изразни средства и пролирските поетички елементи. Некои од песните од Песнарката се и целосно така оформени - епската содржина е пролирски вообличена. Најилустративен примерок во тој однос е песната „Жаљост Негушка“, од која го приведуваме само завршниот дел:

Невеста вељит говорит:
- Ејгиди дете бегово.
Не ми је д'лго цубево, ни ми је
тесно кожухчево.
Нит ми је тешко строброво, нит
ми је маљи чегливе.
Вчера сум била на сарај на
пашините чардаци.
Тамо го видох момчето кога му
глава сечеје.
Срцево ми се уплаши, сногава
ми се потресе.
Душава ми се замаље, ногиве
ми се пресекоје.
Зато не можам да ходим от
моји гољеми јадови.

Инаку, во мотивски однос песнава има доста варијанти во нашата народна поезија, но во овој случај трагичниот крај на еден од јунаците во песната е доведен до кулминација (во другите варијанти обично, поетската слика „соопштува“ дека саканото момче се наоѓа во турски зандани, со дробен синцир на раце и тешки пранги на нозе).

Во однос на варијантноста на некои од песните во „Македонската

песнарка“ на Пулевски мошне предочлив е примерокот со песната под наслов „Краљска“, која е типично епска јуначка песна, речиси единствена во Песнарката. Песната се однесува на познатиот мотив за ривалитетот помеѓу Марко Крале и Дете Дукадинче. Песната обилува со убави епски описи, чија едноставност навистина импонира.

Вино си пијее и се гоштеваје,
за све зборуваје недеља време.
А во недеља рано станаје,
коњи јахнаје да се расшетајет.
Да излгоје в широко поље,
да си боднаје оба брзи коњи.
Коде трчаје дете наттрча,
коде скокаје дете натскочи.
Да си јахнаје два брзи коња,
по лоф да ходат горе в планина.
Дете ходеше напред пред Марка,
Марко извади сабја дипломита.
Да го расече детета от зади,
дете не сети аљ је пресечено.

На непосредна варијантност асоцира и основната мотивска нишка во песната „Искушение - верност“, која го има мотивот од песната „Распукала Шар-Планина“. Меѓутоа, во записот на Пулевски сепак основниот мотив е предаден поразлично, преку оригинални поетски слики. Имено, и неговиот запис зборува за различниот степен на мајчината, сестринската и сопружничката љубов, но тоа го предочува на автентичен начин, со поевидентна, попотенцирана степен на неверноста на сопругата, отколку е тоа во спомнатата наша популарна народна песна „Распукала Шар-Планина“ и сите нејзини варијанти. Така, овде во записот на Пулевски, додека мајката и сестрата го жалат синот Стојан, додека глумја да разлисти (мајката), односно додека море да исуши (сестрата), сопругата го жали Стојана додека да појде во градината:

пот црвенијот ле трендафиљ
росен босиљек да наберем.
Та да се с него ље накитим
и црвен трендафиљ да понесем.
Та да отидем за вода на
шаренијов кладенец.
С моји другачки да се видим
за друго момче ље да гљедим.

Накусо констатирано по однос на песните во „Македонската песнарка“ на Ѓорѓи Пулевски може да се заклучи дека - и покрај малубројноста на записите во Песнарката - таа содржи разновидни песни, како по таматиката, така и по версификацијата и поетско-изразните средства. Тие се разновидни и по жанровите елементи и по должината на својата уметничка форма. Значи, и покрај малиот обем на Песнарката, таа опфаќа поетски текстови што се значајни и по своите творечки достоинства, а уште повеќе по своите книжевно-историски вредности.

Всушност, најголемо значење на „Македонската песнарка“ на Ѓорѓи Пулевски е токму во нејзиното книжевно-историско место. Имено, заедно со првата посебна збирка со македонски народни умотворби - таа на босанскиот Хрват *Стефан Верковиќ* (1821 - 1893) „Народне песни македонски Бугара“, печатена во Белград 1860 година, и капиталниот *Зборник* на браќата Димитрија (1810-1862) и Константин Миладиновци (1830 - 1862), Пулевската „Македонска песнарка“ (Софија, 1879) спаѓа меѓу најраните одделни публикации со македонски народни умотворби. Со своите записи од „Македонската песнарка“ Ѓ. Пулевски - заедно со Миладиновци, Партенија Зографски, Кузман Шапкарев, Марко Цепенков и Панајот Гиноски - се јавува како еден од првите Македонци што се зафатија со собирање и публикување на народните умотворби кај нас. На тој начин записите на Пулевски спаѓаат меѓу хронолошки најраните публикувани народни текстови, па и варијантноста на некои од неговите народни песни за кои претходно

зборувавме, треба да се сфати сосем условно односно дека повеќето варијанти од неговите записи се фиксирани писмено, печатено подоцна, во попознатите народни збирки со македонски народни песни. И во поглед на изворноста на јазикот со кој се запишани песните на Пулевски се драгоцен материјал за лексички, јазични проучувања. Во оваа смисла, воопшто не го нагрдуваат Пулевскиот јазик од неговата „Македонска песнарка“ примесите од мал број србизми, црквенословенизми, русизми и други лексички термини. Зашто, токму во текстовите на неговите народни записи таквите лексички елементи ги има најмалку, со што и во овој случај се потврдува древната вистина дека народните умотворби се најсигурниот конзерватор на народниот јазик и израз.

Со своето мошне разновидно и навистина драгоцено дело галичанецот Ѓорѓи Пулевски спаѓа меѓу најзначајните наши преродбеници. Неговите трудови од јазично-лексикографски, поетско-литературен и културно-историски карактер имаат историско-национални димензии. Со оглед на околностите на македонскиот терен и времето кога се појавија Пулевските дела, нивното значење е, всушност, огромно. На овој наш искрен патриот и примерен преродбеник не му пречеше неговата недоволна наобразба за да се зафати со пишување и публикување на фактички капитални дела од повеќе стручни и национални домени и со кои мошне забележливо придонесе за афирмацијата на македонската национална самобитност. Пишувајќи, како што се виде, трудови од областа на јазикот и лексикографијата, фолклорот и етнографијата, историјата и литературата, учебникарството и публицистиката, Ѓ. Пулевски пополни видливи празнини во национално-културниот развоток на македонскиот народ во текот на пресудниот преродбенски период од македонската историја. Со самоучки напори и решеност да го даде својот учинок таму каде што недостигаа слични иницијативи и резултати и од другите, пообразованите негови сонародници, Пулевски постигна завидни

резултати, кои долго време тлее - ја во времен заборава, па откривањето на неговите дела во наше време е императивен долг за неговите потомци и сонародници и една од најдостојните страници на младата македонистичка наука.

Со другите свои учебничарски трудови Пулевски се нареди во низата први учебничари кај Македонците: неговата „Македонска песнарка“ е фактички првата таква публикација со јасно и недвосмислено македонско означување (со застапено македонско именување во својот наслов); напишувајќи и публикувајќи ја својата понесена „Самовила Македонска“ му ја подари на својот народ фактички првата стихозбирка во неговата национална и културна историја со политичко-револуционерна тематика и која е своевиден предвесник на подоцнежниот македонски Илинден; а со својата обемна „Славјанско-македонска општа историја“ им прозбори на сонародниците за нивното достоинство минато, сугерирајќи им револуционерно-оружена борба како најсигурно чекорење по патот кон долгоочекуваната слобода. Постојано потхрануван со својот искрен патриотски и револуционерен занес, преполн со патриотизам и со просветителски грижи кон својот народ, Ѓорѓи Пулевски успеа во поголема мерка од низа пообразовани свои сонародници да ги изрази македонистичките идеи, интенции и сфаќања.

Затоа и можеме да констатираме дека во делото на галичанецот Ѓорѓи Пулевски секогаш треба да гледаме еден од најзаслужните наши преродбеници, кои - како што се рече уште на почетокот - беа принудени, но се покажаа и кадарни со оглед на тогашните прилики на македонскиот терен да пројават разновидна национално-културна дејност. Само на тој начин, со таквите свои заложби и настојувања можеа да му бидат од пресудна корист на својот род и татковина.

Во заклучокот може да се генерализира: со својата многустрана преродбенска дејност и со својот личен животен пример Ѓорѓи Пулевски со право се вбројува во редот на најистакнатите синови на македонскиот народ од редот и рангот на славните и трагични струшки браќа

Димитрија и Константин Миладиновци, Партенија Зографски, Григор Прличев, Кузман Шапкарев, Марко Цепенков, Панајот Ѓиноски, Венијамин Мачуковски, Димитрија Македонски, Крсте Мисирков, Јордан Хаџиконстантинов-Џинот, Рајко (Ксенофонт) Жинзифов и другите најзаслужни наши преродбеници. Неговото дело засекогаш ќе претставува еден од најцврстите монументи на македонската национална и културна историја.

ПАНАЈОТ ЃИНОСКИ

Третиот знаменит галички преродбеник е познатиот македонски зограф, лексикограф, етнограф и фолклорист *Панајоџи Крсџев Ѓиноски*. Помлад од истакнатите негови сонародници Ѓ. Пулевски и П. Зографски и со пократок животен век, Панајот Ѓиноски сепак постигна значајни разновидни резултати за македонската културна историја, кои го легитимираат како несомнено заслужен македонски преродбеник. П. Ѓиноски остана се до нашиве дни не толку познати како П. Зографски и Ѓ. Пулевски, слично на најплодниот и најталентируваниот собирач на македонски народни умотворби прилепчанецот Марко Цепенков, само поради тоа што не успеа за време на својот кракот но плоден живот да издаде своја посебна книга, која бездруго позабележливо и повоочливо ќе го претставеше пред нашата македонска национално-општествена и културно-просветна јавност во заслужената улога. Натаму, тој ја имаше незгодата, како и Вук Караџиќ кај Србите, долго време (цели 17 години) да лежи речиси неподвижен поради незалечливата рана на ногата, па иако и во таа положба неуморно и макотрпно работеше на пишувањето на своите и на запишувањето на народните умотворби секако многу повеќе ќе стореше во прилог на македонската народна просвета и култура ако не беше толку долго време неповижно фиксиран за домашно-болничката постела.

Па, и тоа што добар дел од животот, речиси, половината од него, беше принуден да го помине во Србија, односно зад границите на неговата татковина Македонија и родниот мијачки крај, исто така, во голема мерка, Панајота Ѓиноски го попречило да го оствари оној преродбенски ефект, кон кој копнееше и можеше да го постигне.

*

* *

Панајот Крсџев Ѓиноски е роден во текот на 1841 година во Галичник, во учителско семејство. Основното образование го стекнувал во училиштата во Дебар, Тетово и во манастирот „Св. Јован Бигорски“. Уште како 14-годишно момче навлегол во тајните на зографскиот занает, па во тоа својство работел во повеќе места на Македонија и Бугарија. Во периодот кога работел во бугарскиот град Карлово му се случила споменатата несреќа со заболувањето на ногата што го врзало за постелата цели 17 години.

Но и без таа долготрајна болест, животот на Панајота бил мошне макотрпен и неговото проследување открива мошне типични и карактеристички доживувања, присушти и на многумина други македонски преродбеници, со оглед на фактот дека живееле и работеле во исклучително тешки, речиси несносни општествено-политички, социјално-економски и културно-образовни неприлики. Имено, П. Ѓиноски го оформувал своето основно образование претежно кај својот татко *Крсџе Ѓиноски*, веројатно најпопуларниот долгогодишен учител во Дебар и мијачките села, па и во манастирот Св. Јован Бигорски. Панајот имал уште тројца браќа: Теофил, Васиљко и Алекса, кои исто така се школувале кај својот татко, како и во манастирот. Во овој најголем и најпознат македонски манастир, Панајот се школувал цели шест години, по што го презел споменатото патување во бугарскиот град Карлово. Во манастирот тој и го стекнал своето запознавање со тајните на зографската уметност, а не само школското образование. Во Карлово П. Ѓиноски престојувал три години, по што се вратил во родниот Галичник, продолжувајќи попусто да се обидува да ја излекува ногата. Читал многу книги, пишувал и запишувал, собирајќи особено народни умотоврби и правејќи описи на народните обичаи во Галичник и дебарската околина. Иако пишувал лежечки (помешечки) оформил зачудувачки убав ракопис, кој речиси се граничел со калиграфското

умење. Поради големиот број собрани народни умотворби и сличната здравствена состојба, Панајот бил споредуван со Вук Караџиќ, наречен „мијачки Вук Караџиќ“.

Кога, сепак, колку толку ја поизлекувал ногата Панајот се зафатил со учителска работа, продолжувајќи го на тој начин учителското дело на неговиот татко *Крсџе Ѓиноски*. Треба да додадеме дека според постојните извори и мајка му на Панајота *Катџерина Вељанова Пејчиноска*, родум од Лазарополе, била образована жена, и во таа смисла своевидно сведоштво и илустрација претставува фактот што таа била редовна претплатничка на поважните изданија на словенски јазик во периодот во кој живеела.

Започнувањето на учителската дејност на Панајота се паѓа кон седумдесетите години на минатиот век, односно по неговото враќање од печалба од Бугарија. Тој не само што успешно го наследил својот татко во просветната работа на мијачкиот терен, туку и го надминал, обидувајќи се да воведо и нови, посовремени, наставни методи по углед на поразвиените школски системи во соседните земји, Бугарија и Србија. Според сведочењето на еден од неговите биографи, учителот *Риста Огњановиќ*, завршените ученици на Панајота биле најдобриот показ за исклучителната учителска дарба на овој македонски преродбеник; откако истакнува дека Панајот „*имал мерак да се сџори учџел*“, неговиот биограф заклучува: „*Од неѓо кој излеѓаше беше во сешчоје џечен. Неѓово џрџение и издржливост џеје џрочујени...*“ (д-р Оливера Јашар Настева: „*Ѓурчин Кокале, Партенија Зографски, Ѓорѓи Пулевски и Панајот Ѓиноски во еден ракопис на Риста Огњановиќ*“, III Научен собир посветен на Партенија Зографски, Бигорски научно-културни собири - „Мисла“, Скопје, 1978, стр. 54).

Потоа (околу 1880 година) доаѓа до преселување на семејството на Ѓиноски во Врање, Србија, како и на бројни други македонски семејства од Мавровско-реканската област, поради позачестените зулumi на турските поробувачи на македонското население. Врање, како српски

град во непосредна близина до македонската територија, било место каде што се слевале нашите економски и политички емигранти, па така и Ѓиноски со своето семејство се нашол во своевидна македонска колонија во овој српски град. Сепак, по се изгледа постоела и друга причина за преселувањето на Ѓиновското семејство во Србија: се смета дека браќата на Панајота убиле некој Арнаутин во некоја расправија, па плашејќи се од крвна одмазда се засолниле зад турско-српската граница, односно во Врање. За петте години престој и живеење во Врање, Панајот успеал да ги заврши четирите пониски години на гимназијата, читал многу, а најмногу работел на Зборникот со народни умотворби што го имал собрано, како и на мијачкиот речник, што како материјали ги донел од родниот Галичник. Значајни се и неговите другарувања и пријателски врски со низа истакнати српски интелектуалци, меѓу кои посебно корисни биле тие со Јован Хаџи Васиљевиќ. Едновремено Панајот со татко му Крсте учителствувале во блискиот Бујановац.

Сепак, покрај обидите да ја дооформи својата педагошка квалификуваност, со надеж дека ќе се врати во родниот Галичник и таму подолго време ќе работи како учител, Панајот во Врање најмногу време одвојувал на дополнувањето (преку своевидно анкетно запишување на нови фолклорни етнолошки материјали од припадниците на македонската колонија во градот) и на средувањето, класификувањето и подготвувањето на таквите свои материјали за публикување, како и врз материјалите од неговиот обемен „Мијачки речник“. За жал, тие негови планови и намери воопшто не можеле да му се исполнат, бидејќи заболел од сипаници неочекувано и прерано починал на 8 август 1886 година и бил погребан во Врање. По 16 месеци од неговата смрт починала и мајка му, а неколку месеци потоа и татко му, по што преостанатите членови на семејството Ѓиноски се преселиле да живеат во Подгорица (Црна Гора).

Иако порано прекината, поради неочекуваната смрт на Панајота, разновидната културно-просветна собирачка фолклорна и етнографска,

лексикографска и калиграфска, како и зографската работа на овој несреќен, надарен и заслужен македонски човек од периодот на преродбата резултираше во бројни значајни всушност драгоцени постигања. Имено, од неговото запишувачко перо останаа два обемни, може да се рече капитални ракописни дела - Зборникот со народни умотворби од Мијачијата и не помалку ценетиот „*Мијачки речник*“ Останаа и низа прекрасни (калиграфски) преписи на македонските јазични и црковно-словенски текстови, особено важната „Ерминија“ (книга од грчко потекло во која е опишана целокупната зографска техника, односно науката за иконописот).

За посебно жалење е што меѓу необелоденетите материјали од заоставнината на Панајота Ѓиноски спаѓа и споменатиот негов обем „*Мијачки речник*“. Имено, овој вонредно драгоцен лексикографски ракописен труд на П. Ѓиноски, кој содржи околу 20 000 зборови и според проценката на академикот Харалампие Поленаковиќ, основоположник на современата наша книжевно-историска наука, фактички претставувал **прв** македонски дијалектолошки речник (Х. Поленаковиќ: „Панајот К. Ѓиноски - недоволно познатиот зограф, етнограф, фолклорист, граматичар и лексикограф“, „Нова Македонија“, Скопје, 13 октомври 1965). Всушност, од текстот на ракописот на „*Мијачкиот речник*“ на П. Ѓиноски публикувани се само околу 300 лексички термини од страна на еминентниот српски лингвист и академик Александар Белиќ во неговиот познат труд „*Галички дијалект*“, печатен во Белград 1935 година. Да не ја одминеме ниту високата оценка што претседателот на Српската академија на науките, користејќи го тој драгоцен речнички материјал на овој македонски културен работник, ја искажал притоа: дека овој труд на Ѓиноски е драгоцен пред се што на едно место претставува собран обилен материјал за еден од најзначајните македонски дијалекти: дека речиси ништо посуштествено не му недостига на тој ракописен лексикографски труд како оформена целина и дека доаѓа од перото на домородец-галичанец, за кого вели дека

сметал оти токму неговиот народен говор е еден од најубавите дијалекти на светот. (А. Белић; „Галички дијалекат“, Београд, Сремски Карловци, „Српски дијалектолошки зборник“, 1935, књ. VII стр. 72) Значајно е и тоа што А. Белиќ, восхитен од изворноста и автентичноста на записите на речничкиот материјал на Панајота истакна во јавноста дека ја има намерата да го публикува во целост „Мијачкиот речник“ на П. Ѓиноски. За жал, не само што не дошло до остварувањето на таа Белиќева намера, туку тој Панајотов драгоцен ракописен материјал го снашла уште поголема несреќа да биде затурен или напoлно изгубен за време на II Светска војна. Тоа што сепак овој исклучителен речнички дијалектен документ за еден од најколоритните македонски народни говори не е напoлно загубен, треба да му се даде признание и благодарност на сонародничката грижа и интерес на споменатиот негов биограф, учителот Ристо Огњановиќ кој направил свој препис на 7.601 фиша од речникот.

За широките и упорните јазично-речнички интереси и потфати на Панајота зборува и податокот што го соопштува во науката академикот Х. Поленаковиќ дека во ракописната оставнина на П. Ѓиноски се наоѓаат и некои материјали кои упатуваат на заклучок дека овој македонски преродбеник подготвувал и свој текст на една македонска граматика. Од друг интересент на Панајотовиот живот и дејност, пак, се дознава дека во еден период од својот краток живот Панајот пројавил и журналистичко-публицистичка активност. Имено, Томо Смиљаниќ-Брадина соопштува дека П. Ѓиноски кратко време бил дописник на некој руски весник во Петровград, искажувајќи го заклучокот дека тој весник бил „Македонски глас“, до чија редакција искрениот македонски патриот и заслужен преродбеник доставувал информации за зулумите кои во неговиот роден мијачки крај ги правеле Турците и Арнаутите. Според мислењето на акад. Х. Поленаковиќ се работи за списанието „Македонски глас“ на Димитар Ризов, кое излегувало во текот на 1884 година.

*

* *

Сепак, најобемната, најзначајната и најпознатата работа од преродбенски карактер на галичанецот Панајот Ѓиноски се однесува на неговата собирачка дејност од подрачјето на фолклорот и етнологија. Со своите многубројни записи на народни песни и други фолклорни, етнографски и географско-топографски материјали од Мијачкиот регион на Македонија, П. Ѓиноски всушност е најзначајниот собирач на мијачки народни умотворби кај нас. Тие негови фолклорно-етнолошки и топографско-географски записи се одликуваат не само по обемот, по големиот свој број, туку и по исклучителниот квалитет на запишувањето. За жал, како и во случајот на многумина други наши преродбеници и истакнати собирачи на народни умотворби, така и во Панајотовиот случај и до ден денешен не дојде до целосно публикување на собраните материјали. Се потсетува во овој поглед на судбината на народните записи на неговиот еминентен сонародник и македонски преродбеник архимандритот Партенија Зографски, на велешанецот Ѓорѓи (Ѓошо) П. Бојациов, на кратовчанецот Ефрем Каранов, на штипјанецот Иван Шандаров и на многумина други македонски интелектуалци, преродбеници, чии собрани народни записи и оформени во посебни зборници доживеаја само делумно, парцијално и минимално публикување наместо целосно нивно презентирање.

И Панајот Ѓиноски успеја да запише невообичаено голем број македонски народни песни и друг сроден, придружен материјал (описи на народни обреди и обичаи, празнични и други слични одбележувања) и не доживеа додека беше жив да објави ниту најмал дел од нив. Тоа е, навистина, жестока собирачка судбина, речиси неспоредлива со ниту еден собирачки опус на сите други попознати собирачи на македонски народни умотворби, зашто и најплодниот и најталентируваниот собирач на македонски народни умотворби, прилепчанецот Марко Цепенков, вистина не дочека да види посебна книга од собраните свои народни

записи, кои на македонскиот терен ги запиша во поголем број од сите негови колеги, но сепак, на страниците на софискиот *Сборник за народни умотворенија, наука и книжнина* дочека да види приличен број од тие свои записи публикувани.

Упатен во постигањата од етнографско-фолклористички и лексикографски карактер на своите сонародници од Галичник, како и во публикациите од сроден карактер на собирачите на мијачкиот фолклор од редовите на странските собирачи и публикатори (Владимир Качановскиј, Иван Јастребов, Петар Драганов, Стефан Верковиќ и др.) и со желба да ги надмине нивните собирачки опуси па и со цел да корегира некои пропусти, неточности од нивна страна, Панајот Ѓиноски се зафати со соодветна собирачка работа од подрачјето на фолклорот и етнографијата и, навистина, успеа да постигне повеќе во тој однос од нив, како по однос на обемот (бројот) на запишаните народни умотворби така и по квалитетот на нивното запишување. Започнувајќи со поинтензивна собирачка работа од подрачјето на фолклорот и етнографијата околу 1873 година, за 10-тина години Панајот собрал импозантен број народни записи од Мијачијата, најмногу (точно 332) песни. Се разбира, тој настојувал да ги публикува тие собрани материјали, како што исто така сакал да го објави својот обемен „Мијачки речник“, поттикнат од двата сродни речника на неговиот сонародник Ѓорѓи Пулевски. Смртта го попречила во тоа.

Сепак, благодареејќи на познатиот руски словенофил, дипломатски и научен работник *Павел Ајолонович Ровински* (еден од претплатниците на Зборникот на браќата Миладиновци) добар дел од Панајотовиот **Зборник** (скоро половина од собраните песни) бил публикуван во списанието „*Живая сѣларина*“ во Петроград (во 6 продолженија во периодот од 1899 до 1905 година). Редакторот на списанието и на Панајотовите материјали П. А. Ровински му дал наслов на овој обемен корпус материјали од запишувачкото перо на П. Ѓиноски: *СБОРНИК ПАНАЈОТА ДЪИНОВСКАГО СЕЛА ГАЛИЧНИКА (в Дебрах) - (ѵѣсни,*

обычаи и разний мелкий материал). Панајотовите материјали Павел А. Ровински ги добил од брат му Василие К. Ѓиноски во мошне несредена форма, па самиот бил принуден да се зафати со нивното селектирање, класификација и подредување, при што - како недоволно добар познавач на македонскиот јазик допуштил и низа некоректности во однос на пренесувањето на ракописните записи при нивното печатење на страниците на списанието „Живая сѝарина“. Редакторот П. А. Ровински високо се искажа за уметничките и фолклористичните достоинства на Панајотовите записи особено оние кои ги застапи во „Живая сѝарина“, а за оние што ги остави во ракопис се искажа дека тие заостануваат зад првите, публикуваните. Натамошните проучувачи на материјалите од Зборникот на Панајот Ѓиноски, посебно академикот Харалампие Поленаковиќ, искажаа спротивно мислење: дека меѓу необјавените материјали се наоѓаат исто толку драгоцен и значајни записи, па дури и повредносни во фолклористичката смисла од публикуваните (Х. Поленаковиќ, „Необјавени народни песни во Зборникот на Панајот Ѓиноски“, Бигорски научно-културни собири, I Научен собир, Гостивар, 1971, стр. 97-109).

Публикувањето на речиси половината од Зборникот со народни песни на П. Ѓиноски, донесе на свет голем број прекрасни примери на мијачката народна поезија, добар дел од кои се одликуваат со изразита, целосна неваријантност (особено со такви одлики се карактеризираат останатите во ракопис записи од Панајотовиот **Зборник**). Претежниот број на објавени народни песни од **Зборникот** на П. Ѓиноски претставуваат лирските народни стихови, а меѓу нив преобладаваат обредните, особено свадбарските песни. Со нив веројатно можат да се мерат по поетската убавина само лирските стихувани народни записи на подоцнежниот собирач на мијачки народни песни, учителот од Лазарополе *Васил Икономов* (1848 - 1904). Имено, за собраните и публикуваните во два одделни зборника (I - Софија, 1893; II - Солун, 1895) народни песни од Западна Македонија искажано е компетентно

мислење во фолклористиката дека тие записи се најубавите примери на народната лирика кај Јужните

Словени (Владан Недић: Антологија југословенских лирских народних песама, Београд, 1962, стр. 225).

Колку лирските и лирко-епските песни во записите на П. Ѓиноски преминаваат над епските може да се заклучи веќе само од податокот дека типично епски песни има вкупно 11 (од 322 воопшто). Бројот на објавените песни од страна на П. А. Ровински изнесува 132, а на непубликуваните 190. Меѓу сите нив вкупно има 146 свадбарски и сватовски песни. Освен песните со пошта тематска проблематика, меѓу кои приличен број се испеани на интернационалните мотиви и ликови, какви што се родоскрвната љубов, мажот на свадбата на својата сопруга и др., во Панајовите записи застапени се и песни што го одразуваат македонскиот терен, како што е тоа случај во допадливите овчарски и ајдутско-арамиски песни, во рамките на кои посебно внимание привлекува популарната песна за Ајрадин паѓа и Галичник, позната и во варијанти во другите подоцнежни публикации на мијачкиот поетски фолклор.

Колку за илустрација еве еден пример од записите на П. Ѓиноски од лирско-епски вид, која е поместена во групата **Божиќарски** или **зимни** песни (од публикуваните материјали на Панајот Ѓиноски во списанието „Живаја старина“):

Шетал Марко из гора зелена, из гора зелена;
Што шетало три дни и три ноќи, три дни...
Нигде ми, се водица не нашло, водица...
Ни за себе, ни за брза коња, ни за брза коња.
Љуто к'лнет Марко Кралевиќе, Марко Кралевиќе:
„Бог те убил, зелена горице, зелена...
Од врше те слана попарило, слана...
Од корење те огон изгорело, огон...
Што си шетам три дни и три ноќи, три...
Нигде ми се водица не најде, водица...

Ни за себе...“
Изговори зелена горица, зелена горица...
„Ај ти тебе, незнана делио, незнана...
Нељ појди си горе у планина, горе...
Тамо имат дванаес клучеви, дванаес...
Откључи си дванаест чешми, дванаест...“
Бог ја убил Стојна самовило, Стојна...
Што закључи дванаест чешми, дванаест чешми!

После стиха: „Изговори зелена горице“ - ест еште:
„Не к’лни ме зелена горица, зелена...
Ток к’лни ја Стојна самовила, Стојна...
Вместо: „Дванаест клучеви“, другие појут: „Седомдесет“.

Како што се напмна, ракописниот **Зборник** на Панајот Ѓиноски содржи и помал број прозни народни умотворби, како народни приказни од хумористичен вид, но и мошне интересни описи на народните обреди и обичаи. Меѓу нив, како и кај песните, најбројни се описите на свадбените обичаи, од кои еден пренесуваме (од објавените во сп. „Живаја старина“ под наслов „Свадбени адети“ односно „Адети пред свадба“):

СВАДБЕНИ АДЕТИ

Свадбениве адети се разделени на три одсека. Во првиов одсек се опишани тие адети, што се пред свадба, во другиов - свадбата, а во треќиов тие адети што се по свадба после.

Адеџи ѿред свадба

а) В р ш е њ е (вршитба, проситба, завршување, договарање).

Татко му на теја момче, што пораснало за женење, заедно со сите кучни му избират девојка. Му кажуваат и на момчето, која девојка му избирает за вршење. Потеја, по општото нифно согласување, татко му сам одит или праќат некого од женатите свои синови или некој друг свој роднина, шчо је кадар да ја свршит таја „р а б о т а“ „в р ш е њ е т о“ т.е. да ја свршит (испросит) таја

девојка, што ја избрале. Пратеникот се викат „стројник“.*
Стројникот еднуш појдуват тамо, и го прошат татко е на девојката.
Тај му велит тога: „да се допрашаме“.

Татко е на девојката се допрашуват со куќните свои, ** да ја даат девојката кодешчо им ја сакаат (просит) или не. Девојка-то ја прашаат браќа е (или сестри е постари, можени), дека се страмит од татка си и мајка си. Таја ако неќет, да ја даат коде-што ја сакаат, или велит: „Неќу“. А ако сакаат, м’лчит т.е. не им одговарат никако, дека ја страм да им речет „сакам“.** И така ка се научит браќа е и ка кажет на татко си, с а к а т или н е ќ е т девојката.

На второто прашање му кажуваат на стројникот: „ја даваме девојката или не“. Ако не ја даваат, стројникот веќе не се повраќат, тако ка си тражит друга девојка. А ако ја даваат, тога му кажуваат, во кој ден да доет, да ја врзет ризата.

Во одредениот ден стројникот го земат со себе н и ш а н о т (тој је едно...)

Кога излезе од печат во руската престолнина **Зборникот** на Панајот Ѓиноски со својот вкупен фонд од 3.4 стихови претставуваше најголема збирка со народни песни од мијачкиот крај а, едновремено, и еден од позабележливите стихувани корпуси на македонскиот литературен фолклор. Нивната вредност не ја намалуваат пропустите и некоректностите на редакторот и публикаторот П. А. Ровински, бидејќи оформеноста, автентичноста и допадливоста на Панајотовите записи биле на највисоко можно рамниште. Затоа и го нарекува академикот Х. Поленаковиќ Панајота Ѓиноски „*џрв солиден собирач намијачкаџа џесна*“. Со своите записи на повеќе од триста мијачки народни песни, класифицирани од собирачот како секојдневни, жалосни, смешни,

* Понекогаш и жената бидуват „стројница“

** се допрашуват и со надворни посвои родниње

*** ретко која девојка се пристрамуват да велет на браќа си „сака“

аргатски, биљарски, кардељски, обредни (свадбарски, божиќарски, или зимни) лазарски, велигденски, свето-јовански), ајдучко-арамиски, П. Ѓиноски се пројави како најплоден собирач (покрај споменатиот лазарополец Васил Икономов) на мијачкиот стихуван фолклор, покрај неговите претходници Браќата Миладиновци, Партенија Зографски, Ѓорѓија Пулевски, Стефан Верковиќ, Кузман Шапкарев, Иван Јастребов, Владимир Качановскиј, Атанас Илиев и др.

Несомнен е придонесот на П. Ѓиноски во поглед на запишувачкото фиксирање на низа нови, неваријантни фолклорни мотиви и ликови, факт кој го претставува - заедно со фонредно чистиот, оригинален и колоритен јазик на кој се запишани тие материјали, а и со придружните податоци кога, каде и од кого го добил својот запис - како еден од најсовесните, најкомпетентните и најталентираните македонски собирачи на народни умотворби. За совесноста и умешноста при оформувањето на своите народни записи посебен показ претставува фактот што тој и оние материјали што ги добивал од други лица како негови соработници (ученици, колеги-учители и др.) ги оформувал со своја редакција до степен што тие не се разликуваат од неговите сопствени.

На крајот, со радост и задоволство можеме да констатираме дека по повеќе од цел век ракописните фолклорни, етнографски и лексикографски материјали на Панајот Ѓиноски конечно ќе бидат публикувани и во најскоро време. Имено, издавачката куќа „Матица македонска“ од Скопје го печати целокупниот **Зборник** на народни умотворби од Панајот Ѓиноски, што за публикување го подготви доајенот на македонската фолклористика проф. д-р Кирил Пенушлиски. Ќе заклучиме дека дури по обелоденувањето на овие најзначајни собирачко-запишувачки корпуси на галичанецот П. Ѓиноски ќе биде можно во целост да се согледа големината на преродбенската личност и дејноста на Панајот Ѓиноски, заслужен и автентичен толкувач и афирматор на македонската народна култура и уметност.

**Фолклорни
елементи
во дела
на македонски
писатели**

Како ретко кој друг народ, Македонците имаат многу развиено фолклорно творештво. Тоа големо фолклорно наследство несомнено прави големо соодветно влијание врз творештвото на македонските писатели. Релацијата помеѓу народното поетско творештво и писмената книжевност кај Македонците е забележлива во книжевните дела речиси кај секој македонски писател од XIX век, период кога всушност почнува историјата на македонската писмена книжевност. Речиси секој значаен македонски писател од минатиот век во својот книжевен опус ги одразил мотивите или стилско- изразните елементи од народното поетско творештво. Тоа бил случај со првиот вистински македонски поет *Константин Миладинов* (1830 - 1862) и со најзначајниот поетски талент во македонската книжевност од минатиот век *Григор Прличев* (1830 - 1893) наречен „втор Хомер“ при добивањето на првата награда на книжевниот конкурс во Атина 1862 година за поемата *Сердарош* („О’ Арматолос“) како и со другите поважни претставници на македонската книжевност од XIX век - *Јордан Хаџи Константиновиќ-Цинош* (1821 - 1882), *Рајко Жинзифов* (1839 - 1877) и *Марко Цепенков* (1829 - 1920).

Кај сите овие писатели фолклорното творештво е користено со мотивски односно версификативни и стилско-изразни позајмици. Понекогаш тие позајмувања биле и непосредни, без некои поголеми творечки трансформации (како, на пример, во делата М. Цепенков и К. Миладинов), а додека кај другите автори дошло до вистински креативни трансформации на обработуваниот фолклорен материјал, односно станува збор за своевидна инспирација од фолклорниот материјал (најевидентен пример е поемата на Г. Прличев „Сердарот“).

Традицијата македонските писатели да ги создаваат своите дела по углед на фолклорното творештво, односно да се инспирираат од нив, продолжила и во периодот на овој век. Всушност дури со бујниот развој на македонската книжевност по Втората светска војна, посебно поезијата, дошло до користење на народното поетско творештво. Таа појава воопшто не е случајна ни неприродна, зашто дури по конечното ослободување (1945 година) македонскиот народ доби непречени можности за брз и целосен културен развој. Се појави плејада писатели кои настојуваат во македонската книжевна продукција да ги застапат сите литерарни жанрови. Иако за постоењето на македонската книжевност - како што беше веќе истакнато - може да се зборува уште во периодот на минатиот век, вистински, перманентен и комплетно развиен живот кај Македонците постои од периодот по завршувањето на Втората светска војна па наваму. Тоа е разбирливо, со оглед дека македонскиот народ доби свој литературен јазик дури по 1945 година, како и речиси сите други поважни елементи на културниот и просветниот живот: настава по училиштата на македонски јазик, публикативни можности (печатници, издавачки претпријатија, весници и списанија), Универзитет, Академија на науките и уметностите итн. Тогаш дојде и до извонредно силни, бујни литературно-творечки продукции, кои не само со обемот, туку импонираа и со квалитетот, така што тоа стана своевиден феномен, кој се уште трае. Посебно видлива беше стихуваната книжевна практика, така што македонската поезија навистина постигна извонредни достигнуања.

Влијанијата, мошне непосредни и воочливи, на македонското народно поетско творештво, особено на поезијата, врз творештвото на писателите од Македонија беа позастапени, поприсутни во периодот на национално-културната преродба на Македонците, но несомнени видови влијанија од фолклорното наследство врз уметничкото литературно творештво постојат и денес. Ако некогаш, во минатиот век, македонските писатели го користеа стихот и поетиката на народната

поезија, донекаде и нејзината мотивика, тогаш денес, во поново време, користењето на фолклорното творештво е далеку поразновидно, порафинирано и со поизразити творско-трансформациони процеси. Додека порано првите македонски писатели ја оформуваа сопствената поезија во стилот на фолклорната версификација и изразна фактура, дотогаш современите македонски писатели во пребогатата фолклорна поетска ризница ја бараат својата творечка инспирација, користејќи ја особено длабоката симболика на народната песна, на нејзините комплексни ликови.

Кај првиот вистински македонски поет - *Константијин Миладинов* (1830 - 1862) постои врска на неговата поезија со народната песна и мотивска, и версификаторска, а и во однос на поетиката, така што неговите индивидуални стихотворни состави речиси и не се разликуваат од народни песни, кои Константин толку убаво ги познаваше и заедно со својот брат Димитрија ги запишуваше и публикуваше. Ако се подложат на соодветна анализа Константиновите песни „Бисера“, „Скрсти“, „Побратимство“, „Шупељка“ и „Голапче“, лесно се установува нивната голема сличност со мотивиката и формата на македонската народна поезија. Пред се, тие се оформени со најзастепениот стих во македонската народна песна - осмерецот, односно десетерецот, а и употребата на основни стилско-изразни средства, особено на епитетите, е во духот на народната поетика. Така, и во песните на К. Миладинов, како и во македонската народна поезија, мошне честа е употребата на таканаречените „скаменети епитети“: „поле широко“, „гора зелена“, „зелени ледини“, „бело лице“, „црна земја“, „ладна сенка“ и сл.

Ако кај *Рајко Жинзифов* (1839 - 1877) не може да се зборува за јазик близок до тој на народната поезија (поради тоа што овој писател пишуваше на еден хибриден словенски јазик, исполнет со многу русизми и црквенословенизми), тогаш во однос на метриката и поетиката и неговата поезија е делумно блиска и под влијание на

народната песна. Тоа е особено случај со неговите стихотворби „Гулаб“ и „Питање и одговор“, кои се јавуваат во почетната фаза на неговото литературно творештво.

И *Јордан Хаџи Константиновиќ-Џиноџи*, еден од хронолошки најраните македонски писатели (роден 1821 или 1822) беше голем заљубеник и познавач на народната книжевност, ја запишуваше и ја публикуваше во изобилство, па, природно, под нејзино влијание оформи и дел од своето книжевно творештво. Особено е забележлив упливот во однос на стихот, на метриката во неговата позната стихотворба „Горка чаша књаз Лазара“ испеана во традиционалниот народен десетерец. Симптоматично е тоа што Ј. Х. Константиновиќ-Џиноџи под силно влијание на народната поезија, напиша и една мистифиција - песната „Женидба Ива од Меглена“ што ја објави во „Цареградски вестник“, 1859, бр. 439.

Браќата *Константинин* и *Андреја Пејковиќ*, од Башино село кај Титов Велес, го користеа народниот јазик и стих при составувањето на своите малубројни стихотворби. Видливо е влијанието на македонската усна народна поезија (чии познавачи и собирачи биле) врз песните на Андреја „Глас од далека земља“ и „Могила в гора“, печатени во „Цареградски вестник“ (1860), и стихотворбата на Константина „Сон султана“, публикувана во новосадското списание „Даница“ (1861).

И најголемиот собирач на македонското народно поетско творештво *Марко Цепенков* (1829 - 1920) во своето индивидуално книжевно творештво ја одрази тесната врска помеѓу него и народната поезија. Кај него, се чини, поинаку и не можеше да биде. Така, користејќи го мотивот од народната песна „Спиро Црне и Кучук Сулиман“, што самиот ја запиша и ја публикуваше во Сборник на народни умотворенија, наука и книжина (Софија, 1895, т. XII, стр. 81), тој напиша цела драма „Црне Војвода“ (публикувана во софискиот весник „Автономна Македонија“, 1903, бр. 13 - 16). М. Цепенков напиша и десетина песни на различни, претежно на патриотски мотиви, кои ги состави наполно во стилот на народната песна: со стих осмерец односно десетерец, најчесто со

метричка стапка блиска до народните тажачки песни кај Македонците (2+2+2), кои токму М. Цепенков ги запиша и објави во најголем број. Во овој однос особено е карактеристична песната „Речењето на дедо Марко Цепенков“ (1896).

Мотивската и стилско-изразната поврзаност на македонската уметничка литература со народното поетско творештво продолжи и во периодот на овој век, па трае и денес.

И македонските писатели што се јавија во периодот помеѓу двете светски војни пишуваа под видливо влијание на македонската народна книжевност. Тоа е случај и со поистакнатите драмски писатели *Васил Иљоски, Анџон Панов, Ристо Крле*. Текстовите на Васил Иљоски содржат многубројни народни песни, пословици, поговорки, клетви и благослови. Само во текот на неговата популарна драма „Бегалка“ содржана е 21 народна песна. В. Иљоски ги напиша своите драми „Чест“ и „Кузман Капидан“ под инспирација од народното поетско творештво. Текстот на драмата „Печалбари“ на Антон Панов содржи 13 народни песни, а „Антица“ на Ристо Крле - 27.

*

* *

Ова се само највоочливите и најкарактеристичните посочувања во однос на авторите кои реализираа несомнена релација помеѓу елементите на народната книжевност и белезите на нивното сопствено, индивидуално литературно создавање. Инаку, можат да се пребројат уште една цела низа автори кои во своето литературно творештво се инспирираа од мотивско-стилските, посебно од версификативните одлики на народната поезија и другите видови на народната, фолклорната традиција, како и поконкретно да ги користат, да ги позајмуваат таквите фолклорни поетски и прозни елементи. Меѓутоа, овој пат се прави осврт на релацијата помеѓу македонските народни умотворби и творештвото на *Григор Прличев, Кочо Рацин, Коле Неделковски, Мише Боџоевски, Славко Јаневски и Блаже Конески*.

ГРИГОР ПРЛИЧЕВ

Со својата бесмртна поема „*Сердарои*“ (1860), таа најголема гордост на македонската литература од минатиот век, *Григор Прличев* постигна највисока творечка трансформација на народната мотивика и поетика во своја сопствена, индивидуална креација. Релацијата помеѓу книжевниот опус на Г. Прличев и народното поетско творештво е највидлива и најуспешна во неговиот литературен состав „*Сердарои*“, но не се ограничува само на него. Некои понови истражувања на литературното творештво на Прличев покажаа дека и овој наш писател при составувањето на своите творби се потпирал на народниот стих и поетика.

И некои искажувања на авторот го документираат неговиот однос кон народното поетско создавање. Во својата статија - есеј „*Мечџа на еден старец*“ исполнета со множество автобиографски податоци, Г. Прличев - појаснувајќи некои моменти во својот живот - напомува дека е „*неслободен да ги посетим селата, каде би нашол богаи материјал за нашата книжнина*“, за да појасни зошто бил и неслободен:

„*Не знаеш ли ти, ако се решам да ги минам селата за да соберам материјал, ненасиџниот Албанец ќе ме одведе како плен во џланиџиџе и ќе ми бара џрисџа лири оџкуџ?*“ Така, овие негови редови, покрај тоа што го илустрираат макотрпното живеење на населението од овој крај во тоа време (постојано застрашувано од самоволијата на качачките албански банди, против кои ќе војува и ќе загине и неговиот главен уметнички лик, Кузман) недвосмислено го покажуваат и Прличевниот интерес кон собирачката работа по околните охридски и струшки села.

Во македонската книжевна наука одамна е изнесено мислењето дека Г. Прличев за време на своето учителствување по селата, особено во струшкото Долна Белица (во кое време поетот и почнал да пишува

стихови, како што се дознава од неговата „*Авиобиографија*“ Солун, 1884 - 1885) имал доволно можности да се запознае со народната поезија и посебно да слуша песни и преданија за Кузман Капидан, но и за легендарниот јунак кај Албанците од ЦВ век - Скендербег.

Познато е дека Прличев го позајмил мотивот за „*Сердароѝ*“ од најдолгата македонска народна песна „Кузман Капидан“ (1142 стиха), позната во повеќе варијанти. Ликот на главниот јунак во поемата Кузман и историски и фолклорно-творечки е извлечен од оваа народна песна. Потоа, сонот и тажачката на Неда, мајката на Кузмана, обредно-обичајниот ритуал околу оплакувањето и погребувањето на мртвото тело на Кузмана, не се директно пренесени од народната песна (бидејќи во неа Кузман излегува како победник над противниците, не загинава), меѓутоа тие моменти се во мошне воочлива согласност со впечатливите македонски тажачки народни песни, односно погребните обичаи и обреди кај нашиот народ, фиксирани со фолкорниот израз. Но, веднаш треба да биде констатирано дека тие народно-книжевни и етнолошки текстови се мошне многу обработени и преработени од авторот на поемата, и тоа е сторено високо-творечки. Натаму, држењето на Кузмановата свршеница Марија по смртта на нејзиниот сакан е наполно во соодветност со елементарните обредно-обичајни норми кај нашиот народ.

Но, не само во поглед на тематско-содржинските компоненти оваа творба на Прличев има релација со народните поетски текстови. Ако се погледне и на формално-версификативните елементи на „*Сердароѝ*“ непринудено се констатираат низа допирни белези со народно-поетските текстови. Пред се, импресивниот почеток на поемата е вообличен во форма на една од најпопуларните стилско-изразни средства на народната поезија - словенската антитеза:

„Пискотници се службаат од Галичник во Река
Што тешка несреќа ги збра
и мажите, и жените, та гласи тажна ека

и навева сал коб и зла?

Дал' град полињата житородни ги беше фатил?
Ил' рој од скакулци се вдал?
Дал' султанот арачлии предвреме беше пратил
да збира арач лут без жал?

Ни град полињата житородни ги беше фатил,
ни рој од скакулци се вдал,
ни султанот арачлии предвреме беше пратил
да збира арач лут без жал.

„Та Кузман, јунак славен, падна убиен од Гега,
тој сердар прочут падна в бој,
и ќе ги газии пљачкашот планините ни сега,
да ги брани нема кој...“

Земјоделци, служители на Деметра, баш така
шепотеа за гласот зол;
а жените, штом чуја, писнаа од силна мака
и коси корнеа од бол.

Некои епитети, како „*добар јунак*“, „*зговорна оружина*“ „*силен јунак*“, „*чрна земја*“ и други, уште повеќе ја илустрираа врската помеѓу народната поетика и стилско-изразните средства на авторот. И оној нежен, таговен опис со кој завршува поемата:

На гусли двострука свирејќи, покрај патот седнат,
го пее ова просјак сед;
а јас, прост запишувач, минувајќи тука еднаш
го запишав од ред до ред...

ја покажува и истакнува огромната почит што Прличев ја имал кон народното пеење, во која смисла споменувањето на гуслата како традиционален народен инструмент претставува дополнително сведоштво.

Версификативните карактеристики на „*Сердарој*“ исто така, ја

откриваат онаа навистина успешна, оригинална контаминација на класичниот, хомеровскиот стих со народниот македонски стих. Имено, поемата е составена од 912 стихови римувани наизменично (I со III, II со IV) при што непарните стихови се петнаесетерци, а парните - осмерци. Овие вториве, секако, се оформени под влијанието на епската народна песна кај Македонците. Освен тоа, познато е дека авторот сам ја преведе оваа своја творба во два наврата: еднаш на јазик мошне близок на мајчиниот охридски говор, а вториот на оној општословенски јазик, каков Прличев се стремеше и се обидуваше да создаде за заедничка употреба на сите словенски народи. И во двата случаја Прличев своите преводи ги направи со десетеречки стих, што претставува показ и доказ плус за угледувањето на авторот во версификативните достоинства на македонскиот епски јуначки стих, со кој најуспешно и најефикасно можеше да ги вообличи борбените сцени во својата творба. Впрочем, трудот на д-р Ѓорѓи Сталев „Синтезата на Хомеровиот стих и стихот на народната поезија во поемата 'Сердарот' од Григор Прличев“ (Публикуван во сп. „Македонски фолклор“, Скопје, 1968, бр. 1, стр. 25-31.) доволно образложено го третира и појаснува овој проблем од творештвото на охридскиот Омир.

И при составувањето на втората своја поема „*Скендербеџ*“ Прличев се користел со усната традиција (народните преданија) за овој истакнат албански јунак. Според укажувањата на Наум Целакоски, Прличев за овие народни преданија поврзани со подвизите на Скендербег најверојатно дознал за време на учителствувањето во споменатото село Долна Белица, кога, наводно, имал можност, да чуе такви народни умотворби. Сведоштвото што го приведува Н. Целакоски дека и денес имал можност да чуе повеќе песни и преданија за легендарниот албански јунак зборува во прилог на таквата претположба. Притоа, одделно треба да се спомне фактот што некои од тие песни содржат речиси идентични пасажии со тие во текстот на Прличевата творба. Тоа е особено карактеристично во посебниот дел на поемата односно

народната песна, во кои текстови е заедничко обраќањето кон Бога:

О господе, о боже,
среќен ќе бидеш ти,
што се роди Скендербег,
тој син на Ѓон... итн.

(во песната што ја приведува
Целакоски, која ја запишал во с.
Велешта)

односно

Божја е правина, пред да ја опеам силава,
да го наредиме меѓу маживе херои
бујниот Скендербег, водач на мал број слободарци...
(во „Скендербег“, препев на Ѓ. Сталев,
Скопје, 1961)

Исто така, важно е и кажувањето на Целакоски дека и народните песни од овој наш крај, и Прличев во својата поема го наречуваат Скендербег *крал*, додека историски овој јунак никогаш не бил крал. Значи, и тука народната песна и соодвествува на Прличевата поема.

Меѓутоа, врската помеѓу народното поетско творештво и книжевниот опус на Григор Прличев е видлива и во неговите дидактичко-педагошки стихотворни состави за деца, познати под заеднички наслов „*Воспийание или дванаесет песни*“. Откривајќи ги и публикувајќи ги (во сп. „Разглед“, 1966, бр. 5), Гане Тодоровски ја даде и нивната основна карактеризација, па посочи и некои допирни елементи на овие Прличеви творби со народното поетско творештво. Така, некои од песните за деца на Прличев се версификативно вообличени со најкарактеристичната метричка стапка за македонската народна епика - осмерец со „две дактилски стапки и една хорејска меѓу нив“. Така е оформена песната „*Мајкино воспийание*“, која обработува мотив донекаде сличен на оној во „*Сердарои*“ односно ајдутско-епска содржина, па народниот традиционален стих му се покажа на Прличев како најсоодветен и за формувањето на сопствените творби со епска содржина. Во истата насока можат да се наведат како уверливи

илустрации и детски песни на Прличев „Мајкина клеѝва“, „Сокол крадеѝ“, „Предаѝел Пано“, „Сѝрашливиј Силјанче“ „Амал Перо“, и „Пречисѝа мајка“.

Значи, Прличев го користеше народниот стих и во своите песни наменети за децата. Притоа, тој покажа мошне големо познавање и владеење на традиционалниот верс, кон кого (и кон народниот и кон класичниот) одгледуваше вистински култ и чувствуваше огромен респект. Околу значењето на метричкиот систем на Прличев неговите песни за децата да не биде одминато и значајното предочување од д-р Гане Тодоровски дека, всушност, во овие творби на Прличев за првпат е применет македонскиот епски осмерец во нашата уметничка поезија.

Но, релацијата помеѓу стихуваните состави за деца на Прличев и народното поетско творештво не постои само на подрачјето на версификацијата. Таа е здогледлива и на содржинско-тематски план. Имено песната „Сокол крадеѝ“ е директна обработка, речиси, прераскажување во стихови на македонската народна приказна „Деѝеѝо иѝѝо ќе ѝО обесеа од арамилак“ запишана од нашиот најголем собирач на народни умотворби *Марко К. Цеѝенков* и публикувана во софискиот „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, а пак најдолгата песна за деца на Прличев „Пречисѝа мајка“ (224 стихови) го вообличува познатиот мотив од нашите народни приказни за добрата и работлива ќерка, од една страна, и нејзината мрзелива и грозна сестра, од друга, кои уживаат нееднакви симпатии кај својата мајка, па затоа ќе доживеат и различна животна судбина, што ќе им ја определи праведната Богородица и тоа наспроти обратните желби на мајката. (Најпознати примери на овој мотив се приказните „Мара Пепелашка се чинит царица“ и „М’шчаа и пашчерица или шчо мислиш другом ти доожда на главата“, обете објавени во Шапкаревиот „Сборник от бѝлгарски народни умотворения“, *София*, 1891 - 94, том VIII бр. 28, односно бр. 116.)

Затоа, може да се заклучи дека и Григор Прличев - како и сите други

македонски писатели од II половина на минатиот век (Јордан Хаџиконстантинов-Џинот, Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, браќата Константин и Андреја Петковиќ, од Башино Село, Марко К. Цепенков и други) - ја бараше и наоѓаше својата творечка инспирација во вечните уметнички вредности на нашата народна, усна книжевност, трансформирајќи ги нив, со својата богата инвенција во мошне успешни, впечатливи индивидуални литературни творби.

Од творецот кој самиот изрично нагласи дека „секој ѝскашѝел ѝреба да ѝишува во духоѝи на народоѝи свој и на еѝохайѝа своја“ природно е што останаа дела во согласност со таквото авторово кредо.

КОЧО РАЦИН

Феноменот на застапеноста на елементите на народната традиција во творештвото, посебно во песните, на основоположникот на современата македонска литература - *Кочо Солев-Рацин* (1908 - 1943) е доволно научно третиран и расветлен до денес. Овој несомнен факт никако не значи дека и во иднина не може и не треба да се работи врз таа значајна литературно-историска проблематика.

При тие бројни проучувања на релацијата меѓу Рациновото поетско творештво и народните умотворби на македонски јазик - во кој однос посебен е придонесот на научните симпозиуми што неколку десетици години се одржуваат во рамките на „Рациновите средби“ - се утврди дека Кочо Рацин обилно и творечки ги користел умотворбите на својот народ. Се инспирирал од изворноста на македонскиот народен јазик, од пребогатата поетика на македонските народни песни и висококреативно ја застапувал и надградувал во своите впечатливи стихови, позајмувал одделни мотиви и ликови од традиционалната поетска содржина на македонската народна поезија, конструирал врз нивна основа свои нови ликови и поетски слики и, поопшто речено, со помош на народната поетска традиција К. Рацин создаде импресивно творечко литературно дело.

Позначајните проучувачи на Рациновото поетско дело ги посочија и поважните пунктови на кои се позабележливи допирите на Рациновите творби со елементите на народната традиција. Тоа е, пред се, подрачјето на јазикот, доменот на народната лексика. Во, речиси, првиот потфат да се постави на третман поврзаноста на Рациновата поезија со народната традиција, оној на **Блаже Конески** во неговата студија „*Како работел Рацин на 'Белиите муџри'*“ (публикувана уште далечната 1947 година) авторот, пред сè, укажува на фактот дека Кочо, читајќи ги по

библиотеките народните умотворби, особено песните, од зборниците на Миладиновци, Шапкарев, Верковиќ и др. - прави и јазични извадоци од песните на Миладиновци, забележувајќи некои зборови, изрази и форми што му правеле впечаток“, посочувајќи и определен број од тие исписи, што Конески ги нашол во еден од нотесите на поетот.

Јазикот има примат во творештвото на секој писател, зашто му е основното средство за создавање, па затоа и му даваме предност, првенство во нашиот разглед на релацијата меѓу Рациновите творби и елементите од народната традиција во нив од аспект на националниот и културниот идентитет на македонскиот народ. Тоа го правиме, ете, и преку цитирање и парафразирање на констатациите на првите и најзначајните проучувачи на Рациновите творби и неговиот творечки процес, или развоен пат, како што вели еден од хронолошки најраните рацинолози кај нас - академикот Александар Спасов. А академикот и поет Блаже Конески е, во секој случај, еден од првите и најзначајните трагачи по врвиците на феноменот на литературната креативност на основоположникот на современата македонска литература.

Народниот јазик е основната и првична поврзаност на Рациновото творештво со елементите на народната традиција, зашто изворноста, автентичноста и дијалектната колоритност (проткаена со бројни архаизми и други оригинални и древни лексички изрази) му погодувала на поетот Рацин како стилско-изразни реквизити во неговото поетско создавање. Или како што убаво, концизно констатира Б. Конески: „Барањето на посвеж, понародски обоен збор е јасно изразен стремеж кај Рацина“. (Б. Конески, Како работел Рацин над „Белите мугри“, „Нов ден“, 1947, бр. 4-5.) Посочувајќи конкретни примери во тој поглед, Конески заклучува во тој свој знаменит труд дека Рацин со сериозност се трудел над македонскиот збор - за да постигне посилен, појасен, емоционално заситен израз.“

Воопшто, видливо, па дури и очебијно е дека во Рациновите поетски творби мошне често се присутни форми од народниот јазик и дека

поетот таа своја поетска постапка при формувањето на впечатливите негови стихови ја извршувал сознателно, дури и намерно. Побудата му била и преку примерот со своите стихувани творби да им покаже на општествената и културната јавност на неговото време, а особено на својот народ дека е приближен моментот кога и македонскиот народен јазик може и треба да стане литературен. Во тој однос - покрај укажувањата и предочувањата од страна на споменатиот Б. Конески (не само во досега цитираниот негов прилог, туку и во низа други сродни по карактер), треба повторно да се споменат цитираните трудови на Оливера Јашер-Настева и Владимир Костов, кои се однесуваат на застапеноста и употребата на епитетите во Рациновите песни. Така, во својот прилог „За епитетите во јазикот на К. Рацин“ О. Јашар-Настева, говорејќи за некои морфолошки карактеристики на јазикот во Рациновите стихови, воочи и предочи дека меѓу другите карактеристики што ја карактеризираат поврзаноста на Рациновиот поетски јазик со јазикот на народната поезија спаѓаат и извичните, вокативните и вметнатите јазични форми - предлозите „В“ и „С“ (наместо „во“ и „со“) со членувана именка; испуштањето на кратките заменски предметни форми, специфична форма на показните заменки, за потенцирање на предметите, употребата на сврзникот „ем“ во состав со сврзникот „и“; застапувањето на падежни форми во именските зборови; нечленуваната форма на именките; и поставувањето на епитетите во постпозиција:

Вчера си појдов, наминав
низ таја гора *зелена*
под тија буки *високи*
под килим сенки широки...
(„Елегии за тебе“)

Затоа и ќе генерализирам дека јазикот во Рациновите песни, инспириран и оформен творечки резултат произлезен од релацијата со јазикот на народната поезија е првиот, основниот и најевидентниот

елемент на народната поетска традиција, кој може и треба да се третира и толкува како несомнен, драгоцен и мошне значаен белег (приказ) на македонскиот национален и културен идентитет.

Се определиме ли за некои од другите, исто така, суштински важни елементи на креативната поврзаност на Рациновите стихови со народната поетика, версификација, мотивско-содржинска структура, тогаш (и во тој случај) ќе констатираме дека пак се работи за плодотворна присутност и застапеност на богатата и разновидна народна поетска традиција. Се разбира при тој случај можностите за илустрирање и аргументирање се значително поголеми, поразновидни. Зашто, пак да се послужиме констатација на Б. Конески: „Во Рацина народната песна нашла добар медиум. Тој умеел да ги спои и да ги искористи на вистинското место нејзините елементи“. (Б. К о н е с к и , Исто.)

Се работи, всушност, не само за своевидна поврзаност на Рациновата поетика со народната, туку, би можело да се рече, дури и за вистинската слеаност на тие две поетики. Токму народната поезија му помогна, го инспирира овој македонски поет да создаде поетско дело кое во себе ги впило, ги содржи и ги открива елементите на народната литературно-фолклорна традиција како најсилни составки на неговата поезија, кои едновременно се и несомнени и впечатливи покази и белези на македонскиот национален и културен идентитет. Токму поради тој високотворечки амалгам од застапувањето, но и на надраснувањето на традиционалните народно-поетски елементи со создавање на нова оригинална, индивидуална стихувана креативност, Оскар Давичо искажувајќи се за вредностите на поезијата на Рацина, нездржано истакна: „Таа поезија... беше една поезија секако уметничка, во која имаше некаква длабинска врска со народната поезија, но која притоа не беше ниту фолклорна, ниту позајмувачка, ниту народна, туку напосто еден израз посебен, мошне личен, мошне свој, проникнат со нешто што не беше само индивидуално, што не беше само субјективно, со нешто

што беше објективно за таа средина, што беа чувства, асоцијации, мисли на цело едно општество, на цела една народна заедница.“ (Оскар Д а в и ч о , Со Рациновата поезија ја почувствував убавината на македонскиот јазик, „Кочо Рацин во спомените на современите“, Скопје, 1972, стр. 48. Приредил: Перо Коробар). Би го потенцирале значењето на последните, финалните зборови, толку суштествено и убаво формулирани во овој прекрасен исказ на големиот југословенски поет О. Давичо: имено, дека Рациновите чувства, асоцијации и мисли биле едновременно и општествени, народни. Тоа е таа висококреативна слеаност на Рациновите стихови со поетските достоинства на народната, фолклорна традиција како плодотворна почва врз која процветаа Рациновите песни.

И, наместо пак да редиме илустрации и да деталзираме со нив (кои, впрочем, од многумина се посочувани, па и од наша страна во веќе публикувани текстови), ќе се запрашаме: Има ли македонскиот национален и културен идентитет своја поилустративна и поуверлива легитимација од Рациновата стихозбирка „Бели мугри“, појавена во судбоносниот историски период - во мугрите на македонското себе-преставување како посебна националност и државност: при создавањето на македонската федерална република, макар и во рамките на донеодамнешната југословенска државно- политичка заедница?

КОЛЕ НЕДЕЛКОВСКИ

Како припадник на основоположничката генерација на современата македонска литература, поетот *Коле Неделковски* (1912 - 1941) ги има во своите песни речиси сите творечки белези кои се среќаваат и во стихотворбите на неговиот колега по перо, сонародник и соврсник Кочо Рацин и другите малубројни стихотворби од тој период. И по мотивиката и по стилско-версификативните изразни средства поезијата на Коле Неделковски е мошне блиска до стихотворното создавање на велешкиот поет. Ако во случајот на Рацина, чија творечка постапка е доволно проучена, најмногу благодареејќи на „Рациновите средби“, за творештвото на Коле Неделковски тоа не може да се рече. Иако постојат неколку прилози, кои најчесто се од пригоден карактер, во кои се зафаќа и проблемот на творечката постапка на поетот од велешкото село Војница, сепак останува допрва да се до утврди творечкиот профил на овој наш заслужен поет-револуционер.

Од досегашните осврти на творештвото на Коле Неделковски посебно одбележување заслужуваат прилозите на *Димитијар Миширев* „Лириката на Коле Неделковски“, објавен како предговорен текст кон изданието на стихотворбите на Коле Неделковски во 1958 година во Скопје, што го приредил Тодор Димитровски, и прилогот на *Тодор Димитровски* публикуван, исто така, како предговор кон изданието на песните на Коле Неделковски во 1967 година во Скопје.

Ова се прилозите кои ја зафаќаат проблематиката на творечкиот процес на литературна постапка на Коле Неделковски. Кон нив треба да се додаде и мошне корисниот прилог на *Димитијар Шојов* „За словенската антитеза во две песни на Коле Неделковски“, публикуван во Зборникот на VI Рацинови средби, Титов Велес, 1969 година, стр. 146-153, во кој се обработува поконкретно, иако делумно, парцијално,

односот на К. Неделковски кон народното творештво.

Во споменативе прилози предочено е угледувањето на Коле Неделковски во достоинствата на народната поезија при оформувањето на неговите песни, па со право е речено и дека во голем дел од нив е предоминантно влијанието на народната поезија. Укажано е и на фактот дека во времето кога Коле Неделковски пишуваше речиси не било можно стихотворно создавање без угледување и користење на народната поетика па во тој однос Коле не е никаков исклучок, туку - напротив - ја продолжува традицијата на претходните македонски поети, прославениот Григор Прличев, Константин Миладинов, Јордан Хаџиконстантинов-Џинот, Рајко Жинзифов, Марко Цепенков и други. Се разбира, согледана е и интенцијата на Коле Неделковски да се ослободи и оддалечи од народната поетика и да создава на еден поиндивидуализиран начин сопствени стихови и дека тоа е особено евидентно во неговата втора збирка „Пеш по светот“.

Сè се тоа точни согледувања и укажувања, драгоцените прилози за творештвото на овој наш поет-револуционер, кој го положи на јуначки начин својот млад живот за подобрата иднина на својот народ. И, секој нареден проучувач на литературното творештво на Коле Неделковски не треба и не ќе може да ги одмине, да ги заобиколи споменативе прилози за творештвото на поетот-револуционер.

Во своето литературно создавање Коле Неделковски навистина мошне многу го користеше македонското народно поетско творештво. Јас би рекол дека го користеше максимално. Тоа користење одеше дотаму што, барем во првата фаза на своето поетско творештво, Коле практикуваше речиси препишување на стиховите од нашата народна поезија. Еден таков случај утврдив во врска со неговата позната песна „Раткина неволја“, која прв пат е објавена во софиското списание „Илюстрация Илинден“ год. XI, кн. 2, на стр. 7, за февруари 1939 година. Песната „Раткина неволја“, подоцна, 1940 година, е повторно публикувана со незначително изменет текст во неколку стихови, во

првата стихозбирка на

Коле Неделковски - „*М'скавици*“ печатена исто така во Софија. И во двете верзии стихотворбата „Раткина неволја“ на К. Неделковски има седум строфи од по четири стихови, значи вкупно 28. Меѓутоа, оваа стихотворба на К. Неделковски, всушност е проширена, дополнета верзија на еден од попознатите македонски народни песни под наслов „Пусто ропство“, под кој е публикувана во книгата „Примери од македонската народна поезија и проза“, составиле Ѓорѓи Милошев и Крум Тошев, Скопје, 1957 година, издание на „Просветно дело“, стр. 44, поместена во циклусот на ајдутските песни, од каде и го користам текстот. Текстот на оваа наша народна песна во целост гласи:

Што ми Ратка рано стана,
рано пусти темни зори,
та си седна бели двори
тага виет, солзи леет.
Нели Ратка ле глас ми дочу
од таа ми ти пуста гора:
- Дали, Радо, сон ти сони,
ил' од сон се ти исплаши;
дали Радо, црна чума
прво либе ти удрила?
- Еј ти горо, шумна горо,
шумна горо јаворова,
ни за мајка, ни за татко,
ни за мојот либе жалам,
туку друга тешка мака,
на срце ми, горо, лежи:
тоа, леле, пусто ропство
сиот народ што запусти.

Песнава, значи, има вкупно 18 стихови, точно десет помалку отколку текстот на песната „Раткина неволја“ на К. Неделковски. Во првите четири стихови песната на Коле не се разликува воопшто од стиховите на народната песна, освен по дијалектот. Додека во народната песна

јазичните форми се на дебарски дијалект, па глаголските форми се „виет“, „леет“, кај Колета се на велешки говор: „вие“, „лее“, а именката „солзи (од народната песна), кај него, природно е „с’зи“. Речиси нема разлика ниту во наредните два стиха, со тоа што народната песна кажува дека Ратка чула глас од гората, а кај Колета е обратно: гората чула глас од Ратка:

Нели Раткин глас ми дочу
таа ми ти пуста гора,

за да додаде Коле натаму свои десет стихови еднопосруго, со кои неговата стихотворба и се разликува од текстот на народната песна:

од жал, леле, лисја рони
и на Ратка кротко збори:
- Дејди, Радо, пиле младо,
што ал, Радо ми те најде,
та сред тоа ноќно време
тага виеш, с’зи лееш?
Каква мака ми те мачи,
леле, Радо, клето срце,
дал’ за мајка ел’ за татка,
Радо, леле, ти заплака?

Натамошните стихови од народната песна повторно се речиси идентични со стиховите кај Колета, со безначајни разлики, главно во сврзниците:

Дали, Радо, сон ти сони,
та од сон се ти исплаши,
ели, Радо, црна чума
прво либе ти удрила?

- Ејди, горо, шумна горо,
шумна горо јаворова,
ни за мајка, ни за татко,
ни за прво либе жалам.

Туку друга тешка мака
на срце ми, горо, лежи,

тоа, леле, пусто ропство
сиот народ што запусте!

Така, Коле Неделковски го почна своето создавање, како што се виде, со адаптација на народните песни, за да продолжи со пишување стихови под големо, речиси непосредно влијание на народната поетика. Евидентна е обилната употреба на народните епитети во песните на Коле, како и посебно честата употреба на словенската антитеза. Во песната „Одродени“, публикувана во истото списание во кое неколку месеци порано беше објавена песната „Раткина неволја“, има користење, подобро речено угледување од страна на поетот врз употребата на словенската антитеза во народните песни „Еден син у мајка“ и „Иво клучарија и Асан ага“, печатени кај Миладиновци под бр. 194, односно бр. 188. Но, ова користење на народната експресија е далеку потворечко, отколку што беше случајот со песната „Раткина неволја“. Само при највнимателно проследување и анализа на народните стихови може да се утврди степенот на влијанието на народната експресија врз творечката постапка на Коле Неделковски. Остануваат еднакви само основните стилско-изразни елементи, попрецизно речено лексички елементи во текстовите на народните песни и творбата на К. Неделковски. Ниту редоследот, ниту формата на оваа стилска фигура не се ни приближно идентични, бидејќи кај Колета народната форма на словенската антитеза употребена во односните песни е преработена, изменета до голем степен, па може да се рече дека тој само се инспирирал, се поттикнал од народните песни да се зафати со користење, употреба на словенската антитеза како стилско-изразно средство во своите песни. Впрочем, и најбеглата споредба на споменатите народни текстови со песната „Одродени“ на К. Неделковски го потврдува ова мое мислење, во која смисла може да послужи и податокот дека од две народни песни, кои содржат словенска антитеза, тој оформил таква стилска фигура во една своја песна, постигнал таканаречена контаминација, појава особено позната во

народното поетско творештво, но, ете и во индивидуалното поетско создавање.

Слична е положбата со употребата на словенската антитеза и во стихотворбата „Ропство“ на Коле Неделковски (од народната песна „Емин Никола, Рајко Бошковиќ и Рајковица“, исто така публикувана во Зборникот на Миладиновци (под бр. 189). Во овој случај степенот на трансформацијата на народната словенска антитеза и онаа во песната на Коле е уште поголема, уште потворечка. Останува, меѓутоа, фактот дека покрај користењето на употребата на словенската антитеза Коле Неделковски ја одржувал релацијата со народната поетика.

Што се однесува до употребата на народните епитети во стиховите на Коле Неделковски, просторот ми дозволува само со приведување на нивниот определен број да покажам дека се работи за обилно користење на ова најзастапено, најупотребливо стилско-изразно средство на народната поезија и во творештвото на овој македонски поет. Епитетите како „гора зелена“, „пуста земја“, „лута земја“, „пуста болест“, „мило чедо“, „силен оган“, „црна чума“, „стара мајка“ во народната поезија наречени постојани, скаменети епитети, се наоѓаат во стиховите на Колета. Видлива е и употребата на **асонанцата** (честа употреба на вокалите, во случајот на вокалите Е и И; тоа е евидентно и во оваа песна на К. Неделковски - во песната „Ропство“: „дење-ноќе век ќе крене“ (3 ст.); „Нити, синко, огин гори“ (9 ст.); „ни од живо, ни од мртво“ (последен стих).

Со вакви потфати во стилот на народната песна Коле Неделковски ги оформуваше своите стихотворби, особено од неговата прва збирка „*М'скавици*“. Но, со својот поетски талент и упорно свое самообразување, читање, Коле за многу кратко време се пројави и со поезија сосем индивидуализирана, оддалечена од народната поетика, што е сосем евидентно во неговата втора збирка „*Пеш ѝо свейоѝ*“, печатена една година подоцна од збирката „*М'скавици*“ - 1941 година и посветена на младите македонски борци. Песните како „Глас од

Македонија“, „Во туѓина“, „Мајка и син“ и други ги содржат поетските
достоинства како и најубавите Рацинови стихови.

МИТЕ БОГОЕВСКИ

Иако литературното име на Мите Богоевски е меѓу најрано фиксираните во македонската современа литература, па и во странската енциклопедистика*, поради тоа што се малубројни останатите, зачуваните негови песни, соодветно на тоа малубројни се и прилозите за неговото литературно дело.

Во периодот во кој живееше и револуционерно и литературно дејствуваше Мите Богоевски, како и други македонски интелектуалци, посебно писателите, ги пишуваа своите творби на македонски јазик од својот роден крај, иако и понатаму поретко пишуваат и на српскохрватски односно бугарски јазик. Во тој однос и Мите и Рацин, како и Коле Неделковски и некои други пред него, почнува да пишува и публикува свои стихотворби на македонски јазик. Во таа смисла не само најубава, туку, за жал и единствена илустрација е неговата првопечатена песна „Разделувачка“ (објавена во в. „Наша реч“, Скопје, бр. 18, за месец јуни 1940 година). Песната е оформена во духот на печалбарската народна поезија со најзастапениот стих во македонската народна лирика - *осмерецот* и со поетски слики кои - покрај тоа што наликуваат, па и соодвествуваат на тие од народните печалбарски стихови - уште и одразуваат карактеристични идејно-тематски и поетско-изразни признаци присушти за работничкиот литературен фолклор односно на социјалната поезија. Пролитуваат социјално-трудови мотиви и ликови, слични на оние од Рациновите песни. И Мите, како и Рацин, зборува во

* ЛЕКСИКОН ПИСАЦА ЈУГОСЛАВИЈЕ, Матица српска, Нови Сад, 1972, том I, стр. 274 - МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА, „Просвета“ Београд, 1978, т. 1, стр. 216. - Lessico universale italiano, 1973
Памяти погибших, „Литературная газета“, Москва. 25.IX 1962.

прво лице еднина, како што е тоа и во народната поезија; песната има вкупно 7 строфи од по четири стихови, убаво римувани:

Не плачи пиле рането
не рони солзи крвави,
не сипи си го лицето,
не матнеј очи убави.

Да плачеш, солзи да рониш,
реки од солзи да течат,
да редиш, коси да корнеш –
никаква полза ќе нема.

В туѓина треба да одам,
в туѓина пуста, далечна,
младоста да ја загубам
в печалба тешка и мачна.

Убави куќи високи
на многу ката да стиснам
и бели плочи мраморни
со пот и солзи да топам.

Да кревам тешки сандаци,
камен по камен да редам,
на тебе, пиле, да мислам,
а тебе да не те гледам.

Избриши солзи, не плачи...
Дај да го бакнам лицето,
да сркнам мед од устата,
снагата да ја прегрнам.

... На гурбет треба да одам,
снагата да ја исфрлам.
Мајка ме земја не рани.
О, мора да те оставам.

Очигледни се големите сличности на некои од стиховите од оваа

песна на Богоевски со народните стихови, како „*Не рони солзи крвави / не сѝи си ѓо лицеѝо*“ наспрема:

На жали, Стано мори, не плачи,
не рони тије с'лзи крвави.
Не рони тије с'лзи крвави
по тије леле бели образи.
Не расипувај си го лицето.

(Горѓи Пулевски, Македонска
песнарка, Софија, 1879, песна бр. 3)

На мислење сум дека врската на оваа песна „Разделвачка“ на Мите Богоевски со народната поезија во рамките на нашата современа книжевна наука прв ја согледа Георги Сталев, кој, констатира дека оваа песна „наполно е напишана во духот, во стилот на народната песна“. (Георги Сталев, Мите Богоевски - револуционер и поет, во книгата „Борба и литература“ - зборник од есеи и статии, Скопје 1961, стр. 227-228.) Може да се предочи дека речиси цели стихови од народната поезија авторот ги инкорпорира во текстот на својата песна.

И видот на стихот - осмерец со цезура по петтиот слог е во согласност со нормите на народната версификација; како што може да се воочи, Мите Богоевски како поет „имал неверојатен слуховен усет за силабичка версификација“. (Исто, стр. 228)

Како и Рацин, така и Мите Богоевски во своите песни ангажирајќи социјално-патриотски и револуционерно-борбени стихови се определува за угледување, па дури и користење на соодветните борбени-ајдутски, комитски и други слични народни песни. Се разбира, во таквите случаи и едниот и другиот наш поет се служеа со посоодветниот стих - десетерецот. Ова е видливо во песната на Мите Богоевски „*Сѝојанка млада ѝарѝизанка*“ што таа кај народот од Преспанскиот крај - брзо понародена и со народна мелодиска компонента - послужила во борбата и како своевиден леток!

Оваа песна има вкупно 36 стихови, неподредени во строфи (што е, исто така, версификативно-формална карактеристика на народните песни), со цезура на средината на стиховите (5+5) и во нејзиниот текст е видливо влијанието од ајдутско-комитските народни стихови, како на пример:

„Горо ле, горо, горо зелена,
шумо бујата, криеш ли брата
со храбра чета, верна дружина,
со црвен барјак в борба прославен?“

Во натамошниот дел од текстот на песната вообличен е ликот на жената-борец, на партизанката Стојанка, по углед на жените комитки:

Не плаче Стојанка, лице не грди.
Срцето и е машко, јуначко;
Извика песна на глас комитски,
гората ја слуша, лисја треперат:
„Ако во борба, брате, загина,
предвреме ако младост изгуби,
лесна да ти е, брате, земјата;
ти имаш сестра да те замени:
нема да фрлам руба јуначка,
нема да оставам пушка убојна
Македонија дури е робиња,
дури ја грабат клети душмани“.

Како што истакнува и Г. Сталев, овие стихови кријат во себе и внатрешна рима, што е сосем во стилот на народната песна, за разлика од тоа што народните стихови ретко се римуваат на крајот:

„Ој судбо, судбо КЛЕТА-ПРОКЛЕТА“ ...
„Шумо БУЈАТА криеш ли БРАТА“ ...
„На мила брата ЛИКА-ПРИЈИКА...“

И Мите Богоевски, а не само Рацин, ја познавал ризницата на нашите народни умотворби, ги слушал од своето најрано детство од баба му,

особено народните приказни, па и тој и Рацин не можеа да ги одразат елементите на народната поетска традиција во своите лични, индивидуално напишани стихови. Со оглед на тоа дека лектирата од подрачјето на народната книжевност со која се служел, која ја читал и консултирал, па и ја користел Рацин во своето создавање е доволно проучена во нашата современа литературна наука, останува обврската во нашите натамошни истражувања во врска со животот и творештвото на Мите да се доиспита и проучи прашањето и за лектирата на Мите Богоевски, за да се поутврдат оние книжни извори од кои овој наш таленти- ран писател се запознавал, се напојувал, се инспирирал и ги користел при создавањето на своите песни, од кои толку малку се зачувани односно се пронајдени досега. Притоа, посебно љубопитност предизвикува пред положбата дека Мите можеби се познавал и лично со Радина, односно дека ја читал неговата стихозбирка „Бели мугри“, зашто евидентно е дека некои од Митевите стихови мошне наликуваат на Рациновите, како што е тоа случај, на пример, со песната на Мите „*Сиројти Илинден*“, секако најубавата негова литературна творба. И Г. Сталев во споменатиот негов труд за Мите Богоевски како револуционер и поет предочува дека Митевите стихови од оваа песна

Лебот се берит,
плодот се мерит
на маките
со маки...

се Рациновски оформени, речени, дека „има нешто по дух Рациново таа песна“, но дали таа сличност меѓу Рациновите и Митевите стихови е само совпаѓање или и угледување кај Митета на Радина? На тоа суштествено прашање допрва треба да одговори нашата книжевна наука. Како и на низа други за животот и делото на Мите Богоевски, еден од најоригиналните македонски писатели.

СЛАВКО ЈАНЕВСКИ

Одамна *Славко Јаневски* во своето литературно творештво се инспирира, мотивира и поттикнува од народното поетско и раскажувачко творештво. Тоа овој автор го прави како во стихуваните, така и во прозните свои дела. Колку за потсетување по овој повод ќе укажам на најкарактеристичните такви случаи од неговиот опус. Во творбата „*Додолска ѝсна за Марко од Прилепа до Ѓибелиа му*“ го има вообличено мотивот за грижа на совеста кај човекот преку набројувањето на Марковите жртви од народните песни за овој најлегендарен епски јунак во сооднос со ликовите на Муса Кесеџија и Дете Дукадинче. Во своето „*Еванѓелие ѝо Иџер Пејо*“, пак, го трансформирал ликот на овој народен итрец - најсаканиот и најпопуларниот хумористичен лик во македонската народна проза. Евидентно е и користењето на народниот мотив и лик на насловниот јунак од најдолгата народна приказна „Силјан Штркот“, еден од најубавите записи на Марко Цепенков. Во својата творба Славко Јаневски дава прекрасна поетска слика во која проколнатиот човек е претворен во штрк, кој низ оцакот на куќата (сосем слично на исто така впечатливата народно-поетска слика во приказната) посматра како изумира човековиот род. Во оваа своја стихозбирка нашиот голем уметник на зборот низ алегориска поетика изразил впечатлив уметнички песимизам, одредена творечка резигнација поради неморалните норми на современиот човек, на неговото соодветно живеење и постапување. И во својот роман „*Тврдоглави*“ С. Јаневски обилно застапил текстови на народни преданија и легенди, за кои има мошне високо мислење, нарекувајќи ги „народни библиички“. И во низа други свои дела овој автор се допира до народните текстови, се инспирира од нив трансформирајќи ги високотворечки. Во прашање се текстови на

народни сказни, анегдоти, баења, соништа, легенди и преданија, брзозборки и сл.

Во романот „*Девејќи Керубинови векови*“ е во целесообразна релација со народните умотворби од најразличен вид. Текстот на романот е со изобилство литературно-фолклорен материјал, но овој пат авторот прави забележлив чекор напред во однос на оформувањето и трансформирањето на тој материјал, па со таквата творечка постапка на авторот се дошло до фасцинантно впечатлив амалгиран состав на уметничко-прозниот текст со фолклорно-литературниот материјал. Тоа постигање на авторот во овој роман е посебен, воочлив креативен квалитет на романескниот текст на „*Девејќи Керубинови векови*“. Може да се рече дека бројните митови, легенди, преданија, описи на соништа и нивните алегорични толкувања се во синкретичен спој со оној основен авторски раскажувачки текст на писателот. Како во ниту едно друго досегашно свое дело авторот во овој најнов роман застапил и високотворечки ги обработил литературно-фолклорните елементи и тоа примери не само од македонскиот, туку и од фолклорот на другите - претежно азиски, африкански и европски народи. Тие елементи од митовите, легендите и преданијата на овие земји и народи, како и другата морфолошка составка на текстот на романот (на пример, митски, митолошки, библиско-религиозни материјали, историографски, географско-топонимски податоци и, се разбира, множество творечко-фантастични измислици, без какви измислици и не е можно создавање уметничко литературно дело) ги прават „*Девејќи Керубинови векови*“ на *Славко Јаневски* еден посебно оригинален по форма и содржина литературен вид од романескен карактер, односно - како што веќе се изразив - хибрид од *фанијасџичен* и *ерудиџивен* тип. Се разбира, со такви разновидни составни елементи текстот на романот не може да не биде и *асоцијативен*, зашто - иако е мошне тешко да се разделат и различат таквите амалгирани морфолошки составки на романескниот текст - тие сепак земени одделно или заедно, создаваат во свеста и

психата на читателот низ асоцијации, зависно од неговата упатеност во односната фактографска материја. Па, бидејќи низ романот бројни се разработките токму на елементите на *паганско* и *миџско* мислење на човекот во неговото неизмерно чекорење низ крстопатите на животот, митолошките ликови и сфаќања, легендите и преданијата се, така да се каже, неизбежни.

Создавајќи го творечкиот книжевен топоним - селото *Кукулино**, лоцирано на падините на планината Скопска Црна Гора (Славко Јаневски е еден од малкумината скопјани во современата македонска литература) низ животот на селаните се прекршуваат повеќевековните случки и настани дури и од светски рамки, авторот искажува, соопштува и високотворечки вообличува универзални животни и општествени, како и човечко-интимни вистини. Оваа номинално македонска, скопско архаична, во која животот се одвива со бројни чудеса е свет, космос за себе, бидејќи ги одразува, ги отсликува речиси сите поважни деветвековни историски светски, како и измислени настани, творечки слејани низ богатата авторова инвенција и креативна фантазија, што се заедно резултира во крајно впечатлив уметнички прозен израз и содржина.

Фолклорните елементи застапени, користени во романот му помогнале на авторот при неговото (и досега обилно пројавено) симболично и алегорично вообличување и интерпретирање на разновидната, интересна и асоцијативна содржина во овој негов нов прозен текст. Посебно е видливо дека своите животни и творечки сознанија и искуства авторот ги реализира во нови креативно-литерарни постапки и решенија. Познат и од порано како изразит пример на писател кој често, речиси постојано ги иновира своите творечко-ракажувачки потфати и постапки, Славко Јаневски во романот „*Девеј Керубинови векови*“ несомнено го достигна врвот на таквите воочливи

* Очигледно, алегорично и симболично е името на ова село: во него со векови се кука, лелека и офка.

настојувања и резултати. Колку творечки ги вообличил сите хетерогени морфолошки составки на текстот од романот, посебно оние фолклорно-литературните, покажува фактот што во овој обемен романескен текст не може да се здогледа ниту еден формален запис! Многу нешта се вообличени, раскажани на традиционален начин во народен дух, но и фолклористички упатениот читател одвај ќе успее да различи по некое зрно од елементите на народните умотворби.

Затоа, овде, во овој роман, може да се зборува за фолклорни елементи во изразно-стилската фактура на Јаневски како автор, а не за преземање позајмици и инкорпорирање на текстуални пасажи и составки од народните умотворби, како што тоа беше случај со овој автор во неговото дамнешно „Еванџелие по Ииџер Пејо“ (Скопје, 1966), кога се работеше за речиси непосредни позајмици од народното поетско творештво - од типот:

...Думба, думба, дивина
’рти златен заб,
јавна коња пауна
и патувај в гроб.

(од песната „Сентиментално писмо“,
VI строфа наспроти народните
стихови од Зборникот на Миладиновци:

... Думба, думба дивина,
јавна коња пауна...

(Миладиновци, Зборник,
Скопје, 1962, стр. 463)

Овојпат народните текстови се само раскажувачко- изразен манир на авторот - од родот:

„Секое деиџенце оиџроче“ („секое леиџенце - деиџенце вели во народнаиџа иџоџоврка, и рекол Невен на Лена со задржан иџрекор во џласоиџ, заиџиџо Гоче, со женаиџа Љуба џи имал шесџи: Пандил, Тин, Онисиџор Јакоџе - машки, и Панда, Велиса, Ценка - женски, секое оо нив иџодоџна со своеиџо месџиџо во иџреданиџаиџа на занесениџиџе или на безра-боиџниџе и, иџак, секое со месџиџо во деџсџивииџелниоџиџо живоџиџо.

на богот Уран и Реа, односно таткото на Зевз, ќе го гарнира овој податок со измислиците дека „извесен Крон во Кукулино бил познат по тоа што се ошавувал со молња“ (стр. 95).

Од сите видови народни умотворби авторот во овој свој роман со посебна функционалност во однос на карактеризацијата на ликовите ги користи соништата и нивните толкувања. Овој вид фолклорен материјал е особено популарен кај народот, се разбира во минатото, па Јаневски ја застапува таа положба и во своите дела. Мошне живо и допадливо тој ги парафразира и творечки ги трансформира соништата и нивните толкувања:

„Пак ноќеска сонив, ѝак исѝо“.

„Така“, и не го погледнал Аргир. „А што е тоа исто“?

„Коњ. Бел и дејствителен. Со жива грива.“

„Сонувај, Гаврило. И јас го сонувам она што го немам.

Но запомни. Соништата се воспомнание на слепите и мртвите. Тие соништа го закопаа дедо ми Керубин пред време...“ Векот бил натоварен со секакви човечки тегоби. Но одминува во агонија, ја завлекол опашката во пукнатината на проодноста, оставил зад себе гробови и преданија.“ (стр. 56) Треба да се додаде дека во текстот на романот (во обем од 446 страници) опис на соништа и нивни толкувања Јаневски дава во вкупно 10 случаи.

И самиот автор на страниците на ова свое дело индиректно, преку зборовите на некои од ликовите на романот, поткажува колку ги сака, цени и употребува народните умотворби. Во еден дијалог помеѓу таткото Никодим и синот Пеј о се вели:

„Пејо, имаш ли ново ѝредание, нова ѝесна“ ?

„Имам, родителу“. Бил постар од каменот, од тревите.

„Зини. Љубопитен сум“. (стр. 290)

Секако најконкретниот случај на непосредно користење и инспирирање од македонскиот литературен фолклор во романот „Девет Керубинови векови“ претставува приведувањето на текстот на

познатата приказна за Исус Христос и вредната девојка, на која Синот Божји и пожелал да се омажи за мрзливо момче, на нејзино чудење и на чудење на Христовите апостоли кои го придружувале*. Славко Јаневски ја парафразира оваа народна приказна, зашто мошне погодно му изгледа на неговото настојување да ја предочи познатата животна вистина: „*Во еден човек нема две добра*“ (стр. 322). Приведувајќи ја приказничната содржина, Јаневски во фуснота информира дека овој мотив е познат во македонската народна литература, особено во записите на најталентираниот и најплоден собирач на македонски народни приказни, Марко Цепенков од Прилеп.

Се разбира, можат да се предочат и други фолклорни елементи во текстот на романот „Девет Керубинови векови“ на Славко Јаневски, како на пример на создадените стихови во стилот на хагадата (на стр. 327, 370, 371, 374).

Но, смета дека и овие посочени примери на угледување, инспирирање и мотивирање на авторот Славко Јаневски од фолклорните творби се доволен показ на констатацијата дека и овој македонски писател во своето разновидно и впечатливо литературно создавање одржува релација со народните умотворби од речиси секој нивни вид.

Затоа можеме и да генерализираме: како и во досегашните литературни дела, така и во овој свој роман „*Девет Керубинови векови*“ Славко Јаневски, користејќи ги народните текстови на вистински творечки начин, ги афирмира нивните високи естетско-уметнички достоинства.

* М. Цепенков, Македонски народни умотворби, Скопје, 1972, кн. 8, стр. 229-230.

БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Со посебен интерес и љубов се однесуваше академикот Блаже Конески кон македонската народна литература. Всушност, односот на Б. Конески кон народната книжевност на Македонците, според мене, се изразуваше на три начини: низ неговите проучувања на македонската народна книжевност, низ нејзиното публикување и преку користењето, инспирирањето од народните умотворби во неговото поетско творештво. Од неговото перо потекнуваат и првите осврти, студии и огледи за низа прашања поврзани со презентирањето на македонското народно поетско творештво и неговата афирмација. Низ повеќе публикативни и научно-истражувачки потфати Конески предочи, откри пред јавноста многу од високите достоинства на македонската народна литература. Во тој однос илустративно дејствуваат неговите избори на македонски народни песни, непосредно по завршувањето на Војната - збирката појавена како прва од тој вид кај нас во текот на 1945 година во Скопје, во издание на Државното книгоиздателство на Македонија (која по две години доживеа свое второ издание и збирката под наслов *Од борбата* (Скопје, 1947), кои народни песни ги собрал и редактирал Б. Конески.

Идната година Б. Конески го објави и својот прв научен труд од областа на македонската фолклористика. Станува збор за прилогот *„Нашата народна поезија како ораз на нашиот национално ослободително движење“*. („Нов ден“, Скопје, 1948, IV, 5, стр. 40-46.)

И, денес најшироко познатиот, Марко Цепенков со својот импозантен собирачки опус од десет томови (Скопје, 1972; 1980), неговиот творечко-собирачки профил, е дело на Блаже Конески, бидејќи тој прв - полемизирајќи со погрешните, неточните констатации на бугарската

книжевно-историска наука - го претстави во вистинската светлина оригиналното собирачко перо на Цепенков. Во својата студија, поместена како предговор кон својот избор од записите на Цепенков под наслов „Сказни и сѝоренија“ (Скопје, 1954), Конески ја предочи оригиналната собирачка постапка на овој прилепски терзија, укажувајќи на тоа дека во Цепенковите народни записи треба да гледаме наш прв вистински прозаист, сиров можеби, но надарен. Идните истражувања на собирачко-писателскиот портрет на Цепенков во целост ја потврдија првично изнесената констатација на Конески за Марковата собирачка дејност од подрачјето на народното творештво.

Иако во натамошниот период академикот Блаже Конески поретко ќе се јавува со посебни трудови посветени на македонското народно поетско творештво - поради сосредоточување врз лингвистичката проблематика и својата литературна творечка дејност, - неговите интересирања и внимание кон народните умотворби и нивното проучување нема да се намали. Спротивно: некои од лингвистичко-филолошките научни трудови се во врска со проучувањето на македонското народно творештво. Некои од таквите научни прилози имаат дури и фундаментално значење. Еден од нив е и студијата на Б. Конески за „*Јазикот на македонската народна поезија*“ во издание на МАНУ, Скопје, 1971, стр. 1-108.

Сведоштво за тоа колку високо го котираше Блаже Конески македонското народно поетско творештво е неговиот значаен труд „Македонска књижевност XIX века“, поместен во книгата со текстови од повеќемина македонски научни работници од областа на книжевната историја, која тој и ја приреди за издавачкото претпријатие Српска книжевна задруга во Белград. („Македонска књижевност“, приредио: Б. Конески, СКЗ, Београд, 1961.) Во овој свој научен труд, зборувајќи за карактеристиките на македонската литература од минатиот век, Б. Конески во финалниот дел на текстот заклучува: „Книжевната работа на македонски јазик беше во минатиот век скромна по обем, а особено по

вистинските достигања. Во тоа време уште преовладува усното творештво, чии свежи текови овозможуваат појава на такви нови обрасци на народната поезија како што е поемата за Кузман Капидан. Ако станува збор за фиксирање на уметничките вредности, тогаш секако далеку позначаен факт претставува собирањето на народните умотворби во втората половина на минатиот век, отколку скромниот напор на полето на пишуваната книжевност. Усното творештво, во добар дел преку обрасците зебележани во споменатото време, силно влијаеше врз создавањето на современата македонска поезија, додека непосредното учество на книжевноста од XIX век во тој поглед е послабо изразено“.

(Исто, стр. 101.)

Од трудовите на академикот Блаже Конески поврзан со македонското народно поетско творештво може да се цитира неговиот прилог поднесен на XII Семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје и публикуван во Зборникот на трудовите од овој Семинар, кога пред учесниците на Семинарот зборуваше за песната на Кочо Рацин „Ленка“ по повод 40-годишнината од излегувањето на збирката „Бели мугри“. Правејќи идејно-тематска и поетичко-версификативна анализа на текстот од Рациновата „Ленка“, Б. Конески ја посочи врската помеѓу една од најпопуларните македонски народни песни „Марика, мома убава“ и Рациновата творба.

Како што веќе се напмна, еден од начините преку кои се изразуваше поврзаноста, заинтересираноста на Б. Конески со македонското народно поетско творештво е и неговата творечка поетска дејност. Имено, во нашата литературна наука веќе е утврден фактот дека во своето поетско создавање Б. Конески се инспирирал од мотивските и поетичките достоинства на македонската народна литература. Во повеќе литературно-критички прилози за поезијата на Блаже Конески е укажано на релацијата помеѓу поетското создавање и македонскиот фолклор. Сепак, постудиозно проучување за застапеноста на

фолклорните елементи во поезијата на Блаже Конески се уште не е сторено. Тоа останува како една од поактуелните задачи на нашата современа книжевна наука.

Што се однесува до прашањето за застапеноста на елементите од македонското народно поетско творештво во поетското создавање на Б. Конески, сметам дека треба да се изрази мислењето дека еден таков суптилен тенок познавач на достоинствата на естетско-уметничките вредности на македонската народна литература каков што е научникот и поетот Блаже Конески не може да не се инспирирал од нив, како и од високите идејно-мотивски елементи на народната поетска традиција кај нас. Во тој однос Б. Конески ја продолжува плодотворната традиција на македонските писатели, кои се инспирираа и го користеа усното творештво на својот народ во своето индивидуално литерарно творештво, меѓу кои посебен спомен заслужуваат Константин Миладинов, Григор Прличев, Кочо Рацин, Славко Јаневски и други. Дури може и да се генерализира: ретко може да се сретне поистакнат македонски писател кој не се напојувал од длабоките извори на инспирацијата од народното поетско творештво.

Поетот Блаже Конески, неговото поетско создавање не е исклучок од таа традиционална творечка практика на македонските писатели. И тој неретко се инспирира и поттикнува од македонската народна литература, при што ги користи не само стихуваните, туку и прозните македонски народни умотворби. Така, на пример, својата прекрасна песна, „*Сџерна*“ исполнета со филозофска размисла за современиот човек и неговиот живот, изразувајќи притоа универзални рефлексии за човекот и животот во секое време, поетот ја напишал, или како што тој нечесто сакаше да ја изрази ја открил во еден од народните записи на Марко Цепенков под наслов „Езерата и стерната“, што самиот Б. Конески го преобјави во споменатата збирка со записи од М. Цепенков „*Сказни и сџоренија*“ (Скопје, 1954, стр. 101 - 102). Иако е поверојатно Конески да се инспирирал за својата песна „*Одземање на силата*“ од

најубавата веријанта на народната песна „Марко Крале ја губи силата“ (според записот на Трајко Китанчев, публикуван во списанието „Библиотека Св. Климент“, 1889 - 1890 т. II, кн. VIII, стр. 175) сепак не е исклучено тој да бил поттикнат и од прозните народни умотворби - преданија за тоа како најлегендарниот јунак во епосот на јужнословенските народи загубил дел од својата превосходна физичка моќ, па оттогаш во честите дуели со противниците бил принуден да се служи и со подмолности и измами. На таков заклучок може да се помисли барем - според фрагментот што Конески го приведува (како своевидно мото) од текстот на народната легенда кон својата песна „*Одземање на силата*“: „Преправен на питач, Господ го пречека Марка Кралета крај патот. Во една торба ја збрал тежината на сета земја. ’Синко, стар сум поткрени ми ја торбата нарамо’. Марко ја подзеде со врвот на копјето и земјата се затресе. ’Што сум сторил јас?’ - си рече Господ во Себе. И му ја остави само третината од силата“ (Б. Конески, Стари и нови песни... „Одземање на силата“, стр. 134.). Од овие неколку редови на народната легенда се инспирирал и поттикнувал Конески во создавањето на песната „*Одземање на силата*“ една од најрефлексивните негови стихувани творби воопшто. Особено е впечатлив, со своите интровертни поетски слики на човековата психа, е првиот дел од песната:

Ти што ми даде неимоверна сила,
да растам мускулесто како даб, на глуждови,
да се израдувам, млад, од своето чаталење и листење
да палавам наивен,
ти што ми даде да сетам дека и земјата можам да ја
поместам
како орач што истава камен пред лемешот,
мој Боже,
зошто се исплаши од мене,
зошто во непромислен страв ја измени својата
првобитна намера,
зошто ми ја одзеде силата?

Инспирирајќи се, пак, од судбината на ликот на Болен Дојчин, од неговиот несекојдневен подвиг, Б. Конески напиша песна со ист наслов што го има народната песна „*Болен Дојчин*“, исто така позната во повеќе варијанти. И оваа песна на Конески е една од најубавите и најрефлексивните во неговиот творечки опус.

Во песната под наслов „*Кале*“, испеана по инспирација од народната легенда за градењето на калето во Варош од страна на Марко Крале, исто така се забележуваат некои паралели. Имено, и кон оваа песна на Конески стои како мото краткиот текст на народната умотворба „*Кога го зидаше калето Варош, Марко собра голема ангарија мажи и жени, мало и големо. Од Плетвар до Варош од рака на рака йодаваа камен* (подвл. мое - ТС). Седумдесет деца во пелени изумреа без цицање.“ (Б. Конески, *Стари и нови песни*, стр. 140). Во 15 и 16 стих од песната на Конески се застапени речиси истите зборови од прозниот запис на легендата:

Затоа собрав мало и големо,
мажи и жени

односно 19-22 стихови гласат:

Не ги врзав јас со синцири нивните раце
ами со бел камен –
да го подаваат од рака в рака
од Плетвара до Вароша.

Но, кога одржува релација со текстовите на македонските народни умотворби поетот Блаже Конески, освен што се инспирира од нив, со ништо друго не наликува неговата поезија со народните записи. Имено, кога понекаде, како во посочените примери, ќе формулира изрази (стихови) што се слични на оние од народните записи, тој како да сака да му соопшти на читателот дека во односните случаи се инспирирал од народните умотворби, дека е мотивски во соодветна релација со народната литература. Инаку, неговите песни, напишани по инспирација од народното поетско творештво, претставуваат таква и толкава креативна трансформација и иновација на народниот мотив,

што претставува наполно модерен поетски материјал, во кој современиот поетски израз нашол блескава форма. Можеби некои од другите песни на Конески, кои исто така се испеани по инспирација од народните умотворби, во уште поголема мерка го илустрираат тоа. Меѓу нив посебно треба да се спомене „*Песја броче*“, „*Марковиоѝ манасѝир*“, „*Пеѝлашка*“ и „*Пословица*“. Па сепак, најсилните примероци за ваквиот однос на Б. Конески кон народната традиција секако се песните „*Тешкоѝо*“ и „*Везилка*“, кои зборувајќи за најпопуларното македонско народно оро односно во најсаканата женска ракотворна дејност (везењето) ја предочуваат до највисок дострел авторвата моќ за стихотворна имагинација и синтеза: во песната „Тешкото“ авторот ја нанижал речиси целата макотрпна историја на својот народ.

Впрочем, и самиот автор зборува за својот однос кон користењето на македонското народно поетско творештво: „*Јас сум ѝи корисѝел ѝше моѝиви во своѝѝе ѝесни „Болен Дојчин“, „Одземање на силаѝа“, „Сѝерна“, „Марковиоѝ манасѝир“ и др. Се разбира, со ѝѝоа сум нашол начин да ја искажам својаѝа живоѝѝна филозофија, своѝѝе дилеми, своѝѝе возбуди и оѓорченија. Јас вршев иновација, ѝи вклоѝував сѝариѝѝе ѝораки ео современ израз и ѝи варирав ѝо начин ѝѝѝо му одѓовара на инѝересоѝѝ на современиоѝ човек“.* (Б. Конески, „Стари и нови песни“... стр. 6) Ако значи, по мотивот, понекогаш, се држел до народната поетска традиција, по својот израз Конески е сосем независен од неа. Затоа и прозвучува секоја негова песна наполно современо, сосем модерно во литерарна смисла.

Затоа и може да се заклучи: со своите високи поетски достоинства македонската народна литература во извесна мерка му помогнала на поетот Блаже Конески во неговото стихотворно создавање, како и на многумина наши писатели. Но, со своите прекрасни песни и Блаже Конески ги афирмира високите креативни достоинства на македонското народно поетско творештво ширум светот. Зашто, застапени во неговите

поетски творби, тие народно-поетски вредности стануваат достоинство на светот, со оглед на се поочебијниот факт дека впечатливиот опус на овој македонски поет е веќе сопственост на најшироката светска литературна јавност.

**Библиографски
прегледи**

- селективно —

*ЗБОРНИЦИ ОД МАКЕДОНСКАТА
НАРОДНА ПОЕЗИЈА*

1. Стефан И. Верковиќ, Народне песме Македонски Бугара. (Књига прва, женске песме), Београд, Правителственом књигопечатњом, 1860, стр. 373, 8 -.
2. Български народни пѣсни собрани отъ братя Миладиновци, Димитрія и Константина и издани отъ Константина въ, Загребъ, 1861, въ книгопечатницата на А. Якича, стр. 542, 8 -. По првото издание Зборникот на Миладиновци доживеал повеќе препечатувања: 1891 во Софија од сопругата на Д. Миладинов, Митра Миладинова; 1943 во Софија од Михаил Арнаудов, 1962 во Скопје од Кирил Пенушлиски, 1983 од Харалампие Поленаковиќ и Тодор Димитровски, итн.
3. Владимир Качановскии, Памитници болгарского народного творчества, Санкт Петербург, 1882, стр. LVI + 1 - 598, 8°.
4. Сборникъ отъ български народни умотворения. Часть първа. Простонародна българска поезия или български народни пѣсни. Отдѣлъ I и II. Самовилски, религиозни и обрядни пѣсни. Книга I. Събрал и издава К. А. Шапкаревъ. София. Печатница на „Либералний Клубъ“ 1891, стр. I-XXV+1 непаг. + 1 - 174.
5. Сборниѣ отъ български народни умотворения. Часть първа. Простонародна българска поезия или български Народни пѣсни. Отдѣлъ III. Книга III. Пѣсни изъ политическия животъ. Събралъ и издава К. А. Шапкаревъ. София. Печатница на „Либералний Клубъ“, 1891, стр. 4 непаг - 282.
6. Сборникъ отъ български народни умотворения. Часть първа. Простонародна българска поезия или български народни пѣсни. Отдѣлъ III (Продължение). Книга IV. Писни из политическия животъ. Събралъ и издава К. А. Шапкаревъ. София. Печатница на „Либералний Клубъ“, 1891, стр. 292 + 2 непаг. + XVII - X VII + 1 непаг.
7. Сборникъ отъ български народни умотворения. Часть първа. Простонародна българска поезия или български народни пѣсни. Отдѣлъ IV. Пѣсни изъ общ’ествений, сѣмеиний и частний животъ. Книга V. Събралъ и издава К. А. Шапкаревъ. София. Печатница на „Либералний Клубъ“, 1891, стр. 547 + 5 непаг.
8. Сборникъ, отъ български народни умотворения. Часть първа,

- простонародна българска поезия или български народни пѣсни. Отдѣлъ IV пѣсни изъ общ'ествений, сѣмειний и частний животъ. Книга V и VI. Събралъ и издава К. А. Шапкаревъ, София, 1891, стр. 2 + 547 + 5 непаг.
9. Сборникъ отъ старо-народни пѣсни обичаи въ дебърско и кичевско (Западна Македония). Събралъ и издава Василь Икономовъ. София, Печатница „Македония“, 1893, стр.
 10. Сборникъ отъ български народни умотворения. Выпускъ I. Битови пѣсни. Събирателъ - идатель А. П. Стоиловъ. София, Печатница на „Либералний Клубъ“, 1894.
 11. Сборникъ отъ български народни умотворения. Пѣсни изъ политическия животъ. Книжка II. Събирателъ - издатель А. П. Стоиловъ. София, Книгопечатница на „Либералний Клубъ“, 1895.
 12. Сборникъ отъ Старо-народни умотворения изъ дебърско, кичевско и охридско. Събралъ и издава В. Икономовъ. Солунъ, Скоро-печатница на С. Муратори и С-ие, 1895.
 13. Наумъ Таховъ, Сборникъ отъ македонски български народни песни. София, 1895.
 14. Македонско-славянскій сборникъ съ приложеніемъ словаря - составилъ П. Драгановъ, Выпускъ I, С. Петербургъ, 1894, стр. III + XXII + 5 - 238.
 15. Обычаи и песни турецких сербов (в Призрене, Ипеке Мораве и Дибре). Из путевых записок И. С. Ястребова. С. Петербург, 1886.
 16. Панчо Михайлов, Български народни песни от Македония. София, 1924.
 17. Яосиф Чешмеджиев, Български македонски песни (оригинални и в народен тон на 2 и 3 гласа, за еднороден и смесен хор) София, 1926, стр. 48.
 18. Ђорђе Ј. Киселиновиќ, Охридско-преспанска лира (100 народних женских песама из Охида и Преспе). Битољ, 1926, стр. 118.
 19. Јани Зенговић, Народне љубавне песме из Битоља. (Алексинач, 1929, стр. 22.)
 20. Маријовци у песни, причи и шали (Неколико прегршти из ризнице духовног блага Јужносрбијанаца), скупио д-р Војислав С. Радовановић. Во: Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних области, књ. I, Скопље, 1931, стр. 65 - 231.

21. Јужно-србијанска лира са 30 народних песама на јужносрбијанском дијалекту. Сабрали и издали Елизабета и С. Лојо - светски путници, Битољ, 1940, стр. 28.
22. Галички народни песни, редактирал Ѓорѓи Милошев (Народни умотворби 4), Скопје, 1946, стр. 23.
23. Народни песни за деца, Редактирале В. Николески и Ј. Јосифовски, Скопје, 1946, стр. 51.
24. Збирка на македонски народни песни, редактирал Блаже Конески, Скопје, 1945, стр. 383.
25. Македонски народни песни (собрани на фестивалите во Битола и Штип на 11 октомври 1947). Редактирал Васил Иљоски, Скопје, 1948, стр. 276.
26. Македонски народни песни (текст и мелодии записал Коста Църнушанов), Софија, 1956, стр. 390.
27. Коста Църнушанов, Македонски револуционерни песни (По-литически и литературни издания), Софија, 1959, стр. 112.
28. Малешевски народни песни (Збирка на Станко Костиќ). Редактирал Тодор Димитровски, Скопје, 1959, стр. 254.
29. Народни песни од Егејска Македонија (Собрал Паскал Паскалевски). Редактирал Благоја Корубин, Скопје, 1959, стр. 144.
30. Васил Хаџиманов, Македонски борбени народни песни. Скопје, 1960, стр. 125, 8 -.
31. Стефан И. Верковиќ, Македонски народни песни (Редакција и предговор Кирил Пенушлиски). Скопје, 1961, стр. 356.
32. Комитски народни песни, собрани од Душко Хр. Константинов, Битола, 1962.
33. Македонски мелографи од крајот на XIX век. Редактирале Ж. Фирфов и М. Симоновски. Скопје, 1962, стр. 406.
34. Васил Хаџиманов, Соборски народни песни. Скопје, 1964, стр. 142.
35. Кирил Пенушлиски, Црвен се бајрак развева (народни борбени песни). Скопје, 1965, стр. 243.

36. Обредни и митолошки песни (Едиција: македонско народно творештво). Избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1968, стр. 337.
37. Јуначки народни песни (Едиција: македонско народно творештво). Избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1968, стр. 299.
38. Песни за Крале Марко, приредил Благоја Лактински. Скопје, 1968, стр. 73.
39. Македонски народни песни - Моми тиквешанки. Собрал и уредил Васил Хаџиманов, Скопје, 1968, стр. 143.
40. Ајдутски и револуционерни песни (Едиција: македонско народно творештво). Избор Ј. Бошковски и д-р К. Пенушлиски, редакција д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1969, стр. 236.
41. Филип Каваев, Битола бабан Битола (Народни песни во кои се споменува Битола; собрал, предговор и речник напишал проф. Филип Каваев). Битола, 1969, стр. 126.
42. Тука е Македонија, д-р Душко Хр. Константинов и Здравко Божиновски, книга I (Избор на објавени македонски народни песни од комитскиот циклус), Скопје, 1970, стр. 606.
43. Игралито срце јунаково-јуначки народни песни. Скопје, 1970, стр. 54.
44. Грива тресе бисер рони (епски народни песни). Избор и редакција д-р Томе Саздов, Скопје, 1970, стр. 143.
45. Љубовни народни песни (Едиција: македонско народно творештво). Избор и редакција Душко Наневски. Скопје, 1971, стр.341.
46. Тихомир Крстевски-Томе, Ми долетаа ред голуби (народни песни од тетовско). Тетово, 1971, стр. 118.
47. Народни песни од Тетово. Песните ги мелографирале и подготвиле за печат: Андро Апостолоски и Јован Дамјаноски (...) Тетово, 1972, стр. 51.
48. Марко К. Цепенков, книга прва, Народни песни. Редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Блаже Петровски, Институт за фолклор, Скопје, 1972, стр. 353.
49. Филип Каваев, Смилево славно во оган гори. Битола, 1972, стр. 198.
50. Д-р Блаже Ристовски, Ѓорѓија М. Пулевски и неговите книшки „Самовила македонска“ и „Македонска песнарка“. Институт за

фолклор, Скопје, 1973.

51. Јуначки мегдан (епски народни песни). Скопје, 1973, стр. 55.
52. Трудови, семејни и хумористични песни (Едиција: македонско народно творештво) Избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1973, стр. 241.
53. Трајан Никодиноски, Народни песни од Охридско. Охрид, 1974, стр. 206.
54. Блаже Ристовски, Македонски народноослободителни песни. Институт за фолклор, Скопје, 1974, стр. 88.
55. Македонски револуционерни народни песни за Г. Делчев, Јордан Пиперката и Питу Гули. Избор, редакција и забелешки д-р Блаже Ристовски, Институт за фолклор, Скопје, 1974, стр. 362.
56. Блаже Р. Тренески, Подгорум село соборно (Лирски народни песни од Охридско), Битола, 1975, стр. 135.
57. Трајан Никодиноски, Разиграно срце јунаково (Збирка на народни песни од Охридско и Малесија - Струшко), Охрид, 1975, стр. 192.
58. Кузман А. Шапкарев, Избрани дела, Песни, први том, приредил д-р Томе Саздов, Скопје, 1976, стр. 261.
59. Кузман А. Шапкарев, Избрани дела, Песни, том втори, приредил д-р Томе Саздов, Скопје, 1976, стр. 231.
60. Кузман А. Шапкарев, Избрани дела, Песни, трети том, приредил д-р Томе Саздов, Скопје, 1976, стр. 475.
61. Михалис Раптис, Фолклорот на Јановенските села во Костурско. Институт за фолклор, Скопје, 1977, стр. 117.
62. Блаже Р. Тренески, Засвекоти ѓерданчето - лирски народни песни од Охридско. Битола, 1978, стр. 146.
63. Александар Линин, Тиквешки народни песни. Скопје, 1978, стр. 243.
64. Сокол ми лета високо, збирка на изворни револуционерни и лирски народни песни од Егејска Македонија. Собрал и подготвил Ѓорѓи Донеvски, мелографирал Живко Фирфов, Скопје, 1978, стр. 191.
65. Македонски печалбарски народни песни. Институт за фолклор „Марко Цепенков“ - Скопје, Македонско народно творештво, народни песни,

книга 2. Избор, редакција и забелешки д-р Лазо Каровски, Музиколошка обработка Трпко Бицевски, Скопје, 1979, стр. 277.

66. Македонски песни за Народноослободителната борба. Зборникот го подготвиле д-р Лазо Каровски (избор, редакција и забелешки), Ѓорѓи М. Ѓорѓиев (етномузиколошка редакција и обработка) со соработниците: д-р Блаже Ристовски... Институт за фолклор „Марко Цепенков“ Скопје, Македонско народно творештво, народни песни, книга 3, Скопје, 1980, стр. 442.
67. Македонска народна лирика, приредил д-р Томе Саздов. Превео с македонског Радивоје Пешиќ, Ниш, 1981, стр. 352.
68. Милан Ристески, Зборник на револуционерно-борбени песни, Скопје, 1981, стр. 278.
69. Блаже Тренески, Стојна ситноода - лирски народни песни од охридско. Скопје, 1981, стр. 148.
70. Илија Хр. Алушевски, Залуде, лудо полуде - македонски народни песни. Битола, 1982, стр. 189.
71. Македонски народни хумористично сатирични песни, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ - Скопје, Македонско народно творештво, народни песни, книга 4. Избор, редакција и забелешки д-р Лазо Каровски, музиколошка обработка Трпко Бицевски, соработник Весна Матијашевиќ, Скопје, 1982, стр. 218.
72. На танка срма нижани (нарони умотворби од Пиринска Македонија). Приредил проф. д-р Томе Саздов, Скопје, 1982, стр. 324.
73. Народни песни од село Блатец, собрани од Михаил Јанушев (Малеш и Пијанец IV), Скопје, 1982, стр. 109.
74. Тихомир Крстевски-Томе, Распукала Шар Планина. Тетово, 1982, стр. 94.
75. Кирил Пенушлиски, Македонски народни балади. Скопје, 1983, стр. 373.
76. Гоце Делчев во македонскиот фолклор. Приредиле Кирил Пенушлиски и Танас Вражиновски, Скопје, 1983.
77. Марко Крале легенда и стварност - приредил Кирил Пенушлиски, Скопје, 1983, стр. 572.

*ЗБОРНИЦИ ОД МАКЕДОНСКИ
НАРОДНИ ПРИКАЗНИ*

1. Кузманъ А. Шапкаревъ, Сборникъ отъ български народни умотворения. Часть втора. Простонародна българска философия или български народни приказки, вѣрованин, пословици, гатанки, игри и др. Отдѣлъ, I. Български приказки и вѣсрования съ прибавление на нѣколко македоно-влашки и албански. Книга VIII и IX. Събралъ и издава К. А. Шапкаревъ, София, Печатница на „Либералний клубъ“. 1894, стр. 4 + 684 + XI.
2. Andre Mazon, Contes slaves de la Macedoine sud-occidentale, Paris, 1923.
3. Д-р Војислав С. Радовановиќ, Маријовци у песни, причи и шали (...) Во Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних области, Скопље, 1931, стр. 153 - 190.
4. Lidove povidky jihomakedonske, z rukopisu St. Verkovyčovych vydali Petar A. Lavrov a Jiri Polivka. V. Praze, nakladem češke akademie ved a umeni. 1932, str. 595.
5. André Mason, Documentes, contes et chansons slaves Г Albanie du Sud. Paris, 1936 (I); 1965 (II)
6. Македонски народни приказни, редактирале Васил Иљоски и К. Тошев, Скопје, 1946, стр. 240.
7. Македонски народни приказни, II изд. редактирале Крум Тошев и Васил Иљоски, Скопје, 1951, стр. 300.
8. Умното овчарче - народни приказни. Скопје, 1952, стр. 24.
9. Марко Цепенков. Сказни и сторенија, редактирал Блаже Конески, Скопје, 1954, стр. 262.
10. Димитър и Костадин Г. Молерови, Народописни материяли от Разложко. Во: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, София, XLVIII, 1954.
11. Македонски народни приказни - собрал и уредил Душко Брдарски, Скопје, 1956, стр. 235.
12. Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, книга прва, редакција

д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1958, стр. 319.

13. Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, книга втора, редакција д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1959, стр.
14. Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, книга трета, Скопје, редакција д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1959, стр. 340.
15. Проклета сиромаштија, народни умотворби, редактирал Васил Иљоски, Скопје, 1963, стр. 92.
16. Народни приказни. приредил д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1964, стр. 163.
17. Македонски народни приказни, Warszawa, 1966, str. 134.
18. Марко Цепенков, Три вреќи лаги, Скопје, 1967, стр. 98.
19. Волшебни приказни, избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски (ед. македонско народно творештво), Скопје, 1968, стр. 416.
20. Преданија и легенди, избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски (Едиција: македонско народно творештво). Скопје, 1969, стр. 320.
21. Марко К. Цепенков, Народни приказни (приказни за животни, волшебни приказни) книга втора. Редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Блаже Петровски, Скопје, 1972, стр. 299.
22. Марко К. Цепенков, Народни приказни (волшебни приказни) книга трета. Редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Блаже Петровски, Скопје, 1972, стр. 329.
23. Марко К. Цепенков, Народни приказни (легенди) книга четврта. Редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Блаже Петровски, Скопје, 1972, стр. 292.
24. Марко К. Цепенков, Народни приказни (реалистични приказ- ни) книга петта. Редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Фанија Попова, Скопје, 1972, стр. 377.
25. Приказни за животни, избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски (Едиција: македонско народно творештво), Скопје, 1973, стр.224.
26. Марко К. Цепенков, Преданија, книга седма, редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Блаже Петровски, Скопје, 1972, стр. 307.

27. Македонски народни приказни, избор, редакција и предговор д-р Томе Саздов, Скопје, 1972, стр. 158.
28. Битови приказни и анегдоти, избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски (Едиција: македонско народно творештво), Скопје, 1973, стр. 295.
29. Приказни за животни, избор и редакција д-р Кирил Пенушлиски (Едиција: македонско народно творештво), Скопје, 1973, стр. 224.
30. Кузман А. Шапкарев, Избрани дела, приказни, петти том, приредил д-р Томе Саздов, Скопје, 1976, стр. 574.
31. Македонски народни приказни за животни. Институт за фолклор, Скопје, Македонско народно творештво, народни приказни, кн. 1, Подготвил Танас Вражиновски, Скопје, 1977, стр. 134.
32. Стефан И. Верковиќ, Јужномакедонски народни приказни, том први и втори, приредил д-р Томе Саздов, Скопје, 1977, стр. 251 и том 2 стр. 359.
33. Македонски еротски приказни, Кирил Пенушлиски, Скопје, 1981, стр. 273

ТРУДОВИ ОД ОБЛАСТА НА ФОЛКЛОРОТ
(објавени во Македонија во периодот од 1945 – 1988 година)

а) Книги

1. ЗБИРКА НА МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Редактирал Блаже Конески, Скопје, „Државно книгоизд. на Македонија“, 1945. (Второ издание - 1947)
2. СИЛЈАН ШТРКОТ И КУЗМАН КАПИДАН. Народни умотворби. Скопје, „Државно претпријатие“, 1945.
3. ГАЛИЧКИ СВАДБАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Редактирал Ѓорѓи Милошев. Скопје, „Државно книгоизд. на Македонија“, 1946.
4. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Редактирале: В. Иљоски, К. Тошев. Скопје, „Државно книгоизд. на Македонија“, 1946.
5. ОД БОРБАТА. Народни песни. Собрал и редактирал Блаже Конески. Скопје, „Државно книгоизд. на Македонија“, 1947.
6. ЈУНАК НАД ЈУНАЦИ. Епски народни песни за Марка Кралета. Редактирал Јован Бошковски. Скопје, „Државно книгоизд. на Македонија“ 1948. (Второ издание - 1952)
7. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Собрани на фестивалите во Битола и Штип на 11 октомври 1947. Редактирал Васил Иљоски. Скопје, „Државно книгоизд. на Македонија“, 1948.
8. НАРОДНИ УМОТВОРБИ ОД ПИРИНСКА МАКЕДОНИЈА. Редактирале: К. Тошев и Р. Угринова. Скопје, „Државно Книгоизд. на Македонија“, 1950.
9. ДЕТЕ И СВЕР. Скопје, „Детска радост“, 1952.
10. Милошев Ѓ. и Тошев К. ПРИМЕРИ ОД МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПОЕЗИЈА И ПРОЗА. Прирачник за IV клас гимназија и VIII одд. на осмолетките. Скопје 1952.
11. УМНОТО ОВЧАРЧЕ. Народни приказни. „Детска радост“, 1952.
12. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Собрал Васил Хаџи-Манов. Скопје, „Кочо Рацин“, 1953

13. ПЕСНИ ЗА КРАЛИ МАРКО. Скопје, „Детска радост“, 1953.
14. ДЕЦА ЈУНАЦИ. Народни песни. Редактирал Ѓорѓи Милошев. Скопје, „Кочо Рацин“, 1954. (Школска библиотека).
15. ИТЕР ПЕЈО. Хумористични народни приказни. Забележал Стале Попов. Скопје, „Кочо Рацин“, 1954. (Второ издание - 1956)
16. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ УМОТВОРБИ. Том IV книга 1. Пословици. Во редакција на Харалампие Поленаковиќ и Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1954.
17. ЦЕПЕНКОВ, Марко - СКАЗНИ И СТОРЕНИЈА. Редактирал Блаже Конески. Скопје, „Кочо Рацин“, 1954.
18. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. III. Собрал Васил Хаџи-Манов. Скопје, „Кочо Рацин“, 1955.
19. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Собрал и уредил Душко Брдарски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1956.
20. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Марко К. Цепенков. Книга прва. Редакција Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1958.
21. ВО СВЕТОТ НА ЧУДАТА. Редактирале: Крум Тошев, Васил Иљоски. Скопје, „Просветно дело“, 1959.
22. ДЕЦА ЈУНАЦИ. Народни песни. Редактирал Ѓорѓи Милошев. Скопје, „Просветно дело“, 1959.
23. ЈУНАК НАД ЈУНАЦИ. Епски народни песни. Скопје, „Просветно дело“, 1959.
24. КУЗМАН КАПИДАН. Редактирале Васил Иљоски, Крум Тошев. Скопје, „Просветно дело“, 1959.
25. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Марко К. Цепенков. Книга втора. Редакција Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1959.
26. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Марко К. Цепенков. Книга трета. Редакција Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1959.
27. МАЛЕШЕВСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Збирка на Станко Костиќ.

- Редактирал Тодор Димитровски. Скопје, Институт за македонски јазик, 1959.
28. НАРОДНИ ПЕСНИ ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА. Собрал Паскал Паскалевски. Скопје, Институт за македонски јазик, 1959.
 29. ОД БОРБАТА. Народни песни. Собрал и редактирал Блаже Конески. Скопје, „Просветно дело“, 1959.
 30. СИЛЈАН ШТРКОТ. Редактирале Васил Иљоски и Крум Тошев. Скопје, „Просветно дело“, 1959.
 31. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Собрани од Стефан И. Верковиќ. Редакција и предговор Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1961.
 32. НАРОДНИ ПОСЛОВИЦИ И ГАТАНКИ ОД СТРУГА И СТРУШКО. Собрал и подредил Филип Каваев. Скопје, Институт за македонски јазик, 1961.
 33. КНИГА ЗА МИЛАДИНОВЦИ 1862-1962. Зборник од студии, статии и прилози. Редакциски одбор: Д. Митрев. К. Пенушлиски, А. Спасов. Скопје, „Кочо Рацин“, 1962.
 34. МАКЕДОНСКИТЕ МЕЛОГРАФИ ОД КРАЈОТ НА XIX ВЕК. Редактирале Живко Фирфов и Методија Симовски. Скопје, Институт за фолклор, 1962.
 35. МИЛАДИНОВЦИ-ЗБОРНИК 1861-1961. Предговор Д. Митрев. Редакциски одбор: Д. Митрев, К. Пенушлиски, А. Спасов. Скопје, „Кочо Рацин“, 1962.
 36. ЛИСИЦА СТОУМНИЦА. Редактирал Крум Тошев. Скопје, „Просветно дело“, 1963.
 37. ИТРИ, БУДАЛЕСТИ И СЕКАКВИ. Хумористични народни приказни. Приредил Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1964.
 38. ЈУНАЧКИ МЕГДАН. Епски народни песни. Приредил К. Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1964.
 39. МОМЧЕТО И ЛИСИЦАТА. Македонска народна приказна. Скопје, „Кочо Рацин“, 1964.
 40. НАРОДНА ПОЕЗИЈА. Приредил Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо

- Рацин“, 1964. (Школска библиотека).
41. НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Приредил Кирил Пенушлиски. Скопје, „Кочо Рацин“, 1964. (Школска библиотека).
 42. ЗА СЛОБОДАТА. Ајдучки, комитски и револуционерни песни. Редактирале: А. Цукески, М. Корвезироски. Скопје, „Просветно дело“, 1965.
 43. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил - ЦРВЕН СЕ БАЈРАК РАЗВЕВА. Народни борбени песни. Скопје, „Култура“, 1965.
 44. СИЛЈАН ШТРКОТ. Македонска народна приказна. Скопје, „Кочо Рацин“, 1965.
 45. САЗДОВ, Томе - МАКЕДОНСКА НАРОДНА ПОЕЗИЈА. Краток преглед. Скопје, „Култура“, 1966 (Историска библиотека, Едиција од нашето културно минато).
 46. ИГРАЛИТО СРЦЕ ЈУНАКОВО. Јуначки народни песни. Скопје, „Наша книга“, 1967.
 47. ИТРИ, БУДАЛЕСТИ И СЕКАКВИ. Народни приказни. Приредил К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1967.
 48. ЈУНАК НАД ЈУНАЦИ. Скопје, „Култура“, 1967.
 49. ЈУНАЧКИ МЕГДАН. Скопје, „Македонска книга“ и „Детска радост“, 1967.
 50. ПОП-ЈОВАНОВСКИ, Апостол - МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ЛЕГЕНДИ. Скопје, „Наша книга“, 1967.
 51. ЦЕПЕНКОВ, Марко - ТРИ ВРЕЌИ ЛАГИ. Скопје, „Мисла“, 1967.
 52. ШЕГОВНИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ И СМЕШКИ. Избор и редакција Јордан Тасевски. Скопје, „Наша книга“, 1967.
 53. ВОЛШЕБНИ ПРИКАЗНИ. Македонско народно творештво. Избор и редакција К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1968.
 54. ЈУНАЧКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Избор и редакција К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1968.
 55. ОБРЕДНИ И МИТОЛОШКИ ПЕСНИ. Избор и редакција К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1968.

56. ПЕСНИ ЗА КРАЛЕ МАРКО. Приредил Благоја Лактински. Скопје, „Мисла“, 1968.
57. АЈДУТСКИ И РЕВОЛУЦИОНЕРНИ ПЕСНИ. Избор: Ј. Бошковски и К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1969.
58. БИТОЛА БАБАМ БИТОЛА. Народни песни во кои се споменува Битола. Собрал, предговор и речник - Филип Каваев. Битола, Совет за посебна издавачка дејност при Битолски весник, 1969.
59. ПОСЛОВИЦИ И ГАТАНКИ. Избор и редакција К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1969.
60. ПРЕДАНИЈА И ЛЕГЕНДИ. Избор, предговор и редакција К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1969.
61. ГРИВА ТРЕСЕ, БИСЕР РОНИ. Епски народни песни. Избор и редакција Томе Саздов. Скопје, „Заштита“, 1970.
62. ДЕВОЈЧИНСКИ ИЗВОРИ. Легенди за чешмите во Македонија. Собрал А. Поп-Јовановски. Скопје, „Наша книга“, 1970.
63. ИГРАЛИТО СРЦЕ ЈУНАКОВО. Јуначки народни песни. Скопје, „Наша книга“, 1970.
64. МИЛАДИНОВЦИ-ТВОРБИ. За делото на Миладиновци - Здравко Божиновски. Скопје, „Наша книга“, 1970.
65. ПЕЛИСТЕРКА. Легенди и гатанки од Пелагонија. Собрал А. Поп-Јовановски. Скопје, „Наша книга“, 1970. (Златни легенди).
66. ПОП-ЈОВАНОВСКИ, Апостол - ЃЕРДАН. Легенди. Скопје, „Први мај“, 1970. („Златни легенди“)
67. ПОП-ЈОВ АНОВСКИ, Апостол - СИРМА ВОЈВОДА. Легенди. Скопје, „Наша книга“, 1970.
68. САЗДОВ Томе - ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА. Скопје, „Култура“, 1970.
69. ЛЌУБОВНИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Избор и редакција Д. Наневски. Скопје, „Македонска книга“, 1971.
70. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПОСЛОВИЦИ. Собрал и за печат подредил А. Поп-Јовановски. Скопје, „Први мај“, 1971.

71. МИ ДОЛЕТА РЕД ГОЛУБИ. Народни песни од Тетовско. Собрал и забележил Тихомир Крстевски Томе. Предговор Томе Саздов. Тетово, „Полог“, 1971.
72. ПОП-ЈОВАНОВСКИ, Апостол - МОСТОВИ. Легенди. Скопје, „Први мај“, 1971
73. ОРГАНЦИЕВА, Цветанка - ОСВРТ ВРЗ ИЗУЧУВАЊАТА НА НАСТАНУВАЊЕТО И РАЗВИТОКОТ НА ЈУЖНО-СЛОВЕНСКАТА ЕПИКА ДО 1920 ГОДИНА. Скопје, Институт за фолклор, Посебни изданија, кн. 1, 1972.
74. КАВАЕВ, Филип - СМИЛЕВО СЛАВНО В ОГАН ГОРИ. Македонски народни револуционерни песни за Битола и Битолско. Битола, Друштво за проучување на илинденските на- стани „2 август 1903“, 1972.
75. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Избор, редакција и предговор Томе Саздов, Скопје, „Мисла“, 1972.
76. ПОП-ЈОВАНОВСКИ, Апостол - ГОЦЕ ВОЈВОДА. Легенди, песни и кажувања. Скопје, „Фотоцентар“, 1972.
77. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - МАТЕРИЈАЛИ, ЛИТЕРАТУРНИ ТВОРБИ. Редактирал Б. Ристовски. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
78. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - НАРОДНИ ВЕРУВАЊА. Детски игри. Редактирале: К. Пенушлиски, Ј. Спиrowsка. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
79. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - НАРОДНИ ПЕСНИ. Редактирал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
80. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Волшебни приказни. Редактирал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
81. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Легенди. Редактирал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
82. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Приказни за животни. Волшебни приказни. Редактирал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
83. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Реалистични приказни. Редактирал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“,

1972.

84. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Редактирал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
85. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - ПОСЛОВИЦИ, ПОГОВОРКИ, ГАТАНКИ, КЛЕТВИ И БЛАГОСЛОВИ. Редактирал Т. Саздов. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
86. ЦЕПЕНКОВ, Марко К. - ПРЕДАНИЈА. Редактирал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1972.
87. БИТОВИ ПРИКАЗНИ И АНЕГДОТИ. Избор, редакција и предговор К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1973.
88. ВРАЖИНОВСКИ, Танас - ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ ВО СПОМЕНОТ НА НАРОДОТ. Скопје, Институт за фолклор, 1973.
89. ЈУНАЧКИ МЕГДАН. Епски народни песни. Избор К. Пенушлиски. Скопје, „Култура“, 1973. (др. изданија: 1975,1982)
90. ЈУНАЧКИ МЕГДАН. Епски народни песни. Избор и поговор Иван Глигоров. Скопје, „Наша книга“, 1973. (Др. изданија: 1974, 1982)
91. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие - СТУДИИ ЗА МИЛАДИ- НОВЦИ. Скопје, „Мисла“, 1973.
92. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие - СТУДИИ ОД МАКЕДОН- СКИОТ ФОЛКЛОР. Скопје, „Мисла“, 1973.
93. ПОП-ЈОВАНОВСКИ, Апостол - ВЕНЕЦ. Народни песни за Млкедонката комитка. Скопје, „Климент Охридски“, 1973.
94. ПОП-ЈОВАНОВСКИ, Апостол - ХЕРОЈОТ НА МЕЧКИН КАМЕН - ПИТУ ГУЛИ. Илинденски народни песни. Скопје, „Климент Охридски“, 1973.
95. ПРИКАЗНИ ЗА ЖИВОТНИ. Избор и редакција К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1973.
96. РИСТОВСКИ, Блаже - ЃОРЃИЈА М. ПУЛЕВСКИ И НЕГОВИТЕ КНИШКИ „САМОВИЛА МАКЕДОНСКА“ И „МАКЕДОНСКА ПЕСНАРКА“. Скопје, Институт за фолклор, 1973.
97. ТРУДОВИ, СЕМЕЈНИ, ХУМОРИСТИЧНИ ПЕСНИ. Избор, редакција и предговор К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“,

1973.

98. МАКЕДОНСКИ РЕВОЛУЦИОНЕРНИ НАРОДНИ ПЕСНИ ЗА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ, ЈОРДАН ПИПЕРКАТА И ПИТУ ГУЛИ. Избор и редакција Б. Ристовски. Скопје, „Институт за фолклор - Македонска книга“, 1974.
99. НИКОДИНОСКИ, Трајан - НАРОДНИ ПЕСНИ ОД ОХРИДСКО. Охрид, п-ца Центар за професионална рехабилитација, 1974.
100. ПУЛЕВСКИ, Ѓорѓија М. - ОДБРАНИ СТРАНИЦИ. Избор, редакција и предговор Б. Ристовски. Скопје, „Македонска книга“, 1974.
101. РИСТОВСКИ, Блаже - МАКЕДОНСКИ НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНИ ПЕСНИ. Скопје, 1974.
102. САЗДОВ, Томе - МАРКО К. ЦЕПЕНКОВ КАКО СОБИРАЧ НА МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ УМОТВОРБИ. Скопје, „Мисла“, 1974.
103. ЦЕПЕНКОВ, Марко - ОДБРАНИ ТВОРБИ. Избор, коментар и предговор Гане Тодоровски. Скопје, „Македонска книга“, 1974.
104. ПОД ГОРУМ СЕЛО СОБОРНО. Лирски народни песни од Охридско. Собрал Блаже Тренески. Битола, Развитие, 1975.
105. РАЗИГРАНО СРЦЕ ЈУНАКОВО. Збирка народни песни од Охридско и Малесија - Струшко. Собрал Трајан Никодиноски. Охрид, Центар за печат и радио, 1975.
106. ВРАЖИНОВСКИ, Танас - РАЗЛОВЕЧКОТО ВОСТАНИЕ ВО СОВРЕМЕНАТА УСНА ПРОЗНА ТРАДИЦИЈА НА РАЗЛОВЧАНИ. Скопје, Институт за фолклор, 1976.
107. ИЗБРАНИ ДЕЛА - КУЗМАН А. ШАПКАРЕВ (1-5). Приредил Томе Саздов. Скопје, „Мисла“, 1976. (Предговор, редакција и избор)
108. НИКОЛИЌ, Илија - ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ПЕСНИ ВО ЕТНОГРАФСКАТА ЗБИРКА НА АРХИВОТ НА САНУ. Скопје, Институт за фолклор, 1976.
109. САЗДОВ, Томе - МАКЕДОНСКА НАРОДНА ПОЕЗИЈА. Скопје, „Култура“, 1976.
110. ДИМОСКИ, Михаило - ОРСКАТА ТРАДИЦИЈА ВО СЕЛО ИЊЕВО (РАДОВИШКО). Скопје, Институт за фолклор, 1977.

111. ЈУЖНОМАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ - СТЕФАН И. ВЕРКОВИЌ. (I, II). Приредил Томе Саздов. Скопје, „Мисла“, 1977.
112. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ ЗА ЖИВОТНИ. Подготвил Танас Вражиновски. Скопје, „Институт за фол- клор - Македонска книга“, 1977.
113. НЕГОТИНСКИ ЛЕГЕНДИ - Киро Андонов, Пане Емшов. Неготино, издание на авторите, 1977.
114. СИЈЈАН ШТРКОТ, Скопје, „Детска радост“, 1977.
115. СКАЗНИ НА ЈУГОСЛОВЕНСКИТЕ НАРОДИ. Избор на Голуб Добрашиновиќ. Скопје, „Македонска книга“, 1977.
116. СКАЗНИ ОД ЦЕЛИОТ СВЕТ. Избор на Цвета Котевска. Скопје, „Македонска книга“, 1977.
117. ТРИТЕ ЗЛАТНИ КРУШИ. Скопје, „Детска радост“, 1977.
118. ТРИТЕ ПОРТОКАЛИ. Скопје, „Детска радост“, 1977.
119. В АСИЛИСА ПРЕКРАСНА. Скопје, Детска радост: Култура: Македонска книга: Мисла: Наша книга, 1978.
120. ДОСТА РОПСТВО И ТИРАНСТВО. Македонски народни песни со тематика од НОВ и Револуцијата. Скопје, ОК на Книжевна младина на Кисела вода, 1978.
121. ЗАСВЕКОТИ ЃЕРДАНЧЕТО. Лирски народни песни од Охридско. Битола, „Развиток“, 1978.
122. И ТИ ДЕЈЧЕ НАДЕВАЈ СЕ. Собрал Тихомир Крстовски-Томе. Редактирал Јован Павловски. Тетово, „Полог“, 1978.
123. МАКЕДОНСКА НАРОДНА ПЕСНА ЗА НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА. Лазо Каровски. Скопје, „Современост“, 1978.
124. МАЛЕШ И ПИЈАНЕЦ. Скопје, МАНУ, 1978.
125. PEUKERT, Herbert - DIE MAKEDONISCHE VOLKPOESIE: PROBLEME UND PRAXIS DES TRADITIONS - UNDFUNKTIONSWANDELS IN DER VOLKDICHTUNG. Skopje, Makedonische Akademie der Wissenschaften und kiinste, 1979.

126. ТИКВЕШКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Скопје, „Мисла“, 1978.
127. ВРАЖИНОВСКИ, Танас - МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕДАНИЈА ЗА МЕСТА. Скопје, Институт за фолклор, 1979.
128. МАКЕДОНСКИ НАРОДЕН РАСКАЖУВАЧ ДИМО СТЕНКОВСКИ. Собрал Кшиштоф Вроцлавски. Скопје, Институт за фолклор, 1979.
129. МАКЕДОНСКИ ПЕЧАЛБАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Избор и редакција Лазо Каровски. Скопје, Институт за фолклор, 1979.
130. СТОЛЧЕВСКА-АНТИЌ, Вера - ТРАНСФОРМАЦИЈАТА НА МОТИВОТ ЗА БОЛЕН ДОЈЧИН. Скопје, „Современост“, 1979.
131. ТОДОРОВСКИ, Гане - ВЕДА СЛОВЕНА. Скопје, „Македонска книга“, 1979.
132. ЈАЌОСКИ, Воислав - БАЛАДИТЕ И БАЛАДНИТЕ МОТИВИ ВО МАКЕДОНСКАТА И ВО АЛБАНСКАТА НАРОДНА ПЕСНА. Скопје, Институт за фолклор, 1980.
133. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ УМОТВОРБИ ВО 10 КНИГИ - МАРКО ЦЕПЕНКОВ (1-10). Скопје, „Македонска книга - Институт за фолклор“, 1980.
134. МАЛЕШЕВСКИ ФОЛКЛОР - КИРИЛ ПЕНУШЛИСКИ. Скопје, 1980.
135. НАРОДНИ КАЖУВАЊА. Собрал Стојан Силјановски. Прилеп, „Стремеж“, 1980.
136. БОЛЕН ЗДРАВ НОСИ. Скопје, „Детска радост“, 1981.
137. ВРАЖИНОВСКИ, Танас - ИЛИНДЕНСКИОТ ПРОЗЕН РЕВОЛУЦИОНЕРЕН ФОЛКЛОР. Скопје, Институт за фолклор, 1981.
138. КАЈДАМОВ, Костадин - ЛЕГЕНДИ ЗА МАКЕДОНСКИТЕ ГРАДОВИ. Струмица, изд. автор, 1981.
139. КАРОВСКИ, Лазо - КЛАСИФИКАЦИЈА НА МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПЕСНА. Скопје, Институт за фолклор, 1981.
140. МАКЕДОНСКИ ЕРОТСКИ ПРИКАЗНИ. Собрал Кирил Пенушлиски. Скопје, „Мисла“, 1981.

141. НА ДУША САРАИ - ОД УСМЕНАТА ПОЕЗИЈА НА СВЕТОТ. Собрал Тибор Секелъ. Скопје, „Македонска книга“, 1981.
142. ОРГАНЦИЕВА, Цветанка - КАРАКТЕРИСТИКИТЕ НА ЕПСКИТЕ ПЕСНИ НА МАКЕДОНЦИТЕ - МУСЛИМАНИ ОД ДЕЛЧЕВСКО (ПИЈАНЕЦ). Скопје, Институт за фолклор, 1981.
143. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил - МАКЕДОНСКИОТ ФОЛКЛОР. Скопје, „Мисла“, 1981.
144. САЗДОВ, Томе - ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА. Скопје, 1981. (Второ издание)
145. СИМИТЧИЕВ, Коле - МАРКО КРАЛЕ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ЕПИКА. Скопје, Институт за фолклор, 1981.
146. СТОЈНА СИТНООДА. Лирски народни песни од Охридско. Скопје, „Студентски збор“, 1981.
147. ВРАЖИНОВСКИ, Танас - СОЦИЈАЛНО КЛАСНИТЕ ОДНОСИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ. Скопје, „Македонска книга - Институт за фолклор“, 1982.
148. ЗАЛУДЕ ЛУДО ПОЛУДЕ. Македонски народни песни. Битола, „Развиток“, 1982.
149. КАЈДАМОВ, Костадин - ДОЈРАНА. Струмица, изд. автор, 1982.
150. КИТЕВСКИ, Марко - ВОДИЧАРСКИ ОБИЧАИ, ВЕРУВАЊА И ПЕСНИ ОД ДЕБАРЦА (ОХРИДСКО). Скопје, Институт за фолклор, 1982.
151. КЛИМЕНТ И НАУМ ОХРИДСКИ ВО НАРОДНАТА ТРАДИЦИЈА - Вера Стојчевска-Антиќ. Скопје, „Наша книга“, 1982.
152. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ХУМОРИСТИЧНИ ПЕСНИ. Избор и редакција Лазо Каровски, Скопје, Институт за фолклор - Македонска книга, 1982.
153. МИЛАДИНОВЦИ, ИЗБРАНИ ТЕКСТОВИ. Приредил Томе Саздов. Скопје, „Наша книга“, 1982.
154. НА ТЕНКА СРМА НИЖАНИ. Народни умотворби од Пиринска Македонија. Скопје, „Студентски збор“, 1982.
155. СВЕТОТ НА ПРИКАЗНИТЕ - МАРКО К. ЦЕПЕНКОВ. Приредил

- К. Пенушлиски. Скопје, „Мисла“, 1982.
156. СИ БИЛ ЕДЕН ЦАР. Македонски народни приказни. Скопје, „Детска радост“, 1982.
157. ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ ВО МАКЕДОНСКИОТ ФОЛКЛОР. Приредил К. Пенушлиски и Т. Вражиновски. Скопје, „Мисла“, 1983.
158. ЗБОРНИК НА НАРОДНИ ПЕСНИ - ДИМИТРИЈА И КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВЦИ. Редакција: Х. Поленаковиќ и Т. Димитровски. Скопје, „Македонска книга“, 1983.
159. ЈАЌОСКИ, Воислав - ФОЛКЛОРОТ ВО МАКЕДОНСКАТА ДРАМА. Скопје, „Македонска книга - Институт за фолклор“, 1983.
160. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ БАЛАДИ. Собрал К. Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1983.
161. МАРКО КРАЛЕ: ЛЕГЕНДА И СТВАРНОСТ. Приредил К. Пенушлиски. Скопје, „Мисла“, 1983.
162. МЛАДЕНОВСКИ, Симо - МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ПЕСНИ ЗА НОБ И РЕВОЛУЦИЈАТА. Скопје, „Наша Книга“, 1983.
163. МОМИНА ЧУКА. Собрал Костадин Кајдамов. Струмица, изд. автор 1983.
164. НАРОДНИ УМОТВОРБИ. Собрал Стале Попов. Подготвил М. Стојановиќ. Скопје, Институт за фолклор, 1983.
165. ПАТОР, ПАТОР, НОЌИЊА. Избор од народното творештво. Скопје, „Детска радост“, 1983.
166. РАСПУКАЛА ШАР ПЛАНИНА. Изворни народни песни од Тетово и Тетовско. Тетово, „Полог“, 1983.
167. САЗДОВ, Томе - КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ, Битола, БИД „Мисирков“ 1983.
168. ТИПОЛОШКО ПОДРЕДУВАЊЕ НА ПРИКАЗНИТЕ ОД ЗБОРНИКОТ НА ЛАВРОВ-ПОЛИВКА + Александра Попвасилева. Скопје, Институт за фолклор, 1983.
169. ИЗБОР-КУЗМАН ШАПКАРЕВ. Приредил Т. Тодоровски. Скопје, „Мисла“, 1984.

170. ЈАЌОСКИ, Воислав - ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА МОТИВИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА И ВО АЛБАНСКАТА ЈУНАЧКА НАРОДНА ПЕСНА. Скопје, „Студентски збор“, 1984.
171. НАНЕВСКИ, Душко - САМОВИЛСКОТО КОЊЧЕ. Скопје, „Детска радост“, 1984.
172. ПОД СЕНКАТА СЕДАТ ЗЛАТАРИ. Лирски народни песни од Охридско. Скопје, „Студентски збор“, 1984.
173. ЦЕЛАКОСКИ, Наум - ДЕБАРЦА: ОБРЕДИ, МАГИИ И ОБРЕДНИ ПЕСНИ. Скопје, „Студентски збор“, 1984.
174. ЧЕРЕШНИЦА РОД РОДИЛА. Македонски народни песни. Скопје, Институт за фолклор, 1984.
175. БИГОРНИ ГОДИНИ. Легенди и кажувања, Киро Андонов. Куманово, „Просвета“, 1985.
176. ЃОРЃИ ПУЛЕВСКИ, ИЗБРАНИ ТЕКСТОВИ. Избор и предговор Томе Саздов. Скопје, „Наша книга“, 1985.
177. КАЈДАМОВ, Костадин-ТАШУЛА. Струмица, изд. автор, 1985.
178. МАКЕДОНСКИ ЕРОТСКИ ПРИКАЗНИ. Собрал К. Пенушлиски. Скопје, „Мисла - Македонска книга“, 1985.
179. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ ОД МЕГЛЕНСКО. Скопје, Институт за фолклор, 1985.
180. МЛАДЕНОВСКИ, Симо - ВРАПЧЕТО ВО МАКЕДОНИЈА: специфичен хумористично-сатиричен поетско музички жанр. Скопје, Институт за фолклор, 1985.
181. НАРОДНИ КАЖУВАЊА. Собрал К. Андонов. Неготино, 1985. (Скопје, Нова книга)
182. НАРОДНИ УМОТВОРБИ: приказни, пословици, гатанки, благослови и клетви од Тиквешијата. Собрал К. Андонов. Неготино, Лит. клуб „Мугри“, 1985.
183. СТЕФАН И. ВЕРКОВИЌ - МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ УМОТВОРБИ (1-5). Скопје, „Македонска книга“, 1985.
184. ПРОКОПИЕВ, Александар - ЕДНО МОЖНО ТАБЕЛАРНО ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА ФАНТАСТИЧНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ ВО

- МАКЕДОНСКАТА СКАЗНА. Скопје, Институт за фолклор, 1985.
185. ПУКНА ПУШКА ГОРЕ БАЛТЕПЕ. Собрал Тихомир Крстовски-Томе. Тетово, „Полог“, 1985.
 186. САМОВИЛСКОТО КОЊЧЕ. Македонски бајки. Собрал Д. Наневски. Скопје, Завод за стопанство и општествени дејности „Самоуправна практика“, 1985.
 187. СКОПЈЕ ГРАДА ПОКРАЈ ТИОК ВАРДАР. Собрал и подредил Томе Саздов. Скопје, „Култура“, 1985.
 188. ТИКВЕШКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Собрал Киро Андонов. Неготино, Литературен клуб „Мугри“, 1985.
 189. БЛАЖЕНА ГОРА ЗЕЛЕНА. Антологија на македонската народна лирика. Собрал и подготвил Блаже Конески. Скопје, „Македонска книга“, 1986.
 190. БОЛЕН ДОЈЧИН. Избрал и обработил Кирил Пенушлиски. Скопје, „Македонска книга“, 1986.
 191. ВАНГЕЛОВ, Атанас - САМАНТИЧКИТЕ ФИГУРИ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ЛИРИКА. Скопје, „Македонска книга“, 1986.
 192. ВИШИНА ЧЕШМА. Легенди, кажувања, пословици и приказни. Собрал Киро Андонов. Неготино, (б.м.), 1986.
 193. ВЛАДИМИР И КОСАРА. Кајдамов Костадин. (б.м.) 1986. (Б-ка Легенди)
 194. ДО КАДЕ ОДАТ, ЗЕМЈА СЕ ТРЕСИТ. Народни борбени песни од Охридско. Собрал Блаже Треневски. Скопје, „Култура“, 1986.
 195. ЖЕЖЕЉ-КАЛИЧАНИН, Татјана. МАКЕДОНСКИ МАТЕРИЈАЛИ ВО „АНКЕТЕН ПРЕСЕК 1949 - 1953“. Скопје, Институт за фолклор, 1986. (Б-ка на списанието „Македонски фолклор“)
 196. ЗЛАТНОГРИВОТО КОЊЧЕ. Приказни, пословици, кажувања и легенди. Собрал Киро Андонов. Неготино, Литературен клуб „Мугри“, 1986.
 197. КАКВИ БОИ ИМА БОЖИЛАКОТ. Народни песни за деца од цел свет. Избор, препев и предговор Михо Атанасовски. Скопје, „Детска радост“, 1986.

198. КАРОВСКИ, Лазо - ИНТОНАЦИОНО-СИНТАКСТИЧКИОТ СЛОЈ НА ПОЕТСКИОТ ЈАЗИК НА МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПОЕЗИЈА. Скопје, Институт за фолклор, 1986.
199. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ВОЛШЕБНИ ПРИКАЗНИ. Подготвил Танас Вражиновски. Скопје, Институт за фолклор, 1986.
200. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ЛЕГЕНДИ. Собрал и подготвил Апостол Поп-Јовановски. Скопје, „Студентски збор“, 1986.
201. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРЕДАНИЈА. Подготвил Танас Вражиновски. Скопје, Институт за фолклор, 1986.
202. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ХУМОРИСТИЧНО САТИРИЧНИ ПЕСНИ. Избор, редакција и забелешки Лазо Каровски. Скопје, Институт за фолклор, 1986.
203. МАРКО КРАЛЕ И САМОВИЛАТА. Македонски бајки, Скопје, Завод за стопанство и општествени дејности на СРМ „Самоуправна практика“, 1986. (Едиција за деца „Колибри“)
204. САЗДОВ, Томе - ФОЛКЛОРИСТИЧКИ СТУДИИ. Скопје, „Наша книга“, 1986.
205. СКАЗНИ И СТОРЕНИЈА - МАРКО ЦЕПЕНКОВ. Избор и редакција Блаже Конески. Скопје, „Култура: Мисла: Македонска книга: Наша книга“, 1986.
206. БОГОВИ И ПОПОВИ. Приредиле Кирил Пенушлиски и Танас Вражиновски. Скопје, 1987.
207. ВИТО МОРЕ. Собрал Киро Андонов. Неготино, Литературен клуб „Мугри“, 1987.
208. ЗА АЛТАНА СТО АЛТАНИ ЗА БИСЕРА ГРСТ БИСЕРИ. Народни песни на Македонците муслимани од Тиквешко. Собрале Пане Емшов, Киро Андонов. Неготино, Литературен клуб „Мугри“, 1987.
209. ЈАШАР-НАСТЕВА, Оливера - ТУРСКИ ЕЛЕМЕНТИ ВО ЈАЗИКОТ И СТИЛОТ НА МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПОЕЗИЈА. Скопје, МАНУ, 1987.
210. ЈУНАЧКИ МЕГДАН. Епски народни песни. Избрал Иван Глигоров. Скопје, „Детска радост: Мисла: Култура: Македонска книга: Народна книга“, 1987.

211. МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ ОД ДЕМИР ХИСАР. Собрал и запишал Марко Китевски. Битола, „Мисирков“, 1987.
212. ПИЛИЧКОВА, Севим. ПРИЛОГ КОН ПРОУЧУВАЊЕТО НА НАРОДНИТЕ ПОСЛОВИЦИ КАЈ ТУРЦИТЕ ВО СР МАКЕДОНИЈА. Скопје, Институт за фолклор, 1987. (Б-ка на списанието „Македонски фолклор“)
213. ПОПВАСИЛЕВА, Александра - ДВОЈАЗИЧНОТО РАСКАЖУВАЊЕ НА НАРОДНИТЕ ПРИКАЗНИ (влашко-македонски и македонско-влашки релации). Скопје, Институт за фолклор, 1987.
214. РИСТОВСКИ, Блаже - МАКЕДОНСКИОТ ФОЛКЛОР И НАЦИОНАЛНАТА СВЕСТ. Скопје, „Студентски збор“, 1987.
215. SAZDOV, Tome - MACEDONIAN FOLK LITERATURE. Скопје, „Macedonian Review“, 1987. (Macedonian Heritage Collection)
216. СТЕФАНИЈА, Драги - ВИКТОРИЈА ПОП СТЕФАНИЈА. Народно творештво од Охридско и Струшко. Охрид, Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј, 1987.
217. СЛАВЕЈ ЧЕШМА (легенди). Собрал Киро Андонов. Неготино, Литературен клуб „Мугри“, 1987.
218. СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ, Вера - МЕЃУ КНИЖЕВЕН ТЕКСТ И ФОЛКЛОР. Скопје, „Студентски збор“, 1987.
219. ВАМПИРИТЕ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ВЕРУВАЊА И ПРЕДАНИЈА. Подготвиле. Лепосава Спировска, Танас Бражиновски. Скопје, Институт за фолклор, 1988.
220. ДВОГЛАСНИ МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Подготвил Трпко Бицевски. Скопје, 1988.
221. КИТЕВСКИ, Марко - ФОЛКЛОРНИ БИСЕРИ. Скопје, „Македонска книга“, 1988.
222. ЛОЗАНОВСКИ, Ванѓелко. БОРБЕНИОТ ПАТ НА МАКЕДОНКАТА ВОСПЕАН ВО НАРОДНАТА ПЕСНА. Скопје, „Студентски збор“, 1988.
223. МАКЕДОНСКА НАРОДНА ЛИТЕРАТУРА. Избор и предговор Томе Саздов. Скопје, „Наша книга“ 1988.

224. МАНЧЕВСКИ, Лазар - Пинџур - АСПЕКТИ НА МАКЕДОНСКАТА БОРБЕНА ПОЕЗИЈА. Скопје, „Култура“, 1988.
225. НАРОДНИ ПЕСНИ ОД ПИРИНСКА МАКЕДОНИЈА. Приредил и поговор - Томе Саздов. Скопје, „Наша книга: Македонска книга: Мисла: Култура: Детска радост“ 1988.
226. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил - ОДБРАНИ ФОЛКЛОРИСТИЧКИ ТРУДОВИ. Скопје, „Македонска книга“, 1988 (4 книги).
227. САЗДОВ, Томе - МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА КНИЖЕВНОСТ. Скопје, „Култура“, 1988.
228. САЗДОВ, Томе - МАКЕДОНСКА НАРОДНА ЛИТЕРАТУРА, Скопје, „Наша книга“, 1988.
229. САЗДОВ, Томе - УСНАТА КНИЖЕВНОСТ НА МАКЕДОНЦИТЕ. Скопје, „Матица македонска“, 1992.

б. Сџајџи

1. БОШКОВСКИ, Ј.
„Зборникот македонски народни приказни (Зборник Македонски народни приказни, излезен под редакција на В. Иљоски и К. Тошев)
Нов ден бр. 6/1946 сс. 92-93.
2. КОНЕСКИ, Блаже
Вук Караџиќ. (По повод на неговата прослава)
Нов ден бр. 7/1947 сс. 3-8.
3. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х.
„Неколку прашања за Зборникот од народни песни на Браќата Миладиновци“
Нов ден бр. 8-9/1947 сс. 71-75.
4. КОНЕСКИ, Блаже
„Нашата народна поезија како одраз на нашето национално ослободително движење“
Нов ден бр. 5/1948 сс. 40-46.
5. ПОЛЕНАКОВИЌ, Радмила Х.
„Неколку народни обичаи кај крушевските Арумунци“
Нов ден бр. 1-2/1948 сс. 83-92.

6. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Неколку историско-книжевни прилога:
1. Обид на Димитар Миладинов да стане учител во Белград. 2. Димитар Миладинов како собирач на книжевно-историски споменици“
Нов ден бр. 6/1948 сс. 40-68.
7. РУСИЌ, Бранко
„Забележување и објавување на народни песни ((По повод книгата Македонски народни песни, уредил Васил Иљоски, Скопје, 1948))“
Нов ден бр. 1-2/1949 сс. 108-113.
8. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„За подобро познавање на браќата Миладиновци. Белешки по повод 88-годишнината од нивната смрт“
Нов ден бр. 1-2/1950 сс. 44-52.
9. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х(аралампие)
„Македонската народна песна нејзините собирачи и издавачи во првата половина на XIX век:
Вук Караџиќ, Виктор И. Григорович, Станко Враз“
Игњина бр. 3/1950 сс. 57-75; бр. 5 сс. 50-73.
10. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Значењето на една македонска народна пословица“
Македонски јазик бр. 6/1950 сс. 130-121.
11. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Илјада и една ноќ и нашите народни умотворби“
Македонски јазик бр. 5/1951 сс. 102-113.
12. БРДАРСКИ, Душко
„Забелешка за една народна пословица“
Македонски јазик бр. 5/1952 сс. 111-113.
13. КОНЕСКИ, Блаже
„Забелешки во врска со песните на Константин Миладинов“
Македонски јазик бр. 1-2/1952 сс. 16-22.
14. КАРАХАСАН, Мустафа
„За Насредин - Оца - јунакот на ведрата смеа“
Современосї бр. 9/1952 сс. 100-103.
15. МАЛЕНКО, Димче
„Една потребна сугестија“
Просветно дело бр. 5-6/1952 сс. 45-48.

16. МИЛАДИНОВ, Димитрија
„Од едно писмо на Димитрија Миладинов“
Современосї бр. 1-2/1952 сс. 29-30.
17. МИТРЕВ, Димитар
„Миладиновци во другите литератури“
Современосї бр. 1-2/1952 сс. 50-69.
18. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Местото на Браќата Миладиновци во историјата на македонската книжевност“
Современосї бр. 1-2/1952 сс. 1-20.
19. ПЕТРУШЕВСКИ, М(ихаил) Д.
„За првобитниот текст на Зборникот од Браќата Миладиновци (или: за грешките при транскрипцијата од грчко писмо)“
Македонски јазик бр. 1-2/1952 сс. 2-16.
20. СПАСОВ, Александар
„Кон прашањето за македонските народни приказни собрани од браќата Миладиновци“
Современосї бр. 1-2/1952 сс. 31-38.
21. СПАСОВ, Александар
„Фолклорни материјали на Миладиновци објавени од Братски труд и Бугарски книжници“
Македонски јазик бр. 1-2/1952 сс. 30-35.
22. ЦЕПЕНКОВ, Марко
„Димитрија Миладинов како собирач на народни умотворби“
Современосї бр. 1-2/1952 с. 23.
23. БОШКОВСКИ, Јован
„Најсаканата песна на Григор Прличев“
Македонски јазик бр. 2/1953 сс. 33-34.
24. НИКОЛОВ, Славко
„Нови прилози за браќата Миладиновци“
Млада лиџераџура бр. 2/1953 сс. 60-62.
25. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х(аралампие)
„Три прилога за запознавањето на браќа Миладиновци“
Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје кн. 6/1953 сс. 87-104.
26. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие

„Четири прилога кон проучувањето на Зборникот на народната умотворби на К. А. Шапкарев“
Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје кн. 6/1953
сс. 105-186.

27. ДАНОВА, Грозданка
„Миле Поп-Јорданов и народната песна“
Литературен збор бр. 1/1954 сс. 44-45.
28. ДИМИТРОВСКИ, Тодор
„Текстовите на еден македонски Зборник.
М. А. Василевик: Југословенски музички фолклор II Македонија
(Просвета, Београд, 1953)“
Современост бр. 1-2/1954 сс. 105-112.
29. ДИМИТРОВСКИ, Тодор
„Марко Цепенков: Сказни и сторенија ((Кочо Рацин, 1954,
редактирал Блаже Конески))“
Современост бр. 10/1954, сс. 813-816.
30. ИЉОСКИ, Васил
„Народни ајдутски песни“
Литературен збор бр. 1/1954 сс. 3-13.
31. ИЉОСКИ, Васил
„Поважните мотиви и моменти во поедините видови наши народни приказни“
Литературен збор бр. 3-4/1954 сс. 137-152.
32. ИЉОСКИ, Васил
„Народната усмена литература“
Разглед бр. 11/1954 сс. 10-11.
33. ИЉОСКИ, Васил
„Епски песни“
Разглед бр. 12/1954 с. 10.
34. ИЉОСКИ, Васил
„Општа карактеристика на епските песни“
Разглед бр. 13/1954 с. 10.
35. ИЉОСКИ, Васил
„Македонски народни приказни (за мотивите, поединостите и измислиците во нив)“
Разглед бр. 22/1954 с. 9.

36. ИЉОСКИ, Васил
„Најважни собирачи на македонски народни умотворби“
Разгледа бр. 23/1954 с. 6; бр. 24. с. 19.
37. КОНЕСКИ, Блаже
„Марко К. Цепенков“
Современоси бр. 3/1954 сс. 181-193.
38. МАЛЕНКО, Димче
„Една популарна лирска народна песна од Охрид и нејзините живи херои“
Литературен збор бр. 3-4/1954 сс. 176-180.
39. МАЛЕНКО, Д(имче)
„Неколку примери за Антица“
Македонски јазик кн. 1/1954 сс. 106.
40. НАЗЕЧИЌ, Салко
„За некои прашања на муслиманските епски песни“ (одломки)
Современоси бр. 7-8/1954 сс. 568-576.
41. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Димитрија Миладинов како собирач на нумизматички материјал“
Современоси бр. 9/1954 сс. 731-736.
42. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„За посветата на Ј. Ј. Штросмаер во Зборникот од народни песни на Миладиновци“
Годишен зборник на филозофскиот факултет во Скопје VII/1954 сс. 53-60.
43. РУСИЌ, Бранко
„Живко Фирфов и Ганчо Пајтонциев: Македонски народни ора, Кочо Рацин, 1953“
Современоси бр. 4/1954 сс. 328-333.
44. РУСИЌ, Бранислав
„Македонски народни умотворби (том VI, книга 1. Пословици), ((уредиле д-р Харалампие Поленаковиќ и Кирил Пенушлиски, изд. „Кочо Рацин“, Скопје, 1954))“
Современоси бр. 6/1954 сс. 438-440.
45. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Жинзифов за Миладиновци“
Разгледа бр. 3/1954 сс. 10-11.

46. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Константин Миладинов“
Разгледи бр. 25/1954 сс. 10.
47. ТОШЕВ, К(рум)
„’Потка’, ’запотка’ и ’запотнувам’“
Македонски јазик бр. 1/1954 сс. 102-104.
48. ЦУКЕ, Александар
„Стилски народни средства во македонската народна поезија“
Сиремеж бр. 3-4/1954 сс. 36-54.
49. ДИМИТРОВСКИ, Тодор
„Македонски народни приказни во српско-хрватско издание“
Литературен збор бр. 3-4/1955 сс. 183-187.
50. МАЛЕНКО, Димче
„Една лирска песна од интимниот живот на Охрид“
Литературен збор бр. 3-4/1955 сс. 180-182.
51. ОРГАНЦИЕВ А, Цвета
„Македонски народни умотворби, том VI, кн. 1. Пословици, во редакција на д-р Харалампие Поленаковиќ и Кирил Пенушлиски ((изд. Кочо Рацин, Скопје, 1954))“
Современоси бр. 9/1955 сс. 713-723.
52. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„За песната што многу ја сакал Григор Прличев.
Од животот на нашата народна песна“
Разгледи бр. 6/1955 с. 10.
53. П(ОЛЕНАКОВИЌ), Х(аралампие)
„Еден избор од делата на Миладиновци (Браќа Миладиновци, Одбрани стихови, приредио Воја Илијашевиќ, Београд, 1955)“
Разгледи бр. 8/1955 сс. 1-2.
55. СПАСОВ, А(лександар)
„Константин и Андреја Петковиќ“
Разгледи бр. 14/1955 с. 10.
56. ТОДОРОВСКИ, Гане
„За македонската народна песна и за еден зборник народни умотворби од Пиринска Македонија“
Млада литература бр. 7/1955 сс. 84-87.
57. ЦУКЕСКИ, Александар

- „Низ волшебното царство на самовилите“
Млада лиџерајџура бр. 7/1955 сс. 43-70.
58. ЦУКЕСКИ, Александар
„Природата одразена во македонските народни песни“
Сџиремеж бр. 1/1955 сс. 21-35.
59. (ЦУКЕСКИ, Александар)
„Нашето пословично богатство“
Сџиремеж бр. 4-5/1955 сс. 36-43.
60. Ц. М.
„Две значајни иницијативи (Македонске народне приповјетке)“
Современосџи бр. 3/1955 сс. 223-224.
61. ИЉОСКИ, Васил
„Печалбата во животот и во народната песна“
Хоризонџи бр. 12/1956 сс. 1-4.
62. КИСЕЛИНОВ, Ѓорѓи
„Врските на македонската народна поезија со српската граѓанска лирика во Војводина од 18 век“
Лиџерајџурен збор бр. 2/1956 сс. 120-125.
63. КОРОБАР, Перо
„Прилог кон дискусијата за фолклорот кај нас“
Кулџурен живоџи бр. 1/1956 сс. 10-11.
64. МАЛЕНКО, Димче
„Како настанала песната 'Фанче ојде во Калишта'“
Лиџерајџурен збор бр. 1/1956 сс. 42-43.
65. МАЛЕНКО, Димче
„Рашанец во народната песна“
Лиџерајџурен збор бр. 3/1956 сс. 183-185.
66. МАЛЕНКО, Димче
„Песна за дертот на Осман ага“
Лиџерајџурен збор бр. 4/1956 сс. 246-247.
67. НЕЈМАН, Ал. К.
„Настанок и развој на народната книжевност“
Раззледи бр. 10/1956 с. 10.
68. НЕЈМАН Ал(ександар) К.
„Една книга за народното творештво“

Разгледи бр. 14/1956 сс. 10.

69. ОРГАНЦИЕВА, Цвета
„Нови материјали за Стефан И. Верковиќ“
Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје кн. 9/1956
сс. 1-3.
70. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х(аралампие)
„Народни песни за Фросина“
Современост бр. 5/1956 сс. 402-420.
71. ПРОШЕВ, Тома
„За народното во музиката“
Разгледи бр. 18/1956 с. 8.
72. РАДОВАНОВИЌ, Владан
„Од фолклорот кон индивидуалност“
Разгледи бр. 1/1956 с. 6.
73. ТАХОВСКИ, Атанас
„Грчко-македонски паралели 1“
Македонски јазик бр. 1 кн. 2/1956 сс. 174-193.
74. ТИТИЗОВ, Т.
„Уште еден прилог“
Културен живот бр. 1/1956 сс. 11-12.
75. Т(ОДОРОВСКИ), Г(ане)
„Првата биографија на Миладиновци“
Разгледи бр. 3/1956 с. 8.
76. Ш. М.
„Една студија за српско-хрватската епика (д-р Војислав Гуриќ,
Српско-хрватска народна епика, 1955)“
Млада лиџераџура бр. 5-6/1956 сс. 72-74.
77. БОШКОВСКИ, Јован
„Поетската проза и онаа другата“
Разгледи бр. 7/1957 с. 9.
78. МАЛЕНКО, Димче
„Матеј Сова: Преглед народне књижевности с примерима и теоријом
(Школска књига, Загреб, 1955)“
Лиџераџурен збор бр. 1/1957 сс. 34-35.
79. МАЛЕНКО, Димче

- „Доце шетат со кајчето. Народна песна“
Литературен збор бр. 2/1957 сс. 82-84.
80. МАЛЕНКО, Димче
„Јазикот на Колекцијата што содржи 12 најубави и најпознати бајки“
Литературен збор бр. 3/1957 сс. 165-167.
81. НАЈЧЕСКИ, Димче
„Македонските народни печалбарски песни“
Литературен збор бр. 3/1957 сс. 105-121.
82. ОРГАНЦИЕВА, Цвета
„Мислите на Константин Миладинов за карактерот и значењето на народната поезија“
Литературен збор бр. 2/1957 сс. 78-81.
83. ОРГАНЦИЕВА, Цвета
„Југосавие народни песни (Государственное издательство художественной литературы, Москва, 1956)“
Литературен збор бр. 3/1957 сс. 156-164.
84. РУСИЌ, Бранко
„Сеќавање на Апостола (народен гуслар)“
Сирмеж бр. 3-4/1957 сс. 46-48 бр. 5-6 сс. 73-75.
85. СПАСОВ, Александар
„Три белешки за браќата Миладиновци“
Млада Литература бр. 4/1957 сс. 52-58.
86. ЕЖОВА, Лидија
„Кочо Рацин и народната песна“
Сирмеж бр. 1-2/1958 сс. 40-55.
87. МАЛЕНКО, Димче
„Песната за Деспина“
Литературен збор бр. 2/1958 сс. 116-121.
88. НЕЈМАН, А(лександар) К.
„Поезијата на Јужните и Западните Словени“
Разглед бр. 15/1958 сс. 11
89. ПЕНУШЛИСКИ, д-р Кирил
„Автобиографијата на Марко К. Цепенков“
Македонски јазик бр. 1/1958 книга 1-2 сс. 109-145.
90. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х(аралампие)

- „Маргиналии кон полската романсирана биографија на поетот Константин Миладинов“
Разгледи бр. 4/1958 сс. 1-4.
91. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Македонски народни песни запишани во XVI век“
Современоси бр. 10/1958 сс. 854-859.
92. САЗДОВ, Томе
„Драгослав Грбиќ: Невешти усменици ((Нолит, Београд, 1958))
Современоси бр. 8/1958 сс. 784-785.
93. СТЕФАНОВИЌ, д-р Богдан М.
„Некои разлики меѓу Омеровите спевови и српската народна поезија“
Литературен збор бр. 2/1958 сс. 98-108.
94. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Јован Гологанов (скица за биографија)“
Разгледи бр. 10/1958 сс. 8.
95. ЦУКЕСКИ, Александар
„Антологија народних умотворина“ ((Издание на „Матица српска“ и „СКЗ“ 1957))“
Современоси бр. 4/1958 сс. 421-422.
96. ЦУКЕСКИ, Александар
„Антологија народних песама под ред. В. Ѓуриќ ((Изд. СКЗ и Матица српска, 1958))
Современоси бр. 10/1958 сс. 879-882.
97. ЃУЗЕЛ, Богомил
„Епската болест на Дојчин“
Разгледи бр. 8/1959-60 сс. 795-800.
98. МАЛЕНКО, Димче
„Обработка на песната Мома Елена и братче Мијалче“
„Пословиците одраз на животната стварност и животната мудрост“
Литературен збор бр. 2/1959 сс. 55-63.
99. МЛАДЕНОВА, Марија
„Пословиците одраз на животната стварност и животната мудрост“
Литературен збор бр. 2/1959 сс. 55-63.
100. СТЕФАНОВИЌ, Богдан М.
„Епската поезија како највисок израз на народното творештво. Прилог кон теоријата на книжевноста.“

Современосѝ бр. 2/1959 сс. 121-135.

101. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х(аралампие)
„Кирил Пејќиновиќ во народното предание“
Современосѝ бр. 8/1959 сс. 777-779.
102. ДАНОВА, Грозданка
„Драматизацијата на една народна приказка (Приказ на одржано предавање)“
Литературен збор бр. 1-2/1960 сс. 42-45.
103. ДИМЕВСКИ, Славко
„Една непозната збирка на народното творештво за Карпоша и Карпошовото востание“
Разгледи бр. 3/1960 сс. 281-297.
104. ЃУЗЕЛ, Богомил
„Трактат за епското во поезијата (и за епската идеја за потопот)“
Стремеж бр. 1/1960 сс. 58-60.
105. ЗОГРАФОВ, Христо
„Епот пред лириката“
Литературен збор бр. 3-4/1960 сс. 73-77.
106. ПАНОСКА, Ружа
„Обработка на две народни песни:
1. Смрт мајке Југовиќа и 2. Марко Крале ја укинува свадбарината“
Литературен збор бр. 3-4/1960 сс. 92-102.
107. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Прилог за биографијата на Стефан И. Верковиќ“
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 31-35.
108. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Писма на Марко К. Цепенков до Ив. Д. Шишманов“
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 121-123.
109. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х(аралампие)
„Хагадата во македонската пишувана и усна книжевност“
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 73-86.
110. ПОЛЕНАКОВИЌ, Х(аралампие)
„Неколку новопронајдени македонски народни песни во заоставштината на Станко Враз“
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 97-107.

111. П(ОЛЕНАКОВИЌ), Х(аралампие)
„Станко Костиќ: Малешевски народни песни ((Институт за македонски јазик, Скопје, 1959))
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 129-130.
112. РИСТЕСКИ, Милан
„Од фолклористичкото богатство на Мариовскиот крај. (Славата и обичајот на Свети Јован и Водици со Водичките песни)“
Сиремеж бр. 1/1960 сс. 69-78;
бр. 2 сс. 47-61; бр. 3 сс. 61-76.
113. РИСТЕСКИ, Милан
„Од фолклорното богатство на Мариовскиот крај (II)“
Сиремеж бр. 2/1960 сс. 47-61.
114. РИСТЕСКИ, Милан
„За велигденските обичаи и песни од Мариовскиот крај“
Сиремеж бр. 5/1960 сс. 55-60; бр. 6 сс. 56-57; бр. 1/1961 сс. 62-77.
115. РИСТЕСКИ, Милан
„За Ѓурѓовденските обичаи и песни од Мариовскиот крај“
Сиремеж бр. 4/1960 сс. 37-42; бр. 5 сс. 53-54.
116. РИСТЕСКИ, Милан
„Од фолклорното богатство на Мариовскиот крај (III)“
Сиремеж бр. 4/1960 сс. 61-76.
117. РИСТЕВСКИ, Блаже
„Александар Матковски: Ѓурчин Кокалески 1775-1863 ((Институт за национална историја Скопје, 1959))“
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 132-133.
118. СМИЛЕВСКА, Милица
„Коста Црнушанов: Македонски народни песни“
((БАН, Софија, 1956))“
Трудови бр. 1-2/1960 с. 129.
119. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Два прилога кон биографијата на Јован Гологанов“
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 109-114.
120. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Марко К. Цепенков - Македонски народни приказни“
Трудови бр. 1-2/1960 сс. 127-128.
121. КАМИЛОВ, Киро

„Селски балади за Гоце Делчев“
Разгледи бр. 9/1960 сс. 937-946.

122. ДИМЕВСКИ, Славко
„Неколку документи од архивата на Штросмаера за браќата Миладинови“
Современоси бр. 1/1961 сс. 92-96.
123. ДИМИТРОВСКИ, Тодор
„Кон транскибирањето на текстовите во Зборникот на Миладиновци“
Литературен збор бр. 3/1961 сс. 23-27.
124. ЗОГРАФОВ, Христо
„Некои ритмички особености на песните од Константина Миладинов“
Литературен збор бр. 3/1961 сс. 17-21.
125. ЗОГРАФОВ, Христо
„Хумор во песните на Константин Миладинов“
Литературен збор бр. 3/1961 сс. 21-23.
126. ЗОГРАФОВ, Христо
„Епот пред лириката“
Литературен збор бр. 3-4/1961 сс. 73-77.
127. КАРАКАШ, Б.
„Васил Хаџиманов - Македонски борбени песни“
Современоси бр. 6/1961 сс. 625-626.
128. КОТЕВСКИ, Јован
„Пред споменикот на браќата Миладиновци“
Културен живо бр. 2/1961 с. 15.
129. МИТРЕВ, Димитар
„За две прашања околу Зборникот на Миладиновци и за една 'прославувачка' кампања“
Гласник на Институтот за национална историја бр. 2/1961/5 сс. 5-67.
130. МИТРЕВ, Димитар
„Сто години од зборникот на Миладиновци“
Литературен збор бр. 3/1961 сс. 1-8.
131. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Зборникот на браќата Миладиновци“
Литературен збор бр. 3/1961 сс. 8-17.

132. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Природата на народната книжевност“
Литературен збор бр. 1/1961 сс. 9-13.
133. ПОЛЕНАКОВИЌ, д-р Харалампие
„Димитрија Миладинов како учител“
Културен живои бр. 6-7/1961 сс. 12-14.
134. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Царицата Мара и Македонската народна песна. Студија од македонскиот фолклор“
Разгледи бр. 4/1961-62 сс. 365-382.
135. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Сто години од печатењето на Зборникот на Миладиновци“
Трубеник бр. 26/1961 с. 9.
136. РИСТЕСКИ, Милан
„Селска свадба“
Сиремеж бр. 2/1961 сс. 50-60; бр. 3 сс. 34-51; бр. 4 сс. 61-64.
137. СПАСОВ, д-р Александар
„Зборникот на браќата Миладиновци“
Културен живои бр. 6-7/1961 сс. 10-11.
138. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Личноста и делото на Димитар Миладинов во сеќавањата на Рајко Жинзифов“
Разгледи бр. 2/1961 - 62 сс. 155-169.
139. УГРИНОВА-Скаловска, Рада
„Две нови збирки народни песни (1. Македонски народни песни. Збирка на Станко Костиќ, Скопје, 1959 и 2. Народни песни од Егејска Македонија. Собрал Паскал Паскалевски, Скопје, 1959)“
Македонски јазик кн. 1-2/1961 сс. 237-239.
140. ИЉОСКИ, Васил
„Стогодишнината на браќата Миладиновци“
Современоси бр. 1/1962 сс. 3-7.
141. НАЈЧЕСКИ, Димче
„За еден вид митолошки народни песни“
Разгледи бр. 10/1962-63 сс. 843-854.
142. НИКОДИНОВСКА, Косара
„Методска единица: Свадбарски народни песни“

Литературен збор бр. 3-4/1962 сс. 36-38.

143. ОРГАНЦИЕВА, Цвета
„Преводите на македонските народни песни од Зборникот на Миладиновци во Русија“
Современост бр. 1/1962 сс. 29-38.
144. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Појавата на интересот за нашето народно творештво“
Литературен збор бр. 2/1962 сс. 10-19.
145. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Кога браќата Миладиновци започнале со собирање на македонските народни умотворби, а кога Кузман А. Шапкарев?
По повод стогодишнината од смртта на Браќата Миладиновци“
Просветно дело бр. 1-2/1962 сс. 1-22.
146. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Константин Миладинов како преведувач на Православни црковни братства од руски јазик на македонски“ *Македонски јазик* кн. 1-2/1962-1963 сс. 17-31.
147. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Браќата Миладиновци и Васил Д. Чолаков“
Годишен зборник на Филозофскиот факултет 1962, XIV сс. 205-238.
148. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Панајот К. Гиноски, зограф, етнограф, фолклорист и лексикограф“
Годишен зборник на Филозофскиот факултет 1962, XIV сс. 239-277.
149. РИСТЕСКИ, Милан
„Селска свадба“ ((IV))
Сиремеж бр. 1/1962 сс. 32-48.
150. РИСТЕСКИ, Милан
„Додоле со додолските песни“
Сиремеж бр. 5/1962 сс. 54-62.
151. САЗДОВ, Томе
„Легендата и нејзините крупни зрна вистина“
Литературен збор бр. 5/1962 сс. 16-18.
152. СИМИТЧИЕВ, Коле
„Македонската народна епика во Полска“
Разглед бр. 8/1962 сс. 679-701.

153. СТАЛЕВ, Ѓорѓи
„По повод едно значајно издание.
((Миладиновци: Зборник, „Кочо Рацин“ 1962))“
Современосѝ бр. 8/1962 сс. 759-768.
154. КАМИЛОВ, д-р Кирил
„Миладиновци: Зборник (Скопје: „Кочо Рацин“, 1961)“
Културен живоѝ бр. 7/1962 сс. 37-38.
155. АРСОВСКА, Тамара
„За басните“
Литературен збор бр. 4/1963 сс. 23-25.
156. ЕЛЕЗОВИЌ, Глиша
„Скопјаните вака прават (Турските споменици во Скопје)“
Разгледи бр. 5-6/1963-64 с. 542.
157. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Карактерот и изворите на македонските народни песни од
Народноослободителната војна“
Литературен збор бр. 2/1963 сс. 13-29.
158. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Рацин и фолклорот“
Современосѝ бр. 5/1963 сс. 227-295.
159. РИСТЕСКИ, Милан
„Попретки и попретски песни“
Сѝремеж бр. 1/1963 сс. 63-70; бр. 2 сс. 35-43.
160. РИСТЕСКИ, Милан
„Жетварски песни“
Сѝремеж бр. 3/1963 сс. 47-57; бр. 4 сс. 73-84.
161. РИСТЕСКИ, Милан
„Укинување на свадбениот прит во село Магарево“
Сѝремеж бр. 6/1963 сс. 71-73.
162. САЗДОВ, Томе
„Книга за Миладиновци 1862-1962. ((Кочо Рацин, Скопје, 1962))“
Разгледи бр. 4/1963-64 сс. 435-438.
163. СИМИТЧИЕВ, Коле
„Македонската народна епика во Полска“
Разгледи бр. 8/1963 сс. 678-704.

164. СИМОВСКА, Драгица; ДИМОВСКИ, Ѓорѓи
„Народни песни во кои се споменува Битола“
Развийок бр. 2/1963 сс. 55-64.
165. СИМОВСКА, Драгица; ДИМОВСКИ, Ѓорѓи
„Љубовни песни од Битолско“
Развийок бр. 4/1963 сс. 42-51.
166. СИМОВСКА, Драгица; ДИМОВСКИ, Ѓорѓи
„Хумористични народни песни во кои се споменува Битола“
Развийок бр. 4/1963-64 сс. 55-58.
167. ЛЕВКОВ, Димче
„Вук во нашево време“
Културен живои бр. 2-3/1964 сс. 4-7.
168. МАЛЕНКО, Димче
„Рашанец во народната песна. Една популарна лирска народна песна од Охрид и нејзините живи херои. Песната на Деспина, Доце шета со кајчето. Аман, аман Катусе“
Сиремеж бр. 5/1964 сс. 60-77.
169. НАЈЧЕСКИ, Димче
„Анализа на песната Марко Крале ја губи прежната сила“
Литературен збор бр. 3/1964 сс. 19-27.
170. НАЈЧЕСКИ, Димче
„Поактивен однос кон уметничкото творештво на народот“
Културен живои бр. 7/1964 сс. 3-4.
171. ПАНКОВА, Вера
„Фолклористиката да добие неодложен приоритет“
Културен живои бр. 7/1964 сс. 4-6.
172. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Непозната песна за Гоце Делчев“
Современоси бр. 1/1964 сс. 68-77.
173. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„В. Е. Гусев: Проблеми на фолклорот во историјата на естетиката“
Современоси бр. 2/1964 сс. 220-227.
174. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„За народните приказни“
Литературен збор бр. 3/1964 сс. 1-8; бр. 4 сс. 6-11.

175. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Натпевки (кратки). Љубовни народни песни“
Современосї бр. 9/1964 сс. 907-925.
176. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Вук и Македонците“
Литературен збор бр. 1/1964 сс. 1-4.
177. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Вук Стефановиќ Караџиќ и македонската народна песна“
Разгледи бр. 3/1964-65 сс. 295-302.
178. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Вук Стефановиќ Караџиќ и Кузман А. Шапкарев“
Литературен збор бр. 4/1964 сс. 1-5.
179. РИСТЕСКИ, Милан
„Арамиски песни од Мариово“
Сиремеж бр. 6/1964 сс. 56-69.
180. САЗДОВ, Томе
„Партенија Зографски како собирач на македонски народни песни“
Литературен збор бр. 2/1964 сс. 6-12.
181. САЗДОВ, Томе
„Константин Миладинов ((Кочо Рацин Скопје, 1963; приредил д-р Кирил Пенушлиски))“
Литературен збор бр. 3/1964 сс. 31-32.
182. САЗДОВ, Томе
„Ефрем Каранов - значаен наш фолклорист“
Разгледи бр. 4/1964 сс. 385-396.
183. САЗДОВ, Томе
„XI Конгрес на југословенските фолклористи“
Литературен збор бр. 5/1964 сс. 26-21.
184. САЗДОВ, Томе
„Над некои необјавени партизански песни“
Разгледи бр. 6/1964-65 сс. 596-615.
185. СИМОСКА, Драгица; Димоски, Ѓорѓи
„Хумористични народни песни во кои се споменува Битола“
Развишок бр. 1/1964 сс. 55-58
186. СИМОВСКА, Д(рагица); ДИМОВСКИ, Ѓ(орѓи)

- „Печалбарски песни“
Развийок бр. 2/1964 сс. 61.
187. СИМОВСКА, Драгица; ДИМОВСКИ, Ѓорѓи
„Затворенички песни во кои се споменува Битола“
Развийок бр. 3-4/1964 сс. 54-74.
188. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Поетскиот профил на Марко Цепенков“
Културен живои бр. 4/1964 сс. 28-29.
189. ХАЦИ ПЕЦОВА, Марика
„Недостиг од систематско собирање и проучување на нашето народно творештво“
Културен живои бр. 7/1964 сс. 6-7.
190. ХРИСТОВСКИ, Александар
„Народната приказна Брат брата не рани тешко кој го нема“
Литературен збор бр. 2/1964 сс. 23-26.
191. КАРОВСКИ, Лазо
„Македонската народна литература. Историски податоци за народната песна на Јужните Словени, Карактеристични особини на народното творештво, значењето на народната книжевност. Народната поезија.“
Сиремеж бр. 5/1965 сс. 47-81.
192. НАЈЧЕСКИ, Димче
„Народно поетско творештво како литература за деца“
Литературен збор бр. 4/1965 сс. 22-26.
193. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Народната поетска интерпретација за загинувањето на Даме Груев“
Историја бр. 1/1965 сс. 23-30.
194. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Музички инструменти опишани од Марко Цепенков“
Културен живои бр. 4/1965 сс. 31-33.
195. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„Постигнувањата на македонската Фолклористика и нејзините задачи“
Литературен збор бр. 3/1965 сс. 16-25.
196. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„За Малешевските балади“

Современосѝ бр. 6/1965 сс. 324-341; бр. 7 сс. 425-442.

197. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Значајни достигнуања на советската македонистика“
Литературен збор бр. 6/1965 сс. 24-25.
198. РИСТЕСКИ, Милан
„Народните песни за комитот Ѓорѓија Лажот“
Сѝремеж бр. 2/1965 сс. 64-71.
199. САЗДОВ, Томе
„Обид за периодизација на македонското народно поетско творештво“
Разгледи бр. 6/1965 сс. 580-596.
200. САЗДОВ, Томе
„Над некои необјавени партизански стихови“
Разгледи бр. 6/1965 сс. 596-611.
201. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Првиот народен труд во македонската славистика“
Разгледи бр. 10/1965-66 сс. 1001-1005.
202. БЕЛЧЕВ, Ташко Д.
„Браката Миладиновци. Монографија.
Мисла бр. 7-8/1966 сс. 8-9.
203. КАВАЕВ, Филип
„Битола во нашата народна поезија“
Развѝшок бр. 1/1966 сс. 48-54; бр. 2 сс. 86-94; бр. 3 сс. 69-79.
204. КАРАКАШ, Бранко
„Масовната песна во Македонија“
Културен живоѝ бр. 10/1966 сс. 9-11.
205. ПЕНУШЛИСКИ, Кирил
„За некои особености на македонските свадбени песни“
Современосѝ бр. 4/1966 сс. 313-332.
206. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Најрани бележења на македонските народни песни“
Културен живоѝ бр. 2-3/1966 сс. 39-41.
207. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Народни песни и една народска балада за војводата Питу Гули“
Разгледи бр. 3/1966 сс. 276-285.

209. РИСТЕВСКИ, д-р Блаже
„Народното творештво во делото на Мисирков“
Културен живот бр. 5-6/1966 сс. 25-27.
210. РИСТЕСКИ, Милан
„Историјата и фолклорот“
Мисла бр. 1/1966 сс. 11.
211. РИСТЕВСКИ, Милан
„Две народни овчарски песни за Мариово“
Сирмеж бр. 4/1966 сс. 60-64.
212. САЗДОВ, Томе
„Исчезнатото име на народниот творец“
Современост бр. 2/1966 сс. 140-145.
213. САЗДОВ, Томе
„Народни борбени песни“
Културен живот бр. 2-3/1966 сс. 47-48.
214. САЗДОВ, Томе
„Јуначкиот епос кај Македонците“
Литературен збор бр. 3/1966 сс. 17-22.
215. САЗДОВ, Томе
„За потеклото и поделбата на нашата народна проза“
Разглед бр. 4/1966 сс. 380-394.
216. САЗДОВ, Томе
„Трудот во нашата народна песна“
Мисла бр. 4-5/1966 сс. 11.
217. САЗДОВ, Томе
„Современ македонски фолклор“
Културен живот бр. 8-9/1966 сс. 24.
218. СИМОСКА, Драгица; ДИМОВСКИ, Ѓорѓи
„Народни песни во кои се спомнува Битола“
Развиток бр. 4/1966 сс. 72—79; бр. 4/1967 сс. 98-108; бр. 2/1967 сс. 218-226.
219. СТАЛЕВ, Ѓорѓи
„Почетоци на поезијата и некои особености на стихот“
Литературен збор бр. 2/1966 сс. 1-8.

220. СТАЛЕВ, д-р Ѓорѓи
„За строфата и некои појави во стихот на македонската народна песна“
Мисла бр. 3/1966 с. 8.
221. ДИМИТРОВСКИ, Душко
„Кон некои особености на македонската народна поезија“
Современоси бр. 9-10/1967 сс. 822-828.
222. ДИМИТРОВСКИ, Тодор
„Кон посветата на Зборникот на Миладиновци“
Литературен збор бр. 6/1967 сс. 16-19.
223. ДОРОВСКИ, д-р Иван
„Македонската народна поезија“
Мисла бр. 19/1967 с. 5.
224. ИЛИЌ, Војислав И.
„За народната песна од Битола Топи, топи ... во Зборникот на Миладиновци“
Развие бр. 6/1967 сс. 631-650.
225. ОРГАНЦИЕВА, Цвета
„Томе Саздов: Македонската народна поезија“
Литературен збор бр. 1/1967 сс. 26-27.
226. П(АНОВСКИ), Д(оне)
„Легенди од Битолско“
Развие бр. 3/1967 сс. 423-437.
227. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Легенда за Владимир и Косара“
Културен живои бр. 1/1967 сс. 23-25.
228. САЗДОВ, Томе
„Нашите народни легенди и преданија“
Современоси бр. 6/1967 сс. 516-521.
229. САЗДОВ, д-р Томе
„Нашите народни легенди и преданија“
Современоси бр. 7-8/1967 сс. 687-694
230. САЗДОВ, Томе
„Марко Цепенков во нашата фолклористика“
Сиремеж бр. 2/1967 сс. 21-34.

231. САЗДОВ, Томе
„Приказни за животни и басни“
Литературен збор бр. 2/1967 сс. 11-18.
232. САЗДОВ, Томе
„Библиографија - Македонската литературна историја и публицистика за Марко К. Цепенков“
Литературен збор бр. 2/1967 сс. 32.
233. САЗДОВ, Томе
„Македонските народни новели“
Современост бр. 5/1967 сс. 451-462.
234. СИМИТЧИЕВ, Коле
„Од каква средина потекнува народниот еп“
Разглед бр. 2/1967 сс. 282-290.
235. СТАЛЕВ, д-р Ѓорѓи
„Интонациската фигура во македонската народна поезија“
Мисла бр. 17-18/1967 с. 20.
236. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Македонската народна песна и Илинден“
Культурен живот бр. 2-3/1967 сс. 22-24.
237. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Стефан Верковиќ и Веда Словена“
Разглед бр. 6/1967 сс. 595-613.
238. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Белешки кон поезијата на Марко Цепенков“
Разглед бр. 9-10/1967 сс. 924-932.
239. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Јова Гологанов и Веда Словена“
Современост бр. 1/1967 сс. 60-75; бр. 2 сс. 178-191.
240. ШМАУС, Алојз
„Неомитологизмот и јужнословенската народна епика“
Литературен збор бр. 3/1967 сс. 1-10.
241. АНТИЌ, Вера
„Одсехатолошките апокрифи за Богородица и нивниот одраз во народното творештво на јужнословенските народи“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 207-218.

242. БИЦЕВСКИ, Трпко
„Забелешки за десет комитски народни песни од селата Горно и Долно Пожарско“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 159-166.
243. БОЖИНОВСКИ, Здравко
„Илинденски народни песни“
Развийок бр. 2/1968 сс. 173-180; бр. 3 сс. 249-254; бр. 4 сс. 287-297; бр. 5 сс. 384-388; бр. 6 сс. 460-465.
244. БОЖИНОВСКИ, Здравко
„Ликот на Вела Марков во нашата народна поезија“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 93-95.
245. ИВАНОВСКИ, Владимир
„Кон затвореничкиот фолклор од епохата на Илинден“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 66-70.
246. КАВАЕВ, Филип
„Учеството на Битолчани во Илинденското востание според народната песна“
Развийок бр. 4/1968 сс. 298-301.
247. КАРОВСКИ, Лазо
„Ритмиката во македонската поезија во епохата на Илинден“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 47-55.
248. КОНСТАНТИНОВ, д-р Душко
„Народната песна на Бадев млад Јунак“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 90-92.
249. НАЈЧЕСКИ, Димче
„Народните борбени песни од периодот пред организирањето на ВМРО“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 35-41.
250. ОРГАНЦИЕВА, д-р Цветанка
„Народно-поетските мотиви во македонските револуционерни песни за Гоце Делчев и руските за Стењка Разин“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 56-65.
251. ПЕНУШЛИСКИ, д-р Кирил
„За генезата на македонските револуционерни песни“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 29-34.
252. ПУТИЛОВ, д-р Борис Н.

- „Алегоријата како сижетен елемент во словенската епика“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 188-196.
253. РИСТОВСКИ, д-р Блаже
„Јордан Пиперката во претставата на Македонецот.
А. Современи легенди. Б. Македонски народни песни за Јордан Пиперката“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 226-236.
254. РИСТОВСКИ, д-р Блаже
„Одразот на духот на Илинден во македонската народна песна“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 7-28.
255. РИСТОВСКИ, Милан
„Неколку народни песни за Илинденската епопеја“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 96-100.
256. СТЕРЈОВСКИ, Александар
„Миладиновци во Трново и во Магарево“
Развийок бр. 6/1968 сс. 429-440.
257. ТОДОРОВСКИ, Гане
„Ѓорче Петров во нашата народна песна“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 84-89.
258. ХОРАЛЕК, д-р Карел
„Композицијата на народните приказни“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 197-206.
259. ЦЕЛАКОВСКИ, Наум
„Народните песни за Илинденското востание во Охридско“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 219-226.
260. ЧУБЕЛИЌ, д-р Твртко
„Претпоставки и предуслови за историјата на усната народна книжевност во светот и во национални размери“
Македонски фолклор бр. 2/1968 сс. 172-186.
261. АНТИЌ, Вера
„Мотиви што се среќаваат во апокрифната и во народната литература“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 195-208.
262. ВЕЛЕЦКАЈА, Наталија
„Многубожничките претстави за задгробниот живот и нивните

рудименти во словенско-балканската традиција“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 326-327.

263. ВУКОВИЌ, д-р Јован
„Интонациони моменти у структурирању народног стиха и методологија проучавања“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969
264. ГЕОРГИЕВА-АНГЕЛОВА, Росица
„Некои црти во поезијата на револуционерниот фолклор од крајот на XIX и почетокот на XX век во централните и источните краишта на Балканскиот Полуостров“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 106-109.
265. ЃУРКОВА-МИНОВА, Лилјана
„Начин за изразување на условноста во македонските народни пословици“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 181-193.
266. ИЛИЌ, д-р Војислав
„За народниот поет од Дебар Јован Тантуре“
Македонски фолклор бр. 3-4/1970 сс. 209-227.
267. КОНСТАНТИНОВ, д-р Душко Хр.
„Еврејското влијание врз една македонска песна“
Македонски фолклор бр. 3-4/1970 сс. 239.
268. МАРКОВ, Борис
„Прислвјата приказки народів Югославіі (Днипро, Киев, 1969)
Културен живої бр. 9-10/1969 с. 23.
269. МЛАДЕНОВИЌ, д-р Живомир
„Досадашње проучавање односа српскохрватске и грчке народне епике“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 61-81.
270. НАЈЧЕСКИ, Димче
„Илинденското востание во македонската народна поезија“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 83-90.
271. НЕДЕЉКОВИЌ, д-р Душан
„Усмениот народен поет Кочо Рацин и народното творештво“
Современосї бр. 10/1969 сс. 1109-1145.
272. НИКОЛИЌ, д-р Илија
„Десет ракописни македонски народни песни со мотивот на Билјана

- платно белеше“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 237-238.
273. ПЕНУШЛИСКИ, д-р Кирил
„Шеговити ороводни песни“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 159-164.
274. ПЛАНА, д-р Шефкет
„Календарските мајски песни кај Албанците на Косово и во Македонија“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 135-136.
275. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Чавдар војвода во турските извори и во народната песна“
Современосї бр. 6/1969 сс. 678-693.
276. ПОПОВА, Фанија
„Блаже Конески: Јазикот на македонската народна поезија“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 535-540.
277. РИСТОВСКИ, д-р Блаже
„Кон историјата на македонската фолклористика. Еден необјавен ракопис на П.Д. Драганов“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 423-428.
278. РИСТОВСКИ, д-р Блаже
„Кон проучувањето на народната поезија на Гораните“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 137-156.
279. РИСТОВСКИ, д-р Блаже
„Горански народни песни“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 429-439.
280. РИСТОВСКИ, д-р Блаже
„Петар Данилович Драганов (1857-1928)“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 495-532.
281. САЗДОВ, Томе
„Македонските народни пословици и поговорки“
Современосї бр. 1/1969 сс. 26-35.
282. САЗДОВ, Томе
„Марко К. Цепенков - собирач и креатор на народни умотворби“
Современосї бр. 2/1969 сс. 249-271.
283. САЗДОВ, Томе,

„Ефрем Каранов - живот и дело“
Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје кн. 21/1969
сс. 199-221.

284. САЗДОВ, д-р Томе
„Прилог кон проучувањето на стилско -изразните карактеристики на
македонските народни пословици и поговорки“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 175-180.

285. СИМИТЧИЕВ, Коле
„Момчил Војвода во Македонската народна епика“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 41-58.

286. СИМИТЧИЕВ, Коле
„Македонското народно творештво во Чехословачка“
Литературен збор бр. 3/1969 сс. 7-13.

287. СИМОСКА, Д(рагица); ДИМОВСКИ, Ѓ(орѓи)
„Печалбарски песни“
Развиеок бр. 2/1969 сс. 62-63.

288. ТОДОРОВСКИ, д-р Гане
„За македонскиот детски фолклор“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 165-173.

289. ЧУБЕЛИЌ, Твртко
„Компаративизмот, компаративистичкиот аспект и компарати-
вистичките концепции во проучувањето на усната народна
литература“
Македонски фолклор бр. 3-4/1969 сс. 38-41.

290. ШМАУС, Алојз
„Изворот на една народна приказна од Цепенков“
Литературен збор бр. 6/1969 сс. 1-8.

291. АНТИЌ, Вера
„За мотивот на родоскрвната љубов во фолклорот на некои Балкански
народи (со осврт на македонскиот фолклор)
Развиеок бр. 1/1970 сс. 49-62.

292. АНТИЌ, Вера
„Свети Алексие - човекот божји и народната приказна Царскијот син
посфетен“
Развиеок бр. 2/1970 сс. 137-146.

293. АНТИЌ, Вера

„За Тиквешкиот зборник“
Современосї бр. 4/1970 сс. 286-292.

294. АНТИЌ, Вера
„Некои религиозни мотиви во современото народно раскажување“
Македонски фолклор бр. 5-6/1970 сс. 35-42.
295. АНТИЌ, Вера
„Д-р Томе Саздов: Преглед на македонската народна проза, Скопје, 1970“
Литературен збор бр. 6/1970 сс. 29-31.
296. БОЖИНОВСКИ, Здравко
„Класно социјалниот и антифеудалниот карактер на ајдутството и народната поетика“
Прилози бр. 15/1970 сс. 101-106.
297. ВРАЖАНОВСКИ, Танас
„Поетот Блаже Конески и народното творештво“
Македонски фолклор бр. 5-6/1970 сс. 67-79.
298. ЗДРАВЕВ, Ѓорѓи
„Една народна песна за Даме и Гоце“
Прилози бр. 14/1970 сс. 103-104.
299. ИЉОСКИ, Васил
„Варијанти со свадбени мотиви од фолклорниот комплекс обред, песна, игра и драма“
Прилози на МАНУ - Одд. за општ. науки 1-1/1970 сс. 17-41.
300. КАВАЕВ, Филип
„Македонски печалбарски лирски народни песни“
Прилози бр. 14/1970 сс. 123-133.
301. КОНЕСКИ, Б. - Јашар-Настева, О. и Настев, Б.
„Меѓусебните контакти во народната поезија“
Културен живои бр. 8-9/1970 сс. 18-21.
302. КОСТОВ, Владимир
„Поетскиот јазик на Коста Рацин и јазикот на народната поезија“
Развийок бр. 1/1970 сс. 42-62.
303. МОМИРОВСКИ, Томе
„Народната и уметничката литература“
Културен живои бр. 1-2/1970 сс. 5-7

304. МОКРОВ, Борис
„Народна мудрост - пословици и поговорки на народите на Југославија“
Литературен збор бр. 2/1970 сс. 30-31.
305. НАНЕВСКИ, Душко
„Фолклорот и модерната поезија“
Современост бр. 1/1970 сс. 1-10.
306. НАНЕВСКИ, Душко
„Магијата на македонската поетска уметност“
Современост бр. 8-9/1970 сс. 743-788.
307. ОРГАНЦИЕВА, Цветанка
„Народно-поетските традиции во поетското творештво на Константин Миладинов“
Литературен збор бр. 2/1970 сс.6-13.
308. ОРГАНЦИЕВА, д-р Цветанка
„Фолклористичкото дело на К. П. Мисирков“
Современост бр. 2-3/1970 сс. 194-204.
309. ОРГАНЦИЕВ А, Цветанка
„Влијанијата на поетиката на народната поезија врз поетското творештво на Рајко Жинзифов“
Македонски фолклор бр. 5-6/1970 сс. 59-65.
310. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Кузман А. Шапкарев како стилизатор на македонски народни приказни“
Прилози на МАНУ - Одд. за општ. науки I - 1/1970 сс. 5-23.
311. ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие
„Македонските варијанти од македонската приказна Девојка без раце“
Прилози на МАНУ - Одд. за општ. науки I - 1/1970 сс. 11-15.
312. РИСТОСКИ, д-р Блаже
„Д. Чупоски во поезијата на народното творештво на родното село“
Македонски фолклор бр. 5-6/1970 сс. 125-130.
313. РОБОВСКИ, д-р Никифор
„Презентирањето на македонскиот фолклор во Чешка, Русија и Франција“
Културен живои бр. 5-6/1970 сс. 26-29.

314. САЗДОВ, д-р Томе
„За условот на фолклорната анонимност“
Современоси бр. 1/1970 сс. 14-20.
315. САЗДОВ, Томе
„Собирањето на македонски народни умотворби во втората половина
на XIX век“
Историја бр. 2/1970 сс. 181-193.
316. САЗДОВ, Томе
„Марко К. Цепенков (1829-1920)“
Македонски фолклор бр. 5-6/1970 сс. 113-124.

СКРАТЕНИЦИ

АЛУШЕВСКИ - Илија Хр. Алушевски, „Залуде лудо полуде“, Битола, 1982.

БАН - Бугарска академија на науките - Софија.

ВЕРКОВИЌ - Стефан И. Верковиќ, Македонски народни песни. Редакција и предговор: д-р Кирил Пенушлиски, Скопје, 1961.

ГЛАСНИК НА ЕТНОЛОШКИ МУЗЕЈ - Гласник на Етнологскиот музеј во Скопје.

ГОРЃЕВИЌ - Владан Р. Ѓорѓевиќ, Српске народне мелодије (Јужна Србија), Скопље, 1928.

ИФ - Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.

ИКОНОМОВ - Васил Икономов, Старонародни песни и обичаи од Западна Македонија. Редакција: д-р К. Пенушлиски, д-р Блаже Ристовски, д-р Блаже Петровски. ИФ „Марко Цепенков“, Скопје, 1988.

ЈАНУШЕВ - Народни песни од село Блатец, собрани од Михаил Јанушев, МАНУ, Скопје, 1982.

ЈАСТРЕБОВ - Иван Јастребов, Обычаи и песни Турецких сербов, С. Петербург, 1886.

КАВАЕВ - Народни пословици и гатанки од Струга и Струшко. Собрал и подредил: Филип Каваев. Институт за македонски јазик, Скопје, 1961.

КОСТИЌ - Станко Костиќ, Малешевски народни песни, Институт за македонски јазик, Скопје, 1959.

КОНЕСКИ - Блаже Конески, Збирка на македонски народни песни, Скопје, 1945.

ЛИНИН - Александар Линин, Тиквешки народни песни, Скопје, 1978.

МАНУ - Македонска академија на науките - Скопје.

МИЛАД. - МИЛАДИНОВЦИ, ЗБОРНИК 1861-1961. Редакција:

- Димитар Митрев, К. Пенушлиски и Александар Спасов. Скопје, 1962.
- МИХАЈЛОВ - Панчо Михаилов, Български народни песни од Македонил, София, 1924.
- ММ - Македонските мелографи од крајот на XIX век. Редактирале: Живко Фирфов и Методија Симоновски, ИФ, Скопје, 1962.
- ММФ - Македонски музички фолклор. Песни. Уредил: Ж. Фирфов. ИФ, Скопје, I - 1953; II - 1959.
- МНБП - Васил Хациманов, Македонски народни борбени песни, Скопје, 1960.
- МНОП - Македонски народноослободители песни, I, Лопушник 1942.
- МНП - Македонски народни песни, собрани на фестивалите во Битола и Штип. Приредил: Васил Иљоски. Скопје, 1948.
- МНХСП - Македонски народни хумористично-сатирични песни, ИФ „М. Цепенков“ Скопје, 1983-85.
- МОЛЕР - Братя Димитър и Костадин Молерови, Народописни материяли от Разлошко, Сборник за народни умотворения и народопис, БАН, София, 1954, т. 48.
- НАНЕВСКИ - Македонско народно творештво - Љубовни народни песни, избор и редакција: Душко Наневски, Скопје, 1971.
- НИКОДИНОСКИ - Трајан Никодиноски, Народни песни од Охридско, Охрид, 1974.
- НП - Народна поезија. Приредил: К. Пенушлиски, Скопје, 1964.
- П АСКАЛЕВСКИ - Паскал Паскалевски, Народни песни од Егејска Македонија, Институт за македонски јазик, Скопје, 1959.
- ПЕНУШЛИСКИ - Кирил Пенушлиски, Малешевски фолклор, МАНУ, Скопје, 1980.
- ПРИМ. - Примери од македонската народна поезија и проза. Составиле: Ѓорѓи Милошев и Крум Тошев, Скопје, 1957.
- ПСП - Периодическо списание на Българското книжевно дружество, Браила, 1870-1876; Средец (София), 1882.

РИСТЕСКИ - Милан Ристески, Зборник на револуционер-но-борбени песни, Скопје, 1981.

СБНУ - Сборник на народни умотворения, наука и книжнина, София, 1889.

СТОИЛОВ - Антон Попстоилов, Македонски народни песни. Приредил: Марко Китевски, ИФ „М. Цепенков“, 1990.

ЦЕЛАКОСКИ - Наум Целакоски, Дебарца - обреди, магии и обредни песни, Скопје, 1984.

ЦЕПЕНКОВ - Марко К. Цепенков, Македонски народни умотворби (во 10 книги), I-Скопје, 1972; II - 1980. Редакција: К. Пенушлиски, Б. Ристовски и Т. Саздов.

ЦРНУШАНОВ - Коста Църнушанов, Македонски народни песни, София, 1956.

ШАПК. - Кузман А. Шапкарев, ИЗБРАНИ ДЕЛА (во 5 книги), Скопје, 1976. Приредил: д-р Т. Саздов.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР³

А

Ајдук Вељко 125 Александар
Велики 209, 314
Алушевски, Илија 94, 97, 98
Анастасова Нина 3
Антим Први, владика 258 Априлов,
Василиј 270
Арне, Анти 166,193
Асан Ага, лик 365
Афанасиев, Александар 161 Ацев,
Мирче 14

Б

Белиќ, Александар 329, 330 Богдан
Југ 119
Богдан Љутица 119
Богородица 49, 50, 51, 208, 211, 213,
227, 235, 352
Богоевски, Мите 345, 367, 369 - 371
Боѓански, О. 263
Божинова, Олга 202
Болен Дојчин 12, 113, 119, 385, 387
Бошковик, Рајко и Рајковица,
ликови 366
Бошковски, Санде 201
Брадина-Смиљаниќ, Томо 330
Буслаев, Ф. 263

В

Василевиќ, Миша 421, 80
Василевиќ, Хаџи Јован 328
Веселовски, Александар 157
Верковиќ, Стефан 8, 16, 25, 55, 78,
84, 97, 98, 147, 153, 249,
254, 265, 278, 279, 321, 332, 337
Вишински, Станимир 201
Волкашин, крал 49
Вражиновски, Танас 153, 154
Враз, Станко

Г

Геземан, Герхард 83
Грегорас, Никифор 7, 10

Григорович, Виктор 210, 249, 269
Груица Детенце 12, 118
Груев, Даме 13, 131, 437, 448
Гуга Војвода 123
Гули, Питу 13, 131, 132

Д

Давид, цар 209
Давичо, Оскар 358, 359 Даскалот
Таки 140
Дебел Новак (Дебелјак Новак,
Дебелиќ Новак), лик 118, 119,
120
Делчев, Гоце 13, 130, 131, 138
Дете Голомеше, лик 12, 117
Дете Дукадинче, лик 72
Дете Малианче, лик 118
Дете Новаково, лик 117, 118
Дете Оливерче, лик 118
Дете Татомирче, лик 117, 118
Дете Татуличе, лик 12
Димитровски, Тодор 361
Димо, лик 71, 315
Динков, Костадин 298
Драганов, Петар 9, 252, 332
Дринов, Марин 282, 289, 290,
291, 294

Ѓ

Ѓиноски, Крсте 326, 327
Ѓиноски, Панајот 243, 253, 321, 323,
325-337
Ѓорѓевиќ, Тихомир 64, 377
Ѓузел, Богомил 116
Ѓузели Дуња, лик 167
Ѓуриќ, Војислав 76

Е

Елбасанче Дуко, лик 119
Емин, Никола, лик 366
Ецов, Тодор 233, 253

³ Во Регистарот не се опфатени имињата содржани во библиографските прегледи.

Ж

Жинзифов, Рајко 243, 245, 246, 253,
266, 299, 324, 341, 343, 353, 362
Журка, Васил 125

З

Зигфрид, лик 84
Зографски, Анатолија 270
Зографски, Партенија 243, 246, 253,
264, 265, 269-272, 275, 277-279,
281, 285, 300, 321, 323, 325, 327,
331, 337

И

Иванов, Јордан 211
Иво Клучарџија, лик
Иво од Меглена, лик 344
Икономов, Васил 9, 29, 32, 34, 51,
71, 72, 78, 84, 233, 253, 333, 337
Илиев, Атанас 337
Иљоски, Васил 48, 152, 183, 219,
345
Итер Пејо (Петре), лик 198 - 201,
226, 373, 376

Ј

Јана, лик 47, 88, 93, 134
Јаневски, Славко 219, 345, 373 -
379, 384
Јанинка, лик 92
Јанков, Леонид 131
Јанкула Војвода 12, 34, 103, 118,
119, 273
Јастребов, Иван 9, 233, 332, 337
Јустинијан 209, 211

К

Калина, лик 92
Карациќ, Вук 8, 114, 228, 248, 249,
291, 307, 325, 327
Караманди, Елпида 14
Кавасев, Филип 132, 233, 239
Кантарџиев, Ристо 245
Каранов, Ефрем 246, 253, 301, 331
Каранџулови, Коне и Пере 298
Карев, Никола 13
Каровски, Лазо 58
Качановскиј, Владимир 9, 252, 332,
337, 389
Китанчев, Трајко 116, 384
Китевски, Марко 3, 34, 74, 75, 82

Кокале Ѓурчин 327

Конев, Иван 233

Коробар, Перо 359

Костенцев, Арсениј 233, 253

Климент Охридски 210, 218

Конески, Блаже 81, 116, 139, 219,
244, 245, 255, 271, 310, 345, 355 -
358 Крале Марко 10, 12, 20, 44,
49, 89, 108, 110, 111, 113 - 119,
217, 218, 320, 334, 384-386,

Крле, Ристо 345

Крстевски, Тихомир - Томе 133

Крчовски, Јоаким 244

Кузман Капидан (Кариман,
Кареман) 125, 255, 345, 347, 348,
349

Л

Лажо, Ѓорѓи 125, 438

Лазар, књаз 344

Лазутин, Сергеј 216

Лалуш, лик 125

Латковиќ, Видо 144, 178, 179, 192

Лихачов, Д. С. 156, 160, 161, 172

М

Малешевски, Иљо (Иљо Војвода)
125, 126, 309

Македонски, Димитар 243, 244,
253, 281, 323

Мара, лик 54, 154

Марија, лик 51, 100

Матов, Христо 78

Матичетов, Милко 153

Миладиновци, Димитар и

Константин 8, 9, 20, 21, 24, 25, 31,
33, 46, 47, 51, 53, 54, 70, 72, 77, 78,
79, 84, 94, 98, 100, 111, 115, 118,
119, 122, 125, 127, 209 - 211, 224,
232, 243, 245, 246, 249 - 252, 255,
257 - 261, 263 - 267, 270, 271, 278,
279, 282 - 289, 294 - 296, 299, 300,
307, 321, 323, 332, 337, 341, 343,
353, 356, 362, 365, 366, 376, 384

Момчил Војвода 10, 113, 118, 120,
209

Мустреви, Никола и Горше 278

Матов, Димитар 253

Н

Најчевски, Димче 3

Настева-Јашар, Оливера 327, 357
Наум Охридски 210, 211, 218, 257
Наневски, Душко 61, 63
Неделковски, Коле 345, 361 - 367
Неда, лик 87, 348
Недиќ, Владан 334
Никодиновски, Трајан 72, 136
Николаевиќ, Константин 270
Николовска, Искра 3
Николов, Стефо-Скендер 307

О

Ордан Пиперката 13, 131

П

Пановски, Доне 200, 314
Паскалевски, Паскал 57, 69, 239
Панов, Антон 345
Пејчиновиќ, Кирил 244
Пејчиновска, Катерина 327
Пенушлиски, Кирил 25, 87, 114,
128, 139, 145, 192, 200, 217, 233,
254, 303, 337, 389, 391 – 395
Пепелашка Мара, лик 163, 352
Петковиќ, Константин и Андреја
344, 353
Петровски, Блаже 109, 393, 398,
399, 451
Пешиќ, Радмила 191
Пинџур, Страшо 14
Плетикоса, Јане, лик 125
Поленакловиќ, Харалампие 245, 246,
261, 329, 330, 333, 336
Попова, Фанија 3
Попов, Н. 263
Попов, Стале 219
Поповски, Аритон 236, 239
Проданов, Ристо 25
Прличев, Григор 243, 245, 250, 258,
264, 282, 284, 323, 341, 347 - 353,
362, 384
Проп, Владимир 107, 112, 155 - 158
Пулевски, Ѓорѓи 243, 244, 253, 281,
309 - 325, 327, 332, 337, 369

Р

Радовановиќ, Војислав 194, 198,
199
Рачински, Александар 265,
Рацин, Кочо 345, 355 - 359, 361,
366, 369, 370, 383, 384

Ризов, Димитар 330
Ристески, Милан 136
Ровински, Павел 332 - 336
Румена Војвода 123

С

Саздов, Томе 3, 199
Сандански, Јане 13, 131
Секула Детенце, лик 12, 117, 118,
217
Силјан Штркот, лик 178, 189, 295,
303, 373
Синаитски, Теодосиј 243
Сирма Војвода 123
Силвестер 7
Симокат, Теофилакт 7
Скендер Беј 104, 348, 350, 351
Соломон, цар 209
Соловјов, С. 263
Србиновски, Михајло 198
Спространов, Евтим 233, 239, 253,
278
Спасов, Александар 356
Сталатин, Тодор 119
Стефановски, Пеце 198
Стоилов Поп, Антон 9, 53, 233, 253,
390
Стојна, лик 46, 62, 335
Стрезов, Јанаки 253, 282 - 284
Сталев, Ѓорѓи 350, 351, 369 - 371
Сугаре, Ѓорѓи 131, 132
Сулиман Чучук 344

Т

Татари 102
Татаровска, Ленка 3
Тахов, Наум 9, 253, 390
Таховски, Атанас 228
Ташковски, Љубиша 116
Тодоровски, Гане 351, 352
Тодоровски, Христијан-Карпош 14
Томпсон, Стит 166, 193
Тошев, Крум 363
Турци 7, 10, 55, 102, 103, 108, 109,
114, 116, 118, 126, 130, 139, 201,
202, 209, 210, 213, 249, 269, 286,
330
Тризловски Хаџи, Василко 269, 270

У

Узунов, Христо 131, 284

Х

Хаџиманов, Васил 58
Христос, Исус 33, 49, 50, 51, 208,
215, 227, 279
Худ, Робин 84

Ц

Цар Костадин 119
Цвета Војвода 123, 124
Целаковски, Наум 30, 33, 350,
351,453
Цепенков, Марко 9, 41, 42, 78, 98,
109, 115, 145, 147 - 153, 162, 163 -
168, 173, 175 - 180, 184 - 188, 195 -
199, 202, 211, 213, 215, 217, 224,
226, 228, 233, 236, 238, 243, 250,
252, 253, 263, 282, 288, 295 - 306,
313, 318, 321, 323, 325, 331, 341,
344, 345, 352, 353, 362, 373, 379,
381, 382, 384
Црнушанов, Коста 56, 130

Ч

Чавдар Војвода 125, 445
Чачаров, Петар 78, 233, 239
Чифути 102, 119
Чубелиќ, Твртко 76, 144, 205

Џ

Џинот-Јордан Хаџи Константинов
223, 243, 253, 324, 341, 344, 353,
362

Ш

Шандаров, Иван 253, 331
Шапкарев, Кузман 8, 22, 25, 42, 45,
55, 57, 62, 66, 69, 71, 73, 75, 78, 81,
84, 92, 93, 95, 98, 103, 104, 123,
125, 147, 148, 150, 151, 153, 163,
164, 166, 168, 176, 180, 181,
184,185, 188, 195, 198, 206, 209,
212 - 215, 218, 226, 227, 233, 236,
239, 243 - 245, 252 - 254, 263- 266,
281 - 296, 300, 307, 321, 323, 337,
352, 356
Шестокрило, Рељо 119
Шишманов, Иван 253, 282, 300 -
302
Шопов, Димитар 361
Штросмаер, Јосиф 260, 290

БЕЛЕШКА ОД АВТОРОТ

Во текстот на овој том се користени материјали од соработниците на Проектот „Историја на македонската литература“:

- од *д-р Марко Киџевски* во делот за народната лирика и кратките фолклорни жанри;
- од *д-р Димче Најчевски* во делот за народната епика;
- од *д-р Фанија Попова* во делот за народните балади;
- од *м-р Нина Анастасова-Шкрињариќ* и од *Искра Николовска-Најаџмиќ* во делот на библиографските прегледи.

Тие нивни материјали беа изработени и доставени во рамките на макропроектот „Историја на македонската литература“, како нивна работна, односно соработничка обврска.

СОДРЖИНА

<i>I НАРОДНА ПОЕЗИЈА</i>	5
1. Појава и развој	7
2. Стихот, поетиката и класификацијата	15
<i>Лирски ѝесни</i>	27
1. Обредни песни	27
2. Митолошки песни	43
3. Религиозно-легендарни песни	49
4. Трудови песни	52
5. Љубовни песни	60
6. Семејни песни	68
7. Песни за деца	74
8. Хумористични песни	79
<i>Лирско-ејски ѝесни</i>	83
9. Балади	83
10. Романси	92
<i>Ејски ѝесни</i>	99
11. Неисториски песни	99
12. Историски песни	102
13. Јуначки песни	105
14. Ајдутски песни	120
15. Комитско-револуционерни песни	128
16. Партизанско-револуционерни песни	135
<i>II НАРОДНА ПРОЗА</i>	141
1. Народни приказни за животни и басни	143
2. Сказни	155
3. Новели	175
4. Анегдоти	191
5. Легенди и преданија	205
<i>III КРАТКИ НАРОДНИ УМОТВОРБИ</i>	
1. Пословици и поговорки	223

2. Гатанки	231
3. Благослови	235
4. Клетви	237

*IV СОБИРА ЧИ НА МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ
УМОТВОРБИ* 241

1. Собирањето на македонските народни умотворби	243
2. Браќата Димитрија и Константин Миладиновци	257
3. Партенија Зографски	269
4. Кузман Шапкарев	281
5. Марко Цепенков	297
6. Ѓорѓи Пулевски	309
7. Панајот Ѓиноски	325

*V ФОЛКЛОРНИ ЕЛЕМЕНТИ ВО ДЕЛАТА НА НЕКОИ
МАКЕДОНСКИ ПИСАТЕЛИ* 339

1. Григор Прличев	347
2. Кочо Рацин	355
3. Коле Неделковски	361
4. Мите Богоевски	367
5. Славко Јаневски	373
6. Блаже Конески	381

VI БИБЛИОГРАФСКИ ПРЕГЛЕДИ 389

Зборници од македонска народна поезија	391
Зборници од македонски народни приказни	397
Трудови од областа на фолклорот	401
Скратеници	451
Именски регистар	455

НИП „Нова Македонија“

- Генерален директор: Панде Колемишевски
 - Издава: Редакција „Детска радост“ Директор и главен уредник: Петре Бакевски • Одговорен уредник: Здравко Ќорвезироски • Извршен уредник: Димче Исаиловски
 - Коректура: Дениз Тесторидес
- Печат: НИП „Нова Македонија“, РЕ Печатница Скопје 1997

**CIP - Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека
„Климент Охридски“, Скопје**

398 (866) (049.3)

САЗДОВ, Томе

Усна народна книжевност / Томе Саздов; - Скопје: Детска радост, 1997. - 465 стр.;
25 см.

Скратеници: стр. 451-453. - Библиографија: стр. 389-453. - Регистар.

ISBN 9989-30-220-2

а) Македонско народно творештво

*Според Мислењето на Министерството за култура бр. 08- 95/1404-1404 од 20.09.96,
за книгата „Усна народна книжевност“ од Томе Саздов се илаќа йовласиена даночна
сйайка.*

Изданиево е финансирано од Министерството за наука на Република Македонија